

NORNA-RAPPORTER 88

Binamn. Uppkomst, bildning, terminologi och bruk

NORNA-RAPPORTER 88

Binamn

Uppkomst, bildning, terminologi och bruk

Handlingar från NORNA:s 40:e symposium i
Älvkarleö, Uppland, 29/9–1/10 2010

With summaries in English

Redigerade av Staffan Nyström (huvudredaktör), Eva Brylla,
Katharina Leibring, Lennart Ryman & Per Vikstrand

NORNA-förlaget

Uppsala 2012

NORNA-RAPPORTER 88

Utgiven av NORNA i samarbete med Institutet för språk och folkminnen och Seminariet för nordisk namnforskning vid Uppsala universitet.

Abstract

The articles in this book deal with different aspects of bynames. They comprise both theoretical discussions as to the delimitation, nature and terminology of such names, and more empirically oriented case studies. The data for these studies represent a wide time span, from Viking Age runic inscriptions to the language of children living in a modern-day Swedish suburb.

The nine papers published in the volume were originally presented at the Fortieth NORNA Symposium, held in Älvkarleö, Sweden, 29 September–1 October 2010. The book also includes two prepared reviews or oppositions presented at the symposium, as well as an introduction to a discussion on ‘place bynames’ and a summing-up of the whole meeting. The authors are mainly name scholars from Scandinavia, but two keynote speakers from Germany and South Africa were also invited to the symposium and present their papers in this book.

Keywords: personal names, bynames, name theory, name terminology, runic names, runic inscriptions, surnames, place names, Old Norse names, South African names, multi-ethnic names, children’s names.

Bokens omslag har formgivits av Per Vikstrand och baseras på ett foto av Lennart Ryman.

© respektive författare 2012

ISSN 0346-6728

ISBN 978-91-7276-087-5

Tryckt med bidrag från Ortnamnssällskapet i Uppsala och Vilhelm Ekmans universitetsfond (Uppsala).

Artiklarna i denna rapport är vetenskapligt granskade och bedömda även av forskare utanför redaktionen.

Printed in Sweden 2012

Textgruppen i Uppsala AB

Innehåll

Förord	7
<i>Eva Brylla</i> : Binamn i Norden. En översikt	9
<i>Bertie Neethling</i> : Bynames as an expression of identity: A student profile at the University of the Western Cape	23
<i>Silvio Brendler</i> : Coming to grips with the multifacetedness of bynames	39
<i>Stefan Jacobsson</i> : Personbinamn i vikingatida runinskrifter	49
<i>Magnus Källström</i> : Binamn på vikingatida runstenar. Hur vanliga är de och varför finns de där?	65
<i>Lennart Ryman</i> : Nordiska personbinamnsordböcker och personbinamns-samlingar – i går och i morgon	89
<i>Agneta Sundström</i> : Nordiska personbinamnsordböcker och personbinamns-samlingar. Kommentarer och synpunkter	107
<i>Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen</i> : Johannes, dictus Kalf, hujus loci decanus. Gejstlige tilnavne i middelalderens Norden	111
<i>Gudlaug Nedrelid</i> : Nokre personlege tilnamn i Sverresoga	145
<i>Maria Löfdahl</i> : Namn och språk i multietnisk miljö. En studie av barns namn- och språkbruk i den mångkulturella stadsdelen Angered	161
<i>Mats Wahlberg</i> : Namn och språk i multietnisk miljö. Kommentarer och synpunkter	175
<i>Staffan Nyström</i> : Ortbinamn. En diskussion	179
<i>Tom Schmidt</i> : Oppsummering	183
Deltagarlista	187
Författare	189
Förkortningar*	191

* I rapporten inkluderas tidskriften *Studia anthroponymica Scandinavica*s förkortningslista. Arbeten som tas upp i denna lista finns i regel inte med i de enskilda artiklarnas referenslistor.

Förord

Institutet för språk och folkminnen och Seminariet för nordisk namnforskning vid Uppsala universitet hade nöjet att i månadsskiftet september–oktober 2010 få arrangera ett NORNA-symposium om binamn i vacker uppländsk bruksmiljö på Älvkarleö herrgård. Älvkarleö ligger på en stor ö i Dalälven, i äldre källor blott benämnd *Ön*. Järnbruket Älvkarleö anlades här på 1600-talet och förleden i namnet övertogs då från *Älvkarleby* 'älvkarlarnas by' i närheten. Detta bynamn är känt sedan 1100-talet.

Binamn har även tidigare diskuterats av NORNA, bl.a. på det tredje symposiet Binamn och släktnamn (1974) och på det åttonde symposiet Personnamnsterminologi (1981), men sedan dess har bortåt 30 år passerat och det finns all anledning att ta nya tag med binamnen. Begreppet *binamn* är inte heller begränsat till personnamn, och binamn inom andra egennamnskategorier är ett hittills rätt utforskat fält som förtjänar att uppmärksammas. I princip kan alla (mer eller mindre officiella) namn ha binamn vid sin sida, från namn på platser och personer till namn på krogar, tävlingshästar och fotbollsklubbar. Den här gången valde vi därför att försöka göra ämnet bredare, dels genom att inte peka ut någon specifik inriktning – bara ange binamnens »uppkomst, bildning, terminologi och bruk» som tema –, dels genom att öppna för andra namnkategorier än personnamn. Resultatet blev ändå ett symposium som till övervägande delen kretsade kring personnamn, men ett par inslag om ortbinamn fanns på programmet, och redan termen *ortbinamn* gav upphov till en livlig diskussion.

Med undantag av tre inbjudna talare – Silvio Brendler, redaktör för tidskriften *Zunamen/Surnames. Zeitschrift für Namenforschung* (föredrag på engelska), Eva Brylla, redaktör för *Studia anthroponymica Scandinavica*, och Bertie Neethling, professor vid Department of Xhosa, University of Western Cape, Sydafrika (föredrag på engelska) – presenterades symposieföredragen i »block» och de hade i förväg distribuerats till alla deltagare. Varje block avslutades med en längre diskussion inledd av en utsedd och förberedd »opponent». I föreliggande rapport finns Agneta Sundströms och Mats Wahlbergs oppositioner tryckta under rubriken »Kommentar och synpunkter». Även Agneta Ney framförde en förberedd opposition men har själv valt att inte publicera den här.

I programmet ingick vidare en exkursion med en lokal guide till den närbelägna Laxön, precis vid Älvkarleby. Det är en speciell miljö med intressant historia: laxfiske, militärverksamhet, Stig Dagerman-museum m.m.

NORNA-symposiet i Älvkarleö hade generöst sponsrats av Institutet för

språk och folkminnen, Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala samt Ortnamnssällskapet i Uppsala. Vi tackar varmt för detta stöd.

Staffan Nyström
för redaktionen

Binamn i Norden

En översikt

Av Eva Brylla

Fram till och med NORNA-symposiet Binamn och släktnamn, som anordnades i Uppsala 1974, ansågs den nordiska personnamnsforskningen vara starkt tillbakasatt inom nordisk onomastik, som tidigare dominerats av ortnamnsforskningen. Därefter har den nordiska personnamnsforskningen skjutit fart i form av avhandlingar, uppsatser och symposiehandlingar. Inte minst har tidskriften *Studia anthroponymica Scandinavica* (SAS) betytt mycket för utvecklingen. Främst har studiet av förnamn och släktnamn stått i fokus, medan forskningen om binamn inte har varit lika framträdande. Att ge en översikt över binamnsforskningen i Norden är ändå en stor uppgift, och den genomgång jag här kommer att ge blir förstås subjektiv. Min översikt kommer bara att ta upp personbinamn.

Det som präglat den tidigare forskningen om binamn är den etymologiska aspekten. Studiet av binamn har kunnat visa på ord i funktion, som i övrigt är sparsamt dokumenterade. Många ord är bara eller äldst kända som exempelvis binamn. Hur många oförklarliga förleder i ortnamn har inte tolkats som ett binamn? Goda källor för utforskandet av binamn är binamnsdelen av Danmarks gamle Personnavne (DGP) (1949–64) och E. H. Linds (1920–21) *Norsk-isländska personbinamn från medeltiden* (Lind Bin.). För Sveriges del fattas ännu ett sådant arbete, men viktiga verk är Sven Ekbo's (1947) artikel om nordiska personbinamn i *Nordisk kultur* och Elof Hellquists (1912) om fornsvenska tillnamn i *Xenia Lideniana*.

I vad mån är »binamn» egennamn?

En fråga som ständigt kommer upp är avgränsningen av binamn. Jag kommer därför att ägna stort utrymme åt problemet vad som är ett binamn och vad som inte är det. Går det överhuvudtaget att dra någon skarp gräns?

Äldst bar människorna i Norden bara ett namn. När det blev nödvändigt att skilja mellan olika människor med likalydande namn, blev det vanligt med ett särskiljande tillägg. I binamnens funktion ligger en önskan om att kunna identifiera och särskilja människor med likalydande förnamn, t.ex. att skilja Jon Långe från Jon Svarte. Så småningom blev det en konvention att människor skulle ha ett binamn vid sidan av huvudnamnet. För att vi skall kunna tala om ett binamn/binamnselement är grundförutsättningen att det regelbundet och i

oförändrad form brukas av en större eller mindre grupp (jämför här Kurt Zilliacus (1966 s. 42) resonemang om ortnamn).

Binamn är liksom andra namn underkastade vissa syntaktiska krav. Ett namn skall enligt Thorsten Andersson (1983 s. 10 ff.) kunna uppträda självständigt. Två syntaktiska typer av binamn uppfyller detta krav:

- 1) Binamn som används i stället för ett officiellt namn, t.ex. *Råttan*, *Sötosen*.
- 2) Binamn som används tillsammans med eller i stället för ett officiellt namn, t.ex. *Chippen Wilhelmson* ~ *Chippen* (svensk fotbollsspelare).

Det finns också enligt Andersson en tredje typ, men denna uppfyller inte kravet på att brukas självständigt: Bestämningar till ett officiellt namn kan vara ett framförställt eller efterställt adjektiv, t.ex. *Lange Sven*, *Sven svartel/Svarte* eller ett prefigerat element *Robinson-Emma*.

Lange i *Lange Sven* och *Robinson* i *Robinson-Emma* kan inte användas självständigt och är då enligt Thorsten Andersson inte namn, utan han klassificerar dem som binamnselement.¹ Denna distinktion mellan binamn och binamnselement bör man ha klar för sig.

Som bekant förekommer det att binamn i äldre källor används självständigt. Så kallade absoluta binamn, binamn utan huvudnamn, brukas både i runinskrifter och i medeltida dokument (Otterbjörk 1983 b s. 115). Enligt Roland Otterbjörk (1983 a s. 43; jfr Williams 1993 s. 107) är den mest sannolika förklaringen till förekomsterna i runinskrifterna språklig ekonomi. Har tillägget blivit så fast i dessa fall att det inte är nödvändigt att ta med huvudnamnet? I det skedet har de alltså klart övergått till namn. Sådana binamn har också kunnat frikopplas från en ursprunglig namnfras med huvudnamn + binamn och användas ensamma. På grund av uppkallelse har de sedan kommit att övergå till ett bli egentliga huvudnamn, t.ex. de dussintal fall av *Illugi* som förekommer på svenska runstenar (Otterbjörk 1983 b s. 119).

Även morfologiska kriterier kan dras in i sammanhanget. Exempelvis har Lena Peterson (1983 s. 125) som argument mot att patro-/metronymika betraktas som namn anfört att det finns fall där attribut kan avse mer än en individ, t.ex. *Eringislo et karolus neskunungsynir* (se nedan).

Att proprier, särskilt personnamn, uppvisar böjningsmässiga avvikelser gentemot appellativ har här och var konstaterats (se t.ex. Brylla 1987 s. 166 ff. och senast Wetås 2008 s. 50 ff., 278 ff.). Karin Fjellhammer Seim (1987 s. 113) visar exempel på binamn från norrönt material, där kasusändelsen saknas, t.ex. **postæin lankuita** (*Þorstein lang* ack.; det med binamnet sammanskrivna **uita** är verbet *vita*), **gunnari huit** (*gunnari huit* dat.) (medeltida brev från Bergen, N648 respektive B333). I dessa fall bör en utveckling från namnattribut till binamn/binamnselement ha skett. De har fått en starkare namnstatus.

¹ Gudlaug Nedreid (2009 s. 10) har lanserat termen *kjenneledd*.

Hur skall man se på exemplet *Sven svarte/Svarte*? Vad är det som skiljer *Sven svarte/Svarte* från typen *Sven Tveskägg*? Rent funktionellt skiljer de sig inte. Här åtskiljs två olika personer med namnet *Sven*. Den stora gruppen uttryck som vi känner från nordiska förhållanden ser ut på detta sätt, förnamn + ett tilllägg som ofta karakteriserar bäraren.

Om vi ser till binamnens funktion, kan det ovan nämnda självständighetskravet vålla problem. Bestämningar som (Kristin) *Skræders*, (Olaus) *Gydhukulle*² brukar vi inlemma bland binamnen, även om vi inte kan hävda kravet på självständighet. Skulle man ha kunnat tala om *Gydhukulle* utan tilllägg av huvudnamnet?

Det kan vara intressant att betrakta binamnsproblemet från släktnamnssidan. Framförställda bestämningar som *Blonda* i *Blonda Anna* övergår inte till släktnamn, men efterställda har kunnat göra det. *Lange* i *Erik lange/Lange* kan från att ha varit en appositionell bestämning via ett binamnselement ha utvecklats till ett binamn, och ett sådant binamn kan sedan övergå till att bli släktnamn. Jag vill i sammanhanget peka på att vi i många andra länder ser ett nutida släktnamnsbestånd, som går tillbaka på tidigare bestämningar/binamn, t.ex. ärftliga patronymika, andra släktskapsbeteckningar, yrkesbeteckningar, härkomstbeteckningar etc. (se nedan).

Själva övergångsfasen från en appellativisk beskrivning till ett egennamn via ett binamnselement kan illustreras med exempel från medeltidens Stockholm. En *Staffan* omnämns t.ex. både som *Staffan meth ena handenä* (1483 Sstb 2:2 s. 26) och *Staffan Person enhände* (1485 Sstb 2:2 s. 82). Namnfrasen kan stå både med och utan preposition, t.ex. *Cristin betzsta motto* (1479 Sstb 2:1 s. 165) och *Cristin j betzsta motto* (1484 Sstb 2:2 s. 53). Mats Wahlberg (1999 s. 111 f.) har med material från 1600-talets Uppsala visat exempel på hur en och samma person kan omtalas med olika namnfraser.

Det finns några olika typer som omväxlande brukar inlemmas bland binamnen eller räknas som appellativa bestämningar, t.ex. patronymika/metronymika. Lena Peterson (1983 s. 125) skriver: »Patro- och metronymika på (-)son och (-)dotter räknas i allmänhet inte till binamnen (tillnamnen).» Stöd för sitt ställningstagande tar Peterson bland annat i det ovan nämnda exemplet *Eringislo et karolus neskunungsynir*, där attributet bestämmer mer än en individ. Men hon tillstår att det inte sällan förekommer att man vid behandlingen av binamn exemplifierar med släktskapsbeteckningar på *-bróðir*, *-móðir*, *-arve*, *-bonde*, *-magher* och även namn efter hustru (jfr det ovan angivna *Gydhukulle*). Gränsdragningen är således inte klar.

I verket *Patronymer i Danmark 1* drar John Kousgård Sørensen (1984 s. 9 ff.) en gräns mellan patronymikon och en patronymisk bestämning, dvs. en syntaktisk förbindelse som upplyser om olika genealogiska förbindelser. Han använder olika kriterier för att pröva om det är fråga om namn eller inte, t.ex.

² I sin artikel från 1989 har Thorsten Andersson underrubriken »från personbinamn till ortnamn».

sammanskrivning eller särskrivning, ordningsföljd i namnkomplexet, förekomst av *dictus* eller *kallas* i namnfrasen.

I den första delen av *Patronymer i Danmark* får man det intrycket att Kousgård Sørensen menar att primärpatronymika kan vara namn. Dock anar man en viss tvekan hos honom, när han beskriver patronymikon som »altså (en del af) et proprium» (s. 10). I del två av *Patronymer i Danmark* (1997 s. 9 ff.) tar han upp den diskussion som förts efter detta uttalande, dvs. huruvida proprialiseringen skett redan vid den primära patronymikonbildningen eller om den har skett först vid övergången till sekundärpatronymikon (se även Johannessen 1993 s. 121 ff. med efterföljande diskussion och senast Källström 2010 s. 118 ff.).

Kristin Bakken (1995 s. 37 ff.) hade under tiden framfört vägande argument och menar att övergången till namn har skett först vid släktnamnsbildningen (se även Ryman 1998 s. 120 f.). Hon ser med referenser till lingvisten Laurie Bauer en gradvis övergång som slutar i en lexikalisering, först en spontanbildning, ett primärpatronymikon, som senare kan sluta i ett sekundärpatronymikon, ett släktnamn.

»Men det lek mellom teori og praksis» karakteriserar Gudlaug Nedrelid (2009 s. 11) diskussionen om patro-/metronymikas namnkaraktär. Hon menar att vi utdefinierar en alltför stor del av det äldre fornvästnordiska materialet, men i en teoretisk diskussion kan vi faktiskt inte göra patro-/metronymika till proprier. Om vi ser till dagens primärpatronymika på Island, är det alldeles uppenbart att dessa inte betraktas som namn. Man heter inte *Sigmundsson* utan är son till en *Sigmund*.

Yrkesbeteckningar betraktas ofta som icke-proprier. Det är bara om en *Hanes Gulsmidh* inte är guldsmed som det anses vara ett binamn, annars inte (Peterson 1983 s. 125 f., Modéer 1989 s. 104). Rent funktionellt kan jag dock inte se vilken skillnad det är mellan *Hanes Gulsmidh* och *Jon Gulsmidh*, om någon av dem verkligen är guldsmed eller inte? I ett socialt sammanhang där denne oftast betecknas så och på så sätt identifieras av de flesta, bör tillägget ha kunnat fungera som ett binamn.

Både i äldre källor och i dagens inofficiella bruk förekommer att personer anges med namn, preposition och ett ortnamn, *Margareta i Aby*, *Jønis i Berghom*. Ett attribut bestående av ortnamn med bevarad preposition brukar inte anses som binamn (Ekbo 1947 s. 276, jfr Peterson 1983 s. 126).

Frågan om gränsdragningen namn – appellativ kompliceras ytterligare av att man också kan slopa prepositionen i namnfrasen. Samma person kan i en källa skrivas både *Pedher appolda* och *Pedher i Appoldom* (1448 Stockholms stads jordebok s. 240). Namntypen har uppstått dels på svenskt område genom ellips av preposition, dels genom tyskt inflytande. »När prepositionen saknas, har attributet klart gått över till ett binamn», skriver Lena Peterson (1983 s. 127). Uttrycket har lexikaliserats och här kan vi tala om ett binamn/binamnselement.

Intressant nog kan utvecklingen från en bestämning till ett namn också ske, även om prepositionen finns kvar. Uttrycket kan ha utvecklats till släktnamn. I det engelska släktnamnsbeståndet finns exempel på prepositionsuttryck som övergått till fasta släktnamn, t.ex. medeleng. *atten ashe* 'vid asken' > *Nash*, medeleng. *atter ee* 'vid bäcken' > *Ray, Rea, Ree* (Insley 2007 s. 167).

Bland tyskspråkiga släktnamn har vi exempel som *am Tor* > *Amthor*, *in dem Tal* (medelhögt. *dāl*) > *Ingendahl*, *van der heiden* > *Verheyen*, *von der Linde* > *Vonderlind* (se exempelvis Kohlheim & Kohlheim 2005 s.n.). I tysk namnlitteratur talar man också om *Ortsnamenbeinamen* eller *Örtlichkeitsbeinamen*.

På Färöarna gavs möjligheter till nybildade släktnamn enligt en lag från 1904. I en del fall anmäldes namn med prepositioner, t.ex. *i Geil*. Först motsatte sig de danska myndigheterna sådana namn med hänvisning till att de inte var i överensstämmelse med färöiskt språk. Man ändrade sig efterhand, och från och med 1920-talet kan man finna släktnamn som *av Skarði*, *á Fløtti*, *i Horni*, *undir Kletti*, *úr Dímun*. För att undgå det tidigare förbudet mot prepositionsnamnen kunde man skriva ihop lederna, *Viðstein* och *Frástein* (Johansen 1995 s. 146 f., senast Andersson 2011).

I Norge förekom ortnamn i källorna som del av en namnfras. Dessa fungerade mer som upplysande adresser. I skattelistor var gårdnamnet viktigt som en identifikation. Dessa beteckningar gick sedan över till att bli verkliga släktnamn, framför allt när bäraren flyttade till en annan plats (Helleland 1997 s. 59, 1999 s. 162 ff.).

Det finns också tidiga exempel på binamn utan preposition i Norge (Halvorsen 1975 s. 19 f., Helleland 1997 s. 58, Schoonheim 1995 s. 31 f.). Utvecklingen till namn utan preposition betygas i de skriftliga officiella källorna, t.ex. i folkräkningen från 1801 (Helleland 1999 s. 163).

Gudlaug Nedrelid (2009 s. 10 f.) vill inte skilja på namnstatus i fraser innehållande ortnamn med eller utan preposition: »Preposisjon eller mangel på preposisjon gjer ingen skilnad på om dei er meir eller mindre tilnamn i slike tilfelle.» (S. 11.) Här förenklar Nedrelid en smula, eftersom vi i diskussionen bör vara medvetna om att frasen kan befinna sig i utvecklingen mellan appellativ och namn. Gränserna måste bli flytande, och vi måste i många fall tala om övergångsformer. Vi får dock inte göra ett för stort problem av att hantera terminologin. Vi kan av praktiska skäl kalla de appositionella bestämningarna för »binamn» – vilket jag gör i fortsättningen – men i den teoretiska diskussionen inte göra dem till proprier.³

³ Jag tackar Thorsten Andersson, Uppsala, för givande samtal kring frågan om namnstatus.

Terminologi

Trots att terminologiska problem dryftats åtskilligt vid olika nordiska sammankomster och i litteraturen, råder fortfarande en stor osäkerhet och vacklan. Personnamsterminologi var huvudtemat vid NORNA:s åttonde symposium i Lund 1981, och sedan dess har frågan ständigt dykt upp. Det råder »betydelige terminologiske forskelle i personnavneforskningen fra selv beslægtede sprogområder, og ikke sjældent kan der endog konstateres uoverensstemmende termbrug blandt personnavneforskere fra samme sprogområde» skriver Vibeke Dalberg (2001 s. 5). Jag tar här upp ett par termer som kanske varit mest omdiskuterade, nämligen *binamn* och *tillnamn*, vilka har använts med växlande begreppsinnehåll. I svensk personnamnsforskning finner vi *binamn* och *tillnamn* använda som synonymer för vad vi nu för tiden brukar benämna *binamn*, ett individkarakteriserande namn. *Tillnamn* vill vi dock numera för svenska förhållanden använda som en övergripande term för släktnamn och binamn (Brylla 2001 s. 66 ff.). Men här utgår jag chauvinistiskt från svenska förhållanden och bortser från att det har utvecklats olika forskningstraditioner inom olika språkområden (se Dalberg a.a. s. 5 ff.). Den i Sverige använda termen *binamn* motsvaras i Danmark och Norge av *tilnavn* och *tilnamn* (se även Nedreliid 1998 s. 18 ff., 1999 s. 95 f., Schmidt 1981 s. 127). Vi kan knappast hävda att någondera är mer rätt eller fel. Termerna *binamn*, *tilnavn*, *tilnamn* indikerar semantiskt sett att namnet är fogat till ett annat namn som personen tidigare har, ett 'tillfogat namn'. Det är svårt att ändra på inarbetad fackterminologi, men den svenska termen följer dock en germansk linje, jfr ty. *Beiname*, eng. *byname*. Här kan nämnas att det sedan 2001 finns en arbetsgrupp i NORNA:s regi som arbetar med nordisk personnamsterminologi. Syftet med arbetet är att ge en bild av termbruket i modern personnamnsforskning i Norden. Registrering görs och termer läggs in i en databank (se härom Brylla & Dalberg 2007 s. 119 ff.).

Morfologi

Binamnen har sitt givna intresse ur en morfologisk synvinkel. Hur har de bildats och finns det bildningsmöjligheter som är speciella för binamn? Framför allt är det existerande substantiv och adjektiv som ligger till grund för binamnen, t.ex. fsv. *Ræver*, fsv. *Spiut*. Även sammansatta substantiv kan ingå i binamn, t.ex. fsv. *Grytofoter*, fsv. *Pækkilhuva*. Det förekommer också många sammansättningar med ett personbetecknande ord i senare leden såsom *-basse*, *-bonde*, *-drænger*, *-karl*.

Adjektiv som ingår i binamn kan vara både efterställda, (*Kætil*) *Gammel*, och framförställda *Lange* (*Jøns*). Både starka och svaga adjektiv kommer här i fråga. Även participbildningar är vanliga, t.ex. fsv. *Drukken*, *Friborin*, *Ludhin*.

En intressant grupp utgör maskulina personbinamn på *-a*, t.ex. *Lærkia*, *Flugha*, som är bildningar till redan existerande ord. Ett namn som det i Sverige välbekanta *Brosa* har troligtvis utgått från verbet *brosa* 'småle' via ett verbalabstraktum med betydelsen 'småleende', som sedan gått över till en personbeteckning (Brylla 1990a s. 25 ff., 1993 s. 41 ff., 1994 s. 49, 1996 s. 59 ff., 1999 s. 14). Senare kan binamn säkerligen ha bildats direkt av verben. Lars-Erik Edlund (1987 s. 113) har visat på likheter i bildningssätt mellan personbinamn och vattendragsnamn. Det förekommer helt identiska bildningar i de båda namnmaterialen, både personbinamn på *-a* i nominativ, som syftar på män, t.ex. fsv. *Skrika*, fvn. *Drifa*, och svaga feminina vattendragsnamn på *-a*, t.ex. ånamn som *Skrika*, *Driva*. Det intressanta för personbinamnen är ju att det är män, som fått feminint böjda namn.

Ovanstående bildningar är sekundära namnbildningar. Ännu mer intressanta är kanske de bildningar som inte kan hänföras till i språket existerande ord eller uttryck, så kallade primära namnbildningar. Sådana har skapats med hjälp av avledningssuffix, mask. *-i/-e* och den feminina motsvarigheten *-a*. Avledningsändelsen, ursprungligen ett »tillhörighetsuffix», får här en personbetecknande, individualiserande funktion. Ett namn som *Skapte* får förstås som 'han med skافتet' och *Skægge* 'han med skægget'. Till en början har suffixet sannolikt varit avsett att markera tillhörighet och senare övergått till att markera maskulin form vid överföringen till personbeteckning. Därefter har en mönstergrupp kommit att utbildas och suffixet har fått till uppgift att individualisera. Jag vill understryka att det i många fall är svårt att avgöra om en sådan namnbildning föreligger. Ett namn som *Bokke* kan också återgå på ett appellativ, jfr fvn. *bokki* 'karl'.

Även sammansatta namn har bildats enkom för att tjäna som binamn. Här finns exempel som *Rødhsæg*, *Godhdrænger*. På samma sätt förstås namn med efterleder innehållande exempelvis *-hovudh*, *-kulle*, *-skalle*. Sådana bildningar kan tolkas som 'man med [...] huvud, hjässa eller skalle'. (Kousgård Sørensen 1987 s. 22 ff., Brylla 1990b s. 228 f., 1999 s. 12 ff.)

Semantik

Binamnens innehållssida är och har varit lockande att undersöka. Binamnsförrådet präglas av stor fantasi och uppfinningsrikedom. De betydelseskategorier som främst är representerade är (Kousgård Sørensen 1975 s. 123, Brylla 1999 s. 15 ff.):

- fysiska karakteristika,
- psykiska karakteristika,
- hemort, födelseort, tillhåll,
- funktion i familjesammanhang,
- funktion i samhället och
- karakteristiska situationer, händelser, vanor och uttryckssätt.

Runmaterialet har lockat många till att tolka äldre personnamn. De med den äldre futharken skrivna runinskrifterna utgör det äldsta skiktet av personnamn i germansk tradering. Materialet i de urnordiska runinskrifterna är emellertid svårbedömt. Ett verk av största betydelse för utforskandet av dessa namn som dessutom har stimulerat till fortsatt diskussion av materialet är Lena Petersons (2004) Lexikon över urnordiska personnamn (LUP).

Även Lena Petersons (2007) Nordiskt runnamnslexikon (NRL) är ett oombärligt hjälpmedel vid uttolkningen av det äldre personnamnsbeståndet. Det förekommer många runföljdstolkningar, där binamn står som alternativ. Jag kan exemplifiera med Patrik Larssons (2004 s. 67 ff.) »Trind, högröstad eller het-sig? Till tolkningen av runföljden **kafi** (Vg 166).»

De medeltida binamnen levandegör miljö och människor för oss. De upplyser om människornas härkomst och släktskapsförhållanden, om hur människorna fungerade i samhället, hur de såg ut och vilka laster och svagheter de hade. Vi får en inblick i vilka värderingar och attityder som rådde. Intresset för att tolka innehållet i de medeltida binamnen har därför varit stort, och många forskare har på senare tid bidragit (se t.ex. Sundström 2004, 2008).

Det föreligger dock en risk för spekulationer och feltolkningar i det äldre materialet, eftersom det inte alltid är så lätt att komma åt namngivningsgrunden.

Studiet av moderna binamn kan emellertid ge något stöd för hur vi skall betrakta de äldre binamnen. I en undersökning av binamn i ett värmäländskt brukssamhälle med ett material som sträcker sig från 1800-talets mitt till idag skriver Katharina Leibring (2004 s. 79): »människans sätt att betrakta sina medmänniskor tycks inte ha förändrats alltför mycket de senaste tusen åren».

Ett för Sverige viktigt bidrag till nutida personnamn i muntlig tradition har gjorts av Arnold Lidaräng (1982). Andra undersökningar av moderna binamn ger inblickar i olika gruppers namngivning, t.ex. Ola Stemshaugs (1984) om binamn i norska gruvsamhällen. Inom idrotten har binamn ofta sin givna plats, vilket Marianne Blomqvist (1986) har visat i en undersökning av namnen i en idrottsförening i Vasa. Leif Nilsson (2008 s. 115 ff.) har presenterat smakprov från sitt forskningsprojekt om binamn inom idrotten och Reinert Kvillerud (2007) har skrivit om smek- och öknamn på personer nämnda i dagspressen. Så kallade »mediale tilnavne», t.ex. *Hade-Hanne* (en person i en TV-såpa), *Gucci-Helle* (dansk politiker), har undersökts av Ken Farø (2005 s. 53 ff.).

Binamn och genus

Genusfrågor har kommit i fokus i modern personnamnsforskning. Särskilt kvinnors namn har varit föremål för studier. Men kvinnors binamn framträder dock inte lika ofta i källorna, eftersom dessa ofta speglar den officiella och ofentliga sidan av samhället. Kvinnorna nämns oftast i förhållande till mannen (patronymika, andronymika). Bland undersökningar som behandlar kvinnobinamn i äldre tid kan nämnas Agneta Neys (2004) om nedsättande benämningar

på kvinnor i Njals saga⁴ och Gudlaug Nedrelids (2006) om kvinnobinamn i sagatidens och medeltidens Norge. Kvinnobinamn i en svensk stad från senmedeltid har behandlats av Agneta Sundström (2004) och kvinnors namn i Danmark under 1600-talet av Bente Holmberg (1999 s. 217 ff.).

Kvinnans beroende av mannen kommer fram i namngivningen både under äldre och i modern tid. I vår tid är det särskilt synligt i den kategori som gått från appellativ bestämning/binamn till fasta släktnamn, nämligen bruket av patronymika på *-son* även för kvinnor. När skicket med ärftliga släktnamn successivt antogs i slutet av 1800-talet i Sverige, övergick *-son*-namnen till att omfatta alla medlemmar i en familj, medan *-dotter*-namnen övergavs (Brylla 1998 s. 235, Entzenberg 2006 s. 15 f.).

Framtid

Detta var ett axplock av det i mina ögon viktigaste som hänt inom binamnsforskningen. Mycket återstår att göra. De nämnda områdena är inte heller färdigutforskade. Den teoretiska diskussionen om avgränsning måste fortsätta. Ett pågående projekt av Lennart Ryman (se presentation i SAS 26, 2008, s. 111 ff.) om hur personer omtalas under fornsvensk och äldre nysvensk tid kommer att kasta ljus över många frågor. Leif Nilssons (2008) undersökning om moderna binamn inom idrotten skall också bli intressant att ta del av.

Hittills ganska utforskat är namnbruket inom den digitala världen, Internetnamn, där det ofta pågår en lek med namn. »På Internet har man möjlighet att vara någon annan, och det är vad detta får för konsekvenser för namnbildningen som jag vill diskutera ... », »Hur gör man för att välja sig ett namn, vilka val ställs man inför?» skriver Jonas Carlquist (2005 s. 89). Vidare skulle det vara intressant att undersöka binamn i invandrarkulturer. Såsom framgår av inbjudan är binamn inom andra egennamns-kategorier ett hittills utforskat fält. I princip kan alla namn ha binamn vid sin sida (se diskussionen om ortbinamn i denna volym).

För att slutligen anknyta till början av min översikt, där frågan om avgränsning togs upp, vill jag betona att man ändå inte får fastna i alltför snäva definitioner av binamn, och jag är benägen att hålla med Bo Ralph (1994 s. 245), när han skriver: »alla gränsfall är egentligen de mest intressanta fallen, just för att de är gränsfall».

Litteratur och källor

Andersson, Thorsten, 1983: Personnamn. Till begreppets avgränsning. I: Personnamns-terminologi (se detta). S. 9–22.
— 1989: *Gydhukulli* – från personbinamn till ortnamn. Uppsala.

⁴ Jfr här Margareta Svahns (1999) framställning om skällsord, stereotyper och könskonstruktioner.

- 2011: Skandinavische Familiennamengeographie: Westskandinavien. I: Familiennamengeographie. Ergebnisse und Perspektiven europäischer Forschung. Hrsg. von Rita Heuser, Damaris Nübling & Mirjam Schmuck. Berlin–New York. S. 1–12.
- Bakken, Kristin, 1995: Patronymer, leksikalisering og proprialisering. En diskusjon belyst av et materiale av 1300-talls patronymer. I: Slektsnamn i Norden (se detta). S. 37–51.
- Binamn och släktnamn. Avgränsning och ursprung. Handlingar från NORNA:s tredje symposium i Uppsala 27–28 april 1974. Red. av Thorsten Andersson. 1975. Uppsala. (NORNA-rapporter 8.)
- Blomqvist, Marianne, 1986: Binamn inom en idrottsförening. I: Xenia Huldéniana. En vänskrift tillägnad Lars Huldén på hans 60-årsdag 5.2.1986. Red. av Mirja Saari, Anne-Marie Londen & Kim Nilsson. Helsingfors. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. Ser. B 10.) S. 151–160.
- Brylla, Eva, 1987: Singular ortnamnsböjning i fornsvenskan. Starkt böjda namn med utgångspunkt från sörmländskt material. Uppsala. (Skrifter utg. genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Ser. B. Meddelanden 6.)
- 1990a: Emund Slema. I: Allan Rostvik den 22 mars 1990. En hyllningsskrift. Red. av Eva Brylla, Svante Strandberg & Mats Wahlberg. Uppsala. S. 25–32.
- 1990b: Morphological types of Old Swedish personal by-names. I: Proceedings of the XVIIth International Congress of Onomastic Sciences. Helsinki 13–18 August 1990. 1. Ed. Eeva Maria Närhi. Helsinki. S. 224–231.
- 1993: Fortsatt diskussion om binamnet *Slema*. I: SAS 11. S. 41–46.
- 1994: *Slema* – en sista gång. I: SAS 12. S. 49.
- 1996: Fornsvenska mansbinamn av typen *Dyna*, *Gylta* och *Stura*. I: Från götarna till Noreens kor. Hyllningsskrift till Lennart Elmevik på 60-årsdagen 2 februari 1996. Red. av Eva Brylla, Svante Strandberg & Mats Wahlberg. Uppsala. (Skrifter utg. genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Ser. B. Meddelanden 11.) S. 59–67.
- 1998: Svenskt tillnamnskick i kvinnoperspektiv. I: Personnamn och social identitet. Handlingar från ett Natur och Kultur-symposium i Sigtuna 19–22 september 1996. Red. av Thorsten Andersson, Eva Brylla & Anita Jacobson-Widding. Stockholm. (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Konferenser 42.) S. 229–244.
- 1999: *Anna Mædh inga hænder, Karl Dængenæf* och *Ingridh Thiuvafinger*. Några exempel på medeltida binamn. I: Runor och namn (se detta). S. 11–19.
- 2001: Terminologiska problem inom nordisk personnamnsforskning. I: Nordiskt och ryskt i namnforskningen. Rapport från ett symposium om onomastisk terminologi i Uppsala 17 december 1999. Utg. under medverkan av Maria Aljoksjina. (Namn och samhälle 11.) S. 64–75.
- Brylla, Eva & Dalberg, Vibeke, 2007: Nordisk personnamsterminologi – presentation av ett projekt/Nordisk personnavneterminologi – præsentation af et projekt. I: SAS 25. S. 119–124.
- Carlquist, Jonas, 2005: Internetnamn som socialt fenomen. I: Namnens dynamik. Utvecklingstendenser och drivkrafter inom nordiskt namnskick. Handlingar från den trettonde nordiska namnforskarkongressen i Tällberg 15–18 augusti 2003. Red. av Staffan Nyström. Uppsala. (NORNA-rapporter 80.) S. 89–100.
- Dalberg, Vibeke, 2001: Forskelle og ligheder i nord- og vestgermansk tilnavneterminologi. I: SAS 19. S. 5–10.
- Edlund, Lars-Erik, 1987: Ånamn och binamn – en idéskiss kring »friare» ord- och namnbildning. I: Nionde nordiska namnforskarkongressen (se detta). S. 109–149.
- Ekbo, Sven, 1947: Nordiska personbinamn under vikinga- och medeltid. I: Personnamn. Utg. av Assar Janzén. Stockholm. (NK 7.) S. 269–284.

- Entzenberg, Sonja, 2006: *Ablahadson, Arielleson, Starwarson och Nallesdotter*. Nybildade efternamn på *-son* och *-dotter* 1995–2006. I: OUÅ. S. 15–20.
- Farø, Ken, 2005: »Hvem er egentlig Hade-Hanne?« Mediale tilnavne i dansk. I: SAS 23. S. 53–70.
- Halvorsen, Ejvind Fjeld, 1975: Stedsnavn som tilnavn i Norge og på Island i middelalderen. I: Binamn och släktnamn (se detta). S. 11–24.
- Helleland, Botolv, 1997: Slektsnamn av stadnamn. I: Årsmeldeing for namnegransking 1996. Oslo. S. 51–61.
- 1999: Ortsnamen als Ursprung von Familiennamen in Norwegen. I: Onomastik. Akten des 18. Internationalen Kongresses für Namenforschung. Trier, 12.–17. April 1993. 4. Personennamen und Ortsnamen. Hrsg. von Dieter Kremer in Zusammenarbeit mit Thorsten Andersson. Tübingen. (*Patronymica Romanica* 17.) S. 159–168.
- Hellquist, Elof, 1912: Fornsvenska tillnamn. I: Xenia Lideniana. Festskrift tillägnad professor Evald Lidén på hans femtioårsdag den 3 oktober 1912. Stockholm. S. 84–115.
- Holmberg, Bente, 1999: Kvinders navne i 1600-tallets Danmark. I: Den nordiska namnforskningen. I går, i dag, i morgon. Handlingar från NORNA:s 25:e symposium i Uppsala 7–9 februari 1997. Red. av Mats Wahlberg. Uppsala. (NORNA-rapporter 67.) S. 217–228.
- Insley, John, 2007: Das englische Personennamensystem. I: Europäische Personennamensysteme. Ein Handbuch von Abasisch bis Zentralladinisch. Hrsg. von Andrea Brendler & Silvio Brendler. Hamburg. (Lehr- und Handbücher zur Onomastik 2.) S. 159–169.
- Johannessen, Ole-Jørgen, 1993: Patronymika i de norske runeinnskrifter. I: Personnamn i nordiska och andra germanska fornspråk (se detta). S. 121–140.
- Johansen, Anfinnur, 1995: Træk af færøsk slægtsnavneskik de sidste 160 år. I: Slektsnamn i Norden (se detta). S. 141–151.
- Kohlheim, Rosa & Kohlheim, Volker, 2005: Duden Familiennamen. Herkunft und Bedeutung. Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich.
- Kousgård Sørensen, John, 1975: Tilnavne og slægtsnavne. Et diskussionsoplæg. I: Binamn och släktnamn (se detta). S. 111–127.
- 1984: Patronymer i Danmark 1. Runetid og middelalder. København. (Navnestudier udg. af Institut for Navneforskning 23.)
- 1987: Dobbelttilnavnet – et spøgelse i nordisk personnavneforskning. I: Nionde nordiska namnforskarkongressen (se detta). S. 21–32.
- 1997: Patronymer i Danmark 2. Nyere tid og nutid. København. (Navnestudier udg. af Institut for Navneforskning 36.)
- Kvillerud, Reinert, 2007: Smeknamn och öknamn på personer nämnda i dagspressen. Göteborg. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 33.)
- Källström, Magnus, 2010: Härds dotter och Gillögs son. I: Namn – en spegel av samhället förr och nu. Red.: Staffan Nyström. Stockholm. (Ord och stil 41.) S. 115–135.
- Larsson, Patrik, 2004: Trind, högröstad eller hetsig? Till tolkningen av runföljden **kafi** (Vg 166). I: Namn (se detta). S. 67–73.
- Leibring, Katharina, 2004: *Karl mä kappa, Börje Lata och Kockla*. Binamn i ett värmäländskt brukssamhälle. I: Namn (se detta). S. 75–80.
- Lidaräng, Arnold, 1982: Lurel och Smesa. Västgötska personnamn i muntlig tradition. Stockholm.
- Modéer, Ivar, 1989: Svenska personnamn. Handbok för universitetsbruk och självstudier utg. av Birger Sundqvist & Carl-Eric Thors med en bibliografi av Roland Otterbjörk som kompletterats och omarbetats av Sigurd Fries. Lund. (AS 5.)
- Namn. Hyllningsskrift till Eva Brylla den 1 mars 2004. Red. av Svante Strandberg, Mats Wahlberg & Björn Heinrichi. 2004. Uppsala. (Namn och samhälle 15.)

- Nedreid, Gudlaug, 1998: «Ender og daa ein Aslaksen eller Bragestad». Etternamns-skikken på Sør- og Vestlandet. Studiar i folketeljingsmaterialet frå 1801. 1. Kristiansand. (Høgskolen i Agder. Forskingsserien 10.)
- 1999: Svar frå doktoranden: Gudlaug Nedreid. I: NN 16. S. 92–108.
- 2006: Frauenbeinamen als Spiegel der Gesellschaft. I: Proceedings of the 21st International Congress of Onomastic Sciences. Uppsala 19–24 August 2002. 2. Eds.: Eva Brylla & Mats Wahlberg in collaboration with Lars-Erik Edlund. Uppsala. S. 222–232.
- 2009: Titlar og tilnamn i *Heimskringla*. I: NN 26. S. 7–26.
- Ney, Agneta, 2004: Feminina binamn och nedsättande benämningar i Brennu-Njáls saga. I: Namn (se detta). S. 85–92.
- Nilsson, Leif, 2008: Idrottens »smeknamn» under 1900-talet. Presentation av projektet Från *Nora-Anna* till *Foppa*. Framväxten av det moderna Sverige och vår svenska idrott speglad i utövares binamn. I: SAS 26. S. 115–119.
- Nionde nordiska namnforskarkongressen. Lund 4–8 augusti 1985. Red. av Göran Hallberg, Stig Isaksson & Bengt Pamp. 1987. Uppsala. (NORNA-rapporter 34.)
- Otterbjörk, Roland, 1983a: **faruki**, **kurr** och **ublubr**. Namnproblem i sörmländska run-inskrifter. I: SAS 1. S. 21–44.
- 1983b: »Mus-Gea» och Gestabondo. Något om prefigerade och »absoluta» binamn. I: Personnamnsterminologi (se detta). S. 114–122.
- Personnamn i nordiska och andra germanska fornspråk. Handlingar från NORNA:s artonde symposium i Uppsala 16–19 augusti 1991. Red. av Lena Peterson. 1993. Uppsala. (NORNA-rapporter 51.)
- Personnamnsterminologi. NORNA:s åttonde symposium i Lund 10–12 oktober 1981. Red. av Göran Hallberg, Stig Isaksson & Bengt Pamp. 1983. Uppsala. (NORNA-rapporter 23.)
- Peterson, Lena, 1983: Personnamn/personbeteckningar i några fornsvenska källor. Försök till indelning och beskrivning. I: Personnamnsterminologi (se detta). S. 123–136.
- Ralph, Bo, 1994: Namnighet. I: Spår av odling. Festskrift till Hugo Karlsson. På uppdrag av Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning vid Göteborgs universitet sammanställd av Birgitta Ernby. Göteborg. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 19.) S. 239–245.
- Runor och namn. Hyllningsskrift till Lena Peterson den 27 januari 1999. Red. av Lennart Elmevik & Svante Strandberg (huvudredaktörer) samt Eva Brylla, Mats Wahlberg & Henrik Williams. 1999. Uppsala. (Namn och samhälle 10.)
- Ryman, Lennart, 1998: Rec. av Kousgård Sørensen 1997. I: SAS 16. S. 120–122.
- 2008: Svenska namnfraser i äldre tid – presentation av ett forskningsprojekt. I: SAS 26. S. 111–114.
- Schmidt, Tom, 1981: Fagordliste for norsk namnegransking. Universitetet i Oslo. Institutt for namnegransking. Oslo.
- Schoonheim, Tanneke, 1995: Etternavn i norske og nederlandske diplomer fra det 13. århundre. I: Slektsnamn i Norden (se detta). S. 23–35.
- Seim, Karin Fjellhammer, 1987: Om sterktbøyde adjektiviske tilnavn i norrønt. I: NN 4. S. 113–119.
- Slektsnamn i Norden. Rapport frå NORNA:s tjuerførste symposium i Oslo 17.–20. september 1992. Red. av Kristoffer Kruken. 1995. Uppsala. (NORNA-rapporter 58.)
- Sstb 2: Stockholms stads tänkeböcker 1. 1474–1483. 1917. Stockholm. 2. 1483–92. 1944. Stockholm. (Stockholms stadsböcker från äldre tid. Ser. 2. Tänkeböcker.)
- Stemshaug, Ola, 1984: Tilnamn i norske gruvesamfunn – Kongsberg og Røros. Trondheim–Oslo–Bergen–Tromsø. (Det kongelige norske videnskabers selskab. Skrifter 1984:1.)

- Stockholms stads jordebok 1420–1474. 1876. Stockholm. (De svenska stadsböckerna från äldre tid. Ser. 1. Stadsböcker 1.)
- Sundström, Agneta, 2004: *Mæster Sigga hustrv, hustrv Birgitta Midakers och hustrv Elin i Sæby*. Olika sätt att benämna kvinnor i Arboga stads tänkebok. I: Namn (se detta). S. 127–132.
- 2008: *Panka, Sokkofot, Hynda och Kunta*. Användning av binamn i Arboga med rättsligt efterspel. I: Namn från land och stad. Hyllningsskrift till Mats Wahlberg 25 maj 2008. Uppsala. (Namn och samhälle 21). S. 175–180.
- Svahn, Margareta, 1999: Den liderliga kvinnan och den omanlige mannen. Skällsord, stereotyper och könskonstruktioner. Stockholm.
- Wahlberg, Mats, 1999: Uppsalaborgare på 1600-talet. I: Runor och namn (se detta). S. 105–116.
- Wetås, Åse, 2008: Kasusbortfallet i mellomnorsk. Ein komparativ studie av proprialt og appellativisk materiale. Oslo. (Doktoravhandlingar forsvart ved Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo 360.)
- Williams, Henrik, 1993: *Ö*-namn. Nordiska personnamn med det privativa prefixet *Ö*. I: Personnamn i nordiska och andra germanska fornspråk (se detta). S. 95–107.
- Zilliacus, Kurt, 1966: Ortnamnen i Houtskär. En översikt av namnförrådets sammansättning. Helsingfors. (Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland 416. Studier i nordisk filologi 55.)

Summary

Bynames in Scandinavia

An outline

By Eva Brylla

The aim of this paper is to give an outline of personal name research in Scandinavia. Earlier research was mostly etymological in approach. Among other things, the study of bynames has been able to provide evidence of words that are otherwise rarely documented.

The mid 1970s saw an expansion of modern Scandinavian personal name research. One question that remains unresolved is the demarcation of the category of bynames. Like other names, bynames are the subject of certain syntactic claims. One such claim is that a byname should be able to occur independently, for example be used together with or instead of an official name.

There is, however, a third type of byname that does not meet this requirement of independence, e.g. *Lange* in *Lange Sven* ‘tall Sven’ or *Robinson* in *Robinson-Emma* (referring to the person’s connection with a reality television series). Such elements are not proper names, but rather are classified as byname elements.

If we focus on the function of bynames, the independence claim can become complicated. Attributes like (Kristin) *Skræders* ‘tailor’s (wife)’ and (Olaus) *Gydhakulle* ‘Gydha’s husband’ are generally included among bynames, even though they do not satisfy the requirement of independence.

Different types of bynames that are defined either as bynames or alternatively as appellatives are discussed, e.g. patro-/metronymics and occupational and local designations.

Although terminological issues have been discussed a great deal at different Scandinavian conferences and in the onomastic literature, there is still much uncertainty and fluctuation. Most controversial are the terms *binamn* ‘bynames’ and *tillnamn* ‘surnames’.

Bynames are also of evident interest from a morphological point of view. How are they formed, and are there types of formation that are specific to bynames?

The semantics of bynames are and have been tempting to investigate. The byname stock is characterized by great imagination and inventiveness. The semantic categories principally represented are physical and mental characteristics, home district, place of birth and residence, functions in the family and in society, and also characteristic incidents, habits and ways of expressing oneself.

In recent years, personal name scholars have also focused on gender issues. Women's names in particular have been studied.

A great deal remains to be done. The theoretical issues of demarcation must continue to be addressed. Naming practices in the digital world, where there is much play on names, are an exciting and important area of study. In addition, bynames in other categories of proper names remain an unexplored field. Basically all names can be accompanied by a byname.

Bynames as an expression of identity:

A student profile at the University of the Western Cape

By Bertie Neethling

Introduction

In 2007 a project with the title 'Exploring the link between name and identity: A UWC profile' was conceptualised. The main purpose was to collect data on naming by means of a wide ranging questionnaire, testing the perception and understanding of oneself as well as of the 'Other' in a multicultural and multilingual context such as on the campus of the University of the Western Cape (UWC) located in Belville South near Cape Town, South Africa. The student population represents an interesting diversity in terms of cultural/ethnic and sociolinguistic backgrounds.

As the title suggests, the focus was on names and naming, and the perceived link between one's name and identity. The questions (there were 18 in total) were often open-ended, resulting in extremely diverse and interesting responses. 824 questionnaires were returned, representing all the cultural and ethnic groupings in South Africa, as well as many others from other African states and other parts of the world.

The focus in this contribution is on bynames or nicknames. After giving information about their first (given) names at birth that would generally feature in identity documents and family names (surnames), respondents were also asked the following:

1. Are you also known by any other name(s), such as a nickname? If yes, kindly supply that/those name(s).
2. Do you know why you have this/these additional name(s)?
3. Who bestowed it on you, and who calls you by this/these names?
4. Are you happy with all your names? If yes, say why. If not, also say why.

The results were overwhelming in quantity, as well as in the diverse nature. Around 80 % of all respondents indicated that they have and are called by such additional names. For the purposes of this presentation, only examples from the 3 main language groupings on campus will be demonstrated. These are the Xhosa, English and Afrikaans speakers who together represent 652 of the respondents. The fact that so many respondents (= the name bearers) quite readily shared these names, suggests that the respondents are generally happy with and proud of these names. Felecan's (2009:3, 8) comment that naming by nick-

names in the Rumanian context is an act that may be seen as ‘anonymous’ and ‘subversive’ does then not necessarily hold for all other contexts like the UWC campus one. Later in her contribution, however, she does provide other definitions (5–6) that indicate that some nicknames may be ‘admiring’ or positive.

The term ‘byname’

The term *byname* (or *by-name*), the focus of this contribution, needs some clarification. It seems to be reasonably clear that there is some terminological overlapping in the onomastic world regarding such names. While it is true that the term *byname* exists in English, it is certainly not commonly used by English speakers, nor by all names scholars. The advantage in using this term is that it links up well with German *Beiname*, Dutch *bijnaam*, Swedish *binamn* and Afrikaans *bynaam*. Van Langendonck’s (1982:56) definition of the term *by-name* is an encompassing one : ‘A by-name is every individual PSN (= a personal name) that is not a first name’ (See also Van Langendonck 1996, 1999, 2007). If this definition is accepted, then terms like Danish *tilnavn*, Swedish *tillnamn*, Dutch *toenaam* (also in Afrikaans although not common), and German *Zuname* could also be accommodated with the prefixes all suggesting ‘by’ or ‘additional’. That also applies to ‘sur’ in the French *surnom*. And then we are still left with the common English *nickname*, *call name*, and *pet name*. There are more terms, e.g. *isiteketiso* in Xhosa (see Neethling 1990). One can ostensibly take all these together by saying such names are additional names added to another (more official) name already borne by the name bearer. Dalberg (2000) identified the problem in this regard that these seemingly synonymous forms from an etymological point of view, at times cover varying concepts. It might be helpful if name scholars can come to some kind of agreement on the terminology used when referring to this name class category or subcategories within it (see Brendler 2008). I simply accepted all the various forms presented by the respondents as a kind of *byname*, where it differed from the official first names.

The concept of identity

The other focus in this contribution is on the concept of identity. This is an elusive concept and has become even more so in recent times. For that very reason identity studies have become popular. Shotter (1993:188) remarks that identity has become ‘the watchword of the times’. It is impossible to go into a detailed discussion of all the various viewpoints, but it might be helpful to briefly look at a few.

Initially, identity in premodern or traditional societies was largely perceived as reasonably unproblematic, undifferentiated, socially derived, and relatively fixed. Nowadays, however, it is common that there no longer exists a stable and coherent cultural context that could serve as a base for a stable identity. Putter-

gill and Leildé (2006:11–13) provide a useful outline of the new context. Contemporary theorists seem to agree that contingency and uncertainty have become major role players in individual or collective representations. Bauman (1996:50–51) describes the current state of affairs well:

[P]ostmodernity is the point at which modern untying (dis-embedding, disencumbering) of tied (embedded, situated) identities reaches its completion: it is now all too easy to choose identity, but no longer possible to hold it ... Postmodernity is the condition of contingency ... nothing seems impossible, let alone unimaginable. Everything that 'is', is until further notice.

It appears as if it is now widely acknowledged that individuals draw meaning from belonging to more than one group. They construct and maintain multiple identities that emerge under different circumstances in their lives. These identities are open to change as circumstances, strategies and interactions fluctuate, and identity should best be viewed as a 'process' rather than a property. If seen as such, it remains emergent, never complete, finalised or fixed, but always in the making. Identity is therefore determined by what we 'do', rather than by what we 'are' (see Puttergill & Leildé 2006).

In a South African context these developments are also very prominent. In pre-1994 (apartheid) South Africa, identities were often manipulated, suppressed and imposed. In post-1994 in the 'new' South Africa, freed from these inhibiting factors from the past, and particularly in a multilingual and multicultural country like South Africa, it is certainly not surprising and actually fascinating to see how cultural hierarchies and the forced ethnicities of the past are undermined by many, and how new expressions of identity are revealed on our television screens, on stage, behind microphones and in books. Wassermann and Jacobs (2003), editors to a publication on South African identities called *Shifting Selves*, stress the point in the introduction that identity is a journey, not a destination. It is forever constructed anew as the social context changes. Individual identities will adapt, adjust or change according to the new circumstances.

All of the foregoing suggests that it would be a rather futile attempt to adequately describe or fix identity. One can, however, still explore the names of individuals as an expression of identity. When dealing with names, it is important to note that a proper name has unique reference, and we can speak of onymic identity, i.e. the identity of names, when the same name is used for the same entity at different times in language use (speech or writing) over time. Every time a name is used, we are dealing with a 'nome' (name), i.e. an expression of the same proper name in language use. Should two different persons bear the same name form, one could speak of homophony. In a wider sense, 'name' and 'named' are conceived of as existing in a diachronic continuum, ranging from their origin to the present day, at least in the minds of the contemporary speaking community.

A socio-onomastic approach

The focus in the current project is characterised by a socio-onomastic or socio- and psycholinguistic approach. The bestowed names at birth on an individual are also those ones the individual still carries into his/her grave. It is probably acceptable to postulate that given first names along with the accompanying family name, are one of the most stable elements in any identity profile. Many people also make (usually) valid assumptions about the perceived identity of an individual just by looking at or hearing a name. This, incidentally, was also tested in the questionnaire and many students agreed, giving examples. Assumptions are often made about nationality, race or ethnicity, language, gender, religious affiliation, etc. based on a name only. If that is true, it is not an exaggeration to say that an individual is often 'categorised' or 'labelled' purely on the basis of his/her name. Then it becomes clear that names can indeed function as strong indicators of identity.

An individual, wherever s/he finds her/himself, cannot easily discard her/his name(s) and it remains fairly stable. Thus whenever an individual considers doing something unlawful, one often finds that an alias is adopted, thereby trying to hide the true identity. An interesting view on this aspect was found in a letter to the Afrikaans daily, *Die Burger*, in the Western Cape in South Africa. An Afrikaans speaking correspondent (W. L. van der Merwe), writing from Austria, had this to say (in Afrikaans) about one's identity :

... hulle (= filosowe) is dit eens dat jy nie jou identiteit kan verkoop of verruil nie. Dit is soos jou eie naam, wat jy nie self kon kies nie, maar wat jy tot in die hof sal verdedig as iemand dit skend. Jy kan later ander identiteite aanneem, maar jy kan nie jou eerste, oorspronklike identiteit ontken nie. As jy dit ontken, draai jy jou rug op 'n persoonlike geskiedenis. Jy word 'n banneling na binne. (*Die Burger*, 6 May, 2005)

[They (= philosophers) agree that you cannot sell or exchange your identity. It is like your own name that you could not choose yourself, but that you will defend in court should somebody dishonour it. You may assume other identities later, but you cannot negate your first, original identity. Should you do that, you turn your back upon a personal history. You become an exile inwardly.] (Translation: BN)

In the UWC project respondents were asked whether they saw their name(s) as a reflection of their identity. From the responses it was clear that many, probably most have never been confronted with such a question before. In spite thereof, a significant number very strongly agreed. This was particularly true for the Xhosa speaking respondents and not surprisingly so: Xhosa first names are formed via the lexicon of the Xhosa language, and appropriate nouns and verbs are used in this regard. The outcome is that names are invariably meaningful, and knowledge of the language allows one to infer the meaning of the Xhosa names (see also Brennen 2000). Name giving is generally considered to be an important cultural event, and care is taken that names project positive values that are often strongly embedded in the Xhosa culture (see

Neethling 2005). With the English and Afrikaans speaking respondents there were somewhat surprisingly also strong agreement regarding the link between name and identity. This was often the case when respondents knew the etymology of their given names although it is not obvious to others. The identity as revealed in the given first names seems to highlight an aspect of the identity of the respondents that they were proud of.

The question about whether there is a link between name and identity, however, came strongly to the fore when the additional or bynames were taken into account. It is at this point that the views expressed above find application regarding the unstable and forever changing identities given the never ending changing circumstances individuals are exposed to nearly on a daily basis. As indicated earlier, individuals find themselves belonging to different groups, and in the process they construct and maintain different identities. The applicable one at any given time, is determined by the company they keep, and because these group formations come and go and are forever changing, so are old identities discarded and new identities created, or old ones are adapted or adjusted in order to fit the new or changed context in which the name carrier finds him/herself. Many respondents have more than one byname, and it is clear that the one used at any given time, is determined by the social context, i.e. who are present in the group and the activities operative in that context.

It is probably also fair to say that most bynames are acquired at a teenage level (high school) and moving to young adulthood after school, such as in educational institutions like colleges and universities. It is at this time that close friendships are formed, and it is also a time when peer group pressure is high. A university campus like that of UWC is then likely to be fertile soil for producing a myriad of bynames. The other obvious source is at home and amongst family, even from a very young age. Some of these bynames are lost as children grow up, but some remain. Within close knit circles an aspect of endearment or affection is usually contained within bynames, often through affective diminution. Different individuals or groups are responsible for coining these bynames. Felecan (2009:1) develops the notion of 'polyphony' to suggest that nicknames or bynames are the result of 'a multitude of voices', and not the result of a single act of denomination, but the joint usage of the appellative form by the entire community who validate it by the force of habit.

All acquired bynames do not always have positive connotations. An unfortunate event in the life of the name carrier, even in early childhood may have given rise to a byname that has persisted in being used, despite likely futile efforts by the name carrier to be rid of that name. A physical feature, negative or positive, may also yield a byname. There are a number of such 'negative' names in the responses, but it is also very likely that many respondents may simply not have included such names in their responses, not wishing to give it extended life. It is probably fair to argue that name carriers embrace the use of certain bynames, i.e. the positive ones, and may oppose, often in vain, the use of other more negative ones.

In all these bestowed bynames, the name giver has identified an identity aspect, no matter how small and insignificant, that adds to the total makeup of the name carrier. It may then be a combination of positive and negative features. Felecan (2009) even suggests that nicknaming is, most of the time, a subversive act, and the name carrier is often oblivious of these nicknames. That might be so in certain cases, but one should also stress the fact that the name carrier is best situated to recall or know all the bynames used to refer to him/her. Hence the method of selfreporting questionnaires remains likely to be the best way of collecting information on bynames. It is equally important to realise that many of these bynames may not have a formal written (down) tradition, i.e. are only used in speech. As such, their representation or spelling remains arbitrary and entirely in the hands of the name carrier who reports on them. These representations as presented in the questionnaires have simply been accepted at face value. The users of these bynames may have preferred different spellings.

Data on bynames

The type of additional, byname or nickname represented in the questionnaires is of an astonishing variety, and it would probably be futile to attempt some sort of classification, no matter what criteria one applies as a yardstick. There is often no relationship or derivational connection whatsoever between any 'formal' given name and the additional name (see also Landman 1986). The circumstances giving rise to the formation and usage of such additional names, are so varied that it is extremely difficult to organise the data in a meaningful way. Although respondents were asked to elaborate on how and why these additional names were bestowed, many did not supply any meaningful explanation or detail, and one is left to one's own conjecture. Many appear to be the 'whim' of an individual with no obvious strong motivation behind the choice. Many scholars have previously commented on the morphology of first names. De Stadler (1985:20) mentions that proper names are morphologically speaking 'loose' because so many are added daily to the onomasticon and the need for new creations is great. Van Langendonck also refers to the 'arbitrary and instable character of its shape' (1982:57). This 'looseness' or 'arbitrariness' is simply compounded in the bynames. De Klerk and Bosch (1997:95) argue that 'Such names offer a rare example of people using language creatively in accordance with a logic that is not laid down from outside; they are a means of displaying linguistic licence, of breaking rules freely, and getting away with it.'

If one, however, starts off from a derivational and/or morphological viewpoint (internal), one can identify a specific typology. Some of these will now be highlighted.

A common probably universal category is strongly represented in the data, and that is the so-called 'shorter' or abbreviated form of the formal given name. This appears to be common all across the world. Particularly longer first names in any language or culture group are subject to shortening, simply to facilitate

communication. The given names in the Bantu language groups found in South Africa, are often fairly long, because of the ‘meaningful’ aspect linked to them. A name in its ‘translated’ form, say in English, often represents a whole phrase. The agglutinative nature of these languages makes that possible. One should also mention the fact that some of these names also contain click sounds which pose a challenge as regards pronunciation. Respondents often remarked that the shortening of their names facilitates pronunciation particularly by others not part of that cultural group.

Purely based on formal morphological features, one could distinguish a number of categories within this category. This ties in with Neethling’s earlier findings on this phenomenon amongst Xhosa speakers (see Neethling 1990: 11–34, and also 1994, 2005). English and Afrikaans speakers by and large share the same name characteristics. It appears as if Afrikaans (and English) speaking parents and family in the so-called Coloured grouping are strongly influenced by naming of American celebrities particularly in the entertainment world.

Derivative types (Internal)

1. Abbreviated through syllable deletion (at end)

Xhosa	English/Afrikaans
<i>Luyanda</i> > <i>Luya</i>	<i>Sandra</i> > <i>San</i>
<i>Khayaletu</i> > <i>Khaya</i>	<i>Cheriece</i> > <i>Cher</i>
<i>Simcelile</i> > <i>Sim</i>	<i>Melisha</i> > <i>Mel</i>
<i>Bulungisa</i> > <i>Bulu</i>	<i>Jarred</i> > <i>Jar</i>
<i>Siyavuya</i> > <i>Siya</i>	<i>William</i> > <i>Will</i>
<i>Lindiwe</i> > <i>Lindi</i>	<i>Natalie</i> > <i>Nat</i>
<i>Siyabulela</i> > <i>Siya</i>	<i>Megan</i> > <i>Meg</i>
<i>Zanele</i> > <i>Zan</i>	<i>Samantha</i> > <i>Sam</i>
<i>Zimkhitha</i> > <i>Zim</i>	<i>Patricia</i> > <i>Pat</i>
<i>Sonwabile</i> > <i>Sonwa</i>	<i>Timothy</i> > <i>Tim</i>
<i>Mzikayise</i> > <i>Mzi</i>	<i>Brandon</i> > <i>Bran</i>
<i>Zukiswa</i> > <i>Zuki</i>	<i>Ashley</i> > <i>Ash</i>
<i>NomaJwarha</i> > <i>Noma</i>	<i>Vivienne</i> > <i>Viv</i>
<i>Ayanda</i> > <i>Aya</i>	<i>Abigail</i> > <i>Abi</i>
<i>Ntomboxolo</i> > <i>Ntombo</i>	<i>Winsley</i> > <i>Wins</i>

2. Abbreviated through syllable deletion (at beginning)

Xhosa	English/Afrikaans
<i>Sandisiwe</i> > <i>Siwe</i>	<i>Ronichia</i> > <i>Nichia</i>
<i>Phumeza</i> > <i>Meza</i>	<i>Alecia</i> > <i>Lecia</i>
<i>Noluthando</i> > <i>Thando</i>	<i>Hermien</i> > <i>Mien</i>
<i>Nolufefe</i> > <i>Fefe</i>	<i>Verushka</i> > <i>Rushka</i>
<i>Ntombizethu</i> > <i>Zethu</i>	<i>Serena</i> > <i>Rena</i>
<i>Vuyiseka</i> > <i>Seka</i>	<i>Juanita</i> > <i>Nita</i>

The derivative pattern above is clear. The Xhosa examples in 1 exhibit syllable retention usually of the first two syllables while the rest is dropped. The opposite takes place with the examples in 2: the retention of the last two syllables. The rest is dropped. (Xhosa has an open syllable structure, i.e. syllables end in vowels. The only exception is the syllabic ‘m’.) The English and Afrikaans examples exhibit a preference for a one-syllabled shortened form, particularly of the first type.

This may seem unproblematic and even predictable. The most interesting observation regarding these examples, is the following pertaining to the Xhosa examples: Xhosa first names are usually without fail semantically transparent and hence ‘meaningful’, particularly also from a cultural point of view. Names are constructed via the lexicon of Xhosa and knowledge of the language leads one to a fairly easy interpretation of the name meaning. Xhosa people generally pride themselves on their names and often consider their Xhosa names as ‘superior’ to Western type names with no immediate and obvious meaning. The irony with the shortened forms is that there is invariably a ‘loss’ of meaning due to the shortening. The shortened forms now function pretty much as the Western name that is often considered as ‘meaningless’. It is also noticeable that gender name markers in female names, such as *no-*, is lost in the shortened forms. – A few examples :

Luyanda : It (= family) is expanding

Luya : no meaning

Simcelile : We requested him (from a Supernatural Entity)

Sim : no meaning

Sandisiwe : We (family) have grown/been expanded

Siwe : No meaning

Vuyiseka : The one that made (us) happy

Seka : No meaning

The considerations that applied in the original namegiving process are no longer evident in the shortened forms, except perhaps in an indirect way via the base name. This, of course, links up with the well-known viewpoint that a name need not have current lexical value to function as a name. The pressure to shorten longer type names is so huge that this highly rated aspect of name giving among the Xhosa is sacrificed. In the similar examples from the Afrikaans and English speaking students this is not as evident, given the more ‘obscure’ etymology of their names. There is an exception though: Muslim students from this group usually have Arabic names also derived from the Arabic language with clear and discernable meaning. Just as with the Xhosa personal names, these names nearly without fail represent positive and pleasant attributes. The shortening of such names has the same effect of that of the Xhosa names : the essential meaning is lost or only a partial meaning is retained.

Zaitunisa : Olive

Zaitun : No meaning

Shameema : Fragrance

Meema : No meaning

Shahieda : Martyr, witness

Hieda : No meaning

Sameega : Jovial, companion

Meega : No meaning

Nafeesa : Precious, valuable

Feesa : No meaning

3. Affective diminution (of first names)

A very popular category for many languages is the case of what appears to be diminution. With longer names it may lead to abbreviation or shortening, although the diminution in many cases actually leads to a lengthening of the name. In both Afrikaans and English the common diminutive forms are characterised by *-i*, *-(tj)ie*, or *-y*. Examples:

Bernita > *Bernie*

Margaret > *Maggie*

Janine > *Janie*

Chanelle > *Nelli*

Sophia > *Sophie*

Esmeralda > *Essie*

Samuel > *Sammy*

Chine > *Neitjie*

Lee-Ann > *Lee-Antjie*

Monique > *Nikki*

Liesel > *Liezel*

Lucinda > *Cindy*

Candice > *Candy*

Donovan > *Donnie*

Enrico > *Ricky*

Winifred > *Winnie*

Heinrich > *Heini*

Judith > *Judy*

There are many examples of this kind and it is probably fair to say that it is a common category in many different languages (although the form of the diminutive suffix may obviously differ). What is interesting from a morphophonological point of view, is the reduplication of a consonant effected by the diminution, as well as the different phonological representations for the same sound in the affective name e.g. the /q/ in *Monique* ([k]), is represented as /k/ in the diminutive form *Nikki*. The /c/ in *Enrico* ([k]), becomes /ck/ in *Ricky* ([k]). The case for Xhosa, however, is not clear. Xhosa has only one productive diminutive suffix, i.e. *-ana*. This suffix connects morphophonologically and in a regular way with the final vowel of nouns, e.g.

umntu 'a person, adult' + *-ana* > *umntwana* 'child'

isikolo 'school' + *-ana* > *isikolwana* 'small school'

inja 'dog' + *-ana* > *injana* 'small dog, puppy'

Names, however, cannot be ‘diminuated’ in this way, and this strengthens the argument that personal names deserve special treatment regarding word class status. Xhosa speakers, however, probably under the influence of English and/or Afrikaans, feel the desire to diminuate first names and then partly according to the same system applicable to Afrikaans and English, i.e. by using suffixes like *-i*, *-ie*, and *-y*. Landman (1986:167) refers to the tolerance regarding borrowing from English and Afrikaans nicknames. Xhosa appears to share the same kind of tolerance. Examples:

<i>Andile</i> ‘they have increased’ > <i>Andy</i>	<i>Nombulelo</i> ‘gratitude’ > <i>Buli</i>
<i>Sandisiwe</i> ‘we have been added to’ > <i>Sandy</i>	<i>Nonkululeko</i> ‘freedom’ > <i>Nkuli</i>
<i>Wandisile</i> ‘he has been added’ > <i>Wandy</i>	<i>Solomzi</i> ‘eye/guardian of the home’ > <i>Solly</i>
<i>Mpumelelo</i> ‘success’ > <i>Mpumi</i>	<i>Zoliswa</i> ‘one who calms’> <i>Zolie</i>
<i>Noluthando</i> ‘love’> <i>Thandi</i>	<i>Zukiswa</i> ‘one to be praised’ > <i>Zukie</i>

As with the shortened forms in categories 1 and 2 (above), the meaning is sacrificed in the shortened forms. The semivowel *-y-* [j] in the Xhosa names is now clearly the English suffix [i], hence borrowing it certainly is. The bynames ending on *-ie* also appear strange because vowels in Xhosa are never juxtaposed unless they are the same vowel, so this is probably due to influence from Afrikaans where *-ie* is a common diminutive suffix in common and proper nouns. In a multilingual country such as South Africa, this is not surprising.

4. Affective diminuation (of surnames)

This is a small category in the current data.

<i>Chetty</i> > <i>Chets</i>
<i>Sayster</i> > <i>Says</i>
<i>La Moer</i> > <i>Lammie</i>
<i>Flowers</i> > <i>Blommie</i> (blom = ‘flower’ in Afrikaans)
<i>Baatjes</i> > <i>Jackets</i> (baadjies = ‘jackets’ in Afrikaans)

In the last two examples, one can clearly see the interplay between Afrikaans and English through lexical transfer. Many of these students might be Afrikaans speaking at home but often also speak English with friends on and off campus.

It appears as if emotivity plays a significant role in the so-called diminutive forms (and even in all the other typological formations of bynames). Respondents always remark that these bynames are used by those who love them, i.e. close relatives, intimate friends and loved ones. Semantic values such as affec-

tion, affinity, endearment, love, closeness, and friendship play a major role here. Combrink (1987:45) rightly states that the so-called diminutive suffix in Afrikaans does not always indicate that the referent is small, but that this suffix is rather emotive than cerebral, and hence he groups the diminutive suffixes with other emotive suffixes under the heading 'emotive derivations'. It is probably fair to say that the diminutive suffixes in categories 3 and 4 above should then also rather be seen as emotive suffixes despite the correlation with diminutive forms.

The comment by Fokker (1960:274) in a dated work clearly shows that name scholars had their hands full 50 years ago when dealing with this aspect:

Any attempt to exactly delimitate and classify all the subtle emotional shades conveyed by the different expressive formations we have found would be a hazardous undertaking. Expressive-affective elements like these, fluctuating and elusive as they are, resist attempts at rigid classification.

5. Other (vague) derivations

There are a great number of bynames that can only vaguely be traced back to the original first name. Only remnants of the first name such as a syllable, or sometimes even a sound or letter might feature in the byname. Initials are also sometimes used. Respondents could often not throw light on these bynames and why they were coined. This category will not receive attention here. It is, however, important to note that these bynames, despite the difficulty in linking them to the given first name, are clearly seen as components in the identity kit of students. Innovation and creativity abound. One name deserves to be mentioned:

Simcelile: This Xhosa name means 'We asked for him', suggesting that the parents involved a Supernatural Being like the Christian God, or the traditional Qamata, or even the forefathers by asking to be blessed with a child, in this case a male one (which they might have preferred). This very 'noble' name, strongly embedded in the Xhosa culture, loses all the revered connotations once fellow students get hold of it. About 8 years ago a new cellphone company starting doing business in South Africa, operating under the name Cell C (they were the third mobile phone company) and is well entrenched in South Africa today.

From the name *Simcelile*, fellow students coined the following bynames for the name carrier, all linked to the mobile phone company: *Sim*, *Simc*, *Simitjie*, *Sim-card*, *Sms*, *Cell-C*. Nothing now remains of the perfectly honourable and respectful cultural name he was endowed with. It is unlikely that his parents would appreciate this. This is then clearly a case of derivation through a coincidental external connotation that is in no way connected with the original motivation for the first name he carries.

Although this might be an extreme example (and very interesting from a morphological angle), there are many others where the morphological link is not as clear. Van Langendonck (2007:33) refers to these as 'purely expressive formations'. These will not be dealt with.

Non-derivative types (external)

Many bynames are not formed through any derivational pattern via the first name, but come into being based on particular features associated with the name carrier, such as physical characteristics, personality traits, events in the life of the name carrier, associations with sport, music (types and artists), etc.

This is clearly the area where bynames have the potential not to be embraced by the name carrier as would normally be the case with the derivative types. If a prominent physical feature which is not generally considered to be a flattering and admired one is used as the origin for a byname (perhaps ‘nickname’ is more apt), then it stands to reason that the name carrier either has to accept the byname with good humour or may desperately try to discourage its usage. The latter is often easier said than done. Such ‘negative’ bynames have a tendency to persist, whether name carriers like them or not. Despite the existence of such negative bynames in the data, it is, of course, very possible that respondents may have elected not to mention these bynames. There was no control over this possibility. Felecan (2009) suggested earlier that name carriers may be oblivious about these not so flattering bynames, i.e. they are only used to refer to an individual when s/he is not present. That is possible, but seeing that respondents themselves reported on their bynames, suggests that they know them and the people who use them.

1. Physical characteristic

This is probably a universal category. Body size (small, thin, fat) is popular, as well as complexion features. Some may have been acquired in childhood times or during early schooling, and may no longer be applicable, but persist in usage. Examples:

Sivuyile > *Lhoza* (thin like a cigarette)

Nwabisa Bernice > *Sjupa/Stokoloza* (thin/bones ex Afrikaans (stok=‘stick’)

Thembele > *Tuta/Mshwela* (not tall)

Phatheka Cornelia > *Noncondwana* (thin)

Thando > *Roro* (round little girl)

Unathi > *Hagwana* (< ihagu ‘pig’ – cute like little white pig)

Muammar > *Fat Mo*

Peter Henry > *Jules* (< kilojoules), Bok uitgevreet (‘satiated buck’)

Melody > *Miss Piggy* (fat when small)

Marshay > *Vettie* (Afrikaans ‘fat’)

Nwabisa Kanyiso > *Cremora* [a coffee creamer] (complexion)

Yolanda > *Cocoa* (complexion)

Vuyiswa > *Notumato* (< tomato ‘soft skin’)

Nathan > *Black Man*

Shanine > *Whitey* (irony: dark complexion)

Orenthal Wilbur > *Nigga O/Da Nigga* (dark complexion)

Ladia Sussan > *Blom* (Afrikaans ‘flower’) – only girl
Melody Valarry > *Blommie* (< Afrikaans ‘flower’ – looks like flower)
Babalwa > *Cuteface*
Marco > *Spikey* (spiked hair)
Calvin > *Skaap* (Afrikaans ‘sheep’ – long hair at school)
Gouwah > *Goldielocks*
Craig Lucian > *Yster* (Afrikaans for ‘iron’ – physical ability)
Ernest Aubrey > *Seconds* (quick-sport)
Ongezwa Parade > *Mangqungqu/Mamahlo* (Xhosa ‘amehlo’ – big eyes)
Aadil > *Bukkie* (< Afrikaans ‘bakore’ = protruding ears)

2. Personality feature

This is an equally popular category. Examples:

Patience Nontombi > *Nolulamo* (quiet, nice)
Yandisa > *Chairperson* (likes to take initiative, leadership qualities)
Avuyile > *Chief* (dignified composure)
Cindy Joanne > *Xena* (tomboy)
Shireen > *Fifi* (talkative when young)
Jamie-Lee > *Mamma-se-bekkie* (= Mommy’s little mouth), *Sexy*
Tertia Fiona > *Malkop* (Afrikaans ‘crazy head’), *Smiley*
Jojo Chloe > *Smiley*
Elton Reagen > *General* (likes to take lead)
Nathan > *Baaipraat* (contaminated Afrikaans ‘talks a lot’)
Johan > *Prof, Doc* (clever)
Jomani Francois > *Energy Bunny*
Magin Franklin > *Oulik* (Afrikaans ‘cute, nice’)
Allister Jerome > *Old Bastard* (does not accept rude behaviour)
Henry > *Speech* (talkative)
Khadeejah > *Blonde* (acts ‘blonde’ when tired)
Brent Timothy > *Pastor/Evangelist* (strong beliefs and standards)
Beronice > *Skarrel* (Afrikaans ‘move quickly’, i.e. energetic)
Ausie Bashil > *Senior* (strong, aggressive)
Nariman > *China* (Asian heritage)

3. Soccer connotation

Soccer appears to be the favourite sport among respondents, hence names from soccer stars (local and overseas) feature, as well as flattering terms pertaining to style of play. Examples:

Sokuthini > *Alex*
Msekeli > *Bricks/Stena*
Thembela > *Robinho*
Sandile Sunduza > *Styles*

Melikhaya > Rhee
Fezidinga > Peo Noguera
Zola Siphokazi > Godoba
Siyathemba > Motsau
Philani > Jabu Pule
Anele Sabata > Gee/Ace
Mzikayise > Sparks
Luyanda Likhona > Zane Moosa
Lungisa > Nxele
Songezo > Eric/Ero
Zwelinzima > Aija/Sarafina
Sakhekhile > Chippa
Lewelyn > Ronaldo

4. Music connotation

The names of musicians, musical styles and particular songs are used as sources for bynames. Examples:

Melikhaya > Ringo (Starr)
Vuyani > Ali Katt
Zola Siphokazi > Mazola (kwaito song)
Khanyisile > Jazz
Jongisizwe > Nigger (hiphop)
Siphelele > D-Jay
Nokuzola Sweetness > DJ
Kevin > Jamo
Norman Peter > Wax (song)

5. Linked to an event

A distinctive event in the life of the name bearer may give rise to a byname. Examples:

Charne Edwina > Pokie (ran with kapokkies [small breed of chicken]when small)
Lee-Anne > Peepie (wet bed when young)
Elton > Wolfie (cried like little jackal when young – now annoying)
Charnessa > Beebie (buy grandpa BB tobacco)

Conclusion

In the final analysis, one could perhaps tentatively put forward the following observations. It seems reasonable to accept that given names (at birth) along with the inherited family name, can and do function as fairly stable identity indicators. Those names appear on birth and death certificates, education certifi-

cates, and all legal documents. One will not be able to function in modern society without them. That projected onymic identity is relatively fixed. Other additional names gathered over time by any name carrier, expands this identity, and manages to project the name carrier in a more rounded and multifaceted way. It suggests that the given names are considered restrictive and only effective in certain (more formal) contexts, not able to express the different emotive nuances that bynames can do. These bynames are mostly embraced by the name carriers, suggesting that they themselves realise the potential contained in bynames in portraying identity features of which they approve. At the same time it should be kept in mind that not all bynames are popular with name carriers, often referring to a feature or event the name carrier would not like to be reminded of. It is in a sense then 'imposed' identity, although the motivation for its creation did or still does exist.

This project is still ongoing and findings and interpretations are likely to be refined and adjusted. It should hopefully be completed through the course of 2011. It is, however, clear, that bynames constitute a very important category in onomastics and deserve the focus of name scholars.

Bibliography

- Bauman, Z., 1996: Morality in the age of contingency. In: *Detraditionalization. Critical reflections on authority and identity*. Ed. by Paul Heelas, Scott Lash & Paul Morris. Oxford, p. 49–58.
- Brendler, Silvio, 2008: Probleme und Möglichkeiten der Entwicklung der Onomastischen Terminologie. In: *Acta Onomastica* 49, p. 50–59.
- Brennen, Tim, 2000: On the meaning of personal names: A view from cognitive psychology. In: *Names* 48, p. 139–146.
- Die Burger – Afrikaans daily in the Western Cape, 6 May 2005.
- Combrink, J., 1987: Aspekte van emotiewe aanspreekvorme in die Afrikaanse literatuur. In: *Nomina Africana* 1(1), p. 39–72.
- Dalberg, Vibeke, 2000: Apparently identical terms for 'personal by-name'. In: *Onomastik. Akten des 18. Internationalen Kongresses für Namenforschung*. Trier, 12.–17. April 1993. 2. Namensysteme im interkulturellen Vergleich. In Zusammenarbeit mit Rudolf Srámek hrsg. von Dieter Kremer. Tübingen, p. 36–40.
- De Klerk, Vivian & Bosch, Barbara, 1997: Nicknaming among Xhosa-speaking children and adolescents. In: *South African journal of African languages* 17(3), p. 95–99.
- De Stadler, L., 1985: Sosiolinguistiese aspekte van die persoonseienaam. In: *Logos* 5(1/2), p. 18–29.
- Felecan, Daiana, 2009: Nicknames. Reflections of polyphony within the linguistic area from the Northwestern part of Romania. Unpublished paper read at the 15th International Names Society of Southern Africa held at the University of KwaZulu-Natal, July 2009.
- Fokker, A. A., 1960: Expressive derivation of proper names in Russian. In: *Lingua* 9, p. 267–276.
- Landman, K. J. H., 1986: Byname. In: *Names 1983. Proceedings of the Second Southern African Names congress 13–15 September 1983*. Ed. by P. E. Raper. Pretoria, p. 167–177.
- Neethling, Bertie, 2005: *Naming among the Xhosa of South Africa*. New York.

- Neethling, S. J., 1990: Iziteketiso in Xhosa. In: *Nomina Africana* 4(1), p. 11–34.
- 1994: Xhosa Nicknames. In: *South African journal of African languages* 14(2), p. 88–92.
- Puttergill, Charles & Leildé, Anne, 2006: Identity studies in Africa. In: *Reflections on identity in four African cities*. Ed. by Simon Bekker & Anne Leildé. Stellenbosch, p. 11–21.
- Shotter, J., 1993: *Cultural politics of everyday life. Social constructionism and knowing of the third kind*. Buckingham.
- Van Langendonck, Willy, 1982: Socio-onomastic properties of by-names. In: *Onoma* 26, p. 55–62.
- 1996: Bynames. In: *Name Studies. An International Handbook of Onomastics* 2. Eds. E. Eichler, G. Hilty, H. Löffler, H. Steger & L. Zgusta. Berlin, p. 1228–1232.
- 1999: Merkmale der Personennamengebung durch flämische Jugendliche. In: *Onomastik. Akten des 18. Internationalen Kongresses für Namenforschung*, Trier, 12.–17. April 1993. 3. Namensoziologie. In *Zusammenarbeit mit Friedhelm Debus* hrsg. von Dieter Kremer. Tübingen, p. 247–254.
- 2007: *Theory and typology of proper names*. Berlin–New York.
- Wassermann, Herman & Jacobs, Sean, 2003: *Shifting selves. Post-apartheid essays on mass media, culture and identity*. Cape Town.

Summary

Bynames as an expression of identity
A student profile at the University of the Western Cape

By Bertie Neethling

A project called ‘Exploring the link between name and identity : A UWC Profile’ was started in 2007. A wide ranging questionnaire on naming was distributed on the University of the Western Cape campus near Cape Town, South Africa, and 824 were returned. A great variety of different language and cultural groups is represented in the data, but only the data pertaining to the English, Afrikaans and Xhosa speaking groups will feature in this contribution.

Responses by many individuals from all three groups suggest that first names form an important part of their perceived identity. Around 80 % of all respondents in the three groups indicated that they also had additional bynames or nicknames. Many had more than one such name, and the astonishing variety complicates any possible type of classification.

It is argued that name carriers consider these additional names as much part of their identity as their more ‘formal’ given names, and that many prefer to be called by these names. It is also suggested that these bynames have a much higher frequency in terms of usage when compared to the ones given at birth. Many respondents also suggested that these bynames highlighted different aspects of their identity, something that the formal given names could not always do. It is hence argued that all names carried by an individual contribute to the identity of the name carrier, and it appears as if a person might be considered more ‘rounded’ or multifaceted’ depending on the number of by-names a person has.

Examples of bynames from the three target groups will supplement the article.

Coming to grips with the multifacetedness of bynames

By Silvio Brendler

Anything complex enough to be interesting is multifaceted; one finds out different things by looking at different facets, without being obliged to claim [...] that the facet is the whole gem (Lass 1997, p. 384).

1. Introduction

Let me borrow two metaphors from the above motto. As name students consider bynames to be interesting, I infer from the first line of Roger Lass's statement that bynames must be complex and thus multifaceted. From the multifacetedness of bynames I draw the conclusion that studying bynames is like gem cutting. It is this conclusion that I advance as my first thesis.

I somewhat differ from the view Lass airs in line two. Considering byname students as gem cutters, I think that bynames present themselves as rough gems in need of being cut and polished – in other words, in need of being faceted by us. Only then can we look at their different facets. So my second thesis is: no facets without faceting.

I do agree with the third line of the statement by Lass. I would like to modify and extend it, however, and put it forward as my third thesis, which is as follows: We cannot see the whole gem if we focus on the individual facets. On the other hand, there is no facet without a gem.

To develop my three theses it is helpful to bear in mind that a facet, or an aspect of bynames, is to a gem, or bynames, as a part is to a whole.

Now that I have put forward my theses, I will not any longer withhold the reason why we should consider the question how to come to grips with the multifacetedness of bynames. Having studied a selection of the international literature on bynames for more than a decade, I have come to the conclusion that byname studies tend to focus on various but individual facets of bynames. So byname students have, for instance, had an abiding interest in etymology (see the dictionaries of bynames) and classification (Brendler 2007). Furthermore, there has been some debate over how to tell a byname from a hereditary surname (Mackel 1931, pp. 31–37; Bach 1952–1953, vol. 2, pp. 73–76; Debus 2001, pp. 232–233). Bynames have frequently been studied to serve such extra-onomastic purposes as lexicography (Weekley & Pilkington 1921, Clark & Owen 1978, McClure 2010), dialectology (Kris-

tensson 1967–2002; for critical comments, see McClure 1973), migration/settlement history (Walther 1965, pp. 15–17; McClure 1979; Wenzel 1987, pp. 123–140, 172–175; Wenzel 1994, pp. 53–60, 174–179; Cross 2003; Postles & Postles 2003; Wenzel 2011). By contrast, hardly anyone has attempted to look at the whole gem (for first attempts see Bach 1952–1953, Brendler 2006). As a result, we get the impression that the individual facets are in a vacuum. An occasional change of focus from the individual facets to the whole gem would not only help to integrate the individual facets with the gem, but it would also help to define the position of the individual facets on the gem, thus filling the vacuum, and, in addition, the interdependence of the individual facets and the gem would become evident.

What follows is an attempt to sketch an approach to coming to grips with the multifacetedness of bynames that integrates the individual facets, or parts, with the gem, or the whole.

2. Setting of the gem

First it is worth considering the setting of the gem, that is, language in society. It is the hub of interfaces between language and language users, on the one hand, and linguistics and (the system of) sciences, on the other. On a more abstract level it concerns language-universal aspects of bynaming, on a more concrete one language-particular aspects of bynaming. For our purposes it will do to say that language is a social phenomenon and bynames are part of language. Consequently, bynames need to be studied taking both the more general social context like local and personal history and the special social context of language into account.

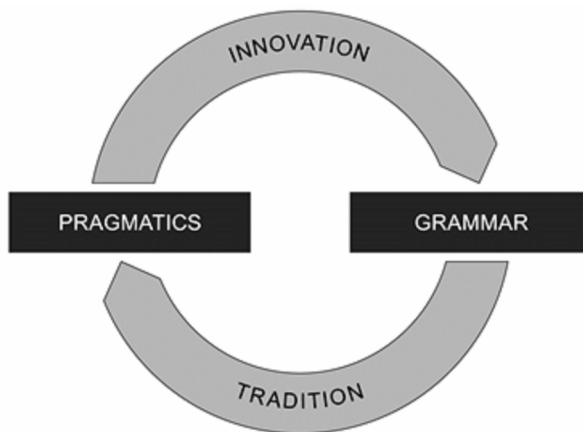

Fig. 1. The relationship between pragmatics and grammar.

As for language, studying bynames concerns pragmatics, bynames in actual use, and grammar, the representations of bynames in the brain (see fig. 1).

These two components of language are interdependent and interrelated by innovation and tradition, with innovation taking place in pragmatics and tradition being maintained by recourse to grammar. Innovations like bynames as such or particular bynames can be habitualised by recurrent use and finally be conventionalised and saved in the individuals' grammars, that is to say, original innovations establish traditions. This kind of process results in language change, or rather, this process is language change. Traditionally, mainstream schools of linguistic thought have concentrated on either pragmatics or grammar and ignored the other component or aspect of language, thus disregarding the nature of language. Depending on the prevailing mood of the moment, onomastics has neglected but not totally ignored either component.

3. Facets of the gem

As it is especially the pragmatics of bynames that has been neglected, I will, to begin with, touch upon a number of pragmatic facets of bynames (for more details, see Brendler 2009), followed by grammatical facets (for more details, see Brendler 2006, pp. 161–226), perspectival-terminological facets (Brendler 2008) and science-compartmental facets (Brendler 2006, pp. 142–146). Pragmatic facets include:

Firstly, the life cycle of bynames. It potentially includes six stages:

- (1) the search for, or formation of, a byname,
- (2) bestowal,
- (3) use,
- (4) death,
- (5) afterlife and
- (6) revival of a byname.

Secondly, aspects of the genesis of bynames such as:

- (1) cause (why a byname?) and motivation (why this particular byname?).

This is where the relationship of motivation and onomasiological principles (Herbermann 1998) comes in, which opens up an opportunity to indicate the relationship of onomastics and onomasiology explicitly. For this purpose each onomasiological principle relevant to bynames is followed by at least one prototypical motivational class of byname corresponding to it:

(a) The topological principle (by naming after a place to which the bynamed person is somehow related) applies to local bynames (e.g. bynames of origin/residence, [in the case of foundlings] bynames after the site of discovery).

(b) The genealogical principle (by naming after a related person) applies to bynames of relationship (e.g. patronymic bynames, metronymic bynames, teknonymic bynames [bynames based upon a child's name]).

(c) The praxeological principle (by naming after a/the socially significant activity of the bynamed person) applies to bynames of occupation and bynames of office.

(d) The ethological principle (by naming after behaviour characterising the bynamed person) applies to nicknames characterising the behaviour (e.g. a habit, vice, virtue) of the bynamed person.

(e) The phenomenological principle (by naming after [the perception of] appearance) applies to bynames characterising the appearance (e.g. colour, size, age, clothes) of the bynamed person.

(f) The horological principle (by naming after a period or moment to which the bynamed person is related in a special way) applies to bynames after, e.g. the birthday, (in the case of foundlings) the day/time of discovery.

(2) description vs. byname,

(3) occasional vs. usual byname,

(4) non-hereditary vs. hereditary byname,

(5) production vs. reproduction of bynames,

(6) monogenesis vs. polygenesis of bynames,

(7) self-designation vs. designation by others (this is, e.g., about the attitude of the byname giver to the bynamed person: affection, sympathy, neutrality, antipathy, aversion, animosity).

Thirdly, aspects of byname use, including:

(1) referential, metareferential and hypostatical use of bynames, with

(a) referential use being found when bynames occur in normal use, i.e., when they refer to someone, e.g. *von hayn* in «der erliche man Er heinrich von hayn Thumherre der kirchin fente marian zcu Ifenach» [the honourable man Sir Heinrich *von Hayn*, canon of St Mary's church in Eisenach] (EU p. 279, ll. 21–23), *agkirmans* in «vom eyne hoffe heinrichs agkirmans des fmedis» [of a hide of Heinrich Agkirman the smith] (EU, p. 280, ll. 45–46), *flegels* in «von eyne hoffe Cort flegels» [of a hide of Cort Slegel] (EU, p. 280, l. 49),

(b) metareferential use being found when the reference of bynames is being established, i.e. when bynames are introduced by phrases that serve as markers of metareferential use (underlined in the below examples) such as *called* and *(by)named*. Bynames do not yet refer to anyone in metareferential use, e.g. *zcegenfleyß* in «Cort vnd lodewig lipliche gebrudere genant zcegenfleyß» 'Cort and Lodewig brothers german *called* Zcegenfleyß' (EU, p. 279, ll. 11–12), *Styrrer* in «Heinrich genant Styrrer» 'Heinrich *called* Styrrer' (EU, p. 279, ll. 14–15), *müczhin* in «Dithart geheißin müczhin» 'Dithart *named* Müczhin' (EU, p. 279, l. 18),

(c) hypostatical use being found when bynames occur in hypostasis. They do not refer to anyone in this type of use, e.g. *müczhin* in «No definite interpretation of the byname *müczhin* without more written evidence», *Agkirman*

in «The byname *Agkirman* goes back to MHG *ackerman* ‘farmer, husbandman’», *Hellegrave* in «What do we know about Cristoffel’s byname *Hellegrave*?»,

- (2) use of bynames in spoken and written communication,
- (3) use of bynames as dependent or independent units.

When bynames stand alone as subject or object, they are independent, e.g. *Barbarossa* in 1543 «Somme thinkith that Barbarossa wil go to Alger» (SP, p. 537). When they occur in apposition to the main name, they are dependent, e.g. *Barbarossa* in 1656 «a Religious Order, instituted about the year 1166 by certain persons exiled by Fredericus Barbarossa» (Gloss., s.v. *Humiliates*).

Now about the grammar of bynames. Grammatical facets include the following lexical structures (for this term, see Brendler 2006, p. 159) of bynames:

Firstly, phonology (= phonological structure).

Secondly, graphology (= graphological structure).

Thirdly, morphology (= morphological structure) which comprises

- (1) inflexion (= inflexional structure),
- (2) word-formation (= word-formational structure) including

- (a) word-formation of byname formation,

- (b) word-formation of byname use.

Fourthly, syntax (= syntactic structure).

Fifthly, textology (= textological structure).

Sixthly, semantics (= semantic structure). This is one of the most challenging areas of research into byname grammar and one of great complexity. So we can distinguish:

- (1) semantics of byname formation, which includes
 - (a) word-formational denotation,
 - (b) descriptive connotations (the literal reading of bynames at/for the time of their formation),
 - (c) motivational connotations,
 - (d) expressive connotations,
- (2) lexical semantics of bynames, including
 - (a) denotation,
 - (b) word-formational connotations,
 - (c) personal connotations,
- (3) semantics of byname use (= contextual semantics),
- (4) development/dynamics of byname semantics,
- (5) ambiguity of bynames, which is concerned with the problem of homonymy versus polysemy, and
- (6) concerns the question if there is synonymy and antonymy in bynames.

Needless to say, the autonomously presented structures are actually interdependently autonomous. They are facets of the gem, that is, parts of the whole. It is,

of course, a useful and legitimate heuristic to analyse the whole into its parts to shed light on the whole.

Some facets of bynames become apparent by taking a multiperspectivise approach to terminology. The idea of multiperspectivising terminology is to treat the many possible perspectives on a phenomenon systematically so as to raise awareness of an important source of the multiplicity of phenomena. It also adds variety to bynames. The approach is based upon classifying a phenomenon successively according to different criteria. So let's multiperspectivise the names in the syntagm *Heinrich Czentgreue* according to:

- (1) the importance of names: *Heinrich* is, depending on the importance you attach to it, a main name or a byname, equally *Czentgreue* is, depending on the importance you attach to it, a byname or a main name – at last, we have a kind of definition of what we have so far intuitively understood to be a byname,
- (2) the order of names: *Heinrich* is a first name, *Czentgreue* is a second name, or last name,
- (3) the syntagmatic position of names: (a) *Heinrich* is a forename, *Czentgreue* is an «aftername», (b) *Heinrich* is a forename, *Czentgreue* is a name, (c) *Heinrich* is a name, *Czentgreue* is an «aftername»,
- (4) the way of obtaining names: *Heinrich* is a baptismal name/given name/adopted name, *Czentgreue* is an inherited name/given name/adopted name,
- (5) the way in which names are being used: *Heinrich* is a «call name» (Come on, Heinrich.)/omitted name (Come on, Czentgreue.)/discussed name (*Heinrich* is a name.), *Czentgreue* is a «call name» (Come on, Czentgreue.)/omitted name (Come on, Heinrich.)/discussed name (*Czentgreue* is a byname.).

Both *Heinrich* and *Czentgreue* are shown by the chosen approach in various onymic functions that otherwise onomasticians would probably miss. To sum up, multiperspectivising raises awareness.

Last but not least, the aforementioned system of sciences is also most useful in coming to grips with the multifacetedness of bynames. It is its subclassification of onomastics that guides us towards both more facets and approaches to dealing with the facets. What follows is a selection of subdisciplines of onomastics relevant to the study of bynames:

- (1) systemic onomastics (study of name systems, grammar of names, nomematics, synergetics),
- (2) pragma-onomastics (pragmatics of names),
- (3) areal onomastics (geography of names),
- (4) chronology of names,
- (5) stratigraphy of names,
- (6) comparative, contrastive and typological onomastics,
- (7) onomastics of language contact,
- (8) psycho-onomastics,
- (9) neuro-onomastics,
- (10) etymology of names,

- (11) classification of names,
- (12) statistical onomastics and
- (13) lexicography of names.

This selection of onomastic subdisciplines illustrates that onomastics, including the study of bynames, has not only the potential to meet challenges in collaboration with other disciplines but also to embrace a holistic approach.

4. Which is the most essential facet?

In view of the multifacetedness of bynames, the question arises which of the facets is the most essential. The answer, which complies with my third thesis, is simple if somewhat unsurprising – none. Integrated with the whole, each facet of the gem is important and interesting. A particular facet of the gem can, however, be the most essential one to look at for one's present purposes. Looking at one facet after the other is as valid an approach as looking at the whole gem.

5. Conclusion

What does all that come down to? – The multifacetedness of bynames can neither be taken for granted nor as given. That is the reason why I have suggested that studying bynames is like gem cutting. Byname students take an active part in what they see and how they see it. They are gem cutters who cut and polish, that is, facet, rough gems. Now, that is the reason why I have suggested that there are no facets without faceting. If bynames students have focused on individual facets, this is at least in part due to the fact that «the discrete exactness of parts is more important than the supposed vagueness of the whole» (Koch 1989, p. 239). Even though I have tried to sketch a picture of the whole, I do not consider the whole more important than its parts. Instead what is being propounded here is this: Byname students need to carry out more synthesising research to view their findings less in isolation and to position the study of bynames in the system of sciences. That is the reason why I have suggested that we cannot see the whole gem if we focus on the individual facets and that, on the other hand, there is no facet without a gem. That is what coming to grips with the multifacetedness of bynames is all about.

References

- Bach, Adolf, 1952–53: *Deutsche Namenkunde 1. Die deutschen Personennamen*. 2 vols. 2nd ed. Heidelberg.
- Brendler, Silvio, 2006: *Grundlagen der englischen Zunamenforschung*. CD-ROM. Hamburg.
- 2007: Deskriptive Konnotationen versus motivationale Konnotationen. Zu zwei zentralen Komponenten der Wortbildungssemantik der Zunamen. In: *Zunamen. Zeitschrift für Namenforschung/Surnames. Journal of name studies* 2. Pp. 21–43.

- 2008: Probleme und Möglichkeiten der Entwicklung der onomastischen Terminologie. In: *Acta onomastica* 49. Pp. 50–59.
- 2009: Zur Pragmatik der Zunamen. Eine erste Systematik des bislang vernachlässigten Teilbereichs der Zunamenkunde. In: *Zunamen. Zeitschrift für Namenforschung/Surnames. Journal of name studies* 4. Pp. 8–57.
- Clark, Cecily & Owen, Dorothy, 1978: Lexicographical notes from King's Lynn. In: *Norfolk archæology. Or, miscellaneous tracts relating to the antiquities of the County of Norfolk* 37. Pp. 56–69.
- Cross, John A., 2003: Amish surnames, settlement patterns, and migration. In: *Names. A journal of onomastics* 51. Pp. 193–214.
- Debus, Friedhelm, 2001: Stadtbücher und vergleichbare Quellengattungen. Ihre Bedeutung für die Onomastik. In: *Nominum gratia. Namenforschung in Bayern und Nachbarländern. Festgabe für Wolf-Armin Frhr. v. Reitzenstein zum 60. Geburtstag*. Eds.: Albrecht Greule et al. München. (Materialien zur bayerischen Landesgeschichte 13.) Pp. 225–234.
- EU = Bech, Fedor, 1878: Eisenacher Urkunde aus dem Jahre 1337. In: *Zeitschrift des Vereins für Thüringische Geschichte und Altertumskunde* 9 [for 1878–79]. Pp. 279–282.
- Gloss. = Blount, Thomas, 1656: *Glossographia. Or, a dictionary, interpreting all such hard vvords [...] as are now used in our refined English tongue [...]*. London.
- Herbermann, Clemens-Peter, 1998: Benennungsprinzipien und Benennungssituationen. Zu einigen Grundbegriffen der Etymologie. In: *Lingua Germanica. Studien zur deutschen Philologie. Jochen Splett zum 60. Geburtstag*. Eds.: Eva Schmitsdorf, Nina Hartl & Barbara Meurer. München. Pp. 70–91.
- Koch, Walter A., 1989: The whole and its parts: Some guiding ideas. Translated by Wernher J. Rodde. In: *Das Ganze und seine Teile/The whole and its parts. Internationales und interdisziplinäres Symposium, 17.–19. Dezember 1987 an der Ruhr-Universität Bochum*. Ed.: Walter A. Koch. Bochum. (Bochum Publications in Evolutionary Cultural Semiotics 19.)
- Kristensson, Gillis, 1967–2002: *A survey of Middle English dialects 1290–1350*. 5 vols. Lund.
- Lass, Roger, 1997: *Historical linguistics and language change*. Cambridge. (Cambridge studies in linguistics 81.)
- Mackel, Emil, 1931: Grundsätzliche Erwägungen zur Namenforschung. Auf Grund der Alt-Hildesheimer Familiennamen. In: *Niederdeutsches Jahrbuch. Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung* 55 [für 1929]. Pp. 25–39.
- McClure, Peter, 1973: Lay subsidy rolls and dialect phonology. In: *Otium et negotium. Studies in onomatology and library science presented to Olof von Feilitzen*. Ed.: Folke Sandgren. Stockholm. (*Acta Bibliothecae regiae Stockholmiensis* 16.) Pp. 188–194.
- 1979: Patterns of migration in the Late Middle Ages. The evidence of English place-name surnames. In: *The economic history review. Second series* 32, pp. 167–182.
- 2010: Middle English occupational bynames as lexical evidence. A study of names in the Nottingham borough court rolls 1303–1455. 1. Methodology. In: *Transactions of the Philological Society* 108, pp. 164–177.
- Postles, Suella & Postles, David, 2003: Surnames and stability. A detailed case study. In: *Names, time and place. Essays in memory of Richard McKinley*. Eds.: Della Hooke & David Postles. Oxford. Pp. 193–207.
- SP = Harvel, Edmond, 1543: DCCCCXXIV. Harvel to King Henry VIII. In: *State Papers. King Henry the Eighth. 9:5: Foreign correspondence. 1542–44*. P. 537.
- Walther, Hans, 1965: Bautzener Bürgernamen vom Ende des 14. Jahrhunderts. In: *Onomastica Slavogermanica* 1. Ed.: Rudolf Fischer. Berlin. (Abhandlungen der Säch-

- sischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-historische Klasse 58:1.) Pp. 13–21.
- Weekley, Ernest & Pilkington, Dorothy D., 1921: Surnames and the chronology of the English vocabulary. In: *Discovery. A monthly popular journal of knowledge* 2. Pp. 2–5.
- Wenzel, Walter, 1987: *Studien zu sorbischen Personennamen 1. Systematische Darstellung*. Bautzen.
- 1994: *Studien zu sorbischen Personennamen 3. Namenatlas und Beiträge zur Siedlungsgeschichte*. Bautzen.
- 2011: Die deutschen Zunamen im Dobrilugker Urbar vom Jahre 1546. Mit einer Karte und Schlußfolgerungen zur Siedlungsgeschichte. In: *Zunamen. Zeitschrift für Namenforschung/Surnames. Journal of name studies* 6.

Summary

Coming to grips with the multifacetedness of bynames

By Silvio Brendler

Bynames have usually been studied as the preliminary stage of hereditary surnames. Their etymology can be researched and they can more or less easily be classified according to their motivation. Once they are etymologised and classified, they can serve as evidence, for instance, in dialectology, local history and migration studies. There has, furthermore, been some interest in the transformation of flexible bynames into hereditary surnames, with the emphasis on the question how to tell a byname from a surname. Having a closer look at bynames shows that there is more to studying bynames than just etymologising and classifying them and finally utilising them for certain extra-onomastic purposes. In a holistic onomastic perspective many more facets of bynames can be observed. It is the aim of this paper to show how to come to grips with the many facets of bynames. The suggested methods are drawn from different onomastic traditions and some of them are recent innovations in onomastic methodology.

Personbinamn i vikingatida runinskrifter

Av Stefan Jacobsson

1. Inledning

Föreliggande uppsats syftar till att dryfta frågan om i vilken utsträckning personbinamn uppträder i de vikingatida nordiska runinskrifterna, tillika den om orsakerna till den uppenbara diskrepansen mellan binamnsbruket i å ena sidan runinskrifterna och å den andra de fornvästnordiska handskrifterna.

Bruket av personbinamn har beskrivits som ett i första hand eftervikingatida fenomen. Ivar Modéer (1964 s. 50) uttalar sig på följande sätt i frågan:

Det är ett primitivt drag i namnskicket att en person redovisas med endast ett namn: förnamn, dopnamn. Ju längre tillbaka i tiden vi går, dess vanligare kan en sådan okomplicerad namngivning tänkas ha varit.

På runstenarna är den regel: »*Þrotte ok Ingulfr* letu retta stein æftir *Sigviþ* fäpur sin, ok *Ingifast* at bonda sin.»

Men redan i de medeltida handlingarna är det vanligt att personnamnet i tydlighetens intresse förses med en bestämning. Man finner lättast exempel från tätbefolkade landsdelar med talrika eller stora byar och från städerna; här har svårigheten att klart hålla isär folk med samma dopnamn varit störst.

Lena Peterson (1994a s. 73) ger uttryck för en liknande tanke: »I och med att uppkallelse från vikingatidens slut blev allt vanligare som namngivningsprincip reducerades namnskatten, och allt fler kom att bära samma namn. Behov uppstod att särskilja namnbärarna med hjälp av ett binamn.» I sin behandling av det fornsvenska binamnsbruket menar likaså Eva Brylla (1999 s. 35): »Så förekommer t.ex. på runstenarna vanligast endast ett namn. Men behovet av att särskilja personer med samma namn uppkommer efterhand, och i de medeltida dokumenten är det vanligt att personer hålls i sär genom namntillägg.»

Mot denna uppfattning hävdar jag, med stöd av bl.a. komparativ evidens (se vidare nedan), att binamnsbruket torde ha varit välutvecklat redan under vikingatiden (och dessförinnan), och att skillnader mellan vikingatidens och medeltidens nordiska källor i fråga om binamnens användning förmodligen bl.a. är att finna i syntaktiska förhållanden. Där det i medeltida källor oftast heter HUVUDNAMN + BINAMN eller HUVUDNAMN *kallad* BINAMN, uppvisar förmodligen vikingatida runinskrifter i högre grad den absoluta binamnstypen BINAMN.

Förekomsten av absolut använda binamn uppmärksammas av Modéer (a.a. s. 37), som dock inte betraktar den som typisk för runinskrifterna. Han skriver:

I facklitteraturen har i ett stort antal fall belägg registrerats såsom förnamn utslutande på den grund, att de i texten brukats ensamma om en person (»*Bredher* i Sunatorpe», »*Starker* i Fline», »*Hörbo* i Skarby», »*Vestgöti*, famulus abbatise

de Scho») eller därför att de bildat första leden i ett ortnamn. Man har därvid ej tillräckligt beaktat att tillnamnen kan stå ensamma om en person. Denna syntaktiska egenhet utmärker runstenar och medeltida brev lika väl som modernt tal-språk.

Skillnaden mellan de vikingatida och medeltida textgenrerna kan emellertid förmodas vara av betydelse. Härtill kommer skillnader i sociala och kulturella kontexter som förmodligen också har en roll i diskrepansen mellan binamns-bruket i handskrifterna och det i runinskrifterna.

2. Binamn versus huvudnamn

2.1 Huvudnamn av binamnskaraktär och absolut använda binamn

»Ett stort antal personnamn består av ursprungliga binamn», skriver Assar Janzén (1947b s. 49) i sin behandling av fornvästnordiska personnamn och åsyftar därvid huvudnamn (i Janzéns terminologi (a.st.) »verkliga personnamn» eller »verkliga dopnamn») som består av vid uppkallelse som sådana utnyttjade binamn (jfr Ekbo 1947 s. 282 f., Janzén a.st.). Han nämner (s. 50 ff.) 145 sådana mans- och sju kvinnohuvudnamn, varav 80 mansnamn, men inget kvinnonamn uppges belagda också som binamn. »Många namn användes både som verkliga dopnamn och som binamn», påpekar Janzén (s. 39) följaktligen och tillägger (senast a.st.): »I sådana fall är det senare nästan alltid det ursprungliga. Ofta säger också namnets innebörd, att det är ett ursprungligt binamn.»

Janzén anför även (s. 40 ff.) 70 monotematiska mansnamn och 15 dito kvinnonamn som möjliga primära huvudnamn (»ursprungliga primära dopnamn», s. 39). För många av dessa betraktar han emellertid ursprung som binamn som ett möjligt eller troligt alternativ. Angående 17 möjliga primära huvudnamn utgående från beteckningar på olika däggdjur menar han således:

Flertalet dopnamn är säkerligen från början binamn, men några kan vara ursprungligen primära, nämligen i första hand sådana där jämförelsen med djuret i fråga innebär något berömmande, d. v. s. i sådana fall där djuret är uppskattat eller fruktat. Man tänker då närmast på *Björn* [...] och *Ulf*.

Roland Otterbjörk (1983 s. 119) talar om fornnordiska »högst tillfälliga, individualiserande binamn, som av och till kunnat frikopplas från det egentliga dopnamnet och således använts ensamt eller absolut». Att skilja mellan huvudnamn av binamnskaraktär (d.v.s. sådana med motsvarigheter bland binamnen eller som återgår på ord med för binamn typiskt semantiskt innehåll)¹ och absolut använda binamn i runinskrifterna är i allmänhet svårt. Såvida den omnämnda personen inte omtalas flera gånger under olika namn (det är sällan fallet i runinskrifterna; jfr däremot i handskrifterna fall som *Karlsefni* ~ *Porfinnr karlsefni*, Lind s.v.) kan huvudnamnsalternativet i princip endast uteslutas i det fall namnet faller utanför huvudnamnens morfologiska ramar.

¹ Jfr angående binamnens semantik Ekbo 1947 s. 279 ff.

Fornnordiska huvudnamn förefaller nämligen vara formellt begränsade i så måtto att mansnamnen i princip måste bestå av ett maskulint substantiv eller en med genus maskulinum associerad nominaltyp,² kvinnonamnen av ett feminint sådant eller en med feminint genus associerad nominaltyp³ (se Lind, Lind Suppl. passim). Häremot förefaller de fornnordiska binamnen inte begränsas av någon speciell formell kategori. Sven Ekbo nämner således (1947 s. 273 ff.) bland mansbinamnen bl.a. neutrala och feminina substantiv⁴ samt verbfraser («de s.k. imperativiska bildningarna», s. 275) och »andra ordfogningar, t.ex. fvn. *ǫngt-i-brjósti* ('trångt i bröstet' [...])» (s. 276).

Fornnordiska personnamn som inte faller inom ramarna för huvudnamnens formella begränsningar torde således problemlöst låta sig tolkas som binamn. I de vikingatida runinskrifterna återfinns 16 relativt säkra fall⁵ av absolut använda binamn, varom se tabell 1.

Tabell 1. Absolut använda mansbinamn i de vikingatida runinskrifterna.

Namn	Beläggs Signum	Tolkning
<i>Bersa</i>	U 79	Av fnord. <i>*bersa</i> f. 'björnhona' (jfr NRL s. 41).
<i>Blesa</i>	Gs 19	Av fnord. <i>*blesa</i> f. 'bläs; bläso sto' (jfr NRL s. 45).
<i>Bysia</i>	Sö 49	»Av (fsv.) <i>bysia</i> f. 'svinläger'? » (NRL s. 53).
<i>Gnūpa</i>	DR 2, 4, Sö 33	» <i>gnūpa</i> f. 'brant, lutande fjälltopp' » (NRL s. 81).
<i>Grīma</i>	Ög 191	Av fnord. <i>grīma</i> f. 'ansiktsmask, ansiktsharnesk' (jfr NRL s. 82).
<i>Græin</i>	Ög 217	Av fnord. <i>græin</i> f. 'gren; tvedräkt, söndring' (jfr mansbin. fda., fsv. <i>Gren</i> , fvn. <i>Grein</i> , NRL s. 83).
<i>Gædda</i>	DR 125	Av fnord. <i>gædda</i> f. 'gädda' (NRL s. 97).
<i>Horsævni</i>	U 662	Av fnord. <i>*horsævni</i> n. 'hästämne' (NRL s. 117).
<i>Hella</i>	DR 124	»Av (fvn.) <i>hella</i> f. 'flat sten' » (NRL s. 129).
<i>Hæra</i>	Sm 71	Av fnord. <i>hæra</i> f. 'gråhårighet, ålderdom' (NRL s. 129).
<i>Kaða</i>	DR 83	»Av (fvn.) <i>kaða</i> f. 'höna' » (NRL s. 144).
<i>Örþakia</i>	DR 83, Sö 304, U 202, 350, 412, 539, 574, 948, Ög 22, 229	»Av ett verbalabstrakt till (fvn.) <i>úrækja</i> 'försumma, icke fråga efter' » (NRL s. 175).
<i>Spiüt</i>	Sö 106	Av fnord. <i>spiüt</i> n. 'spjut' (jfr mansbin. fsv. <i>Spiut</i> , fvn. <i>Spiót</i> , NRL s. 203).
<i>Spærla</i>	DR 218	»Trol. < <i>*Spærðla</i> och sammanhängande med fvn. <i>sporðr</i> 'svans' och no. dial. <i>speril</i> , <i>spærl</i> 'kort svans', 'smal och tunna person' » (NRL s. 203).
<i>-ævni</i>	U 562	Av (oklar förled och) fnord. <i>ævni</i> n. 'ämne' (NRL s. 260).
<i>Ærra</i>	DR 296	Av fnord. <i>ærra</i> f. 'stridbarhet' (NRL s. 265).

² Tematiska bildningar samt *u-*, *i-* och *an-*stammar.

³ *h₂-* och *ōn-*stammar.

⁴ Bland kvinnobinamnen märks på motsvarande sätt bl.a. maskulina fall som fvn. (*Þóra*) *Hjotr* 'hjort', (*Púriðr*) *Sundafyllir* («hade under ett nödar på Halogaland medelst trolldom fyllt alla sund med fisk», Lind Bin. s.v.).

⁵ Ög 191 [**grimu**] (ack.) ges i NRL (s. 83) en alternativ tolkning *Grīmulfr*, vilken skulle förutsätta en utelämnad (förväntad) *l*-runa. Ög 217 **krein** och Sö 106 **sbiut** (båda ack.) tolkas a.a. (s. 83, 203) som resp. (nom.) **Græinn* och **Spiutr* (det senare försett med frågetecken), från annat håll okända och till typen oklara bildningar. För övrigt utgår klassificeringen från de tolkningar som ges i NRL.

2.2 Förenade binamn

Vid sidan av de absolut använda binamnen återfinns en grupp om 67 som förenade (icke absoluta)⁶ personbinamn säkert tolkade namn i den vikingatida runkorpusten i NRL och ytterligare två i Källström 2007.⁷ Dessa 69 namn (varav ett, *Gædda*, är tolkat som etymologiskt identiskt med ett i tab. 1) fördelas mellan 67 mansnamn (se tab. 2), ett kvinnonamn (*Öðin-Dīsa*) på Vs 24) samt ett namn (DR 265 [**huas**], NRL s.v.) av osäker könstillhörighet.

Tabell 2. Säkra mansbinamn i de vikingatida runinskrifterna enligt NRL (s.v.) och Källström 2007 (s. 220, 238).

Namn	Beläggställe(n)
<i>Aðalmærki/-mækir</i>	DR 237
<i>Áraukinn</i>	U 946
<i>Bryti</i>	DR 40, DR 83
<i>Drums</i>	U 323
<i>Dverg-(Kættill)</i>	Sm 136
<i>Fēar(-Umn)</i>	Öl 137
<i>Færd-(Kāri)</i>	Sö 258
<i>Göði/Guði</i>	Öl 1
<i>(hinn) Göði</i>	DR 55, DR 127
<i>Grikkfari</i>	U 956, U 270
<i>Guða-(Skagi/Skakki/Skæggi)</i>	Sm 144
<i>Gædda</i>	N 230
<i>(hinn) Halli/Hælg</i>	N 210
<i>Hand</i>	DR 282, 283
<i>Hē-(Gylfir)</i>	Hs 14, Hs 15
<i>Hnakk</i>	BrOlsen;193a, Vg 9, Vg 12
<i>Hrafnunga-(Töfi)</i>	DR 26, DR 29, DR 34
<i>Hæin</i>	DR 98
<i>Iarla-(Banki)</i>	U 101, U 127, U 140, U 142, U 143, U 149, U 150, U 164, U 165, U 212, U 261, U 309
<i>Iūtski</i>	DR M25
<i>Kanpr</i>	Ög 131
<i>Karl</i>	U 659
<i>Kār-(Tōki)</i>	Vg 180
<i>Kā-(Ulfir)</i>	DR 280
<i>Kōpu-(Svæinn)</i>	DR 380

⁶ Med termen *förenad* åsyftas här både de binamn som Roland Otterbjörk (1983) kallar prefigerade och de som uppträder i annan ställning (i fornnordiska texter i regel efterställt) tillsammans med ett huvudnamn. Dessa två binamnstyper utgör ensamma de som binamn kategoriserade personnamnen i NRL.

⁷ De rätt frekventa »ickeprefigerade» patronymika är inte upptagna som binamn i NRL (motsvarande fornvästnordiska patronymika upptas oftast inte heller i Lind Bin.) och räknas därför av praktiska skäl inte heller i denna studie med bland binamnen. Däremot behandlar Peterson i NRL (liksom Lind Bin.) patronymika som binamn (»binamnsprefix», NRL s. 133) i de tillfällen där de uppträder »prefigerat» (Otterbjörk 1983 s. 115): jfr t.ex. »Pálna-Tóki i. e. Tóki Pálna s.» (Lind Bin. s.v.). Rimligen är dock sådana patronymika som t.ex. *Gorms(-)sun* lika väl som t.ex. *Gorms(-)* (båda i DR 297) att betrakta som binamn.

Inte heller binamn bestående av ett ortnamn med preposition (av typen U 338 (*Ulf*) i *Laughambri*, Br Olsen;183 (*Biarnar*) *frā Kolti*, Källström 2007 s. 235) behandlas i NRL eller Lind Bin. och därför inte heller här.

<i>Lið-(Böfi)</i>	Ög 103
<i>Lippi</i>	DR 329
<i>Litli</i>	DR M116
<i>Miūki</i>	DR 109
<i>(sā) Norrōni</i>	DR 107
<i>Næfir</i>	DR 218
<i>Næs-(VīgæiRR)</i>	U 1104
<i>OniðingR</i>	Sm 2, Sm 131
<i>Pāi</i>	DR M19, DR M20
<i>(hinn) Rāðspaki</i>	DR 161
<i>Rauð-(BalliR)</i>	Vs 24
<i>Rauði, (hinn) Rauði</i>	Br Olsen;217, Vs 15, U 643
<i>Rauðumskialdi</i>	DR 202
<i>RekkR</i>	DR M104
<i>Ryggia/Røkia</i>	N 63
<i>Salvi/Sölv</i>	DR 209
<i>Saxi</i>	DR 68
<i>Selanus</i>	DR M88
<i>Selshofuð</i>	IR 1
<i>Skakki/Skagi</i>	Sö 189
<i>Skald</i>	N 239, U 29, U 532, U 916, U 951, Vg 4
<i>(hinn) Skarpi</i>	DR 338
<i>Skorpa</i>	Vg 11, Vg 13
<i>Smiðr</i>	Br Olsen;208, DR 58, DR 91, DR AUD1996;274
<i>Snærrí-(Biörn)</i>	U 1088
<i>Spār</i>	DR 294
<i>Strætinn</i>	U 50
<i>(hinn) Svarti</i>	Br Olsen;184, Br Olsen;218
<i>Sviðandi</i>	N 273
<i>Sviðbalki</i>	DR EM85;265
<i>SviðingR/SviðingR</i>	DR 250
<i>Sē-(Øyndr)</i>	Vg 186
<i>Trani</i>	U 1143
<i>Val-(Tōki)</i>	DR 131
<i>Var-/Varr-(Āsi)</i>	Sö 210, U 718
<i>VikingR</i>	Sm 10
<i>ÆlgR</i>	N 58
<i>Englandsfari</i>	U 978, U 1181
[uالتika]	G 136
hlu	Vg 103
((h)in)hup̄ska	DR 133
[kla], ---api	U 301, U 847
lu--r, lu(b)u	Vg 119
mrs--	N 163
siarpu	M 9
s(o)i-	N 239
[punil]	Sm 1

2.3 Jämförelse med Linds fornvästnordiska namnkorpus

De nordiska vikingatida runinskrifterna torde innehålla upp mot runt 1 780 olika personnamn, varav runt 1 335 (75 %) mansnamn och runt 445 (25 %) kvinnonamn (NRL s. 11).⁸ Av dessa namn utgör enligt föregående avsnitt 2.1 och 2.2 84 (5 %)⁹ säkra – förenade och absolut använda – binamn. Av dessa binamn har 82 (98 %) identifierats som mansnamn och ett (1 %) som kvinnonamn. Bland huvudnamnen jämte övriga namn som inte har analyserats som säkra binamn är andelen mansnamn ca 74 % och andelen kvinnonamn ca 26 %. Andelen säkra binamn bland mansnamnen är ca 6 %, bland kvinnonamnen ca 2 %.

En jämförelse med de fornvästnordiska handskrifternas personnamnsförråd som det föreligger i Lind och Lind Bin.¹⁰ visar både stora likheter och betydande skillnader mellan de två korpusarna. Handskriftsmaterialet består av ca 5 473 namn, varav ca 4 934 (90 %) är mansnamn och ca 544 (10 %) kvinnonamn. Av dessa namn är enligt Linds framställningar ca 3 616 (66 %) binamn, varav ca 3 505 (97 %) mansnamn och ca 116 (3 %) kvinnonamn. Av huvudnamnen är ca 1 429 (77 %) mansnamn och ca 428 (23 %) kvinnonamn. Andelen binamn bland mansnamnen är ca 71 % och bland kvinnonamnen ca 21 %. Förhållandena åskådliggörs i tabell 3 och 4.

Tabell 3. Andel (säkra) binamn och övriga personnamn (huvudnamn och andra namn som inte har identifierats som säkra binamn) av samtliga personnamn samt andel mansnamn och kvinnonamn av (säkra) binamn, övriga personnamn och samtliga personnamn.

Namnkategori	Lind, Lind Bin.	NRL
(Säkra) binamn	3 616 (66 %)	84 (5 %)
varav mansnamn	3 505 (97 %)	82 (98 %)
varav kvinnonamn	116 (3 %)	1 (1 %)
Övriga personnamn	1 857 (34 %)	1 696 (95 %)
varav mansnamn	1 429 (77 %)	1 252 (74 %)
varav kvinnonamn	428 (23 %)	443 (26 %)
Summa	5 473	1 780
varav mansnamn	4 934 (90 %)	1 335 (75 %)
varav kvinnonamn	544 (10 %)	445 (25 %)

⁸ Beräkningen grundar sig på att NRL innehåller ca 1 530 »artiklar över enskilda namn» (s. 11) plus 251 otolkade namnbelägg (s. 297 ff.); fördelningen »mellan mans- och kvinnonamn är ungefär 3 : 1» (s. 11).

⁹ Här och i det följande anges procent- resp. promilletal avrundat till närmaste heltal.

¹⁰ Alla mytiska, »fingerade», »sagohistoriska» och liknande namn har här uteslutits, liksom alla endast i runinskrifter eller ortnamn belagda namn. När samma binamn tilldelas flera artiklar i Lind Bin. har endast en av dem räknats. Resultaten är ungefärliga och preliminära, beroende på möjliga felräkningar och feltolkningar.

Tabell 4. Andel (säkra) binamn av mansnamn, kvinnonamn och samtliga personnamn.

Namnkategori	Lind, Lind Bin.	NRL
Mansnamn	4 934 (90 %)	1 335 (75 %)
varav (säkra) binamn	3 505 (71 %)	82 (6 %)
Kvinnonamn	544 (11 %)	445 (25 %)
varav (säkra) binamn	116 (21 %)	1 (0,2 %)
Summa	5 473	1 780
varav (säkra) binamn	3 616 (66 %)	84 (4 %)

I fråga om andelen mans- och kvinnonamn hos huvudnamn och binamn är överensstämmelsen mellan run- och handskriftsmaterialet som synes god, medan skillnaderna å andra sidan är ytterligt stora vad gäller fördelningen mellan binamn och huvudnamn. Är förklaringen till denna diskrepans att binamnsbruket har legat i sin linda under vikingatiden och fått sin huvudsakliga uppblomstring först under medeltiden? Det finns skäl att misstänka att så inte är fallet, utan att ett utbrett bruk av personbinamn bör ha kommit i fråga redan under tiden för de vikingatida runinskrifternas tillkomst.

2.4 Binamnsbrukets ålderdomlighet

Att åtminstone 84 personbinamn har identifierats i de vikingatida runinskrifterna (se avsn. 2.1, 2.2) visar att denna namntyp har existerat under vikingatiden. Det finns emellertid även andra tydliga spår av dess existens under äldre tid. I Lind Bin. återfinns åtskilliga binamn på personer som skall ha levt under tidig vikingatid; jfr *Pormóðr Skapti Óleifs son Breiðs*, *Pórir Hafsrþjó*, *Eysteinn Meinfretr*, *Barðr Hvíti*, *Liótr Úpveginn*, *Eysteinn Glumra*, *Ketill Hinn einhendi* o.s.v. (Lind Bin. passim) från 800-talet. En betydande del av binamnen i Lind Bin. torde över huvud taget hänföra sig till vikingatiden. »Bynames were clearly flourishing at the time of the settlement of Iceland, and their use continued, although perhaps less vigorously, into the thirteenth century and beyond», skriver således Diana Whaley (1993 s. 129). Jfr Sven Ekbo (1947 s. 271):

Bruket att använda binamn om personer är urgammalt. När vi möta det i den fornvästnordiska litteraturen, är det mycket rikt utvecklat. I stort sett samma formella typer som i Västnorden möta oss också på de svenska och danska runstenarna och i de äldsta östnordiska diplomerna. Åtskilligt längre tillbaka i tiden flyttas vi, om vi studera vissa ortnamnstyper, t.ex. de på *-lev* och *-sta*. Ur typologisk synpunkt överensstämmer de i sådana ortnamn ingående binamnen, i den mån de kunna säkert fastställas, med de från litterär tid kända.

Det saknas heller inte direkta vittnesbörd om binamn på personer (visserligen som regel av osäker historicitet) från folkvandrings- och vendeltid; jfr furstenamn som *Óláfr Hinn skygni*, *Hrólfur Kraki*, *Braut-Önundr*, *Ingialdr Inn illráði*, *Ívarr Hinn víðfaðmi*, *Hálfðan Hvítbeinn Óláfs son Trételgiu* o.s.v. (Lind Bin.

s.v.). Att en stor del av de fornnordiska personhuvudnamnen »består av ursprungliga binamn» (Janzén 1947b s. 49; jfr ovan avsn. 2.1) påvisar likaså relativt hög ålder för kategorin personbinamn i det nordiska språkområdet, liksom rimligen hög frekvens för binamnen i äldre tid.

Förekomsten av personbinamn även i förfornnordiska språkstadier behöver således inte betvivlas. I Eva Bryllas undersökning av eventuella personbinamn i Nordens förvikingatida runinskrifter (1993) diskuteras ett 30-tal möjliga fall. I samband med behandlingen av tidigt forngermanskt namnskick talar Robert Nedoma (1995 s. 70) om fenomenet förenade binamn:

Neben dem eigentlichen Individualnamen ist ein (grundsätzlich motivierter) Übername überliefert, der einerseits ein 'sprechender' Ehrenname (z.B. *Ὀβίαανδος Βανδαλάριος* 'der Vandalenkämpfer' [...] sein kann oder ein Spitzname, der auch – wie u.a. im Falle des Westgotenkönigs *Wamba* – den eigentlichen Namen ganz zu verdrängen vermag [...]. Im weiteren Sinn zählen auch Herkunftsnamen (z.B. *Louba Ubia* [...]; 1. Jh.) und Patronymika (z.B. urn. *Hlewagastir Holtijar* [...]; Gallehus, ca. 400–500) zu dieser Gruppe.

Vidare komparativ evidens tyder på att det inte heller rör sig om en germansk novation. En namngivningsceremoni i samband med barnets födsel förefaller vara gemensam indoeuropeisk tradition (se Schmitt 1995 s. 617); och också i användningen av binamn återfinns gemensamma drag i de olika indoeuropeiska språkgrenarna. Rüdiger Schmitt (1995 s. 628) menar att det urindoeuropeiska personnamnssystemet i grund och botten »ein Ein-Namen-System mit nur *einem obligatorischen* Namen war». Han skriver vidare (a.st.):

Zu diesem einen Individualnamen können in all diesen älteren indogermanischen Sprachen aber, wie die Überlieferung zeigt, noch *fakultative Zusätze* hinzutreten, die zusammen mit dem Idionym eine '*Namenformel*' bilden [...]. Die Anfänge derartiger Erweiterungen des Ein-Namen-Systems liegen offenbar aber gleichfalls schon in der indogermanischen Grundsprache, da nämlich Übereinstimmungen zwischen den einzelsprachlich bezeugten Formen auch bei diesen fakultativen Zusätzen zu beobachten sind.

Bland äldre indoeuropeiska mansbinamn märks t.ex. gr. *Hippos* 'häst', *Aetos* 'örn', lat. *Trabea* 'en slags mantel', gr. *Kephalōn* 'han med huvudet', lat. *Naso* 'han med näsan', gr. *Platōn* 'den brede', lat. *Catō* 'den skarpsinnige' (Schmitt 1995 s. 625 f., Georges 1918 sp. 3161). Jfr härmed likartade fornnordiska mansbinamn som *Hestr*, *Qrn*, *Kápa* 'kappa med huva', *Hqfði*, *Nasi*, *Breiði*, *Vitri* 'den kloke'¹¹ (Lind Bin., NRL s.v.).

2.5 Absolut använda binamn som ett genretypiskt drag

Schmitt (a.a. s. 631) omtalar även i samband med en observation av »Verselbständigung des fakultativen Namenszusatzes» i äldre indoeuropeiska språk att sådana namntillägg »durchaus auch usuell werden konnten und daß vornehm-

¹¹ Jfr i de äldre runinskrifterna DR 18 *Leprō* (till fvn. *leōr* n. 'läder'), Ög KJ54 *Braiðō*, DR EM85;93 *Uitrō* (LUP s.v.).

lich der dichterische Sprachgebrauch sich in Antonomasie auch dieser Ausdrücke statt der eigentlichen Idionyme bedienen konnte». Karakteristiskt för den fornordiska poesin är som bekant i överensstämmelse härmed en påfallande förkärlek för omskrivningar, täcknamn och beskrivande namn och epitet.

Då de vikingatida runinskrifterna genremässigt torde befinna sig närmare ett poetiskt språkbruk än vad som är fallet för merparten av de texter som ligger till grund för namnkorpusen i Lind och Lind Bin. (undantaget fingerade och mytiska namn) vore det inte förvånande om dessa uppvisade en mer utbredd absolut användning av binamn än den senare. Det förefaller inte osannolikt att runstensgenrens stil skulle föredra ett namn där handskrifterna mycket ofta nämner två. Det rör sig om en genre som intresserar sig för att ge en kärnfullt stiliserad bild av en i regel mer eller mindre heroiserad gestalt för allmän beskådan och som därför nämner denna liksom de efterlevande som åtnjuter äran av att vara dess ättlingar o.dyl. med det namn som personen en gång gjorde sig känd under i omvärlden. Medeltidens textförfattare ser det däremot i allmänhet som sin uppgift att officiellt korrekt dokumentera personuppgifter och anger därmed personernas huvudnamn vid sidan av det åtminstone efter barndomen och utanför familjekretsen förmodligen ofta nog dominerande binamnet.

2.6 Hur många absolut använda binamn i runinskrifterna?

Kunde man föreställa sig en fördelning mellan huvud- och binamn i runinskrifterna som någorlunda svarade mot den i de fornvästnordiska handskrifterna? I så fall borde runinskrifterna uppvisa ca 948 mansbinamn (71 % av 1 335), varav ca 882 absolut använda, och ca 95 kvinnobinamn (21 % av 445), varav ca 94 absolut använda (jfr tab. 3 och 4 i avsn. 2.3). Bland mansnamnen finns mycket riktigt ett större antal kandidater till binamnskategorierna, om än inte så många som runt 70 %, snarare ca 22 % (omkr. 290 namn). Några tydliga exempel visas i tabell 5.

Tabell 5. Exempel på tänkbara absolut använda mansbinamn i de vikingatida runinskrifterna.

Namn (NRL s.v.)	Signum	Tolkning
<i>Auðgi</i>	DR 278	'den rike'
<i>Austmaðr</i>	J RS1928;66	'man från öst'
<i>Bialfi</i>	N 244	'pälsen'
<i>Biarnhofði</i>	U 1045, U 1113	'han med björnhuvudet'
<i>Billingsr</i>	DR EM85;377	'tvillingen'
<i>Bisi</i>	Ög 181	'anföraren'
<i>Biürr</i>	N 184, Sm 107	'bävaren'
<i>Blesi</i>	U 644, U 654	'han med bläsen'
<i>Blæikk</i>	Sö 309, U 1143	'blek'
<i>Bösi</i>	DR 268, DR EM85;306, DR M29	'fyllig, knubbig karl'
<i>Brudr</i>	Ög 133, U 530	'brodden'
<i>Brüni</i>	DR 400, Nä 26, Sö 55, Sö 187, Sö Fv 1958; 242, U 699, U 438, U 716, U 763, U 764, U 939, Vg 198, Ög 60, Ög 92	'den brune'

<i>Brünn</i>	Ög 21	'brun'
<i>Brüsi</i>	Gs 13, Hs 10, U 333, U 442, U 615, U 1094	'bocken'
<i>Buldi</i>	Ög 166	'bölden'
<i>Danski</i>	Ög 22	'den danske'
<i>Dragmäll</i>	U 472	'han med släpande talet'
<i>Farmaðr</i>	Sö 229	'färdeman, resande'
<i>Föthraðr</i>	U Fv1973;146	'fotsnabb'
<i>Fötr</i>	U 167, U 177, U 268, U 308, U 464, U 678, U 945, Vg 59	'foten'
<i>Fröði</i>	Ög 153, Öl Köping68	'den lärde'
<i>Fugl</i>	Br Sc14	'fågeln'
<i>Galinn</i>	DR 351	'förhäxad, vild, galen'
<i>Gamall</i>	DR 317, Sö 312, Sö 359, U 56, U 144, U 163, U 207, U 409, U 952, U 1070, U 1153, Öl 137	'gammal'
<i>Gäsi</i>	N 84	'gåskarlen'
<i>Gjalli</i>	Vg 59	'han med gälla rösten'
<i>Glæggi</i>	Sö 200	'den skarpögde'
<i>Grani</i>	X Ua Fv1994;47	'han med mustaschen'
<i>Grikkfari</i>	U 956	'han som reser till grekerna'
<i>GæitingR</i>	Vg 8	'getingen'
<i>GæslingR</i>	Ög 210	'gässlingen'
<i>Hafir, Haurr</i>	Br Olsen;193a, Sö 298, U 25	'bocken'
<i>Hals</i>	DR 321, U 919	'halsen'
<i>Hani</i>	Sö 116	'tuppen'
<i>Harði</i>	Ög 45	'den hårde'
<i>Hraði</i>	DR 77, DR 263	'den snabbe'
<i>Hvīthofði</i>	U 622, U 1142	'han med vitt huvud'
<i>Hvītkärr</i>	U 258	'vitlockig'
<i>Hvītr</i>	U 1115	'vit'
<i>Hösvi</i>	U 77, U 78	'den gråe'
<i>Illfúss</i>	U Fv1969;210	'ondskefull'
<i>Kaflí</i>	Vg 158	'kaveln'
<i>Kalfr</i>	U 337, U 338, U 341, U 342, U 875, U 986	'kalven'
<i>Kaupí</i>	Sö 325	'köpmannen'
<i>KrumR</i>	U 524	'krum, förkrympt'
<i>KvīgR</i>	U 42, U 1035	'ungstuten'
<i>Lafsi</i>	U 424, U 751, U 955, U 1159	'han som går tungt och illa'
<i>Liðsmaðr</i>	U 1160	'man i hövdings följe'
<i>Lini</i>	Hs 10, Hs 14	'den saktmodige'
<i>Litli</i>	U 1177, Vs 20, Vs 27	'den lille'
<i>Luðinn</i>	N 431, U 347, U 405, U 592, U 831	'luden'
<i>Morði</i>	Sö 188	'den smutsige'
<i>Múli</i>	DR 121, U 688, U 932	'mulen'
<i>Nasi</i>	Sö 200, U 849, U 1033, U 1074, U 1104, U 1163	'han med näsan'
<i>Norðmaðr</i>	DR M61, DR M62	'man från norr'
<i>NæskunungR</i>	U 963	'kung över ett näs'
<i>Öbæinn</i>	DR M114	'den skeve'
<i>Ofláti</i>	Sö 211	'fåfång person'
<i>Öfriðr</i>	M 15, U 1118	'ofred'
<i>Öfæti</i>	Ög 119	'matvraket'
<i>ÖmunR</i>	DR 316	'frikostig'
<i>ÖnæmR</i>	U 112, U 336	'obegåvad'
<i>Orri</i>	Sö 36	'orren'
<i>Óstarki</i>	Sm 60	'den ostarke'
<i>Ósníkinn</i>	Sö 335, U 333, U 645, U 1042, U 1092	'osniken'
<i>Óspaki</i>	Sö 202	'den okloke, vilde'

<i>ÖspakR</i>	Sm 113, Sö 26, U 881	'oklok, vild'
<i>ÖtamR</i>	Sö 320	'otämjd'
<i>Ötryggi</i>	U 570	'den trolöse'
<i>ÖtryggR</i>	Hs 2, Sö 144, Sö 217, U 37, U 582, U 592, U 769, U 1087, U Fv 1946; 258, Ög Fv1975;174, ÖI 24	'trolös'
<i>Öþvaginn</i>	U 1012, U 1102, U 1119	'otvättad'
<i>Päi</i>	DR EM85;534b	'påfågeln'
<i>Rauði</i>	Ög 23	'den röde'
<i>Rauðr</i>	U 245, U 619, Ög 104	'röd'
<i>Rauðumskialdi</i>	DR 202	'han med röda skölden'
<i>Refr</i>	Vg 175	'räven'
<i>RekkR</i>	Sm 79	'krigaren'
<i>SämR</i>	Sm 93	'den mörke'
<i>Sefi/Siafi</i>	U 435, Vg 136, Vg 193	'den stillsamme'
<i>Sīkr</i>	U 1104	'siken'
<i>SīnkR</i>	Ög 102	'egennyttig'
<i>Skagi</i>	U Fv1972;271	'spetsen'
<i>Skaldi</i>	N A325, U 1107	'skalden'
<i>Skalli</i>	U 173, U 895	'skallen'
<i>Skammhals</i>	Sö 32, Sö 40, Sö 323	'korthalsen'
<i>Skarfr</i>	Sö 107	'skarvfågeln'
<i>Skāri</i>	Sö 217, Ög 186	'ungmåsen'
<i>Smiðr</i>	Sö 61, Ög 109, ÖI 128	'smeden'
<i>Skofti</i>	N 29	'han med håret'
<i>Skōgi</i>	DR 387	'skogsbon'
<i>Skrauti</i>	DR EM85;277	'den prålige'
<i>Skygni</i>	M 5	'den skarpsynte'
<i>Smiðr</i>	Sö 61, Ög 109, ÖI 128	'smeden'
<i>Snari</i>	U 44, U 637, U Fv1953;266	'den snabbe'
<i>Sōti</i>	DR 202, DR 209, DR 227, U 54, U 479, U 480, U 1032, Ög 99	'den sotfärgade'
<i>Spaki</i>	DR 120	'den kloke, rättsinnig'
<i>SpakR</i>	Sm 13	'klok, rättsinnig'
<i>Spiūti</i>	Sö 131, Sö 359, U 727	'han med spjutet'
<i>Sporr</i>	DR 115	'sparven'
<i>Staki</i>	U Fv1990;32b	'stången'
<i>Stōri</i>	Sö 269, U 1192	'den store'
<i>Stūfr</i>	DR 118	'stumpen'
<i>Styrr</i>	U 1067, Vg 179	'strid'
<i>Svarti</i>	Ög 121	'den svarte'
<i>Svartr</i>	DR 370, U 1118	'svart'
<i>Sviðbalki</i>	Sö 187	'svedda trästycket'
<i>Sūtari</i>	U 437	'skomakaren'
<i>Trani</i>	U 186	'tranan'
<i>Tafæistr</i>	U 467, U 722	'tavastlänningen'
<i>Triūnn</i>	J RS1928:66	'trynet'
<i>TulkR/Tolkr</i>	DR AUD1989;222	'kåppen'
<i>Ūilagi</i>	Vg 62	'den fredlöse'
<i>Utr</i>	U Fv1975;169, Ög 26	'uttern'
<i>Vafri</i>	U 354	'den irrande'
<i>Veðr</i>	U 937, U 990, U 991	'baggen'
<i>Vīðfari</i>	Sö 256, U 99, U 484, U 686	'han som färdas vida'
<i>Vrāi</i>	Sm 76, Sm 77	'den vresige'
<i>Vræiðr</i>	Sö 8, Sö 21, Sö 318, Vs 13	'arg'
<i>VæringR</i>	Ög 68, Ög 111	'livvakt i byzantinska kejsargardet'
<i>Þerfr</i>	U 90	'fadd'

<i>Þjökk</i>	Sm 79	'tjock'
<i>Æinrāði</i>	DR 114	'den egensinnige'
<i>Æistfari</i>	Sö 45	'den som reser till Estland'
<i>Æisti</i>	U 44	'estländaren'
<i>Æistmaðr</i>	U 771	'estländaren'
<i>Æistr</i>	U 70, U 181, U 458, U 459, U 461, U 670, U 766, U 780, U 855, U 1050, U 1060, U 1158	'estländaren'
<i>Öringr</i>	U 461, U 484, U 1015	'vildingen'

Även om vissa namn har rätt många bärare är det påfallande att de, i den mån de är kända från det medeltida materialet, där i hög grad uppträder som binamn snarare än som huvudnamn (jfr NRL s.v.), vilket synes i viss utsträckning tala mot alternativet att det skulle röra sig om som binamn bildade huvudnamn.

Bland kvinnonamnen återfinns endast några enstaka som absolut använda binamn sannolika eller tänkbara bildningar som *Gās* 'gås', *Mār* 'flicka, ogift kvinna', *Systa* 'syster',¹² *Sefa* 'stillsam kvinna' (NRL s.v.).

2.7 Varför inte fler binamn?

Med runt 20 % av mansnamnen i runinskrifterna som tänkbara absolut använda binamn (se exempel i tab. 5) är skillnaden mot runt 70 % binamn bland de fornvästnordiska mansnamnen i Lind och Lind Bin. ändå tämligen stor; bland kvinnonamnen (runt 20 % binamn i Lind a.a., bara några enstaka i runinskrifterna) är diskrepansen ännu mycket mer påfallande. En tänkbar delförklaring vore att antalet namnbärare per huvudnamn vore större i handskriftsmaterialet än i runkorpusen, d.v.s. att huvudnamnsbruket vore mer stereotyp i det förra materialet. För att utröna hur det förhåller sig med detta skulle alla enskilda namnbärare behöva räknas, vilket i föreliggande undersökning ej har skett.

En annan del av förklaringen ligger sannolikt i att en stor del av de binamn som uppträder i handskrifterna tillhör binamnstyper som passar mindre bra i runinskrifternas sammanhang. Det gäller bland annat de tämligen frekventa binamn som anger härkomst och etnicitet; jfr t.ex. *Guðmundr Norðlendingr* (från Norðlendinga fiqorðungr), *Síðu-Hallr* (från bygden *Síða*), *Svavarr Hin svenski* (far till Islands upptäckare Garðarr) i isländska källor (Lind Bin. s.v.). Även i runinskrifterna finns exempel på binamnsbildningar av detta slag (jfr tab. 5), men de är förmodligen på grund av runinskrifternas och de i dem omtalade personernas ursprung och förankring i lokalsamhället mindre vanliga.

Mot bakgrund av runinskrifternas upprinnelse i närmiljön synes vidare frånvaron av sådana binamn som t.ex. av tabuskäl kan misstänkas sakna förankring hos namnbäraren själv eller erkännande i dennes närmare kretsar rimlig; jfr

¹² Sakerligen motsvarande kvinnobinamnet nisl. *Systa*, en hypokoristisk bildning sammanhängande med nisl. *systir* f. 'syster' (se Willson 2007 s. 70 f.).

t.ex. fall som *Árni Skaðareðr* 'skadepenis', *Rognvaldr Kunta* 'vagina', *Hallbiörn Hálftröll* 'halvtroll', *Bikkia* 'hynda' (»Sverre säger, att hans motståndare kallat honom *bickiu*») eller *Ketill Heimski* ~ *Hinn fíflski* 'den dåraktige', vars binamn »givet av hedningarna med anledn. av att K. var kristen» (Lind Bin. s.v.). »Ser man på binamnen ur synpunkten av hedrande eller nedsättande namn, torde de mer eller mindre nedsättande namnen snarast vara i övervikt», hävdar Sven Ekbo (1947 s. 282) i sin analys av fornnordiska personbinamn. Assar Janzén (1947 a s. 249) kommenterar det förhållandevis ringa inslaget av binamn i runinskrifterna enligt följande:

Jämfört med bilden av personnamnen i ortnamn på *-sta*¹³ är detta rent märkvärdigt. Det innebär ingalunda att binamnen råkat ur bruk under vikingatiden – i själva verket förhöll det sig tvärtom –, men visar att personerna själva och deras släktingar, de som bestämda namnen på runstenarna, ogärna kändes vid binamnen. De var ju också ofta öknamn. [---] Ortnamnen på *-sta* skapades av bygdens invånare; på runstenarna kallades var och en vid sitt rätta namn.

Om man utgår från att runstensgenren innebär företräde för unilexikala namnfraser (jfr avsn. 2.5) förefaller det troligt att det mest relevanta, gängse och passande namnet bland de olika namn som den omtalade har varit känd under kommer i fråga; och detta är antingen ett födelsenamn (»dopnamn»), en hypokoristisk bildning till detta eller ett binamn. Härvid tillkommer sannolikt en formell aspekt, i det binamn som består av mer än ett ord förmodligen undviks i absolut användning i runinskrifterna (liksom troligen ofta i andra sammanhang); jfr *Sæmundr Inn suðreyfski*, *Sólveig Hin fagra*, *Vikingr Skáneyiar skelfir*, *Sigurðr Ormr í auga* o.s.v. (Lind Bin. s.v.). Särskilt fraser bestående av ett adjektiv med bestämd artikel förefaller närmast arketypiska bland fornnordiska förenade binamn. Säkerligen finns det ytterligare andra faktorer – formella, semantiska, stilistiska etc. – hos olika typer av binamn som har motverkat användningen av dessa namn i runinskrifterna.

Kvinnobinamnens ytterst sparsamma representation i runmaterialet har förmodligen flera orsaker. Anledningen till de runstensresande familjemedlemmarnas användning av ett utifrån givet absolut binamn torde för det första som regel vara namnbärandens ryktbarhet under detta namn. För vikingatida kvinnor torde berömmelsen utanför snävare kretsar i allmänhet ha varit mer begränsad. Kvinnor är endast i liten utsträckning föremål för runstenarnas dyrkan. De vikingatida steninskrifterna, vilkas belagda namnförråd uppges bestå till omkring en fjärdedel av kvinnonamn (NRL s. 11), uppvisar på svenskt område (Peterson 1994b s.v.) i den hyllades kasus ackusativ visserligen 93 belägg av *mōðir* 'mor', *systir* 'syster', *dóttir* 'dotter', *fōstra* 'fosterdotter; fostermor', *stiūpa* 'styvdotter', men 1 609, närmare 18 gånger så många, av *faðir* 'far', *brōðir* 'bror', *sunr* 'son', *fōstri* och *fōstrsunr* 'fosterson', *stiūpr* och *stiūpsunr* 'styvson'.

¹³ Jfr dock Linde 1946 s. 104 ff., Modéer 1948 s. 183 för en modifiering av uppfattningen »att ortnamnen på *-stadir* så gott som undantagslöst innehålla personnamn» (Modéer a.st.).

För det andra förefaller det inte osannolikt att till sitt ursprung utomfamiljära kvinnonamn kan ha varit tabubelagda i högre grad än dito mansnamn i fornnordisk tid. Snorri ger i Skáldskaparmál (Snorres Edda 1997 s. 213 f.) en mängd exempel på nedsättande benämningar på män: *blödig, vek, tråkig, trälson, blotman, ynkrygg, vrak, smitare, vekling, niding, vansläkting, kräk, odugling, kryp, latmask, luffare, sate, tiggare, snyltare, usling, snålvarg, elaking, räknare, stackare, gudsniding, snåljåp, fåne, dumbom, galning, narr, tölp, stirrare, dumhuvud, tok, snurrig, rasande, galen, skrävlar, pratmakare, kloss, hjulben, skojare, latmask, stallkarl, lätting, drönare*. Däremot heter det (s. 215): »Det finns också kvinnonamn som är till för att klandra och dem finner man i dikter men de är inte nedskrivna.» Janzén (1947b s. 48) menar, med hänvisning till en uppfattning hos Tacitus, att »kvinnan [...] kunde tänkas som ett högre väsen», angående semantiken hos fornnordiska kvinnonamn att »[k]vinnorna tycktes stå i ett närmare förhållande till gudavärlden än männen». Det verkar således möjligt att runinskrifternas författare skulle kunna ha varit mer restriktiva med kvinnobinamn än med mansbinamn som benämning på döda och levande släktingar eller sig själva. Jfr således Janzén (a.a. s. 56 f.):

Kvinnliga dopnamn som ursprungligen varit binamn är få. Seden att använda binamn såsom särskiljande benämningar tycks huvudsakligen ha brukats för män. Men man måste räkna med att binamn, i synnerhet av öknamnskaraktär, tillkommit även kvinnor i högre grad än vad som framgår av källorna.

Bland de vikingatida kvinnobinamn som uppträder i det fornvästnordiska handskriftsmaterialet dominerar sådana med syftning på av allt att döma önskvärda eller neutrala egenskaper, affiniteter eller sysselsättningar hos namnbäraren: *Hin fagra, Hin friða* 'den vackra', *In liósa, Hin væna, Náttól* (»[k]venna friðust ok kurteisust»), *Læknir* 'läkare', *Skáldkona* 'kvinnlig skald', *Lítill vǫlva* 'liten spåkvinna', *In diúpúðga* 'den djuptänkta', *Konunga móðir, Danmarkar bót* o.s.v. (Lind Bin. s.v.). Inom denna kategori faller troligen också det enda säkert belagda kvinnobinamnet i de vikingatida runinskrifterna, *Vs 24 Óðin-(Dīsa)*, om vars med ett minnesmärke hedrade bärare det heter (efter Jansson 1964 s. 72):

Kumbr hifrøya til Hasvimýra ækki bætri þann býi ræðr. [— —] Sigmundar uar [Óðin-Dīsa] systir göð.

Även Hs 21 **in kupa**, som har tolkats företrädesvis som ett kvinnobinamn *In göða* 'den goda' (se Källström 2007 s. 229 med litt.), vilket dock inte är upptaget i NRL (och även saknar motsvarighet i Lind Bin., DGP och SMPs), ser ut att kunna passa in bland de berömmade kvinnobinamnen. Tendensen till usualitet och absolut användning hos denna typ av binamn är förmodligen mindre än i fråga om de mer personliga respektive mindre högstämda binamn som är vanliga bland män.

Källor och litteratur

- Br Olsen = Inskrift publicerad i Olsen, Magnus, 1954: Runic inscriptions in Great Britain, Ireland and the Isle of Man. I: Viking antiquities in Great Britain and Ireland 6. Ed. H. Shetelig. Oslo. S. 151–233.
- Br Sc = Inskrift från Skottland publicerad i Barnes, Michael & Page, R. I., 2006: The Scandinavian Runic Inscriptions of Britain. Uppsala. (Runrön 19.)
- Brylla, Eva, 1993: Binamn i de urnordiska runinskrifterna. I: Personnamn i nordiska och andra germanska fornspråk. Handlingar från NORNA:s artonde symposium i Uppsala 16–19 augusti 1991. Red. av Lena Peterson. Uppsala. (NORNA-rapporter 51.) S. 27–37.
- 1999: *Anna Mædh inga hænder, Karl Dængenæf och Ingridh Thiuvafinger*. Några exempel på medeltida binamn. I: Runor och namn. Hyllningsskrift till Lena Peterson den 27 januari 1999. Red. av Lennart Elmevik & Svante Strandberg (huvudredaktörer) samt Eva Brylla, Mats Wahlberg & Henrik Williams. Uppsala. (Namn och samhälle 10.) S. 11–19.
- DR = Danmarks runeindskrifter. Ved Lis Jacobsen & Erik Moltke under medvirking af Anders Bæksted & Karl Martin Nielsen. Text. Atlas. Registre. 1941–42. København.
- [DR] AUD[årtal] = Arkæologiske Udgravninger i Danmark 1988 ff. København 1989 ff.
- DR M + nr = mynt publicerat i DR.
- Ekbo, Sven, 1947: Nordiska personbinamn under vikinga- och medeltid. I: Personnamn (se detta). S. 269–284.
- EM1985 = Moltke, Erik, 1985: Runes and their origin, Denmark and elsewhere. Copenhagen.
- G + nr = Gotlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson, Elias Wessén & Elisabeth Svärdström. 1962–78. Stockholm. (SRI 11–12.)
- Georges, Karl Ernst, 1918: Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch. Aus den Quellen zusammengetragen und mit besonderer Bezugnahme auf Synonymik und Antiquitäten unter Berücksichtigung der besten Hilfsmittel ausgearbeitet. 8., verbesserte und vermehrte Aufl. von Heinrich Georges. 2. Hannover–Leipzig.
- Gs + nr = Gästriklands runinskrifter. Granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson. 1985. Stockholm. (SRI 15:1.)
- Hellbom, Algot, 1979: Medelpads runstenar. Sundsvall.
- Hs + nr = nummer i Åhlén 1994.
- Jansson, Sven B. F., 1964 = Vs.
- Janzén, Assar 1947a: De fornsvenska personnamnen. I: Personnamn (se detta). S. 235–268.
- 1947b: De fornvästnordiska personnamnen. I: Personnamn (se detta). S. 22–186.
- JRS1928:66 = Frösöstenen, Jämtland, se Friesen, Otto v., 1928: Runorna i Sverige. En kortfattad översikt. 3 uppl. Uppsala. (Föreningen Urds skrifter 4.) S. 66.
- Källström, Magnus, 2007: Mästare och minnesmärken. Studier kring vikingatida runristare och skriftmiljöer i Norden. Stockholm. (Acta Universitatis Stockholmiensis. New series 43.)
- Linde, Gunnar, 1946: Namnen på -sta och -inge. En jämförelse mellan två vanliga uppländska ortnamnstyper. I: NoB 34. S. 99–127.
- M + nr = nummer i Hellbom 1979.
- Modéer, Ivar, 1948: Rec. av Personnamn. I: NoB 36. S. 179–187.
- 1964. Svenska personnamn. Handbok för universitetsbruk och självstudier av Ivar Modéer. Utg. av Birger Sundqvist och Carl-Eric Thors. Lund. (AS 5.)
- N + nr = Inskrift publicerad i Norges innskrifter med de yngre runer (NIYR). Utg. for Kjedelskriftfondet. 1–, 1941 ff. Oslo. (Norges innskrifter inntill reformasjonen 2.)
- Nedoma, Robert, 1995: Die Inschrift auf dem Helm B von Negau. Möglichkeiten und Grenzen der Deutung norditalischer epigraphischer Denkmäler. Wien.

- Nä + nr = Närkes runinskrifter (SRI 14:1)
- Otterbjörk, Roland, 1983: »Mus-Gea» och Gestabondo. Något om prefigerade och »absoluta» binamn. I: Personnamnsterminologi. NORNA:s åttonde symposium i Lund 10–12 oktober 1981. Red. av Göran Hallberg, Stig Isaksson & Bengt Pamp. Uppsala. (NORNA-rapporter 23.) S. 114–122.
- Personnamn. Utg. av Assar Janzén. Stockholm–Oslo–København. (Nordisk kultur 7.)
- Peterson, Lena, 1994a: Personnamn. I: Nationalencyklopedin. Ett uppslagsverk på vetenskaplig grund utarbetat på initiativ av statens kulturråd. 15. Höganäs.
- 1994b: Svenskt runordsregister. 2. rev. uppl. Uppsala.
- Schmitt, Rüdiger, 1995: Morphologie der Namen: Vollnamen und Kurznamen bzw. Kosenamen im Indogermanischen. I: Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik. 1. Hrsg. von Ernst Eichler & al. Berlin–New York. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 11:1.) S. 419–427.
- Sm + nr = Smålands runinskrifter. Granskade och tolkade av Ragnar Kinander. 1935–61. Stockholm. (SRI 4.)
- Snorres Edda. Översättning från isländskan och inledning av Karl G. Johansson & Mats Malm. 1997. Stockholm.
- Sö + nr = Södermanlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Erik Brate & Elias Wessén. 1924–36. Stockholm. (SRI 3.)
- U + nr = Upplands runinskrifter. Granskade och tolkade av Elias Wessén & Sven B. F. Jansson. 1940–58. Stockholm. (SRI 6–9.)
- Vg + nr = VgR = Västergötlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Hugo Jungner & Elisabeth Svärdström. 1940–70. Stockholm. (SRI 5.)
- Whaley, Diana, 1993: Nicknames and narratives in the sagas. I: ANF 108. S. 122–146.
- Willson, Kendra, 2007: Icelandic nicknames. A dissertation submitted in partial satisfaction of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Scandinavian Languages in the Graduate Division of the University of California, Berkeley. (Duplicat.) Reykjavík.
- Vs + nr = Västmanlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson. 1964. Stockholm. (SRI 13.)
- Åhlén, Marit, 1994: Runinskrifter i Hälsingland. I: Hälsinglands bebyggelse före 1600. Bebyggelsehistorisk tidskrift 27. S. 33–49.
- Ög + nr = Östergötlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Erik Brate. 1911–18. Stockholm. (SRI 2.)
- Öl + nr = Ölands runinskrifter. Granskade och tolkade av Sven Söderberg & Erik Brate. 1900–06. Stockholm. (SRI 1.)

Summary¹⁴

Personal bynames in Viking Age runic inscriptions

By Stefan Jacobsson

The author discusses the use of bynames in Viking Age runic inscriptions in Scandinavia. He argues that a great many of the personal names found in these inscriptions are in fact bynames used without first names. He further examines the apparent discrepancy between the frequent appearance of such names in Old Norse literature and their more modest use in runic inscriptions. The differing frequency of male and female bynames is also analysed, and Scandinavian bynames are set in an Indo-European context.

¹⁴ Författad av redaktionen.

Binamn på vikingatida runstenar

Hur vanliga är de och varför finns de där?

Av Magnus Källström

Runinskrifterna utgör våra äldsta inhemska källor rörande binamn och deras bruk. Binamnen uppträder i viss utsträckning redan under urnordisk tid (Brylla 1993), men det är först under vikingatid som källorna flödar rikare, inte minst genom de många runstenar som restes under slutet av denna period. Dessa inskrifter är som bekant mycket rika på namn och innehåller också exempel på binamn, men inte alls i den utsträckning som i de senare medeltida källorna. I stället verkar man i de vikingatida minnesinskrifterna vanligtvis ha nöjt sig med ett namn. Om detta alltid var huvudnamnet eller om det i många fall rör sig om binamn, som har använts »absolut» i stället för det egentliga namnet, är mycket svårt att säga (jfr Jacobsson 2012 i denna volym).

Detta väcker frågan om varför vissa personer namnges med både huvudnamn och binamn, när de allra flesta verkar ha klarat sig med bara ett namn. Som en sorts pilotstudie har jag valt att göra en undersökning av samtliga förekomster av huvudnamn + binamn i svenska steninskrifter från vikingatid. Syftet med undersökningen är dels att kartlägga detta bruk, dels att försöka förstå varför binamnet överhuvudtaget finns med.

Materialurval

Materialinsamlingen har i huvudsak gjorts med utgångspunkt i NRL (2007) samt Svenskt runordsregister (Peterson 2006). Dessutom har jag utnyttjat Samnordisk runtextdatabas. Kontroller och kompletteringar har i förekommande fall gjorts i andra källor, främst SRI.¹ Eftersom jag endast har inkluderat vikingatida ristningar i sten kommer urvalet att uteslutande bestå av texter som är tänkta för offentligheten, medan inskrifter av mer privat natur automatiskt faller utanför.

För att vara någorlunda säker på att endast få med exempel på huvudnamn + binamn har jag satt upp regeln att det antagna binamnet alltid måste uppträda i direkt anslutning till huvudnamnet, antingen som ett framförställt (prefigerat) binamn eller omedelbart efter. Om ytterligare en fras eller hela satsdelar står mellan huvudnamnet och ett binamnsliknande attribut till detta,

¹ För att referera till en enskild inskrift som saknas i SRI använder jag samma signum som i Samnordisk runtextdatabas.

har jag valt att i stället betrakta det senare som en tillfällig beskrivning och inte som ett namn. Detta kan illustreras med det två gånger förekommande *grikkfari*. Ordet återfinns på U 956, som är rest av Stenhild efter **uipbiurn · krikfara · buanta sin**. Runföljden (ack.) **krikfara** återger här säkerligen ett binamn *Grikkfari* med betydelsen 'greklandsfararen'. Samma ord har även funnits på den till största delen förstörda U 270, där den senare delen av inskriften enligt en avbildning från 1600-talet hade följande lydelse: [at · kiatilu... **faþur · sin krikfarn · k...**].² I detta fall står appositionen *faður sinn* mellan (huvud)namnet och attributet (ack.) *grikkfara*. Det senare måste därför enligt min definition tolkas som ett mer tillfälligt attribut 'greklandsfararen' och inte som ett namn (jfr UR 1 s. 440).³ Av samma skäl måste jag utesluta det antagna binamnet *Ænglandsfari* på U 978 och U 1181 (jfr NRL s. 264). I den förra inskriften uppträder det först efter två hela satsdelar, medan det i den senare står som en apposition mot slutet av inskriften.⁴ Detta förfarande kan kanske kritiseras, men det verkar ändå vara nödvändigt för att avgränsa en säker grupp av vikingatida binamn.

I den runologiska litteraturen möter emellanåt antaganden om att det finns inskrifter där samma person ömsom har benämnts med sitt huvudnamn, ömsom med sitt binamn. Att detta har skett i verkliga livet finns det väl ingen anledning att betvivla, men om det verkligen går att belägga i runtexterna är mera tveksamt. Elias Wessén har dock flera gånger räknat med detta, bl.a. i sina resomang kring tolkningen av släktförhållandena på Ramsundsristningen (Sö 101) och på Kjulastenen (Sö 106) i Södermanland. Den förra är som bekant tillkommen på initiativ av Sigrid, »Alriks moder», till förmån för »Holmgers själ, Sig-röds fader, sin make», medan den senare är rest av Alrik, »Sigrids son», efter hans far Spjut. Wessén (i SÖR s. 390) har noterat att namnet *Spiūt* måste vara ett ursprungligt »tillnamn» och frågar sig om det är möjligt att Alriks fader egentligen har hetat *Sigrødr*. Att denne på Kjulastenen endast benämnts med sitt tillnamn kan enligt Wessén (ibid.) bero på speciella omständigheter:

På Kjula-stenen [...] har det fallit sig naturligtast att använda det namn, varunder han mest var känd. Sin berömmelse hade han vunnit under vikingatåg i västerled. Sannolikt hade han på sådana färder tillbragt en stor del av sitt liv. Därunder har han, i kretsen av stridskamrater och följesmän, fått sitt tillnamn Spjut.

Det finns dock inget annat som talar för att det skulle förhålla sig på detta sätt och Wessén (a.a. s. 391) medger själv att »mer än en möjlighet kan det väl aldrig bli». En betydligt sannolikare förklaring är att Sigrid har varit gift två gånger, vilket förmodligen också är anledningen till att hon nämner att

² Fragmentet U 271 (med runorna ...oy...----...) är som Jan Owe (1996 s. 121) har föreslagit helt säkert en rest av denna sten.

³ Dessutom är det väl inte uteslutet att ordet ack. *grikkfara* i detta fall har följts av bestämningen *g[ōðan]*, vilket i så fall ytterligare understryker att det här inte rör sig om ett namn.

⁴ U 978: *Sigviðr [ræist]i stein þenna, ænglandsfari, æftir Vīdiarf, faður ...*; U 1181: ... *lēt haggva ... [si]k sialfan, æng[la]ndsfari, afi kunu-s*.

hon är »Alriks moder», medan Alrik å sin sida omtalar sig som »Sigrids son».⁵

Ett annat exempel utgör U 952† Sällinge, Danmarks sn, som i UR (4 s. 70) har översatts på följande sätt: »Ansvar lät resa stenen efter Trygg, sin son. Äskil och Stodkil gammal reste efter Stodbjörn, [sin] fader.» Wessén (i UR 4 s. 72) påpekar här att det är »rätt sällsynt» att en sten är rest efter två olika personer, och föreslår därför följande:

Tänkbart vore, att Trygg och Stodbjörn är samme man; Trygg är egentligen ett tillnamn men kan ha brukats ensamt som namn. Liksom Stodkil har tillnamnet gammal, så kan hans fader ha kallats Stodbjörn trygg eller endast Trygg.

Antagandet betecknas av Evert Salberger (1978 s. 69) som »ingenting annat än en hypotes och en osannolik sådan». Dessutom menar Salberger att man hade väntat att personen först skulle ha omtalats med sitt egentliga namn (eller eventuellt huvudnamn + tillnamn) och därefter med enbart med tillnamnet, inte tvärtom som nu är fallet.

Slutligen bör nämnas inskriften på Sö 338 Turinge kyrka, som är rest av Kättil och Björn efter deras far Torsten och bror Anund, men som även innehåller den svårtolkade passagen **hu[skar]lar + hifir + iafna**. I SöR (s. 325) tolkas detta parti av inskriften som *huskarlar æf[t]ir(?) iafna* »huskarlarna efter den rättvise(?)». Enligt Wessén (i SöR s. 327) återger runföljden »**iafna** icke [...] ett personnamn utan avser Torsten i hans förhållande till huskarlarna». Wessén (a.a. s. 327 f.) menar till och med att det rör sig om deras »hedersnamn på Torsten»:

Måhända har han under sin livstid varit känd under detta tillnamn, såsom *Þor-stæinn iafni* 'Torsten den rättvise' eller helt enkelt som *Iafni*. Huskarlarna erinra nu i minnesinskriften om att det är i deras krets som tillnamnet har kommit till och haft sin egentliga innebörd.

I detta fall är det kanske lite lättare att acceptera resonemanget, eftersom huvudnamnet föregår det tänka binamnet. Dessutom känner vi numera från den relativt nyupptäckta runristningen på Bornhuvud vid Vitsand i Salems sn, Södermanland, ett namnbelägg nom. **iafna**, som ger stöd för att Turingestenen ack. **iafna** kan återge ett namn.⁶ Samtidigt går det inte att utesluta att det på Turingestenen bara rör sig om en appellativisk beteckning, som beskriver ett karaktärsdrag hos Torsten, men att det aldrig har burits som ett egentligt binamn.

Mina urvalskriterier gör dock att jag i detta sammanhang kan bortse från de

⁵ Som Judith Jesch (1991) har visat är det sannolikast att Holmger har varit Sigrids make, inte Sigröd som Wessén utgår ifrån. Det ligger då närmast till hands att uppfatta Sigröd som son till Holmger i ett tidigare gifte.

⁶ Avsnittet där denna runföljd ingår lyder (enligt min egen granskning den 11 maj 2011): **auk × hulmujpr × fulki × iafna × eftir × bropur × sin**. Troligen återger **iafna** ett mansnamn och inte ett binamn till *Folki*. Eftersom den sista runan helt säkert är **a** bör det i detta fall snarast handla om en bildning till verbet (fvn.) *jafna* 'jamne, gjere jamn, slett, gjere lik (*e-t*), men också 'byte, dele likt (*e-t*) m.m. (Norrøn ordbok s. 327). – Om ristningen vid Vitsand se vidare Thorgunn Snædals rapport till Riksantikvarieämbetet 11/4 2011 (ATA dnr 322-1467-2011).

ovanstående exemplen, eftersom huvudnamn och föregivet binamn inte förekommer i omedelbar anslutning till varandra.

Om yrkesbeteckningar och titlar skall räknas in bland binamnen är som bekant mycket omdiskuterat. I sin studie av de vikingatida personnamnen i Danmark har Michael Lerche Nielsen (1997 s. 51 f.) valt att inkludera dessa i sitt material, när de uppträder på ett sådant sätt att de kan tolkas som binamn, exempelvis direkt efter ett huvudnamn. Han utesluter (s. 52) dock ordet (runda.) *konungr* på Jelling- och Haddebystenarna (DR 41, DR 42 resp. DR 1, DR 3), eftersom dessa belägg »af saglige grunde må opfattes som appellative beskrivende udsagn». Lerche Niensens princip verkar mycket klok, eftersom många yrkesbeteckningar bevisligen har använts som binamn och sedermera även blivit huvudnamn (*Smiðr*, *Vikingr*, *Kaupmaðr* m.fl.). Det bör också erinras om namnet *Iarl*, som ytterst går tillbaka på titeln *iarl* och som rimligtvis måste ha vandrat samma väg. Yrkesbeteckningar och titlar som står direkt efter ett personnamn kommer därför att ingå i min undersökning.⁷

Som mer problematiska framstår ett par typer av attribut som kan uppträda i direkt anslutning till personnamn, men där det är tveksamt om de skall jämföras med binamn. Den ena typen utgörs av ortnamn föregångna av prepositionen *ī* 'i', t.ex. nom. *Knūtr ī Vīkhūsum* »Knut i Vikhusa (nuv. Viksjö)» på U 92. Att *ī Vīkhūsum* i detta fall inte har kunnat användas i stället för huvudnamnet är ganska givet. I runstenstexterna kan dessutom denna typ av attribut ibland knytas till flera personer (*Frøystæinn ok Kāti ī Kølengi* U 189†, *Ulfs arfar ī Lindøy* U 236), vilket visar att det i första hand rör sig om upplysningar om sakförhållanden och inte binamn. Ett ortnamn kan dock teoretiskt sett också uppträda som ett framförställt binamn och skulle då naturligtvis inkluderas i mitt material. Jag kan därför inte bortse från attribut av typen *ī* + ortnamn när sådana förekommer i omedelbar anslutning till ett personnamn, men kommer att redovisa dem i ett separat avsnitt.

Den andra typen utgörs av de fall där ett släktskapsord tillsammans med ett namn i genitiv följer direkt efter ett personnamn (t.ex. *Āsmundr Kāra sunn*). Även om det är omtvistat om bestämmingar av denna typ skall betraktas som binamn eller bara som beskrivande attribut, verkar det inte riktigt att helt bortse från dessa. Föräldranamn i genitiv kan ju uppträda som framförställda binamn (jfr t.ex. *Gorms Tōki* DR 295, *Sigvarar Ingimarr* DR 311) och kommer då att inkluderas i materialet (jfr även Lerche Nielsen 1997 s. 50 f.). Jag har därför valt att även ta med attribut som utgörs av en kombination av släktskapsord och personnamn i genitiv så länge dessa står i direkt anslutning till huvudnamnet. Liksom för konstruktionen *ī* + ortnamn kommer jag att redovisa denna grupp separat. Jag vill dock göra den inskränkningen att genitivattributet alltid skall vara framförställt (som i *Kāra sunn*), vilket under vikingatiden måste ha uppfattats som en markerad ordföljd (jfr den vanliga placeringen av attributen:

⁷ För enkelhetens skull har jag även inkluderat *kunungr*, som dock spelar en högst marginell roll i mitt material.

stæin þenna, mōður sīna, and hans). Fraser av typen (nom.) *sunnn Farulfs* eller (ack.) *sun Sigtryggs* har förmodligen aldrig uppfattats som binamn, även om dessa i runinskrifterna kan vara placerade direkt efter ett huvudnamn (t.ex. *Gunnar, sunnn Farulfs, lēt giæra mæarki* U 312, *æftir Gunnar, sun Sigtryggs* Vg 127).

En problematisk namngrupp: prefigerade binamn

Framförställda binamn utgör en speciell och delvis svärbemästrad grupp i runinskrifterna. Att denna typ av binamn – välkänd från västnordiskt område med exempel som *Blund-Ketill, Hønsa-Pórir, Kveld-Ulfr* – också har funnits i Östnorden står helt klart. På grund av tolkningsproblem är det dock svårt att bestämma hur stort inslaget egentligen är, vilket motiverar en lite längre diskussion kring denna grupp av binamn. För senare tiders runtolkare har det ibland varit lockande att anta ett framförställt binamn för att förklara en besvärlig runföljd. Roland Otterbjörk (1983 s. 114) har t.ex. pekat på Adolf Noreens (och Erik Brates) högst osannolika antagande att namnbeläggen **muskia** Sö 13 och **mys : kia** (tidigare läst **mus : kia**) Sö 173 skulle avse ett »Mus-Gea» med substantivet *mūs* använt som prefigerat binamn.⁸ Här kan också nämnas ett par förslag av senare datum, nämligen att nom. **ilturi** U 411 skulle återge ett *Eld-Orr* (Larsson 2002 s. 126, not 139) och att ack. **mutifu** G 116 skall uppfattas som *Mutt-Īfa* (Jacobsson 2004 s. 122 f.). Utifrån reglerna för runortografen är dessa läsarter givetvis möjliga, men tolkningarna har ändå svårt att övertyga. Redan omständigheten att det antagna huvudnamnet är ovanligt eller helt okänt borde här mana till en viss försiktighet.

Roland Otterbjörk (1983 s. 116 f.) gjorde för nästan trettio år sedan en genomgång av de prefigerade binamnen i runsvenskan och valde då att betrakta följande exempel som (någorlunda) säkra, även om själva binamnet ibland kunde vara mångtydigt:⁹

Blā-Kāri U 61

Dværg-Kætill Sm 136

Færð-Kāri Sö 248

FēaR-Unn Öl 37

Fē-Gylfi(*R*) Hs 14 (och Hs 15)

Guða-Skagi/Skakki/Skæggi Sm 144

Iarla-Banki U 127 m.fl.

Kār-Tōki Vg 180

Lið-Bōfi Ög 103

Öðin-Dīsa Vs 24

Rauð-BalliR Vs 24

⁸ Runföljden på U 173 skall snarast läsas **mes : kia**. Se diskussion i Williams 2010.

⁹ De runsvenska normaliseringarna är gjorda av mig i huvudsak med ledning av NRL (2007).

Skinn-Liūfr* (urn. *Skinþa-Leubaz*, nom. **skīpaleubar Ög 171)
Þunn-Āki Sm 7 (alternativt också *Þunnakki* 'tunnacke')
Var-Āsi Sö 210 (och U 718†)

En del förändringar i listan har skett sedan dess. Exempelvis är det numera helt klart att det prefigerade binamnet på Hs 14 (och Hs 15) skall läsas **hi** och inte **fi**, och att namnet i stället bör tolkas som *Hē-Gylfi*(*R*) (se Peterson 1994). I några av Otterbjörks exempel är det också tveksamt om det verkligen rör sig om ett prefigerat binamn. Det gäller bl.a. runföljden ack. **blakari** på U 61. Wessén (i UR 1 s. 86) antar att den sista runan **i** kan vara fel för **a** och att runföljden återger »en sammansättning av *bla-* 'svart' och det vanliga mansnamnet *Kari*». Enligt Wessén är det senare »ursprungligen ett tillnamn, 'den lockige'» och han menar att »*Bla-Kari* skulle [...] ha betytt 'den svartlockige'». Förklaringen citeras av både Salberger (1978 s. 124) och Otterbjörk (1983 s. 116), men man undrar om inte Wessén här har fört ihop två olika typer av namnbildningar. Antingen får man väl tänka sig att personen ursprungligen har hetat *Kāri* och fått *Blā-* 'svart' tillagt som prefigerat binamn på grund av exempelvis mörk hårfärg eller också måste namnet som helhet återgå på ett sammansatt adjektiv **blākārr* 'mörklockig'. I det senare fallet bör man givetvis inte räkna med ett prefigerat binamn. Wessén (i UR 1 s. 86) nämner att fvn. *Blākāri* förekommer ett par gånger på västnordiskt område, och ytterligare ett runbelägg har senare tillkommit genom ett nyfynd på Öland (nom. **blakari** Ö1 ATA4686/43 Åkerby, Runstens sn). Den geografiska spridningen talar för att ursprunget nog i första hand är ett sammansatt adjektiv i bestämd form, och att vi skall räkna med ett *Blākāri* och inte ett *Blā-Kāri*.

Tolkningen *Dvaerg-Kætil* har föreslagits av Evert Salberger (1965) och bygger på ett försvunnet belägg, nom. [**tuerketil**] Sm 136. Inskriften är endast känt från en enda källa och texten innehåller en del påfallande ordformer ([**raista**] för *ræisti* samt eventuellt också [**pini**] för *penna*). Detta väcker misstankar om att inskriften har varit svåräst, och man bör nog vara mycket försiktig med tolkningen av den aktuella runföljden.

Ett extra delikat problem erbjuder belägget nom. **uarasi** på Sö 210. Namnet sammanställdes redan av Brate (1925 s. 52) med namnbelägget nom. [**uar : asi**] på den försvunna U 718 Vallby kyrka, men utan att han för fram något tolkningsförslag. Detta gör inte heller Wessén i SöR (s. 186). Evert Salberger (1978 s. 155 ff.) har däremot velat förklara namnet som fsv. *Var-Ase* 'den försiktige Åse' och lägger då särskild vikt vid skiljetecknet i det uppländska belägget, som han (s. 157) menar »på ett naturligt sätt avdelar namnet **uar:asi** och rimligtvis markerar en namngräns». Att bygga på ett försvunnet namnbelägg är givetvis alltid förenat med vissa risker, men i detta fall kan Salberger hänvisa till att namnet återges på samma sätt både på en teckning av N. J. Ekdahl i Liljegrens Fullständig Bautil (ATA) och i en uppteckning i Kyrkoinventarium 1829 (ATA). Senare har också ytterligare en teckning av stenen framkommit i Richard Dybecks samling (ATA) och namnet är där också återgivet som **uar :**

asi (Källström 1997 s. 27, 28). Läsningen har alltså verkad tryggad och har framstått som en säker utgångspunkt för antagandet av ett prefigerat binamn. Nyligen har jag dock upptäckt att det faktiskt finns ytterligare två (osignerade) teckningar av Ekdahl i Fullständig Bautil. Dessa är inklistrade i vol. 7, som är ett supplementband till de tidigare delarna. Den ena teckningen är i stort sett identisk med den som tidigare har varit känd, medan den andra utgörs av en mer skissartad blyertsteckning. I båda fallen återges det aktuella namnet som **uar : asi**. Blyertsteckningen är dock försedd med en kortare påskrift, som meddelar följande:

Runstenen vid Vallby kyrka uppbröts ur en gångstig på kyrkogården af Alex. Seton, hvilken äfven lärer ha renoverat ordet Asi med de puncter, som stå framom och efter detsamma.

Detta är precis det man i n t e vill läsa om ett försvunnet namnbelägg, som av de hittills kända avbildningarna har framstått som helt säkert. Vad som menas med »renoverat» är oklart, men betyder det att Alexander Seton har låtit hugga in dessa punkter för att framhäva runföljden **asi**, som han förmodligen har associerat med ordet *as* eller kanske t.o.m. guden Oden (»Åsen»), så inser man att sammanställningen med runföljden **uarasi** på Sö 210 egentligen vilar på en mycket osäker grund. Det är alltså inte längre lika givet att **uarasi** innehåller ett prefigerat binamn, och kanske skall man här i stället börja fundera på andra lösningar.

Beträffande det välbekanta *Iarla-Banki* finns det skäl att fråga sig om samtiden verkligen uppfattade detta namn som innehållande ett framförställt binamn. Namnet finns belagt i 12 inskrifter med sammanlagt 13 belägg, varav alla utom ett avser en och samma person, den berömda storbonden Jarlabanke i Täby sn (se NRL s. 133). Det andra belägget syftar på en släkting till denne, nämligen en son till hans farmor Estrid i hennes andra gifte i Harg i Skånela sn (se UR 2 s. 21). Förmodligen var de båda *Iarla-Banki* ungefär jämgamla med varandra. Enligt de gängse tolkningarna återger *Iarla-* antingen pl. gen. av appellativet *iarl* m. 'jarl' eller gen. av mansnamnet *Iarli* (Otterbjörk 1983 s. 116, NRL s. 133). Om den senare tolkningen är riktig kan man utesluta att det prefigerade binamnet har lagts till ett enkelt *Banki* i denna generation, eftersom båda namnbärarnas fäder är kända (Ingefast resp. Ingvar). I stället måste de ha blivit uppkallade efter en gemensam förfader, och eftersom Estrid är den förnande länken bör denne ha funnits i hennes släkt. I samtiden kan alltså *Iarla-banki* ha uppfattats som ett sammanhållet namn, där det inte fanns någon möjlighet att utesluta det ursprungliga binamnet. Det bör dock nämnas att namnet i några fall uppträder med skiljetecken mellan lederna (nom. **iarla × baki** U 127, ...**la × bā**... U 140, [**iarla × b**]**aki** U 150), vilket kan vara en antydning om att kunskapen om den ursprungliga namnbildningen ännu var levande när dessa stenar restes. Kanske har den förste bäraren av namnet *Iarla-Banki* då inte tillhört en alltför avlägsen tid (Estrids far eller farfar?). De faktiska runbeläggen avser dock andra personer och vi bör därför räkna med att lederna i dessa fall har

sammansmält till en enhet. Samma sak gäller exempelvis *NæfgæiRR*, som Otterbjörk inte har fört upp bland de prefigerade binamnen, men som man kan tänka sig har genomgått en liknande utveckling (se Källström 2007 s. 239 f., not 263, jfr även Salberger 1978 s. 116 f. och Otterbjörk 1983 s. 121, not 18, om namnet runsv. *Næsbiörn*).

Att helt säkert urskilja en grupp av prefigerade binamn är alltså inte särskilt lätt. Jag kommer i huvudsak att följa Otterbjörks sammanställning, men av de skäl som ovan har framförts bortse från *Blā-Kāri*, *Dværg-Kætill*, *Iarla-Banki* och *Var-Āsi*. Även **þunaki** Sm 7 har jag uteslutit på grund av att runföljden inte kan tolkas entydigt.¹⁰

Metod

Som nämnts utgörs mitt material av namnen på de personer som i runinskrifterna uppträder med både huvudnamn och binamn. För att närmare kunna bedöma bruket av binamn skulle det vara intressant att veta mer om dessa personers sociala status och plats i det vikingatida samhället. Det har ofta förutsatts att de som lät resa runstenar tillhörde en mer välbärgad del av befolkningen. I särskilt runstenstäta områden som t.ex. Uppland måste man dock på grund av mängden av monument förmodligen räkna med en större social spridning. Ibland innehåller inskrifterna uppgifter som signalerar social tillhörighet (t.ex. *sun HākonaR iarls* U 617, *bryti ī Rōð(i) kunungi* U 11, *stýrimann gōðan* Sö 161), men vanligtvis saknas denna typ av ledtrådar helt. Extralingvistisk information som monumentens storlek och ornamentik, gårdstillhörighet och fornlämningsbild kan ge idéer om personernas status men kräver undersökningar av en omfattning som knappast är motiverad i detta sammanhang.

Jag har därför valt att i stället utgå från de roller som personerna har tilldelats i runstentexterna och lägga dessa till grund för en första sortering av materialet. Detta är ett relativt enkelt tillvägagångssätt. Dels är antalet roller i de vikingatida runinskrifterna begränsat, dels gör inskrifternas formelartade uppbyggnad tillsammans med kasusböjningen i fornspråket att rollerna ofta går att urskilja även om inskriften är skadad.

Stickprov i runstensmaterialet visar att det borde räcka med fyra grupper för att täcka in de roller som förekommer:

1. Runstensresaren, dvs. den eller de som har låtit uppföra monumentet.
2. Den ihågkomne, dvs. den som monumentet är tillägnat (i regel död, men ibland levande och då ofta även tillhörande kategori 1).
3. Runristaren, dvs. den som har huggit stenen.
4. Övriga personer. Hit räknar jag sådana som inte deltar i själva minneshand-

¹⁰ Jag har inte heller inkluderat det urnordiska belägget på Ög 171. – Ack. **nikbiurn** Sö Fv1948;298 Ådala, Ösmo sn, har bl.a. uppfattats som *Næf-Biörn* (Salberger 1978 s. 113 ff., jfr NRL s. 168), men eftersom tolkningen förutsätter en felristning låter jag exemplet utgå. – Ett ännu otolkat prefigerat binamn föreligger möjligen i runföljden nom. **tayr** : **knutr** på U Fv1953;266 Spånga kyrka.

lingen, men som av olika anledningar finns omnämnda i inskriften. Ett sådant exempel är *Håkon iarl* i frasen *sunna Håkonar iarl* »Håkon jarls son», som är knutet till den person som har tillägnats runstenen U 617.

Beträffande den semantiska beskrivningen av binamnen verkar det lämpligt att arbeta med en ganska grov indelning i större betydelseområden. Jag har här valt att begränsa mig till de betydelsekategorier som Eva Brylla (1999 s. 15 f.) har använt för det fornsvenska binamnsmaterialet, nämligen:

1. Fysiska karakteristika.
2. Psykiska karakteristika.
3. Hemort, födelseort, tillhåll.
4. Funktion i familjesammanhang [dvs. familjerelationer].
5. Funktion i samhället.
6. Karakteristiska situationer, händelser, vanor och uttryckssätt.

Eftersom namnen i regel måste klassificeras utan tillgång till någon annan information än den som går att utläsa ur själva binamnet bör denna indelning vara fullt tillräcklig för att fånga åtminstone större tendenser i namngivningen. Genom att jämföra dessa betydelsekategorier med de roller som förekommer i inskrifterna kan man se om det finns något övergripande mönster i användningen av binamnen.

Undersökningsresultat

Resultatet av undersökningen redovisas nedan under de fyra grupperna, där jag också kommer att diskutera en del tveksamma exempel. Namntolkningarna och översättningarna bygger i regel på NRL, om inte något annat anges.

Grupp 1: runstensresaren

Detta är den näst största gruppen i undersökningen och består av 15 belägg, varav 2 utgörs av samma namn och avser samma namnbärare. Dessutom finns några inskrifter, där det är svårt att avgöra om de innehåller binamn eller ej. Runföljden **askil · uk · stopkil · kamal** i den senare delen av U 952† innehåller exempelvis enligt Wessén (i UR 4 s. 70) namnet på två personer, Askil och Stodkil Gammal, där den senare alltså bär binamnet *Gamall*. Evert Salberger (1978 s. 68 ff.) har dock övertygande visat att **kamal** av allt att döma återger huvudnamnet *Gamall* och att konj. *ok* 'och' i stället måste vara utelämnad framför detta namn.¹¹ Denna del av inskriften omtalar alltså troligen tre olika personer: »Eskil och Stodkell (och) Gammal». Även den defekta resarformeln på U 606† har antagits innehålla ett exempel på huvudnamn + binamn (**aistin : ufik... Øystæinn ofæig[R]**) »Östen ofeg», UR 3 s. 12), men partiet kan mot bak-

¹¹ Beträffande utelämnandet av *ok*, se även Larsson 2004 s. 46 f.

grund av Salbergers tolkning av U 952† lika gärna uppfattas som ... *ok Øystæinn (ok) Æfæig[R]* ... »... och Östen (och) Ofeg ...». Ett motsatt exempel föreligger på U 492 Örby, Lagga sn, där Wessén (i UR 2 s. 330) har tolkat den inledande namnräckan × **asbion + auk + kisl + aurir + auk + aupbiorn** som »Åsbjörn och Gisl, **aurir** och Ödbjörn». Runföljden **aurir** uppfattar han alltså som ett huvudnamn, men framhåller (s. 331) att det också »kan vara ett tillnamn till *Gisl*». Enligt Wessén kan det röra sig om en motsvarighet till »appellativet isl. *eyrir*, fsv. *öre*, m. 'öre'», vilket i så fall snarast borde tala för binamnsalternativet. Tyvärr är det här knappast möjligt att fälla något avgörande.¹²

De tre ovannämnda exemplen måste alltså lämnas utanför undersökningen. Flertydig är också runföljden **kilauh · hont** på U 940, som alternativt har tolkats som *Gillaug Hand* (se NRL s. 105 med hänvisn.) och som i så fall skulle ge ett exempel på en kvinnlig binamnsbärare. Däremot har det mig veterligen aldrig föreslagits något motsvarande för runföljden nom. **siripr : mar** på Ög Fv1958; 252 S:t Lars kyrka, Linköping, trots att det mot bakgrund av binamn som t.ex. fvn. *Skáldmær* 'skaldmö' är formellt möjligt. Den översättning av avsnittet som Sven B. F. Jansson (1958 s. 253) har gett – »och Sigrid, ungmön, över sin fader» – är av allt att döma riktig. Ordet *mār* f. återger här säkerligen inte något binamn utan markerar förmodligen att dottern var minderårig.

Det övriga materialet utgörs av följande belägg:

Auða(-?), gen. av mn. *Auði*, nom. **upakrimr** Vg 37¹³

Færð- till *færð* f. 'färd', nom. **firpkari** Sö 258

Hnakki m. 'nacke', nom. **olaf̄r : hnaki** Vg 12

Kār- till *kārr* adj. 'krushårig', nom. **kartuki** Vg 180

Næs- till *næs* n. 'näs, udde', nom. **[nis]uikē[r]** U 1104

ÖnðingR m. 'icke niding, aktad man, frikostig person', nom. **onipikr : biorn**
Ög 217

Rauði svag form av *rauðr* adj. 'röd', nom. **bali h̄i- raupi** Vs 15

Skald n. 'skald', nom. **utr : skalt** : Vg 4

Skorpa f. 'skorpa', nom. **porir × skurba** Vg 11, **porir × skuba** Vg 13

Snærri- (trol.) till (fvn.) **snerra* v. 'föra oljud' (?) (NRL s. 201), [**sneri-
biarn**]¹⁴ U 1088†

Stýrimaðr m. 'skeppsförare, skeppshövding', nom. **liutr : sturimaþr** U 1016,
gen. **uihmuntar · styrimons** U 1011

Sæ- till *sær* m. 'sjö', nom. **seytr** Vg 186

VīkingR m. 'viking', nom. **tyki × uikikr** Sm 10

¹² Runföljden **aurir** skulle också kunna uppfattas som en *ia*-avledning till subst. *aurr* m. 'grus' och som en ursprunglig inbyggartebeteckning. Även här ligger ett binamn närmast till hands, även om man inte kan utesluta att det med tiden kan ha övergått till att användas som huvudnamn.

¹³ Tolkningen enligt Salberger 1999. I NRL (s. 35 f.) uppfattas namnet i enlighet med VgR (s. 57) som *Auðgrīmr*(?). Det omkastningsfel som denna tolkning förutsätter är dock svårt att förklara.

¹⁴ Jag följer här Bureus' och Celsius' läsningar av namnet. Det råder knappast någon tvekan om att deras återgivning av runföljden 43–55 som **sneribiarn · þon** måste äga företräde framför Bautils **sneribiar + -þon** (se läsningar och bildmaterial i UR 4 s. 396 ff.).

Tre av binamnen syftar utan tvivel på fysiska karakteristika (kategori 1): *Hnaki*, *Kār-* och (*hinn*) *Rauði*. Förmodligen skall man även räkna *Skorpa* till denna grupp (med syftning på en hudsjukdom?, jfr Jacobsson 2004 s. 105 f.). *Önīðingr* och det prefigerade binamnet *Snærri-* bör närmast föras till psykiska karakteristika (kategori 2), medan *Næs-* kan syfta på hemort, födelseort eller tillhåll (kategori 3). Funktion i familjesammanhang (kategori 4) avses med det delvis osäkra *Auða-*, som kan vara genitiv av mansnamnet *Auði* och tolkas som 'Ödes (son)'. Av de återstående binamnen avser tre funktion i samhället (kategori 5): *Skald*, *Stýrimaðr* (två namnbärare) och *Vikingr*. Beträffande *Færð-* i *Færð-Kāri* är svårare att träffa något avgörande. Det skulle kunna röra sig om en enstaka händelse (kategori 6), men troligare är väl att det syftar på en mer regelbunden verksamhet (handelsfärder eller vikingatåg?), varvid namnet kan föras till kategori 5. Även det prefigerade *Sē-* i *Sē-Øyndr* är svårt att klassificera. Det kan syfta på hemort (kategori 3), men också på att namnbäraren gärna uppehöll sig ute på sjön, vilket talar för kategori 5 eller 6. Jag låter därför detta exempel utgå.

Grupp 2: den ihågkomne

Detta är den största gruppen och antalet namnbelägg uppgår till 23, även om 5 avser samma namn och namnbärare. Förmodligen skulle ytterligare några belägg kunna räknas hit. Till dessa hör ack. **kula · mesku** U 1039, där **mesku** enklast uppfattas som ett binamn och inte som en del av den följande böneformeln.¹⁵ Ett annat möjligt exempel är ack. **asur · sen** (tidigare läst **sin**) på Ög 81, där det är oklart om det senare ordet skall uppfattas som ett binamn eller som ett föregripande av pronomenet *sinn* senare i inskriften (se Brate i ÖgR s. 81, Wessén 1966 s. 7).¹⁶ Ett binamn förekommer av allt att döma även på Ög 181 (ack. **purkut : u---þi**), men detta är tyvärr till stora delar oläsligt och därför omöjligt att tolka.¹⁷

Till de säkra exemplen har jag räknat följande belägg:

Āraukinn(?) adj. 'ålderstigen' ack. **katil arnukin** U 946¹⁸

¹⁵ Vid Runråd 14 i Uppsala (den 18 oktober 2005) föreslog jag att det kan röra sig om en motsvarighet till fvn. *mennska* f. 'menneskeleg natur, manndom' (Norrøn ordbok s. 426), fsv. *mænka* f. 'givmildhet, frikostighet' (Söderwall 2 s. 82). Även Henrik Williams (2010) uppfattar runföljden som ett binamn, men föreslår i stället en delabialiserad variant av namnet *Myskia*.

¹⁶ Listan kan vid en detaljerad genomgång förmodligen göras ännu längre. Den avslutande runföljden **onunt · ar + osbiarn** på Sö 266 skulle t.ex. kunna svara mot ett *Anundar Āsbiorn* 'Anunds (son) Āsbjörn', men detta är bara en av flera möjligheter (se Källström 2007 s. 127).

¹⁷ Läsnigen bygger på Helmer Gustavson undersökning 2004 (ATA dnr 322-3923-2004). Brate (i ÖgR s. 175) återgav samma runföljd som *uinualit*, men utan förslag till tolkning.

¹⁸ Egentligen är en mera teckennära tolkning att föredra. Runorna **nukin** kan exempelvis återge en motsvarighet till adj. nisl. *hnokkinn* 'böjd', nno. *nuken* 'som sitter krumböjd' (Torp 1919 s. 464) och **ar** svara mot antingen (fvn.) *ār* n. 'år' eller *ārr* adj. 'tidig'. Namnet skulle i så fall kunna tolkas som runsv. **Ār(h)nukkin* 'böjd av åren' (som föreslogs redan i UFT 1878 s. 35) eller kanske hellre som 'tidigt böjd' (jfr fsv. *arfra* 'tidigt vaken' (Söderwall 1 s. 46), fvn. *ārbūinn* 'tidig færdig eller beredt' (Fritzner 1 s. 66) m.fl.).

- Audǫrr*(?) adj. 'frikostig, givmild', ack. **purfrþa auþurn** Ög 235¹⁹
Drums m. 'klumpig, trög person', ack. ...**stin** × **trums** U 323
Fēar- sg. gen. av *fē* n. 'gods, ägodelar', ack. **fiarun** Öl 37
Grikkfari m. 'greklandsfarare', ack. **uiþbiurn** · **krikkfara** U 956
Guði m. 'gode, (hednisk) präst' eller svag böjning av *gōðr* adj. 'god', ack. **siþa** · **kuþa** Öl 1
Hē- motsvarande (fvn.) *hi-* 'hushåll, familj' eller **hé* 'något ljust, skimrande', gen. **hikiulfa**, ack. **hikiulf-**, **hikiulf...** Hs 14, gen. **hikiulfis**, ack. **hikiu--a** Hs 15
Hlȳ(r) till (fvn.) *hlȳ* n. 'värme' eller *hlȳr* adj. 'ljum, varm', ack. **oskut** : **hlu** Vg 103²⁰
Hnacki m. 'nacke', ack. **a-ib** × **naka** Vg 9
Kanþr m. 'mustasch', ack. **onut** : **konb** Ög 131
Karl m. 'man', ack. **kairmunt** · **karl** U 659
Lið- till *lið* n. 'följe, krigarskara', ack. **liþbufa** Ög 103
Rauði svag form av *rauðr* adj. 'röd', ack. **antuit** × **rauþa** U 643
Öðin- till gudanamnet *Öðinn* m., ack. **opintisu** Vs 24
Önǫðingr m. 'icke niding, aktad man, frikostig person', ack. [**toki** · **unipint**] Sm 2†²¹
Siarða(?) v. 'skända', ack. [**þurþ** **siarþu**] (även läst: **siarku**) M 9†²²
Skakki svag form av *skakkr* adj. 'sned', ack. **ulef** · **skaka** Sö 189
Stræitinn adj. 'stridig, svårmedgörlig', ack. **iuau** · **stretn** U 50
Virðsk- till *virðskr* adj. 'värendsk', ack. **uerskulf** Sm 99

Fysiska karakteristika (kategori 1) förekommer relativt ofta i denna grupp: *Áraukinn*(?), *Drums*, *Hlȳ(r)*, *Hnacki*, *Kanþr*, *Rauði*, *Skakki*. Även psykiska karakteristika finns belagda några gånger: *Audǫrr*(?), *Önǫðingr* och *Stræitinn*. Det prefigerade binamnet *Virðsk-* avser förmodligen geografisk härstamning och kan föras till kategori 3. Till funktion i samhället (kategori 5) har jag räknat

¹⁹ Arthur Nordén (1948 s. 331) läser slutet av inskriften som **purfrþharþurnfrata** och tolkar (s. 332) den senare delen som *harð-orvan frænda* »sin synnerligt docktge l. frikostige frände». Enligt Nordén innehåller runföljden en **h**-runa av kortkvistyp, vilket knappast är riktigt. Inte heller den hävdvunna tolkningen ack. *audǫrvan* är oproblematisk, eftersom den förutsätter att ett par runor har blivit överhoppade. Helmer Gustavson ansluter sig dock till denna i sin undersökningsrapport 7/4 1975 (ATA dnr 2035/75). Han diskuterar också en läsning **hrþurn**, men finner den »inte särskilt tilltalande».

²⁰ Tolkningförslagen bygger på de möjligheter som nämns av Elisabeth Svärdström (i VgR s. 174).

²¹ Runföljden ack. **unþik** på Sm 131 upptas i NRL (s. 173) under mansbinamnet *Önǫðingr*. I SmR (s. 277) anmärker Ragnar Kinander att det kan vara ett »appellativ eller binamn, sannolikt det sistnämnda» och hänvisar till tolkningen av [**toki** · **unipint**] på Sm 2†. I förteckningen över egennamn i slutet av volymen (s. 339) anges det förra uttryckligen vara binamn, men inte belägget på Sm 131. Kinander kan alltså här ha räknat med ett huvudnamn, vilket också skadorna på stenen tyder på. Inskriften lyder nämligen : **tu-ir** : **respi** : **sta...****unþik** : **bru-ur** : **sin** :, men lakunen tycks inte ha kunnat rymma mycket mer än slutet av ordet *stæin* samt prep. *æftir*.

²² Tolkningen efter Jacobsson 2004 s. 131, jfr dock Källström 2007 s. 241.

Grikkfari och *Karl*. Det förra skulle ju också kunna ha sitt ursprung i en enstaka händelse (kategori 6), men jag antar att samhällsfunktionen har varit mer framträdande; 'den som har farit till Grekland (som väring eller handelsman)'. Det verkar också rimligt att de prefigerade binamnen *Fēar-* och *Lið-* hör hit. *Fēar-* syftar rimligtvis på rikedom, men den exakta bakgrunden är svår att komma åt. Inskriften har dock även denna upplysning om namnbäraren: *Átti Unn hēr hal-fan bȳ* »Unn ägde här halva byn». Beträffande ack. **liþbufa** antar Brate (i ÖgR s. 103) »att Bove fått tillnamnet *Lið-Bōfi*, emedan han tillhört den livvakt hos Knut den store, som kallas *þingmannalið*». Man skulle också kunna tänka sig andra förklaringar, t.ex. att Bove var ledare för ett krigarfölje eller att han ofta reste med ett stort sällskap (i det senare fallet kan namnet även falla inom kategori 6). Det prefigerade binamnet *Öðin-* i namnet *Öðin-Disa* kan ha sitt ursprung i att namnbärerskan har varit en ivrig Odensdyrkare (jfr Otterbjörk 1983 s. 117, Vikstrand 2009 s. 21) och namnet bör därför föras till »karaktäristiska situationer, händelser, vanor och uttryckssätt» (kategori 6). Om tolkningen av **siarþu** som ett binamn *Siarða(?)* träffar det rätta, tillhör det rimligtvis samma kategori.

Två av beläggen är dubbeltydiga och kan därför inte säkert föras till någon grupp: **kuþa** Öl 1 (kategori 2 eller 5) och det prefigerade binamnet **hi** Hs 15, Hs 16 (en namnbärare, kategori 1 eller 6?).

Grupp 3: runristaren

I min avhandling (Källström 2007 s. 216 ff.) har jag ägnat särskild uppmärksamhet åt binamn knutna till runristaren, men då utgått från hela det nordiska materialet och utan några krav om att attributet skulle stå i direkt anslutning till namnet. Med de strängare urvalskriterier som jag har använt här blir antalet exempel därför färre och uppgår endast till 10, där två namnbärare dessutom är representerade två gånger vardera. Jag har också valt att utesluta otolkade belegg samt ett par fall där det inte går att avgöra om ett binamn verkligen föreligger (*Öfœigr* i nom. **ofaigr** · **ybir** U 485 och *Ösnikinn* i nom. [**usnikin**] · **kuli** U 1042).²³ De övriga utgörs av följande:

Glaði(?) svag form av adj. *gladr* 'glad; ljus', nom. [**osmuntr** · **klapi**] U 301, **osmuntra** **ḱ-ḁpi** U 847 (Alternativt: *Klāði* m. 'klåda')²⁴

Guða- gen. av mn. *Guði* eller sg./pl. gen. av *guði* m. 'gode, (hednisk) präst', nom. **kuþaskaki** Sm 144²⁵

Rauð- till *rauðr* adj. 'röd', nom. **roþbalir** Vs 24

Skald n. 'skald', nom. **þurbiurn** · **skalt** U 29, **þurbiur**[**n** × **sk**]**alt** U 532, **kirimr** : **skalt** U 951

²³ Se vidare Källström 2007 s. 224 ff.

²⁴ Källström 2007 s. 221 ff.

²⁵ Källström 2007 s. 219 f.

Trani m. 'trana', nom. [**purir + t**]røn[i] U 1143²⁶

Punni svag form av *punnr* adj. 'tunn', nom. **askutr** : [**puni**] Sm 1²⁷

Valdinga gen. av pl. **Valdingar* m. 'ättlingar till *Valdi* (mn.)', nom. [**utr** : **ualtika**] G 136†²⁸

I denna grupp företräds fysiska karakteristika (kategori 1) av det prefigerade binamnet *Rauð*- samt det något osäkra *Punni*. Förmodligen skall även den ursprungliga fågelbeteckningen *Trani* föras hit, eftersom den rimligtvis har använts i någon överförd betydelse (kanske syftande på långbenthet, se Källström 2007 s. 240). Funktion i familjesammanhang (kategori 4) avses förmodligen med *Valdinga*, medan funktion i samhället (kategori 5) företräds av *Skald* (med två olika namnbärare). Flertydiga är beläggen **klapi** U 301, **κ-απι** U 847 (en namnbärare, kategori 1 eller 2) och det prefigerade binamnet **kuþa** Sm 144 (kategori 4 eller 5).

Grupp 4: övriga

I denna grupp har jag inkluderat de exempel som avser personer som inte har varit direkt inblandade i minneshandlingen. Materialet inskränker sig till 4 belägg, varav 2 avser samma namn, men inte nödvändigtvis samma namnbärare (se diskussionen i SmR s. 195 f.) Till gruppen hör eventuellt ett tvetydigt belägg, gen. **aiki** × **nefs** på U 472. Namnet ingår i en apposition till ett resarnamn (**kilauk** × **aiki** × **nefs** × **totir**) och har både uppfattats som ett sammansatt huvudnamn och som ett namn med binamnsprefix (se NRL s. 260). Runföljden **aiki** antas i båda fallen kunna svara mot (fvn.) *eiki* n. 'ekträ, eke'.²⁹ Förekomsten av ett skiljetecken mellan lederna talar kanske för att det rör sig om ett prefigerat binamn.

Det övriga materialet utgörs av följande belägg:

Iarl m. 'jarl', gen. **hkunar** : [**iarls**] Sm 76, **hakunar** × **iarls** U 617

KunungR m. 'konung', gen. **hrhls** : **kunuks** Sm 42

Þörmōði svag form av *þörmōðr* adj. 'dristig', nom. **þiaurikr hin þurmuþi** Ög 136.

Det är ganska slående hur få exempel som kan föras till denna grupp. Om man undantar belägget från Rökstenen (Ög 136), som avser en mytisk – eller åtminstone en sedan länge avliden historisk – person, finner vi endast titlar som *iarl* och *kunungR* (kategori 5). Dessa förekommer i samtliga fall i ap-

²⁶ Källström 2007 s. 227 f.

²⁷ Eftersom runföljden numera är förstörd och endast dokumenterad i en källa är detta belägg relativt osäkert, se Källström 2007 s. 218 f.

²⁸ Så enligt övertygande argumentation av Stefan Jacobson vid Runråd 49 i Köpenhamn den 26 november 2010. Jfr Jacobsson 2004 s. 138, 140, Källström 2007 s. 220.

²⁹ Wessén (i UR 2 s. 289) nämner möjligheten av ett ortnamn *Eke*, men avfärdar denna möjlighet eftersom något sådant inte finns i trakten.

positioner som har fogats till den dödes namn: *stallara Hākonar iarls* »Håkon jarls stallare» Sm 76, *þann er var skipari Haralds kunungs* »den som var kung Haralds sjökrigare» Sm 42, *sun Hākonar iarls* »Håkon jarls son» U 617.

Några preliminära resultat

Resultatet av den semantiska klassificeringen sammanfattas i tabell 1. Siffrorna anger antalet identifierade namnbärare per grupp oavsett om dessa bär samma binamn. Några enstaka namnbärare förekommer två gånger i sammanställningen, eftersom de uppträder i olika roller i inskrifterna.

Tabell 1: Antalet namnbärare i undersökningen fördelade efter betydelsekategorier (1–6) och roller (grupp 1–4).

Kategori:	1. Fysiska karakte- ristika	2. Psykiska karakte- ristika	3. Hemort, födelseort, tillhåll	4. Funktion i familjesam- manhang	5. Funktion i samhället	6. Karakteris- tiska situa- tioner etc.
Grupp 1 (runstensresare)	4	2	1	1	5	–
Grupp 2 (ihågkomna)	7	3	1	–	4	2
Grupp 3 (ristare)	3	–	–	1	2	–
Grupp 4 (övriga)	–	1	–	–	3	–
Summa:	14	6	2	2	14	2

Materialet är visserligen ganska litet, men två kategorier sticker ut: fysiska karakteristika (kategori 1) samt funktion i samhället (kategori 5). Däremot är det tydligt att psykiska karakteristika (kategori 2) mera sällan har legat till grund för de binamn som förekommer tillsammans med huvudnamn i de vikingatida runinskrifterna. De mycket låga siffrorna för övriga kategorier har förmodligen speciella förklaringar. Kategori 6 omfattar som nämnts »karakteristiska situationer, händelser, vanor och uttryckssätt» och avser sådant som kan vara mycket svårt att härleda ur ett historiskt material, där det mesta av bakgrundsinformationen saknas.

Kategori 3 (hemort, födelseort, tillhåll) och 4 (funktion i familjesammanhang) missgynnas av att jag hittills har hållit attribut av typen \bar{i} *Vikhūsum* och *Kāra sunn* utanför undersökningen. Det kan därför vara lämpligt att granska dessa typer av attribut lite närmare.

Attribut bestående av \bar{i} + ortnamn

I de vikingatida runinskrifterna har jag funnit följande exempel på att ett attribut \bar{i} + ortnamn uppträder direkt efter ett personnamn:

Grupp 1 (runstensresaren):³⁰

knutr · i uik · husum U 92

³⁰ Till denna grupp hör eventuellt också **haur/iaur i · am** på Hogastenen i Bohuslän (Bo Peterson 1992).

ulmstin × **i rupi** U 169
 [**frustin** × **uk** × **kati** × **i** × **kuliki**] U 189†

Grupp 2 (den ihågkomne):³¹

biarn · **i snt-m** Sö 132
ulf · **i skulobri** U 161
þiur[n] × **i krnbu** U 338
ulf × **i lukobri** U 371
sihbiarn **i humi** U 1172

Grupp 3 (runristaren):

–

Grupp 4 (övriga):³²

sun · **þorstainr** · **i skytiki** Sö 84
hā... **fik raknfastr** · **i** · **snutastapum** U 29
faþur · **fraikirþar** · **i uisbi** U 203
sun × **uiþkars** × **i** × **þu--unisi** U 258
sun kunars · **i** · **risny** U 382
brupur · **rhuþilfar** · **i u-þbhrki** U 824
sun : **uks** : [**i** · **sua**]n[**o**]bu U 1146
totur : **roþkais** : **i** : **ankum** G 111
 ... **þikmuntar** : **i slitaka--..** G 141

Det är uppenbart att de preliminära resultat som presenterades i tabellen i avsnitt 4.5 förändras rejält om man väljer att även inkludera detta material. Anmärkningsvärt är att så många av exemplen (8 säkra + 2 möjliga) tillhör gruppen av övriga personer (grupp 4), dvs. personer som inte är direkt inblandade i tillkomsten av runmonumentet utan har en annan relation. Vanligtvis är denna också kopplad till den som stenen har tillägnats, och det verkar därför rimligt att ortnamnet här i första hand har haft en identifierande funktion. I flera av exemplen har personerna dessutom varit bosatta någon annanstans än där stenen står och många gånger rör det sig om rätt betydande avstånd.

Attribut bestående av namn i genitiv + släktskapsord

Här har jag endast inkluderat de fraser som står direkt efter ett huvudnamn och där genitivattributet är framförställt. Dessutom måste frasens placering i inskriften med säkerhet kunna bestämmas. Oklara brottstycken av typen [... **sikuarta sun** ...] U 568† – i UR (2 s. 449) uppfattat som *ack. ... Sigvarða(r) sun ...* – har inte tagits med. Jag har också bortsett från fraser som innehåller samordnade genitivattribut av typen *ack. Ingirūnar sun ok Guðlæifs* Sö 340, ef-

³¹ Ytterligare ett exempel finns troligen på U 302: (ack.) ...**rp̄ir** · **i** · **s--..**...

³² Därtill kommer ett par osäkra fall: **þaur** : **iru** : **sunir** : **tur** : **uis** · **i** · ... U 394 samt ...**r** : **i** : **karþum** G 114 (förutsatt att det rör sig om ortnamnet *Garda*, se GR 1 s. 217).

tersom det är osannolikt att en fras av denna typ skulle ha fungerat som binamn. En sammanställning av materialet fördelat på de fyra grupperna ser ut på följande sätt:

Grupp 1 (runstensresaren):

arfi m. 'arvinge'

Munulfs arfi, nom. **kari** × **mū[n]ulfs** × **arfi** U 259

Frøygæirs(?) arfi, nom. **fuilhr** · **frihas arfr** U 590

döttir f. 'dotter'

Anundar döttir, nom. **runa** · **anutar** · **totir** U 959

Hallfrīðar/freðar döttir, nom. **þorker** · **halfr...** **toþir** U 905

Harðar döttir, nom. [**iskirun** · **harþir** · **totir**] U 605 †

Holmgæirs döttir, nom. **kinluk** × **hulmkis** × **tutir** U 617

Æiki-Næfs döttir, nom. **kilauk** × **aiki** × **nefs** × **totir** U 472

sunn m. 'son'

Finnviðar sunn, nom. **biurn** · **finuþar sun** U 130, **biarn** · **finuþar sun** U 433

Grīpis sunn, nom. ...**untr** : **kriþi[sun]** Hs 16³³

Guðfastar sunn, nom. **austmoþ[r]** **kuþfastar sun** J RS1928;66

Hē-Gylfis sunn, nom. **hrumuntr hikiulfisun** Hs 15

Sīðu(?) sunn, nom. ----**þurir** : **si-u** : **su-** Vg 133³⁴

Þiūdulfs sunn, nom. **styr** : **þupulfs** : **sun** Vg 179

Þrōs sunn, nom. **kuþniutr** : **þrusun** Hs 12³⁵

Grupp 2 (den ihågkomne):

Alfhildar sunn, ack. **aystain** : **alhiltar** · **s--** Sö 254

Brīsa sunn, ack. **hikiulf-** : **brisa sun**, Hs 14, **hikiu--a brisa sun** Hs 15

Gunnars sunn, ack. **austnin** · **kun[a]rsu[n]** U 419

Stæins sunn, ack. [**nahhar stens su-**] Sm 109 †

Þialfa sunn, nom.(?) **þurþr** × **þialfa** × **sun** U 200³⁶

Tosta sunn, ack. **uint** · **tusta** · **sun** Ög 82

Øygæirs sunn, ack. **þrik** · **þukis** : **sun** Ög MÖLM1960;230

Grupp 3 (runristaren):

Āsbiarnar sunn, nom. **brusi asbiarnar sun** Hs 10

Hē-Gylfa sunn, nom. **hrumunt hikiulfa sun** Hs 14

³³ Tolkningen enligt Källström 2007 s. 411 f.

³⁴ *Sīða* återger väl snarast ett mans(bi)namn, se Jacobsson 2004 s. 104, jfr NRL (s. 189, s.v. *Sīða*).

³⁵ Tolkningen enligt Källström 2010 s. 6 ff.

³⁶ Frasen *brōður sinn* står mellan prepositionen *æftir* och namnet. Antingen är **þurþr** fel för **þurþ** (ack.) eller också skall **þurþr** × **þialfa** × **sun** uppfattas som en ny sats: (*Han hēt*) *Þörðr*, *Þialfa sunn* (se UR 1 s. 301).

Kāra sunn, nom. **osmuntr kara sun** U 956, **osmuntr · kara sun** Gs 11

Grupp 4 (övriga):

Vīfrīðar/-freðar sunn, gen. **kata uifrþar ...un...** Sm 144

Attribut av denna typ är alltså vanligast i grupp 1 dvs. bland runstensresarna (15 exempel, varav två avser samma person). Det är också endast här som det förekommer exempel på andra släktskapsord än *sunn*, nämligen *arfi* och *döttir*. Bland de ihågkomna (grupp 2) finns 8 belägg, varav två avser en och samma person. Bland ristarna (grupp 3) är de inte fler än 4, och även här syftar två av exemplen på samma person. Ett enda exempel har jag fört till grupp 4, men eftersom det är osäkert i vilken ordning inskriften skall läsas kan det också tillhöra grupp 3 (se vidare Källström 2007 s. 163, 220).

Om denna typ av attribut uppfattas som binamn blir kategori 4 (funktion i familjesammanhang) den helt dominerande i undersökningen.

Slutsatser

Som väl har framgått är materialet relativt sprött och urvalskriterierna har därför en stor påverkan på det slutgiltiga resultatet. Om man väljer att endast använda de namn som faller inom den vanliga definitionen för binamn dominerar fysiska karakteristika (kategori 1) och funktion i samhället (kategori 5), men om attribut av typen *ī Vīkhūsum* och *Kāra sunn* inkluderas kommer i stället hemort, födelseort, tillhåll (kategori 3) samt funktion i familjesammanhang (kategori 4) att bli de vanligaste.

Fysiska karakteristika finns i alla grupper, men är särskilt framträdande bland de ihågkomna (grupp 2). Det är också egentligen endast här som det förekommer ett märkbart inslag av psykiska karakteristika. Funktion i samhället finns i alla fyra grupper, men är mest framträdande bland runstensresarna (grupp 1), där det är lika vanligt som binamn syftande på kroppsliga egenheter. Här finns dessutom en tydlig tendens till att använda attribut som anger släktskap (kategori 4, funktion i familjen).

Även om siffrorna är små tror jag att det går att dra några slutsatser, nämligen att förekomsten av olika typer av binamn eller binamnsliknande attribut har ett samband med de roller som förekommer i runinskrifterna. Variationen måste främst bero på de val som de efterlevande har gjort, eftersom de tillsammans med ristarna är de enda som har kunnat påverka inskriftens utformning. När runstensresarna namnger sig själva väljer de att inkludera binamn och binamnsliknande attribut som anger funktion i samhället samt släktskap, vilket i båda fallen rimligtvis har haft en statusindikerande funktion. När det gäller släktrationer kan det särskilt noteras att det alltid är rollen av son, dotter eller arvinge som framhävs i de binamnsliknande attributen (inga mer avlägsna släktrationer), vilket är ett tecken på att arvsanspråk kan ha funnits med i bilden.

Bland de ihågkomna (grupp 2) dominerar i stället binamn som anger fysiska och psykiska karakteristika. De senare förmedlar för det mesta positiva egenskaper som godhet, givmildhet och frikostighet, vilket verkar naturligt när det handlar om en minnesinskrift efter en nyligen avlidna släkting. De binamn som syftar på fysiska karakteristika är av mer blandad typ och syftar ibland förmodligen på rena lyten som exempelvis *Drums* 'klumpig, trög person', *Hnakki* 'han med nacken' och *Skakki* 'den snede'. Sådana binamn förekommer också i uppenbara högstatussammanhang. Detta framgår bl.a. av binamnet *Drums*, vilket återfinns på den mer än tre meter höga U 323 från Sälna i Skånela sn. Stenen var ursprungligen rest vid en broanläggning och bär en lång inskrift med en utförlig kristen bön och en hel strof i fornyrdslag. Att de personer som ligger bakom detta monument måste ha haft resurser utöver det vanliga är knappast för djärvt att anta. Huvudnamnet på Sälmostenen är defekt, men det har slutat på *...stin*, vilket tyder på ett vanligt tvåledat namn som t.ex. *Pörstæinn*. Det ligger då nära till hands att anta att i första hand har haft en särskiljande funktion.

Det skall dock inte uteslutas att Sälmostenens *Drums* också har signalerat en särskild status, och det går här att anknyta till Wesséns resonemang kring namnet *Spiüt* på Kjulastenen (Sö 106), som nämndes inledningsvis. I en fotnot hänvisar Wessén till Magnus Olsen (1906 s. 26), som har noterat att de skånska runstenarna från tiden omkring år 1000 innehåller en stor andel mansnamn som ursprungligen har varit »tilnavne eller øgenavne». Olsen menar att bruket av dessa namn har ett direkt samband med de många vikingatågen mot England under samma tid: »I kameratkredsen, blandt „fællerne“ ombord i vikingeskibet, maa saadanne øgenavne tænkes at have havt allerlettest for at opstaa og sætte sig fast.» Denna förklaring har senare tagits upp av bl.a. Sven Ekbo (1947 s. 282), och Henrik Williams (1993 s. 103) har tänkt sig en liknande bakgrund till uppkomsten av de s.k. *Ö*-namnen. Att binamn som syftar på olika typer av lyten har frodats i en sådan logementsliknande miljö är lätt att föreställa sig, och kanske skall de snarast – som Per Vikstrand har föreslagit mig – uppfattas som ett uttryck för intimitet inom gruppen. Han hänvisar till fenomenet att till synes nedvärderande namn inom kamratkretsar gärna används utan direkt nedsettande syfte.

Samtidigt skall man inte utesluta att vissa av runstenarnas binamn har haft en rent identifierande funktion. Ett sådant exempel förekommer av allt att döma på U 643 vid Ekilla bro i Yttergrans sn, som är rest efter *Andvēttr Rauði*. Denne uppträder även som resare på runstenarna U 644 och U 654, men kallas där bara *Andvēttr*. Från Håbo härad dit Yttergran hör finns ytterligare fyra belägg på detta namn (U 640, U 660, U 678, U 687). Dessa verkar avse fyra olika namnbärare, vilket visar att namnet måste ha varit vanligt i trakten, och att det bör ha funnits ett särskilt behov att använda ett särskiljande binamn.

Det kan också vara värt att nämna några få ord om den geografiska spridningen av binamn i runinskrifterna. Tabell 2 visar en sammanställning av anta-

Tabell 2: Antalet inskrifter med huvudnamn + binamn eller binamnsliknande attribut i den aktuella undersökningen ordnade geografiskt från söder till norr.

	Binamn	\bar{r} + ortnamn	Namn i gen. + släktskapsord
Småland	7	–	2
Öland	2	–	–
Gotland	1	2	–
Västergötland	9	–	2
Östergötland	5	–	2
Södermanland	2	2	1
Västmanland	2	–	–
Uppland	17	13	12
Gästrikland	–	–	1
Hälsingland	2	–	7
Medelpad	1	–	–
Jämtland	–	–	1
Summa:	48	17	28

let inskrifter som har inkluderats i denna undersökning. Om vi koncentrerar oss på binamnen och lämnar de två andra grupperna utanför, ser vi att kombinationen av dopnamn + binamn i stort sett förekommer i hela landet. De flesta belegen påträffas inte oväntat i det runstensrika Uppland, men relativt sett är binamn inte alls särskilt vanliga här. I Uppland finns runt 1 300 vikingatida minnesinskrifter i sten, vilket betyder att binamn bara förekommer i drygt 1 % av inskrifterna. Ännu sällsyntare är kombinationen huvudnamn + binamn i Södermanland, som är det näst runstenstätaste landskapet med ca 430 vikingatida inskrifter. Binamn uppträder här i mindre än 0,5 % av inskrifterna. Jämför man antalet binamnsbelägg med antalet inskrifter i olika regioner är dessa egentligen mest framträdande i Småland och Västergötland, som har ca 140 resp. 155 vikingatida minnesinskrifter i sten. Här utgör inskrifterna med huvudnamn + binamn i stället 5 resp. 6 % av materialet, vilket dock inte heller är särskilt höga siffror.

Beträffande Västergötland bör det dock noteras att 5 av de 9 binamnsbelägen tillhör ett mycket begränsat område, nämligen Vadsbo härad vid Mariestad. I fyra fall avses resaren av stenen, och även om det inte rör sig om mer än tre namnbärare är koncentrationen anmärkningsvärd. Runstenarna i Vadsbo skiljer sig i flera avseenden från det övriga Västergötland. De har t.ex. ett stort inslag av kortkvistrunor, vilket annars nästan helt saknas i de västgötska runinskrifterna. Även i ortografin finns flera anmärkningsvärda drag, t.ex. digrafisk beteckning för diftonger, skrivningen **r** för väntat **ṛ** etc.³⁷ Detta kan tyda på att det bakom runstenarna i denna del av landskapet har funnits en särskild grupp av människor, som kan ha haft speciella kontakter västerut mot Värmland och Norge. Kanske vågar man till och med anta att binamnsbruket i dessa fall också beror på ett västligt inflytande.

³⁷ Jfr Svärdström i VgR s. XLIV, L samt Larsson 2002 s. 170.

Det borde stå klart att de vikingatida minnesinskrifterna på svenskt område knappast kan spegla det verkliga bruket av binamn under denna period. Binamn måste av flera skäl ha varit betydligt vanligare än runtexterna ger sken av. I steninskrifterna var normen att en person benämndes med ett namn, oavsett om detta var huvudnamnet eller ett absolut använt binamn. Att kombinationen huvudnamn + binamn emellanåt förekommer är snarast ett brott mot denna norm och kan ses som ett medvetet bruk av binamn och binamnsliknande attribut för olika syften, kanske främst statusmarkerande, men många gånger säkert bara identifierande.

Referenser

- ATA = Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Bo Peterson 1992 = Hogastenen, Bohuslän, se Peterson, Lena, 1992: Hogastenen på Orust. I: Blandade runstudier 1. Uppsala. (Runrön 6.) S. 81–111.
- Brate, Erik, 1925: Svenska runristare. Stockholm. (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens handlingar 33:5–6.)
- Brylla, Eva, 1993: Binamn i de urnordiska runinskrifterna. I: Personnamn i nordiska och andra germanska fornspråk. Handlingar från NORNA:s artonde symposium i Uppsala 16–19 augusti 1991. Red. av Lena Peterson. Uppsala. (NORNA-rapporter 51.) S. 27–37.
- 1999: *Anna Mædh inga hænder, Karl Dængenæf och Ingridh Thiuvafinger*. Några exempel på medeltida binamn. I: Runor och namn. Hyllningsskrift till Lena Peterson den 27 januari 1999. Red. av Lennart Elmevik & Svante Strandberg et al. Uppsala. (Namn och samhälle 10.) S. 11–19.
- DR = Danmarks runeindskrifter. Ved Lis Jacobsen & Erik Moltke under medvirkning af Anders Bæksted & Karl Martin Nielsen. Text. Atlas. Registre. 1941–42. København.
- Ekbo, Sven, 1947: Nordiska personbinamn under vikinga- och medeltid. I: Personnamn. Red. av Assar Janzén. Stockholm–Oslo–København. (Nordisk kultur 7.) S. 269–284.
- Fritzner = Fritzner, Johan, 1886–1896: Ordbog over Det gamle norske Sprog 1–3. Kristiania. 4. Rettelser og tilleg ved Finn Hødnebo. 1972. Oslo–Bergen–Tromsø.
- G + nr = nummer i GR.
- GR = Gotlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson, Elias Wessén & Elisabeth Svärdström. 1962–78. Stockholm. (SRI 11–12.)
- Gs + nr = nummer i GsR.
- GsR = Gästriklands runinskrifter. Granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson. 1985. Stockholm. (SRI 15:1.)
- Hellbom, Algot, 1979: Medelpads runstenar. Sundsvall.
- Hs + nr = nummer i Åhlén 1994.
- Jacobsson, Stefan, 2004: Runnordiska *Sturla*-namn. Mansnamn på *-a* i vikinga- och medeltidens nordiska runinskrifter. CD-uppsats i nordiska språk vt 2004, Uppsala universitet. (Duplikat.)
- 2012: Personbinamn i vikingatida runinskrifter. I: Binamn. Uppkomst, bildning, terminologi och bruk. Handlingar från NORNA:s 40:e symposium i Älvkarleö, Uppland, 29/9–1/10 2010. Red. av Staffan Nyström (huvudred.), Eva Brylla, Katharina Leibring, Lennart Ryman & Per Vikstrand. Uppsala. (NORNA-rapporter 88.) S. 49–64.
- Jansson, Sven B. F., 1948: Sörmländska runstensfynd. I: Fornvännen 43. S. 282–314.

- 1958: Runstensfynd i kyrkmurar. I: Fv 53. S. 241–257.
- Jesch, Judith, 1991: Who was **hulmkir**? Double apposition in the Ramsund inscription. I: ANF 106. S. 125–136.
- JRS1928;66 = Frösöstenen, Jämtland, se Friesen, Otto v., 1928: Runorna i Sverige. En kortfattad översikt. 3 uppl. Uppsala. (Föreningen Urds skrifter 4.) S. 66.
- Källström, Magnus, 1997: Runstenen Sö 204 i Överselö kyrka. Ett rekonstruktionsförslag, ett namnproblem och en ristarattribuering. I: Blandade runstudier 2. (Runrön 11.) Uppsala. S. 13–58.
- 2007: Mästare och minnesmärken. Studier kring vikingatida runristare och skriftmiljöer i Norden. Stockholm. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology. N.S. 43).
- 2010: Ett par norrländska namnproblem: nom. **þrusun** (Hs 12) och nom. **aunhar** (M 8). I: SAS 28. S. 5–26.
- Larsson, Patrik, 2002: Yrrunan. Användning och ljudvärde i nordiska runinskrifter. Uppsala. (Runrön 17.)
- 2004: Personnamnstolkning och läsordning. Till tolkningen av runföljden **anasuiþr** på Norralastenen (Hs 2). I: Blandade runstudier 3. Uppsala. (Runrön 18.) S. 43–56.
- Lerche Nielsen, Michael, 1997: Vikingetidens personnavne i Danmark belyst gennem runeindskrifternes personnavne og stednavne på -torp sammensat med personnavneforled. – Bilag. (Otryckt ph.d.-avhandling vid Institut for Navneforskning, Københavns Universitet.)
- Liljegren, J. G.: Fullständig Bautil (Odaterat manuskript i ATA).
- M + nr = nummer i Hellbom 1979.
- Nordén, Arthur, 1948: Östergötlands runinskrifter. Supplement till Erik Brates »Östergötlands runinskrifter» utg. 1911–18. (Manuskript i ATA.)
- Norrøn ordbok = Heggstad, Leiv, Hødnebo, Finn & Simensen, Erik, 2008: Norrøn ordbok. 5. utg. av Gamalnorsk ordbok ved Hægstad & Torp. Oslo.
- Olsen, Magnus, 1906: De Skaanske og Bornholmske runestene. I: DSt 1906. S. 20–39.
- Otterbjörk, Roland, 1983: »Mus-Gea» och Gestabondo. Något om prefigerade och »absoluta» binamn. I: Personnamnsterminologi. NORNAs åttonde symposium i Lund 10–12 oktober 1981. Red. av Göran Hallberg et al. Uppsala. (NORNA-rapporter 23.) S. 114–122.
- Owe, Jan, 1996: Svenskt runnamnsregister. 2. utökade uppl. (Duplikat.)
- Peterson, Lena, 1994: The graphemic system of the staveless runes. I: Proceedings of the third international symposium on runes and runic inscriptions, Grindaheim, Norway, 8–12 August 1990. Ed. by James E. Knirk. Uppsala. (Runrön 9.) S. 223–252.
- 2006: Svenskt runordsregister. 3. rev. uppl. Uppsala. (Runrön 2.) <<http://www.ratt-satt.com/rundata/Runordsregister.pdf>>
- Salberger, Evert, 1965: Tuerketil. Ett mansnamn i runsvenskan. I: NoB 53. S. 144–151.
- 1978: Runsvenska namnstudier. Stockholm. (Stockholm studies in Scandinavian philology N.S. 13.)
- 1999: Två västgötska runstudier. I: Västgötalitteratur 1999. S. 29–40.
- Samnordisk runtextdatabas. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. <<http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm>>
- Sm + nr = nummer i SmR.
- SmR = Smålands runinskrifter. Granskade och tolkade av Ragnar Kinander. 1935–61. Stockholm. (SRI 4.)
- Sö + nr = nummer i SöR.
- Söderwall = Söderwall, K. F. 1884–1918. Ordbok öfver svenska medeltids-språket 1–2. Supplement av K. F. Södervall, W. Åkerlund, K. G. Ljunggren & E. Wessén. 1925–73. Lund. (Samlingar utg. av Svenska fornskrift-sällskapet 27 resp. 54.)
- SöR = Södermanlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Erik Brate & Elias Wessén. 1924–36. Stockholm. (SRI 3.)

- Torp, Alf, 1919: Nynorsk etymologisk ordbok. Kristiania.
 U + nr = nummer i UR.
 UFT = Upplands fornminnesförenings tidskrift 1–. 1871 ff.
 UR = Upplands runinskrifter. Granskade och tolkade av Elias Wessén & Sven B.F. Jansson. 1940–58. Stockholm. (SRI 6–9.)
 Wessén, Elias, 1966: Skänningebygdens runinskrifter. Stockholm. (Filologiskt arkiv 10.)
 Vg + nr = nummer i VgR.
 VgR = Västergötlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Hugo Jungner & Elisabeth Svärdström. 1940–70. Stockholm. (SRI 5.)
 Vikstrand, Per, 2009: Förkristna sakrala personnamn i Skandinavien. I: SAS 27. S. 5–31.
 Williams, Henrik, 1993: *Ö*-namn. Nordiska personnamn med det privativa prefixet *Ö*-. I: Personnamn i nordiska och andra germanska fornspråk. Handlingar från NORNA:s artonde symposium i Uppsala 16–19 augusti 1991. Red. av Lena Petersson. Uppsala. (NORNA-rapporter 51.) S. 95–107.
 — 2010: **mesku giristr**: en from bön på Bräckstastenen (U 1039)? I: Bo65. Festskrift till Bo Ralph. Red. av Kristinn Jóhannesson et al. Göteborg. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 39.) S. 99–108.
 Vs + nr = VsR.
 VsR = Västmanlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson. 1964. Stockholm. (SRI 13.)
 Åhlén, Marit, 1994: Runinskrifter i Hälsingland. I: Hälsinglands bebyggelse före 1600. Bebyggelsehistorisk tidskrift 27. S. 33–49.
 Ög + nr = nummer i ÖgR.
 Ög MÖLM1960;230 = Runsten vid Törnevalla kyrka, Östergötland, se Jansson, Sven B. F., 1960–61: Törnevalla kyrkas runstenar. I: Meddelanden från Östergötlands och Linköpings stads museum 1960–61. S. 219–237.
 ÖgR = Östergötlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Erik Brate. 1911–18. Stockholm. (SRI 2.)
 Öl + nr = nummer i ÖlR.
 ÖlR = Ölands runinskrifter. Granskade och tolkade av Sven Söderberg & Erik Brate. 1900–06. Stockholm. (SRI 1.)

Summary

Bynames on Viking Age rune stones
 How common are they and why are they there?

By Magnus Källström

The author investigates bynames on Viking Age rune stones in Sweden and tries to answer the question why some people are referred to by both forename and byname, when the majority of name bearers in these texts are called by just one name. To ensure a reliable sample of bynames, only items occurring in direct connection with a forename are included in the study. In addition, certain problematic groups within the data are discussed in more detail, such as place-names used as attributes (e.g. *Knūtr ī Vīkhūsum*), patronymics (e.g. *Āsmundr Kāra sunn*) and prefixed bynames (e.g. *Iarla-Banki*).

The name bearers in the runic inscriptions can be classified according to a limited set of roles, namely (a) the sponsor of the monument; (b) the person commemorated; (c) the rune carver; or (d) a related person not directly involved in the act of commemoration. Following a typology of bynames originally suggested by Eva Brylla (1999), it is poss-

ible to divide the names studied into six semantic groups, based on whether they express (1) physical characteristics; (2) mental characteristics; (3) home district, birth place or temporary place of residence; (4) function in the family; (5) function in society; or (6) certain situations, events, habits or ways of speaking.

In the present study, these semantic groups of bynames are compared with the different roles represented in the inscriptions, in order to find possible correlations. Although the sample is small, certain patterns seem to emerge. Physical and mental characteristics are associated with all four roles in the inscriptions, but predominate in the case of the individuals commemorated. Bynames alluding to function in society can also be found in all roles, but are most prominent in conjunction with the name of the sponsor. In this role we also find most of the records of appositions denoting kinship. It seems reasonable to assume that the occurrence of bynames on rune stones was dependent on choices made by the surviving relatives, who firstly named themselves with appositions conveying status and kinship (and probably including claims of inheritance). Bynames based on physical and mental characteristics typically refer to the deceased, and do not always have a commendatory or flattering sense. It has previously been suggested that bynames with this kind of negative meaning were originally coined in special environments, for example 'among the lads' on a Viking ship. Through the subsequent achievements of the person in question, the former nickname might later have become a mark of honour, which could explain the occurrence of this kind of byname even on high-status Viking Age monuments.

The combination of forename and byname is very rare in memorial inscriptions in Sweden. In Uppland and Södermanland it only occurs in 0.5–1 per cent of runic inscriptions, and in Småland and Västergötland in 5–6 per cent. In runic memorial texts, a person is normally called by one name only, a forename *or* an original byname. The adoption of both forename and byname in certain inscriptions can thus be seen as an intentional break from this norm, probably chiefly to proclaim status in various ways, but in some cases certainly to distinguish the person in question from others with the same forename.

Nordiska personbinamnsordböcker och personbinamnsamlingar – i går och i morgon

Av Lennart Ryman

1. Inledning

Syftet med denna uppsats är dels att ge en översikt över existerande ordböcker och samlingar som tar upp nordiska binamn, dels att inleda en diskussion om hur dessa skulle kunna användas i framtiden och om hur nya samlingar skulle kunna byggas upp. Översikten är knappast heltäckande men förhoppningsvis användbar. Jag tar även upp litteratur om binamn, i den mån som det rör sig om arbeten som ger uppgifter om samlingar eller som är översiktliga eller heltäckande i någon bemärkelse. Utan tvivel kunde urvalet ha varit mer konsekvent.

Vad som är ett binamn (danskt och norskt *tilnavn*, *tilnamn*) är synnerligen omdiskuterat.¹ Denna översikt styrs helt enkelt av vad de insamlade forskarna själva har ansett vara binamn (ibland med användande av mer allmänspråkliga ord som svenska *öknamn* eller norska *utnamn*). Ofta tar samlingarna inte upp de omdiskuterade kategorierna patronymika och metronymika (som vanligen behandlas tillsammans med övriga belägg för förnamn), ortnamn med preposition (som får sökas i ortnamnsamlingar) och sådana attribut till förnamn som bedöms vara icke-namn. Däremot behandlas släktnamn ofta tillsammans med binamn i samlingar från äldre språkskeden, mer eller mindre av nödvändighet.

Översikten omfattar inte namn tillhörande icke-nordiska språk. Det bör dock nämnas att samlingarna till Sveriges medeltida personnamn (SMPs) innehåller ett rätt stort antal finska tillnamn (se SMP under *Heike* för exempel) och att andra bandet av Danmarks gamle Personnavne (DGP 2) och SMPs även innehåller tyska tillnamn (mestadels släktnamn, se SMP under *Herman* för exempel).

De existerande samlingarna är uppbyggda efter tidsskikt (och i någon mån språkstadier) och efter geografiska områden. Den geografiska indelningen följer ofta riksgränser snarare än språkgränser.

I de följande avsnitten sker en summarisk behandling av ordböcker och samlingar. I avsnitt 2 behandlas främst urnordisk och runnordisk tid och i avsnitt 3 fornvästnordiskan. Därefter behandlas respektive nationalspråk med föregå-

¹ Lägg märke till att i modern svensk namnforskning – och så även i denna översikt – *tilnamn* används som en överordnad term, innefattande både *binamn* och *släktnamn*. Se vidare om personnamnsterminologi Eva Brylla (2012) i denna volym.

ende språkskeden och dialekter, från väster till öster: isländska (4), färöiska (5), norska (6), danska (7) och svenska (8). I fornsvenskan inkluderas här forngutniskan. Detta är diskutabelt men motsvarar praxis. T.ex. återgår den fornsvenska normaliseringen *Grep*, härrörande från SMP, som nämns i behandlingen av NRL i avsnitt 2, på ett forngutniskt *Graipr*. För nationalspråken har jag utgått från uppgifterna i Navne i Norden (tryckt 1983 som NORNA-rapport nr 25) och kompletterat med senare uppgifter.

2. Samnordiska ordböcker

Samnordiska personnamnsordböcker är Lena Petersons båda verk Lexikon över urnordiska personnamn (LUP) och Nordiskt runnamnslexikon (NRL) över egennamnen i de vikingatida nordiska runinskrifterna. LUP är endast tillgänglig som nätpublikation. NRL föreligger sedan 2007 som en tryckt bok. Dessutom finns verket som nätpublikation, tills vidare i en tidigare upplaga.

LUP och NRL har inte binamn ordnade i en egen avdelning, utan alla personnamn är uppställda i löpande alfabetisk ordning.

Beträffande urnordiska inskrifter framhåller Peterson (2002–05a s. 664, 668) svårigheten av att skilja personnamn från andra personbeteckningar i urnordiska runinskrifter och av att skilja binamn från förnamn. Till saken hör att attribut till personnamn är ytterst ovanliga i urnordiska inskrifter. Vissa attribut har uteslutits ur lexikonet såsom icke-namn, bl.a. **holtijax** på Gallehushornet (se LUP s. 3 och Peterson 1994 s. 135 f.). Ett försök att urskilja binamn och möjliga binamn i de urnordiska runinskrifterna har gjorts av Eva Brylla (1993). Till hjälp kan också vara uppställningen av bildningstyper i LUP. Vissa av de personnamn ingående i *-lev*-namn som redovisas i LUP kunde också tänkas vara binamn, t.ex. **Bramaz* (motsv. runnord. *BramR*, enligt NRL motsvarande ett fsv. binamn *Bram*, en bildning till fda., fsv. *bram* n. 'ståt, överdåd').

För Nordiskt runnamnslexikon (NRL) finns noteringar om namns användning i varje artikel. Principen är, såsom jag förstår det, att räkna alla ensamstående personnamn som förnamn. Attribut till förnamn räknas som binamn, om attributen i sig bedöms vara egennamn. Om ett namn är belagt både ensamt och som attribut anges det vara förnamn i rubriken, medan en notis om användning som binamn kommer vid det aktuella belägget. S.k. binamnsprefix noteras. Slutligen noteras om ett namn förekommer som binamn i litterär tid. Några exempel med notiser:

- *Bryti* mansbinamn
- *FingR* kvinnobinamn?
- *Dverg-Kætill* mansnamnet *Kætill* med binamnsprefix
- *Rauði* mansnamn [...] Vs15B (binamn, *hinn Rauði*)
- *GræipR* mansnamn, fda. *Grep* (även som binamn), fsv. *Grep* (mytiskt) (även som binamn), fvn. *Greipr* (även som binamn)

Till god hjälp för att urskilja bildningstyper är en finalalfabetisk namnlista. Det finns också hänvisningar från förleder, efterleder och förnamn som uppträder med binamnsprefix (se t.ex. *Næf-*, *Næfr* och *-næfr*). Det kan sägas att NRL är ett förnämligt hjälpmedel för den som vill få en översikt över den runnordiska binamnskatten, men ett hjälpmedel som kräver en rätt stor egen arbetsinsats.

I de nordiska runinskriftsutgåvorna finns personnamnsregister som fortfarande är av intresse. Se också Lerche Nielsen 1997 med resonemang som rör hela Norden.

Glädjande nog har Stefan Jacobsson (2012) och Magnus Källström (2012) i sina bidrag till denna volym gjort det runnordiska binamnsförrådet lättare tillgängligt för granskning: Jacobsson genom en lista på de personnamn som anges vara binamn i NRL (tabell 2) och genom att försöka urskilja mer eller mindre sannolika binamn som står utan förnamn, Källström genom en granskning av attribut till personnamn i runsvenskan, varvid även attribut som är utslutna ur NRL beaktas (kategorierna patronymika o.d., prepositionsfraser angivande bosättning och personbeteckningar som *iarl* och *styrimaðr*).

En översikt över de fornordiska binamnen är Ekbo 1947. Se också artikeln *Tilnavne i KL*. Kortfattade framställningar ingår i artiklarna om personnamn i handboken *The Nordic languages*: Lena Peterson (2002–05 a s. 668 f., 2002–05 b s. 749) för tiden fram till år 1100, Evert Melefors (2002–05 s. 968 ff.) för tiden fram till mitten av 1300-talet och Per-Axel Wiktorsson (2002–05 s. 1176 f., 1185) – huvudsakligen rörande binamn i Sverige – för tiden fram till mitten av 1500-talet. Handbokens artiklar om nordiska personnamn från 1500-talet till och med 1700-talet är uppställda nationsvis och tar med något undantag inte upp binamn (vol. 2, s. 1314–1325). Slutligen kan nämnas Evald Lidéns (1910) tydningar av ett antal fornordiska tillnamn, med ett avslutande namn- och ordregister (s. 49 ff.).

De fornordiska personnamnen med prefixet *Ö-* behandlas av Henrik Williams (1993). Mansnamn på *-a* i nordiska runinskrifter behandlas av Stefan Jacobsson (2004), med utblickar åt skilda håll. Båda uppsatserna tar upp såväl förnamn som binamn.

3. Västnordiska ordböcker och samlingar

För litteratur som omfattar hela Norden, inklusive Västnorden, se avsnitt 2. En samling av norska och isländska binamn fram till och med medeltiden publicerades redan 1871 av Karl Rygh. Vid 1900-talets början kom två sammanställningar av västnordiska binamn av Finnur Jónsson (1907) och Bernhard Kahle (1910).

Finnurs samling innefattar binamnen i den isländska medeltida litteraturen. Samlingen är indelad efter namnens etymologiska betydelse i begreppsklasser som »herkomst og slægtskap» och »åndelege egenskaber». I ett sista avsnitt behandlas de namn som inte har kunnat passas in i schemat (s. 315–361). Det finns också ett alfabetiskt register (s. 370 ff.).

Finnurs semantiska indelning kan sägas vara belysande i somliga fall och problematisk i andra. Det hela kompliceras av att en stilistisk aspekt förs in med »almindelig rosende tilnavne» och »almindelig nedsættende tilnavne». Indelningsproblemen illustreras av att *Frið-Froði* förs till »åndelige egenskaber» och (*Froði*) *hin Friðsami* till »rosende tilnavne», trots att de avser samma mytiska person.

Bernhard Kahles samling är upplagd som ett slags supplement till Finnurs samling. Den går ca 100 år längre fram i tiden (till ca 1400) och tar upp belägg även från diplom och från norska texter. Dessutom tar den upp namn som förbisets av Finnur eller där Kahle vill ge en ny tolkning. Namnen är indelade i samma klasser som Finnurs samling. Det finns ett alfabetiskt register (s. 256 ff.).

Finnur Jónsson (1926) har också företagit en särskild genomgång av det västnordiska personnamnsförrådet före år 900; källan är framför allt Landnámabók. I ett sista avsnitt behandlas binamnen (s. 226–244).²

E. H. Linds ordbok över norsk-isländska personbinamn från medeltiden (Lind Bin., utg. 1920–21) är alfabetiskt uppställd. Den tar upp belägg ända fram till medeltidens slut. En förtjänst är att efterleder är ordnade alfabetiskt samman med uppslagsorden. Se t.ex. de många sammansättningarna på *-nef*, *-nefr*.

Även om Linds ordbok väl fortfarande är det standardverk som man i första hand går till har den naturligtvis åldrats. Ett problem framgår av Gudlaug Nedrelids (2012) bidrag i denna volym: att vissa uppslagsformer saknas, eftersom de handskrifter ur vilka de är hämtade inte har beaktats av de utgåvor som Lind har använt. Se även Lena Petersons omdöme (1984 s. 16) att »en stor del av de källutgåvor som Lind har excerperat inte är diplomatiskt tillfredsställande».

Fornvästnordiska binamn med tolkningar finns även i Fritznors ordbok med supplement, liksom i Ordbog over det norrøne prosasprog, som i preliminär form är tillgänglig på Internet.

Ortnamn som binamn behandlas av Eyvind Fjeld Halvorsen (1975). En studie över binamn bildade av starkt böjda adjektiv och dessas kasusböjning har utförts av Karin Fjellhammer Seim (1987).

I tre uppsatser behandlar Gudlaug Nedrelid binamn i Heimskringla: i två (2002 och 2006) rör det sig om binamn på kvinnor, i en (2009) om titlar, personbeteckningar o.d. som apposition till förnamn, vilka hon hävdar bör räknas som binamn. Binamn på kvinnor respektive s.k. prefigurerade binamn burna av män i Njáls saga behandlas av Agneta Ney (2004, 2008). Närmast inom området litterär onomastik rör sig Diana Whaley (1993); det rör sig om bruket av binamn i sagalitteraturen.

² Om personnamn i Landnámabók, se även Magnus Olsen 1934, Ola Stemshaug 1983 och Michael Lerche Nielsen 1997 s. 147 f.

4. Isländska ordböcker och samlingar

Om medeltida binamn, se avsnitt 2 och 3. I Navne i Norden (s. 57 ff.) omtalas inga personnamnsamlingar. Enligt Finnur Jónsson (1907 s. 162) har binamn blomstrat på Island fram till hans egen tid. Han nämner en förkommen lista på hundratals binamn från Reykjavik.

I en avhandling av Kendra Willson (2007) behandlas framför allt *nicknames* (isl. *gælunöfn*) med vilket författaren huvudsakligen avser smekformer/hypokorismer (se s. 5 ff.). Verket baserar sig i första hand på en förfrågan om isländska *gælunöfn*, som sändes ut till informanter år 2000 från Þjóðminjasafn Íslands. Ca 140 svar sändes tillbaka. Den utsända texten efterfrågar framför allt hypokorismer och andra bildningar till officiella namn, men det insända materialet omfattar också andra typer av binamn (se Willson 2007, bl.a. s. 24 ff., 30, 39, 63–101, 138 f., 142; se även Willson 2008).

Willson (2007 s. 13) ger följande hänvisningar till samlingar och litteratur: En binamnsamling finns vid Orðabók Háskólans vid Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. Den större delen av den torde vara sammanställd av författaren Þorbergur Þorðarsson. Studier av binamn under 1900-talet har utförts av Christopher Hale (1981) och Bragi Jósefsson (2004).³

5. Färöiska ordböcker och samlingar

Om medeltida binamn, se avsnitt 2 och 3. I Navne i Norden (s. 55 f.) omtalas inga personnamnsamlingar. Enligt Anfinnur Johansen (1999 s. 243 f.) är det mycket känsligt att samla in öknamn i ett så litet samhälle som det färöiska. Visst insamlande har ändå skett, men Johansen uppger inte huruvida detta material är tillgängligt. I en uppsats behandlar Eivind Weyhe (2010) binamn bildade av ortnamn i äldre tid.

Material av intresse finns i den »indberetningssamling» som förvaras vid Institut for navneforskning i Köpenhamn (se avsnitt 7). På grundval av detta redogörs i Dansk Navneskik (1899 s. 93 f.) kortfattat men intressant för färöiskt muntligt personnamnsskick (se även Weyhe 2010 s. 139 f.). För en del av den färöiska samlingen i Köpenhamn redogör Bente Holmberg (2002). Av intresse i sammanhanget är också Djurhuus (1960) om färöiska inbygggarbeteckningar.

³ Willsons hänvisningar till Þorbergur Þorðarssons (1975 s. 509–521) hembygdsskildringar i Í Suðursveit och till Guðni Jónsson 1944–48 är något missvisande. De nämnda sidorna i den förra omfattar person- och ortsregistret till samlingsutgåvan 1975, vilket sällan eller aldrig har binamn som uppslagsord. (Att verkets personnamnsskick vore värt ett närmare studium står dock klart.) Den senare redogör bl.a. för beteckningar på besättningar och fartyg bildade till namn på fiskelägen (*verstöðvar*) och båtplatser (*lendingar*).

6. Norska ordböcker och samlingar

För litteratur som omfattar hela Norden, se avsnitt 2. För litteratur om Västnorden, se avsnitt 3. Det bör också nämnas att SMP och SMPs omfattar namn från de fram till 1600-talet norska landskapen Bohuslän, Härjedalen och Jämtland.

En översikt över personnamnen i runinskrifterna från Bryggen i Bergen är utförd av Kjersti Markali (1983). Attribut till personnamn behandlas i kap. 6 (s. 86–93). Binamn i Sverres saga behandlas av Gudlaug Nedrelid (2012) i denna volym.

I sin bok om personnamn från Västnorge i diplom och räkenskaper 1450–1550 ger Egil Pettersen (1981 s. 73–89) även en översikt över identifierande tillägg till förnamnet, däribland binamn. En liknande studie för 1500-talets Bohuslän presenteras av Tom Schmidt (1982). Se även Ragnvald Iversen (1950) för uppgifter om 1500-talets Trondheim.

I Navne i Norden (s. 72) uppges att det i Institutt for namnegransking i Oslo finns sedelsamlingar över »person og tilnamn», men att dessa är nyligen påbörjade och bara innehåller spridda uppgifter. Vidare att det vid Nordisk institutt, Trondheim finns två insamlade listor över »utnamn» (s. 90).

Samlingar av binamn från 1900-talet vid mindre orter förtecknas och behandlas av Ola Stemshaug (1984) och Eigel Gundersen (2005). Fler framställningar om binamn i Norge omtalas av Ivar Utne (2005). Binamn bildade av ortnamn behandlas av Botolv Helleland (1984) på grundval av ett material från Hardanger. En studie över binamn i en idrottsförening 1913–2005 har utförts av Ingunn Wetterstad (2005).

Helge Refsum (1928, 1931) tar upp material från polisens tryckta cirkulär Polititidende och från ett kortregister över öknamn vid Oslos politikammare. Åtminstone från år 1927 och 1929 har Polititidende ett register över öknamn (Refsum 1931 s. 9). Refsum tar även upp öknamn bland »tatere» eller »fante-folk» – med nutida svensk terminologi *resande(folk)* – och från skilda områden och källor (a.a. s. 4 ff.).

7. Danska ordböcker och samlingar

För litteratur som omfattar hela Norden, se avsnitt 2. En undersökning av personnamn i vikingatida runinskrifter och i förlederna till *torp*-namn företas i Michael Lerche Nielsens ph.d.-avhandling (1997, se särskilt s. 47–55, 138–156 med hänvisningar till materialsamlingen).

Medeltidens och vikingatidens danska binamn och släktnamn täcks av en särskild del i två band av Danmarks gamle Personnavne med undertiteln Tilnavne (DGP 2), utgiven 1949–64. Det bör också nämnas att SMP och SMPs omfattar namn från de fram till 1600-talet danska landskapen Skåne, Blekinge och Halland.

DGP är ett omfattande och noggrant utfört arbete. Från svensk utgångspunkt slås man med avund av att det är utfört och avslutat. En brist är dock att DGP

2 saknar en lista på efterleder. Det hade t.ex. varit av stort värde att få reda på om det finns fler sammansättningar på fda. *-prouest* 'prost' än *Ølprouest*, ett binamn som bärs av en av ärkebiskopens tjänare 1506. Likaså vilka sammansättningar på *-fot* som finns, förutom *Klumpefot* och *Æselfot*. Vid vissa uppslagsord ges upplysningar, sålunda under *Øl*: *Gotøl*, *Hummeløl* (medan *Traføl* saknas). Se även under *Magh*.

Vid Afdeling for navneforskning vid Nordisk forskningsinstitut i Köpenhamn finns en omfattande samling av medeltida personnamn, Middelalderssamlingen (Navne i Norden s. 20). Det är på denna samling som DGP bygger, men det finns mycket material i samlingen som inte är redovisat i detta verk. Samlingen är liksom DGP uppdelad i förnamn och binamn/släktnamn. Ordningföljden inom varje namn är i huvudsak kronologisk, men belägg på samma person eller på personer inom en släkt är sammanförda.

Middelalderssamlingen bygger på institutets kronologiska samling (se a.a. s. 11 ff.), upprättad på 1920-talet. I denna finns texterna utklippta ur en tryckt utgåva eller representerade av en regest med alla ort- och personnamn utskrivna.

Det finns vidare en sedelsamling med eftermedeltida personnamn (s. 20). Denna är enligt institutets hemsida under uppbyggnad och bygger på ett antal viktiga källor från 1500- och 1600-talen.

Det finns vidare en »indberetningssamling», upprättad strax före 1900 (s. 20 ff. med fig. 6). För en del av materialet redogörs i boken *Dansk Navneskik* (1899). Samlingen består bl.a. av handskrivna listor över bosatta män i enskilda byar. I dem får man i en kolumn reda på »Det gængse Navn paa Byens Mænd» och i en annan på »Døbenavne» (t.ex. *Anders Jyde*, vars officiella namnform är *Anders Pedersen*). Det finns också kolumner för namnbruk och namnens bakgrund. Dessa tillnamn är till stor del ärvda men är väl ofta ett binamn på den ursprunglige bäraren. (Se om »folkelige tilnavne» även Meldgaard 1984 s. 42 ff.)

Av intresse är också en »indbyggernavnesamling» (s. 22). Till denna finns också ett efterledsregister.

En översikt över binamn och patronymika i Danmark från äldsta tid till medeltid finns i den andra delen av Kristian Halts personnamnshandbok (1974 s. 91–108). I två uppsatser förtecknar och tolkar Rikard Hornby (1960, 1974) danska medeltida binamn. I den första rör det sig om inbygggar- och härkomstbeteckningar samt ortnamn i funktion som binamn, i den andra om binamn bildade av djurbeteckningar.

Henning Frederik Feilberg (1895–96) skildrar vardagligt namnbruk på landsbygden och meddelar en stor samling binamn från Jylland. Kristen Møller (1956) behandlar olika bestämningar till och sammansättningar med personnamn i dialekt. En samling binamn från landsbygdsmiljö, upptecknad i början av 1980-talet, omtalas av Lis Weise (1991), med exempel och analyser. Binamn bland skolbarn behandlas av Eva Villarsen Meldgaard (1987). Populärvetenskapligt behandlas danska öknamn av Kristian Kristiansen 1984 och Svend Novrup 2003.

Den danska polisens öknamsregister över förbrytare var enligt Helge Refsum (1931 s. 9, se avsnitt 6) det bäst ordnade och mest utförliga i Europa. Han omtalar som det senaste ett »øgenavnsregister», tryckt 1929.⁴ Åtminstone fram till omkring 1950 har nya register utgivits under samma namn (Betænkning fra Forvaltningskommissionen af 1946 s. 93). Kortfattat skildras binamn bland kriminella av Brøchner-Mortensen (1915).

8. Svenska ordböcker och samlingar

För litteratur som omfattar hela Norden, se avsnitt 2. Ordboken Sveriges medeltida personnamns förnamnsdel (SMP) är under utgivning. Det kommer att dröja länge, innan förnamnsdelen är färdigutgiven och en tillnamnsdel (innefattande binamn och, vanligen tyska, släktnamn) kan påbörjas. Tills vidare måste man använda samlingarna till tillnamnsdelen på plats. (Se Melefors 1984 om ordbokens tillkomsthistoria och uppläggning.)⁵

Samlingarna till SMP vid Namnarkivet i Uppsala är uppdelade i förnamn och tillnamn (Navne i Norden s. 205 ff.). Det rör sig främst om huvudsamlingen över medeltida personnamn, som är närapå fullständig. Dessutom finns excerpter ur Kammararkivet vid SRA och FRA, främst jordeböcker och tiondelängder, men även t.ex. gårdsräkenskaper, ca 1530–71. Slutligen finns den så kallade 1500-talssamlingen med excerpter från tryckta källor, bl.a. Konung Gustaf den förstes registratur och Stockholms stadsböcker.

Namnen i huvudsamlingen, Kammararkivsamlingen och 1500-talssamlingen är ordnade alfabetiskt under fornsvenska normalformer (med utelämnad nominativändelse). Inom varje namn är beläggen ordnade kronologiskt. (Sortering efter person sker endast i ordboken.)

Det finns även ett etymologiregister, som dock är långt ifrån fullständigt. I detta införs alla slags personnamn i alfabetisk ordning. Namnformerna kan vara såväl urnordiska eller fornsvenska som nusvenska. Bl.a. finns numera inte så få förklaringar till binamn och hypokorismer excerpterade ur tidningsartiklar.

Personregistret kan också nämnas här. Det omfattar en stor del av svensk personhistorisk och genealogisk litteratur rörande medeltiden, skriven fram till mitten eller slutet av 1990-talet.

Fornsvenska binamn med tolkningar finns även i Söderwalls ordbok med supplement. Dessa artiklar är excerpterade i SMPs.

Vid DAL i Lund finns personnamnsamlingar, däribland binamn och liknande, i anslutning till dialektsamlingarna över varje landskap (Skåne, Halland, Blekinge, Småland och Öland) (Navne i Norden s. 105 och muntlig uppgift av arkivchefen Carl-Erik Lundbladh).

⁴ Kristian Kristiansen (1984 s. 6) berättar att han under arbetet med sin bok om öknamn inte lyckades få tillgång till registret.

⁵ Se även SOFI:s hemsida. Där är även större delen av den tryckta ordboken tillgänglig.

Vid DAG i Göteborg finns vissa personnamnsamlingar ur äldre källor och uppteckningar (Navne i Norden s. 126 f.). Relativt många binamn förekommer i Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län (OGB), hämtade från traditionsuppgifter eller extraherade från ortnamn. I varje band finns ett särskilt binamnsregister.

Vid DAUM i Umeå finns ett mindre antal personnamnsuppteckningar i samlingarna av dialektord (a.a. s. 138). Om Vetenskapssamhällets samlingar, som delvis är deponerade i DAUM, se följande.

Kungl. Vetenskapssamhällets personnamnskommittés samlingar finns till större delen deponerade i Namnarkivet i Uppsala. En del finns vid DAUM; det rör sig i princip om samlingar som upprättats där och som rör nordsvenska förhållanden.

Samlingarna beskrivs i Navne i Norden s. 211 ff. Man har samlat binamn ur äldre tryckta källor (a.a. s. 211). Folkligt namnskick har undersökts med hjälp av frågelistor (s. 212). I den historiska sektionen har man framför allt samlat släktnamn, men det finns även »andra typer av tillnamn (framförställda adjektiv, vissa yrkesnamn o.s.v.)». I den regionala sektionen ligger tyngdpunkten på binamn (s. 215).

Samlingarna har bl.a. legat till grund för Roland Otterbjörks (1964) skrift Personnamn i muntlig tradition, Arnold Lidarängs (1982) populärt hållna bok om västgötska binamn, en uppsats om binamn från Ångermanland av Berth Henriksson (1973) och, delvis, för en uppsats om hypokorismer och om binamn bildade av ortnamn i norra Ångermanland av Karl-Hampus Dahlstedt (1965) och en avhandling om Ortsboöknamn av Lars-Erik Edlund (1985). En föregångare på området folkligt namnskick är Personnamn i vardagslag. Studier över sydsvenska personnamn utgivna av J. A. Lundell (1932–44).

Vid Forskningscentralen för de inhemska språken i Helsingfors, Namnarkivet, finns en del mindre, osystematiska samlingar av finlandssvenska personnamn (Navne i Norden s. 50). Där finns också samlingar ur främst fogderäkenskaper, som innehåller binamn (e-brev från Leila Mattfolk 2011.08.24).

Vid Folkkultursarkivet i Helsingfors förvaras de insända svaren från två frågelistor, som är av intresse i sammanhanget. En frågelista om finlandssvenska personnamn sändes ut och publicerades år 2000 som Folkkultursarkivets pristävling nr 41. Frågorna rörde både officiella förnamn och smeknamn. 134 svar sändes in. De insända uppgifterna rör, trots termen *smeknamn*, både smek samma namn(former) och mer eller mindre nedsättande binamn. (Se Gustafsson 2000, 2001.) I en tidigare frågelista, Folkkultursarkivets pristävling nr 26, 1985, efterfrågades förutom hälsningsord och hälsningsgester, tilltal och titulering även »binamn, öknamn och Ortsboöknamn» (Mara & Huldén 2000 s. 3). Materialet beskrivs kortfattat av Johanna Mara och Lena Huldén (a.a. s. 29–43.)

Översikter över svenska binamn fram till 1900-talet ingår i Ivar Modéers handbok (1989 s. 50–52, 96–118). Översikter över fornsvenska binamn är en uppsats av Elof Hellquist (1912), som delvis är uppställd på samma sätt som

Finnur Jónssons och Kahles arbeten över fornvästnordiska binamn, och två uppsatser av Eva Brylla (1990, 1999).

Binamn i Arboga tänkebok från senmedeltiden behandlas av Agneta Sundström (2006). I en uppsats behandlar Patrik Larsson (2008) fornsvenska binamn bestående av prepositionsfraser inledda av *mædh*. I en uppsats av Eva Brylla (1996, jfr Jacobsson 2004) behandlas fornsvenska mansbinamn som slutar på *-a*. Evert Melefors avhandling (1983) om gotländska inbyggarbeteckningar och husbondenamn är av intresse i vårt sammanhang – bl.a. behandlas ortnamn som personbinamn (kap. 3).

Tillnamn på Åland fram till år 1600 är utgivna av Greta Hausen (1928). Samlingen kommenteras av Carl-Eric Thors (1957). Binamn och yrkesbeteckningar i skattelängder från Västerbotten och Österbotten behandlas kort av Bengt Audén (1980 s. 41 f., tabell 1 s. 181). Han listar också samtliga personer med »övrige tillnamn» (i stort sett tillägg till förnamnet förutom patronymika) i sina huvudkällor från 1540-talet (s. 173–80).

En samling av binamn, som burits av hamnarbetare i Stockholm under 1900-talet, finns i Björklund (1998). En samling binamn från ett värmländskt brukssamhälle omtalas med exempel och analyser av Katharina Leibring (2004).

Binamn på svenska idrottsmän och idrottskvinnor under 1900-talet är föremålet för ett projekt drivet av Leif Nilsson (se Nilsson 2008). Två tidigare studier har gjorts av Marianne Blomqvist (1986) och Inger Lindstedt (1989). Inofficiella personnamn i svenska tidningar 1980–2005 är ämnet för en bok av Reinert Kvillerud (2007).

9. Diskussion

Den bild man får av denna genomgång är, inte oväntat, att de mer eller mindre kompletta, väl genomarbetade samlingarna och ordböckerna rör tiden till och med medeltiden. Det är där de bevarade källorna är mest lättåtkomliga och mest bearbetade, och det är dit som det nordistiska intresset för personbinamn har koncentrerat sig. Att döma av föredragen vid detta symposium har läget inte ändrats på denna punkt.

Vidare finns det samlingar grundade på aktivt insamlingsarbete, uppgifter om nutidens och kanske framför allt gårdagens muntliga språk. Tyvärr är nog dessa samlingar ofta inte uppordnade, så att de är lätt tillgängliga för systematiska studier, vilket i ännu högre grad gäller för de strödda uppgifter som bör finnas i stor mängd som en del av dialektologiska och etnologiska undersökningar.

En intressant aspekt gällande samlingar som bygger på uppgifter från meddelare och inte från excerpering ur löpande skrift eller tal framhålls av Kendra Willson (2007 s. 41 ff.). I komprimerad form (s. 5) skriver hon: »The responses are viewed as narrative texts, mainly personal experience narratives, reflective of folk beliefs about language and other issues related to naming.» Samlingar-

nas representativitet och meddelarnas namntolkningar bör alltså problematiseras. Å andra sidan kan andra typer av kunskap utvinnas ur uppgifterna.

En särskild svårighet förenad med nutida binamnsamlingar är de etiska problemen. Binamn är ju ofta nedsättande, och säkerligen finns det många fall där de berörda skulle motsätta sig att bli identifierade offentligt. Se Lidaräng 1982 s. 28, Weise 1991 s. 222, Johansen 1999 s. 243 f., Leibring 2004 s. 75 och Gundersen 2005 s. 57, 62.

För tiden mellan medeltiden och vår egen tid, ca 1500–1900, verkar det ganska tomt. (För vissa ansatser när det gäller 1500-talskällor, se avsnitten 6 och 8.) Det återspeglar nog både källäget och intresset. Under efterreformatorisk tid torde binamn i stort sett försvinna ur de vanliga källtyperna – för Sveriges del rör det sig kanske särskilt om tiden från och med 1600-talet. Mer binamnsrika är kanske privatbrev och dagböcker, nutidens sociala medier på Internet samt rättsliga källor. I det sistnämnda fallet rör det sig dels om binamnsbruk som lett till rättsligt efterspel, dels om anteckningar om kriminella cirklars binamn. Från 1900-talet finns till och med systematiska register över förbrytares binamn (se avsnitten 6 och 7).

De binamnsamlingar och binamnsordböcker som vi har i dag är till största delen resultatet av gårdagens forskning. De är fortfarande mycket användbara, och det är väsentligt att vi fortsätter att använda dem, kontrollerar deras tillförlitlighet, lär oss deras egenheter, styrkor och svagheter och förmedlar våra rön till omvärlden.

Två frågor, som jag tog upp till diskussion under symposiet, är vad som kan göras i dag för att ge de existerande samlingarna större spridning och göra dem mer användbara, och hur samlingar uppbyggda efter dagens forskningssyn och med dagens teknik skulle se ut. Jag skall här kort meddela mina egna framkastade tankar.

Beträffande spridning och användbarhet för äldre samlingar och ordböcker ligger tanken att göra dem helt eller delvis maskinläsbara naturligtvis nära till hands. Därmed skulle de bli sökbara och tillgängliga för bearbetning av olika slag. Till exempel kunde de belägg på binamn som förekommer i förnamnsamlingar, liksom uppgifter om förnamn som också brukas som binamn lättare sammanställas på så sätt.

Ett sådant projekt vid det förutvarande Institut for namnegransking i Oslo, numera en forskargrupp inom Institutt for lingvistiske og nordiske studier, har tyvärr fått avbrytas på grund av medelsbrist. Bl.a. började man skanna Linds ordbok med sikte på att bygga upp en databas över förreformatoriska personnamn (muntlig uppgift av Tom Schmidt). Kanske kunde projektet föras vidare genom nordiskt samarbete.

Ett liknande projekt för SMP:s del borde vara genomförbart. Vissa delar bör vara klara inom kort, nämligen ett register över förnamnens och tillnamnens uppslagsformer i ordboken och i samlingarna. Förhoppningsvis kan också inskanning av samlingarna med indexering av beläggens datering och namnformer inledas inom kort.

Beträffande uppbyggnaden av nya binamnssamlingar anser jag att sådana bör samordnas med förnamnssamlingar och helst innefatta även andra typer av uppgifter. Samlingarna måste byggas upp digitalt, kanske främst som relationella databaser och kunna vara sammanlänkade med texter, konkordanser, kartor m.m.

Samlingarna skulle idealiskt sett vara samnordiskt jämförbara och ge systematisk tillgång till bl.a. ingående ord och affix, namnformer, tolkningar, beläggens funktion i satsen och texten, texter och texttyper, avskriftsförhållanden och utgåvor, individer och relationer mellan individer samt kronologisk, geografisk, social och situationell variation.

De binamnssamlingar som jag tänker mig blir bara en del av, eller en aspekt av, ett nätverk av register, användbart för andra personnamnsstudier, annan språkvetenskap och annan humanistisk forskning. På grundval av sådana samlingar vore det möjligt och önskvärt att trycka ordböcker i mer traditionell form.

Den ovanstående skissen sätter kanske upp ett ouppnåeligt mål; somliga byggstenar kommer att förbli isolerade av nödvändighet eller brist på resurser. En viktig, försvårande, aspekt är att samlingar fordrar permanenta resurser för att inte förfalla. Jag anser dock att denna sak är värd en diskussion och hoppas att diskussionen så småningom bär frukt. Namnsamlingar av det här antydda slaget skulle falla väl in i den forskningens infrastruktur som var föremålet för ett symposium i Stockholm 2008.

Litteratur

- Audén, Bengt, 1980: *Bottniska personnamn. Frekvenser i skattelängder från mitten av 1500-talet*. Umeå. (Kungl. Skytteanska samfundets handlingar 22.)
- Betänkning fra Forvaltningskommissionen af 1946. 1952. København.
- Binamn = Binamn. Uppkomst, bildning, terminologi och bruk. Handlingar från NORNA:s 40:e symposium i Älvkarleö, Uppland, 29/9–1/10 2010. Red. av Staffan Nyström (huvudred.), Eva Brylla, Katharina Leibring, Lennart Ryman & Per Vikstrand. 2012. Uppsala. (NORNA-rapporter 88.)
- Björklund, Anders, 1998: *Gubbar – historier och namn från Stockholms hamn*. Stockholm.
- Blomqvist, Marianne, 1986: *Binamn inom en idrottsförening. I: Xenia Huldéniana. En vänskrift tillägnad Lars Huldén på hans 60-årsdag 5.2.1986*. Red. av Mirja Saari, Anne-Marie Londen & Kim Nilsson. Helsingfors. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. B 10.) S. 151–160.
- Bragi Jósefsson, 2004: *Uppnefni og önnur auknefni*. Reykjavík.
- Brylla, Eva, 1990: *Morphological types of Old Swedish personal by-names. I: Proceedings of the 17th international congress of onomastic sciences. Helsinki 13–18 August 1990*. 1. Ed.: Eeva Maria Närhi. Helsinki. S. 224–231.
- 1993: *Binamn i de urnordiska runinskrifterna. I: Personnamn i nordiska och andra germanska fornspråk (se detta)*. S. 27–37.
- 1996: *Fornsvenska mansbinamn av typen Dyna, Gylta och Stura. I: Från götarna till Noreens kor. Hyllningsskrift till Lennart Elmevik på 60-årsdagen 2 februari 1996*. (Skrifter utgivna genom Ortnamnarkivet i Uppsala. B. Meddelanden 11.) S. 59–67.

- 1999: *Anna Mædh inga hænder, Karl Dængenæf och Ingridh Thiuvafinger*. Några exempel på medeltida binamn. I: *Runor och namn. Hyllningsskrift till Lena Peterson den 27 januari 1999*. Red. av Lennart Elmevik & Svante Strandberg et al. Uppsala. (Namn och samhälle 10.) S. 11–19.
- 2012: Binamn i Norden. En översikt. I: *Binamn (se detta)*. S. 9–22.
- Brøchner-Mortensen, 1915: *Øgenavne i forbyrderverdenen*. I: *DSt*. S. 65–70.
- Dahlstedt, Karl-Hampus, 1965: *A Gulje-Segg å n Eljas Langsel*. Hypokorismer och binamn efter hemvist i Anundsjomålet. I: *Personnamnsstudier 1964 tillägnade minnet av Ivar Modéer (1904–1960)*. Red.: Roland Otterbjörk. Stockholm. (AS 6.) S. 240–292.
- Dansk Navneskik. Betænkning afgiven af den af Justitsministeriet den 4. Maj 1898 nedsatte Kommission ved Fredrik Nielsen, Axel Olrik & Johannes C. H. R. Steenstrup. 1899. København.
- Djurhuus, N., 1960: *Færøske inkolentnavne*. I: *Ti afhandlinger (se detta)*. S. 140–148.
- Edlund, Lars-Erik, 1985: *Studier över nordsvenska Ortsboöknamn*. Umeå. (Skrifter utg. av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå. Serie B. Namn 2.)
- Eivindarmál. Heiðursrit til Eivind Weyhe á seksti ára degi hansara 25. apríl 2002. 2002. Tórshavn. (Annales Societatis scientiarum Færoensis. Supplementum 32.)
- Ekbo, Sven, 1947: *Nordiska personbinamn under vikinga- och medeltid*. I: *Personnamn*. Utg. av Assar Janzén. Stockholm–Oslo–København. (NK 7.) S. 269–284.
- Feilberg, H. F.: 1895–96: *Navneskik*. I: *Dania. Tidsskrift for folkemål og folkeminder* 3. S. 289–330.
- Finnur Jónsson, 1907: *Tilnavne i den islandske Oldlitteratur*. I: *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 2:22. S. 161–381.
- 1926: *Oversigt over det norsk(-islandske) navneforråd før o. år 900*. Med tillæg: *De norsk(-islandske) tilnavne fra samme tid*. I: *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 3:16. S. 175–244.
- Fritzner = Fritzner, Johan, 1886–96: *Ordbog over Det gamle norske Sprog* 1–3. Kristiania. 4. Rettelser och tillegg ved Finn Hødnebo. 1972. Oslo–Bergen–Tromsø.
- Guðni Jónsson, 1944–48: *Kenningarheiti manna í verstöðvum á Snæfellsnesi o. fl.* I: *Blanda. Fróðleikur gamall og nýr. Sögufélag gaf út* 8. Reykjavík. (Sögurit 18.) S. 113–146.
- Gundersen, Eigel, 2005: «Du ska'kke tru at du er noe». *Tilnavn og utnavn i Larvik ca. 1900–1945*. I: *NN* 22. S. 57–73.
- Gustafsson, Pamela, 2000: *Kært barn har många namn*. *Folkkultursarkivets tävling nr 41*. I: *Källan* 7:3. S. 28–32.
- 2001: *Plutten – stor och skäggig eller liten och rar? Folkkultursarkivets informanter berättar om personnamn*. I: *Källan* 8:4. S. 3–12.
- Hald, Kristian, 1974: *Personnavne i Danmark 2. Middelalderen*. 1974. København. (Dansk historisk fællesforenings håndbøger.)
- Hale, Christopher S., 1981: *Modern Icelandic personal bynames*. I: *Scandinavian studies. The Journal of the Society for the advancement of Scandinavian study* 53:4. S. 397–404.
- Halvorsen, Eyvind Fjeld, 1975: *Stedsnavn som tilnavn i Norge og på Island i middelalderen*. I: *Binamn och släktnamn. Avgränsning och ursprung. Handlingar från NORNA:s tredje symposium i Uppsala 27–28 april 1974*. Red. av Thorsten Andersson. Uppsala. (NORNA-rapporter 8.) S. 11–24.
- Hausen, Greta, 1928: *Tilnavn på Åland. Deras former och förekomst till år 1600*. Helsingfors. I: *SNF* 18.
- Helleland, Botolv, 1984: *Tilnavn av stadnamn. Med grunnlag i tradisjonsmateriale frå Hardanger*. I: *Institutt for namnegransking. Årsmelding 1983*. S. 55–76.

- Hellquist, Elof, 1912: Fornsvenska tillnamn. I: Xenia Lideniana. Festskrift tillägnad professor Evald Lidén på hans femtioårsdag den 3 oktober 1912. Stockholm. S. 84–115.
- Henriksson, Berth, 1973: Ångermanländska binamn. (Meddelanden från Avdelningen för nordiska språk vid Umeå universitet 8.) (Duplikat.)
- Holmberg, Bente, 2002: Færøsk navneskik anno 1898. I: Eivindarmål (se detta). S. 145–151.
- Hornby, Rikard, 1960: Gamle angivelser af hjemhørighed. I: Ti afhandlinger (se detta). S. 125–137.
- 1974: Dyrenavne brugt som persontilnavne i middelalderen. I: Festskrift til Kristian Hald. Navneforskning. Dialektologi. Sproghistorie. På halvferdsårsdagen 9.9.1974. København. (Navnestudier udg. af Institut for Navneforskning 13.) S. 39–44.
- Iversen, Ragnvald, 1950: Personnavn i Trondheim i 1548. I: ANF 65. S. 195–218.
- Jacobsson, Stefan, 2004: Runnordiska *Sturla*-namn. Mansnamn på *-a* i vikinga- och medeltidens nordiska runinskrifter. (Otryckt C/D-uppsats vid Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet.)
- 2012: Personbinamn i vikingatida runinskrifter. I: Binamn (se detta). S. 49–64.
- Johansen, Anfinnur, 1999: Færøsk personnavneforskning. I: Den nordiska namnforskningen. I går, i dag, i morgon, Red. av Mats Wahlberg. Uppsala. (NORNA-rapporter 67.) S. 229–246.
- Kahle, Bernhard, 1910: Die altwestnordischen Beinamen bis etwa zum Jahre 1400. I: ANF 26. S. 142–202, 227–260.
- Kristiansen, Kristian, 1984: Danske øgenavne. København.
- Kvillerud, Reinert, 2007: Smeknamn och öknamn på personer nämnda i dagspressen. Göteborg. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 33.)
- Källström, Magnus, 2012: Binamn på vikingatida runstenar. Hur vanliga är de och varför finns de där? I: Binamn (se detta). S. 65–88.
- Larsson, Patrik, 2008: *Pedhir Mædh kulonne* och *Anders Persson Mædh kilen*. Till tolkningen av två fornsvenska personbinamn. I: Namn från land och stad (se detta). S. 83–90.
- Leibring, Katharina, 2004: *Karl mä kappa*, *Börje Lata* och *Kockla*. Binamn i ett värmäländskt brukssamhälle. I: Namn (se detta). S. 75–80.
- Lerche Nielsen, Michael, 1997: Vikingetidens personnavne i Danmark belyst gennem runeindskrifternes personnavne og stednavne på *-torp* sammensat med personnavneforled. – Bilag. (Otryckt ph.d.-avhandling vid Institut for Navneforskning, Københavns Universitet.)
- Lidaräng, Arnold: 1982: Lurel och Smesa. Västgötska personnamn i muntlig tradition. Stockholm.
- Lidén, Evald, 1910: Äldre nordiska tillnamn. I: SNF 1. S. 1–52.
- Lindstedt, Inger, 1989: Sportspråkets personnamnsbruk. Göteborg. (Nordrapp 2.)
- Mara, Johanna & Huldén, Lena, 2000: »Långväga främmande tar man i hand när man hälsar». Hälsningsvanor, tilltal och omtal i Svenskfinland under 1900-talet. Helsingfors. (Källan. Svenska litteratursällskapet informerar 7:2.)
- Markali, Kjersti, 1983: Personnavnmaterialet i runeinnskriftene fra Bryggen i Bergen. (Otryckt hovedoppgave vid Universitetet i Oslo.)
- Meldgaard, Eva Villarsen, 1984: De danske slægtsnavnes historie i nyere tid. I: SAS 2. S. 39–53.
- 1987: Tilnavne blandt skolebørn. I: Selskab for nordisk filologi. Årsberetning 1985–1986. S. 38–45.
- Melefors, Evert, 1983: Byngen, Smissen och Listar. Inbyggarbeteckningar och husbondenam på Gotland I. Typologi och ordbildning. Uppsala. (Acta Academiae regiae Gustavi Adolphi 56. Studier till en svensk ortnamnsatlas 13.)

- 1984: Rec. av Sveriges medeltida personnamn. Ordbok utgiven av Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademiens personnamnskommitté. Förnamn. Band 1. Häfte 6–8. 1967–83. Stockholm. I: SAS 2. S. 131–136.
- 2002–05: The development of Old Nordic personal names. I: The Nordic languages 1 (se detta). S. 963–971.
- Modéer, Ivar, 1989: Svenska personnamn. Handbok för universitetsbruk och självstudier utg. av Birger Sundqvist & Carl-Eric Thors med en bibliografi av Roland Otterbjörk som kompletterats och omarbetats av Sigurd Fries. Lund. (AS 5.)
- Møller, Kristen, 1956: Studier i sammensatte personnavne. København. (Udvalg for Folkemaals Publikationer. A 13.)
- Namn från land och stad. Hyllningsskrift till Mats Wahlberg 25 maj 2008. Red. av Eva Brylla & Svante Strandberg. 2008. Uppsala (Namn och samhälle 21.)
- Namn. Hyllningsskrift till Eva Brylla den 1 mars 2004. Red. av Svante Strandberg, Mats Wahlberg & Björn Heinrich. 2004. Uppsala. (Namn och samhälle 15.)
- Navne i Norden. Oversigt over nordiske navneinstitutioner og navnesamlinger. Red. af Vibeke Dalberg & Bent Jørgensen. 1983. Uppsala. (NORNA-rapporter 25.)
- Nedrelid, Gudlaug, 2002: Kvinnors tilnamn som samfunnspegel i Heimskringla. I: Eivindarmál (se detta). S. 251–260.
- 2006: Frauenbeinamen als Spiegel der Gesellschaft. I: Proceedings of the 21st International Congress of Onomastic Sciences. Uppsala 19–24 August 2002. Eds.: Eva Brylla & Mats Wahlberg in collaboration with Lars-Erik Edlund. Uppsala. 2. S. 222–232.
- 2009: Titlar og tilnamn i Heimskringla. I: NN 26. S. 7–26.
- 2012: Nokre personlege tilnamn i Sverresoga. I: Binamn (se detta). S. XXX–XXX.
- Ney, Agneta, 2004: Feminina binamn och nedsättande benämningar i Brennu-Njáls saga. I: Namn (se detta). S. 85–92.
- 2008: *Klok-Berse*, *Skald-Räv* och *Dräpar-Kol*. Prefigerade maskulina binamn i Brennu-Njáls saga. I: Namn från land och stad (se detta). S. 117–124.
- Nilsson, Leif, 2008: Idrottens »smeknamn» under 1900-talet. Presentation av projektet Från *Nora-Anna* till *Foppa*. Framväxten av det moderna Sverige och vår svenska idrott speglad i utövers binamn. I: SAS 26. S. 115–119.
- The Nordic languages. An international handbook of the history of the North Germanic Languages. Ed. by Oskar Bandle et. al. 1–2. 2002–05. Berlin–New York. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 22.1–2.)
- Novrup, Svend, 2003: Øgenavne i Kerteminde – ikke kun folkevid. I: Navnet er trofast. Modersmåls-selskabets årbog. København. S. 123–137.
- Olsen, Magnus, 1934: Litt om navnefrekvens. I: MM. S. 83–91.
- Ordbog over det norrøne prosasprog. (Nätpublikation. <http://www.onp.hum.ku.dk/webmenu.htm>)
- Otterbjörk, Roland, 1964: Personnamn i muntlig tradition. En preliminär redogörelse. I: *Annales Academiæ regiæ scientiarum Upsaliensis*. Kungl. Vetenskapssamhällets i Uppsala årsbok 8. S. 68–113.
- Personnamn i nordiska och andra germanska fornspråk. Handlingar från NORNA:s artonde symposium i Uppsala 16–19 augusti 1991. Red. av Lena Peterson. Uppsala. (NORNA-rapporter 51.)
- Personnamn i vardagslag. Studier över sydsvenska personnamn utgivna av J. A. Lundell. 1932–44. Stockholm. (Svenska landsmål och svenskt folkliv. B 44.)
- Peterson, Lena, 1984: *Harald* och andra namn på *-(v)ald*. I: SAS 2. S. 5–25.
- 1994: On the relationship between Proto-Scandinavian and Continental Germanic personal names. I: *Runische Schriftkultur in kontinental-skandinavischer und -angelsächsischer Wechselbeziehung*. Berlin–New York. S. 128–175.
- 2002–05a: The development of Proto-Nordic personal names. I: The Nordic languages 1 (se detta). S. 664–671.

- 2002–05b: Developments of personal names from Ancient Nordic to Old Nordic. I: The Nordic languages 1 (se detta). S. 745–753.
- Pettersen, Egil, 1981: Personnavn i Vest-Norge 1450–1550. Oslo. (Universitetet i Bergen. Nordisk institutts skriftserie 8.)
- Refsum, Helge, 1928: Økenavn. I: MM. S. 125–128.
- 1931: Økenavn og tilnavn på forbrytere. I: MM. S. 1–14.
- Rygh, Karl, 1871: Norske og islandske tilnavne fra oldtiden og middelalderen. I: Indbydelsesskrift til den offentlige examen ved Thronhjems katedralskole i Juni og Juli 1871. Trondhjem. S. V–X.
- Schmidt, Tom, 1982: Patronymika og tilnamn i nokre 1500-talskjelder frå Båhuslen. I: Institutt for namnegransking. Årsmelding 1981. S. 98–107.
- Seim, Karin Fjellhammer, 1987: Om sterktbøyede adjektiviske tilnavn i norrønt. I: NN 4. S. 113–119.
- Stemshaug, Ola, 1983: Landnáma som personnamnkjelde. I: SAS 1. S. 7–20.
- 1984: Tilnamn i norske gruvesamfunn – Kongsberg og Røros. Trondheim–Oslo–Bergen–Tromsø. (Det Kongelige norske videnskabers selskab. Skrifter 1984:1.)
- Sundström, Agneta, 2006: *Urvædher, Lykkopænninger och Roghskuta*. Binammen i Arboga stads tänkebok. (Otryckt C/D-uppsats vid Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet.)
- Söderwall, K. F., Ordbok öfver svenska medeltids-språket 1–2. 1884–1918. Lund. (Samlingar utg. av Svenska fornskrift-sällskapet 1:27.)
- Söderwall, K. F., Ordbok över svenska medeltids-språket. Supplement av K. F. Söderwall, W. Åkerlund, K. G. Ljunggren & E. Wessén. 1925–73. Stockholm. (Samlingar utg. av Svenska fornskrift-sällskapet 1:54.)
- Thors, Carl-Eric, 1957: Åländska personbinamn under medeltid och Vasatid. I: Personnamn från medeltid och 1500-tal. Studier utg. av Ivar Modéer. Stockholm. (AS 2.) S. 70–86.
- Ti afhandlingar. Udgivet i anledning af Stednavneudvalgets 50 års jubilæum. 1960. København. (Navnestudier udg. af Stednavneudvalget 2.)
- Þórbergur Þórðarsson, 1975: Í Suðursveit. Reykjavík.
- Utne, Ivar, 2005: Rec. av Riddervold (Smith), Billy: Kallenavn i Bergen. I: NN 22. S. 127–129.
- Weise, Lis, 1991: Folkelige analogidannelser i nogle tilnavnetyper. I: Analogi i navngivning. Tiende nordiske navneforskerkongres. Brandbjerg 20.–24. maj 1989. Red. af Gordon Albøge, Eva Villarsen Meldgaard & Lis Weise. Uppsala. (NORNA-rapporter 45.) S. 221–232.
- Wetterstad, Ingunn S., 2005: Fra *Trekkfugl-Olsen* til *Panzer-Hagen*. En sosio-onomastisk studie av kallenavn i Vålerenga idrettsforening. (Otryckt hovedoppgave i nordisk språk. Institutt for lingvistiske og nordiske studier. Universitetet i Oslo.)
- Weyhe, Eivind, 2010: Tilnavne af stednavne i færøsk. I: Botolv, onomastikkens harding. Veneskrift til Botolv Helleland på 70-årsdagen 9. juni 2010. Red. Av Terje Larsen & Tom Schmidt. Oslo. S. 139–145.
- Whaley, Diana, 1993: Nicknames and narratives in the sagas. I: ANF 108. S. 122–146.
- Wiktorsson, Per-Axel, 2002–05: The development of personal names in the Late Middle Ages. I: The Nordic languages (se detta) 2. S. 1171–1187.
- Williams, Henrik, 1993: *Ö*-namn. Nordiska personnamn med det privativa prefixet *Ö*-. I: Personnamn i nordiska och andra germanska fornspråk (se detta). S. 96–107.
- Willson, Kendra Jean, 2007: Icelandic nicknames. A dissertation submitted in partial satisfaction of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Scandinavian Languages and Literatures in the Graduate Division of the University of California, Berkeley. (Duplikat.)

- 2008: 1400 Icelandic nicknames. I: Norræn nöfn – Nöfn á Norðurlöndum. Hefðir og endurnýjun. Nordiska namn – Namn i Norden. Tradition och förnyelse. Handlingar från Den fjortonde nordiska namnforskarkongressen i Borgarnes 11–14 augusti 2007. Uppsala. (NORNA-rapporter 84.) S. 487–493.

Summary

Scandinavian byname dictionaries and byname collections
– yesterday and tomorrow

By Lennart Ryman

This paper aims to give an overview of existing Scandinavian byname dictionaries and collections, and to start a discussion about how these could be used in the future, and how new collections could be built up. Some byname literature is also dealt with. It is underscored that scholarly interest has chiefly focused on prehistoric and medieval times. There are also collections of modern bynames, mainly accumulated through surveys.

The bulk of existing collections and dictionaries were conceived a considerable time ago; the main ones for medieval times are a dictionary written by E. H. Lind (Lind Bin.), for western Scandinavia; the second part of the dictionary *Danmarks gamle personnavne* (DGP), for Denmark; and the collections for the dictionary *Sveriges medeltida personnamn* (SMPs), covering Sweden (including Finland). Notable exceptions are the more recent runic name dictionaries written by Lena Peterson (LUP, NRL).

As for new collections, it is argued that they should be integrated with collections of first names and that they should be built up as relational databases, linked to sources, concordances etc. On the basis of such collections, it would be desirable to print dictionaries in a more traditional form. In practice, the most realistic course is probably to start by digitising existing collections and dictionaries.

Nordiska personbinamnsordböcker och personbinamnsamlingar – i går och i morgon

Kommentar och synpunkter

Av Agneta Sundström

Lennart Ryman ger i sin framställning en grundlig översikt över de ordböcker och samlingar som behandlar nordiska binamn. Han gör en kronologisk sammanställning med början i urnordiska namn, där samnordiska ordböcker och samlingar redovisas. Därefter följer en översikt på motsvarande sätt för västnordiskt område och slutligen redovisas binamnsamlingarna för Island, Färöarna, Norge, Danmark samt Sverige och Svenskfinland. Han ger här en god sammanfattning av det material som finns att tillgå för forskningen.

Sedan följer ett diskussionsavsnitt som inledningsvis också berör samlingarnas åtkomlighet och tidigare intresse för forskningen. Författaren framhåller att merparten av de samlingar och ordböcker som rör binamn behandlar medeltida namn, hit har intresset riktats och källorna är lättåtkomliga. De samlingar som grundar sig på nutida eller gårdagens muntliga språk är däremot mer svårtillgängliga och har inte lockat forskningen på samma sätt. För tiden mellan medeltiden och vår egen tid (ca 1500–1900) framhålls avsaknaden av både källor och forskning. Ryman föreslår själv möjligheten att undersöka bl.a. privatbrev, dagböcker och rättsliga källor för att samla in material, och de nämnda källorna är bra förslag för att utöka binamnsamlingarna med belägg från denna tid. Här skulle jag vilja komplettera de ovan nämnda exemplen med det stora material som finns i städernas tänkeböcker. Där återfinns många namn i uppgifter om bl.a. egendomstransaktioner, burskap, förtroendeuppdrag inom stadens styrelse samt i rådhusrättens protokoll. Tänkeböckerna fortsätter även efter medeltidens slut och finns bevarade från flera städer. Som exempel kan nämnas Gävle stads tänkebok, som finns för åren 1573–1659, tänkeboken för Nya Lödöse, som behandlar åren 1586–1621, Strängnäs tänkebok (Riad 1984), som finns mellan 1531(–81) och Vadstena stads äldsta tänkeböcker kan studeras åren 1577–1610. Alla här nämnda, utom Strängnäs tänkebok, finns utgivna i tryckt form. Jag håller med om att binamnen inte är lika talrika som under medeltiden, men det verkar ändå förekomma binamn i tillräcklig mängd för att dessa källor ska vara värda att undersöka. Följer de samma mönster som under medeltiden eller föredrar man att bilda binamn på andra sätt under senare delen

av 1500-talet och framåt? Det vore olyckligt att helt bortse från materialet i tänkeböckerna!

Härefter följer den del av sammanställningen där författaren diskuterar frågor kring hur samlingar uppbyggda efter dagens forskningssyn och med dagens teknik skulle kunna se ut. Han menar att det är önskvärt med ett digitalt register, som skulle omfatta binamn och som även skulle samordnas med huvudnamnsamlingar. Här skulle man också hitta utförliga uppgifter om bl.a. uppslagsformer, lexikon över ingående ord och suffix, samnordiskt jämförbara namn, tolkningar samt uppgifter om släktskap och andra relationer. Till samlingarna skulle också fogas länkar till texter, kartor, konkordanser m.m. På grundval av en sådan (digital) samling skulle man sedan ge ut ordböcker. Det här låter som en fantastisk idé, men är den genomförbar? Författaren påpekar att ett sådant register vore mycket användbart för namnforskare och språkforskare och även för andra humanister. Kanske är just detta en viktig grund för realiserandet. Ju fler som har intresse av att använda en sådan samling, desto större möjlighet att genomföra visionen, kanske som ett samarbetsprojekt. Samtidigt slås man av att så höga ambitioner gör det svårare att komma igång, det kräver stora insatser, framför allt ekonomiska, och dessa kanske inte är möjliga ens genom samarbete med andra discipliner. Dessutom brukar alltför stora ambitioner, med stora kostnader och arbetsinsatser, få till följd att inget händer. Men det är också viktigt att få en genomgång av vad man som forskare behöver. Jag ser det här förslaget främst som en viktig inventering av önskemål, men anser inte att det är omedelbart genomförbart. Därför är det desto viktigare att övergå till presentationens andra diskussionsfråga.

Vad kan göras i dag för att ge de existerande samlingarna större spridning och göra dem mer användbara? Beträffande samlingarna för Ordbok över Sveriges medeltida personnamn (SMPs) är något slags digitalisering av samlingarna en mycket viktig fråga, eftersom publiceringen av binamnen kommer att dröja på grund av att den fullständiga publiceringen av huvudnamnen tar tid. Den tryckta utgivningen var från början ett sätt att göra personnamnsmaterialet tillgängligt för forskningen. Eftersom det är ett tidskrävande arbete, finns det anledning att undersöka om det föreligger någon möjlighet att komplettera det tryckta materialet så att samlingarna blir lätt åtkomliga. En form av digitalisering pågår, där avsikten är att lägga ut de fullständiga och okontrollerade ordboksmanuskripten på nätet. Materialet blir alltså digitalt och sökbart vartefter ordboksarbetet framskrider. Sökbarheten har dock flera brister, t.ex. vid sökning på ett datum kan det sökta brevet dölja sig bakom förkortningarna »s.å.» eller »s.d.» för »samma år» och »samma dag»; dessutom är personnamnen sällan normaliserade, vilket innebär ett stort antal möjliga sökvarianter på varje namn. Men alla belägg återfinns här, och den idoge forskaren kan digitalt »bläddra» sig fram genom manuskriptet.

I Lennart Rymans framställning framförs flera konkreta förslag på vad som faktiskt kan göras för att ge de existerande samlingarna större användbarhet,

och här tas också hänsyn till de små resurser som står till buds. Ett förslag är digitala listor över alla uppslagsformer i samlingarna över förnamn och tillnamn (binamn). Han ser det som en överkomlig uppgift och förarbeten har redan gjorts. Kompletterande listor med finalalfabetisering, efterledsregister, hänvisningar till motsvarande namnformer i de nordiska språken och markering av förnamn som också används som binamn, är något som författaren finner önskvärt. Detta anser jag också vara ett utmärkt förslag. Det har fördelen att man delar in önskemålen i delprojekt, något som gör projektet överkomligt, både i fråga om arbetsinsatser och ekonomi. Att kunna satsa små summor på projekt som både kan påbörjas och avslutas inom rimlig tid verkar vara en vetlig och realistisk satsning. Delprojekten gör efter hand samlingarna tillgängliga ur fler aspekter.

En annan metod som föreslås är skanning av excerpterna, vilket skulle göra dem snabbt åtkomliga. Här kan man invända att det tidigare framhållits det omöjliga i att skanna SMP:s samlingar, eftersom det saknas en bra utgångspunkt för indexering. Men gäller det påståendet även idag? Möjligen är det svårare att finansiera ett sådant större projekt ekonomiskt, men kanske är det tänkbart att söka bidrag för genomförandet. Att tillgängliggöra material digitalt ligger trots allt i tiden.

Ytterligare en möjlighet som tas upp är datalingsvistisk bearbetning av den färdiga SMP-texten, som finns i maskinläsbar form. Ett särskilt program skulle kunna urskilja patronymika, lokalitetsbenämningar och binamn/släktnamn/yrkesbeteckningar ur beläggen (ev. även ur registerna), som sedan skulle inordnas under sin uppslagsform. Om ett sådant program finns, vore det helt klart en möjlighet värd att använda. Man kan dock invända att det bara är det tryckta materialet och alltså en begränsad del av samlingarna, som görs tillgängligt med den här metoden. Det löser inte problemet med en digitalisering av hela samlingarna, eftersom det här förfarandet förutsätter det tryckta häftet.

Lennarts Rymans arbete är en viktig och nyttig genomgång, både av befintliga samlingar och ordböcker, men också av de möjligheter som står till buds för att tillgängliggöra dagens samlingar av binamn och göra det lättare för forskningen att ta del av dem. Det är viktigt att inte lägga de här framförda idéerna till handlingarna utan att verkligen se till att de omsätts i praktiken. Jag är övertygad om att det skulle underlätta och stimulera forskningen om binamn.

Arkiv, källor och litteratur

- Gävle stads tänkebok. Utg. av Percy Elfstrand. 1956. Uppsala.
Nya Lödöse tänkeböcker (1586–1621). Utg. av Sven Grauers. 1923. Göteborg. (Skrifter utgivna till Göteborgs stads trehundraårsjubileum genom jubileumsutställningens publikationskommitté 6.)
Riad, Tomas, 1984: Strängnäs stads tänkebok från år 1531(–81). D-uppsats i nordiska språk vid Stockholms universitet. Stockholm. (Duplic.)

- Ryman, Lennart, 2012: Nordiska personbinamnsordböcker och personbinamns-samlingar – i går och i morgon. I: Binamn. Uppkomst, bildning, terminologi och bruk. Handlingar från NORNA:s 40:e symposium i Älvkarleö, Uppland, 29/9–1/10 2010. Red. av Staffan Nyström (huvudred.), Eva Brylla, Katharina Leibring, Lennart Ryman & Per Vikstrand. Uppsala. (NORNA-rapporter 88.) S. 89–105.
- Vadstena stads äldsta tänkeböcker (»Domboken») 1577–1610. Utg. av Georg J. V. Ericsson. 1945. Uppsala.

Johannes, dictus Kalf, hujus loci decanus

Gejstlige tilnavne i middelalderens Norden

Av Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen

Variationen i middelalderens nordiske fornavnebrug er ikke overvældende. Vist kan man støde på sælsomme og underfundige eksempler, men i det samlede billede fylder de ikke meget blandt de utallige Johannes'er, Petrus'er, Nicolaus'er og Laurentius'er m.fl. i deres forskellige nordiske former.¹ I mange miljøer var der derfor behov for at kunne skelne imellem personer af de mest populære fornavne. Den mest oplagte og også mest anvendte måde at gøre dette på var tilføjelsen af et patronymikon, således at f.eks. tre Johannes'er kunne identificeres som henholdsvis *Johannes Johannis*, *Johannes Petri* og *Johannes Nicolai*. Eftersom fædrenes fornavne jo imidlertid havde det med at koncentrere sig om samme fåtallige varianter som sønernes, var dette dog kun en løsning af begrænset udskillende effekt. En anden identificerende faktor ville være at anføre personens stilling og titulering, så man eksempelvis vidste om vi havde at gøre med *Johannes Foged*, *Johannes Møller* eller sognepræsten *hr. Johannes*, men i fagfællemiljøer, hvor man både havde navn og stilling til fælles, måtte andre løsninger bringes på bane. Bl.a. derfor synes middelalderens brug af tilnavne at være opstået, altså et ekstra tilføjet navn til fornavn (eller til fornavn + patronymikon-efternavn) (Hald 1974). Ifølge Roland Otterbjörk (1974) var brugen af tilnavne i middelalderen særlig udtalt for folk af lav social status, mens de er fåtallige i tidens kirkelige kilder, men som det skal vises, fandtes der bestemt også tilnavne iblandt den højere gejstlighed. I det efterfølgende vil jeg se nærmere på brugen af sådanne tilnavne i de højgejstlige miljøer i middelalderens Norden i perioden fra omkring 1200 til Reformationen, nærmere bestemt kannikker ved de to førende danske domkapitler i Lund og Roskilde,² samt prædikebrødre i Dominikanerordenens nordiske provins Dacia (dog fraregnet Tallinn), som repræsentanter for henholdsvis sekulær- og regulærgejstligheden. Målet hermed er at kortlægge hvilke typer af tilnavne, der er blevet anvendt i det højgejstlige miljø, herunder prøve at skue lidt bagom navnenes betydning og mulige baggrund, hvilke typer fornavne tilnavnene især er blevet

¹ I det efterfølgende anvendes af praktiske årsager udelukkende de latinske fornavneformer, der som regel også er dem, der optræder i kilderne.

² Dertil også hvor jeg ved undersøgelsen af nævnte domkapitler er stødt på kannikker fra andre danske kapitler, herunder kollegiatkapitlet i København.

knyttet til, og om der synes at være nogle nationale, periodiske og/eller gruppemæssige forskelle at spore i materialet.

Det undersøgte navnemateriale omfatter i alt 242 højgejstlige personer med tilnavne, heraf 131 kannikker og 111 prædikebrødre.³ Der findes i Danmark og Sverige lidt forskellige forskningstraditioner for definition af henholdsvis *tilnavne* og *binamn*, hvorfor det indledningsvis bør pointeres, at jeg i denne undersøgelse anvender den brede (danske) definition, der ud over individuelle tilnavne også omfatter slægtsnavne. De 242 fundne tilnavne er for kannikkernes vedkommende primært registreret gennem udgivne gavebøger og nekrologier (Weeke 1884–89 og Otto 1933), samt en liste over kendte kannikker ved Lunds domkapitel udgivet med kommentarer af Per Ingesman (1985). For de dominikanske prædikebrødres vedkommende stammer materialet dels fra personnavneregistret hos Jarl Gallén (1946), dels hvad jeg selv har registreret gennem mine studier af Dominikanerordenen i Norden. Kildemæssigt er der først og fremmest tale om en række diplomer, hvor navngivne prædikebrødre optræder i diverse sammenhænge, dels om bevarede interne akter fra ordenens nordiske provincialkapitler i 1200-tallet, dels om registranter af alle nordiske sager, der har gået gennem ordenens generalmagisterembede i slutningen af 1400-tallet (Handlingar).

For indledningsvis at give et indtryk af hvilken slags personnavne man generelt støder på i de to miljøer, har jeg udvalgt et eksempel fra hvert af dem. Fra 1246 haves en sjælden komplet liste over brødrene i et nordisk dominikanerkonvent, idet provincialkapitlet dette år udpegede 12 prædikebrødre, der skulle rejse til Tallinn i Estland og starte et konvent op dér (Historia). Deres navne var:

fr. Brotherus, fr. Johannes Woxmoth, fr. Aron de Randrus, fr. Petrus Hartbo, fr. Michael de Horsnes, fr. Angelus, fr. Engelbertus, fr. Johannes Theotonicus, fr. Paulus, fr. Johannes, fr. Astolphus og fr. Daniel (prior).⁴

Selvom listen også anfører, fra hvilket konvent de hver især hidtil havde tjent ved, var der altså stadig behov for yderligere at identificere fem af dem med tilnavne; heraf to af de tre Johannes'er. Mit andet eksempel fra den sekulærgejstlige kannikestand stammer fra Roskilde domkapitel anno 1460:

Esbernus Petri (prepositus), Johannes Brostrup (archidyaconus), Johannes Johannis (archidyaconus), Laurentius Nicolai (cantor), Sveno, Olavus Bossøn, Laurentius Olavi, Johannes Syundonis, Thrugotus Hass, Tucho Johannis, Jacobus Petri, Johannes Tiderici, Michael Johannis, Nicolaus Bonde, Petrus Hemmingi, Laurentius Petri, Johannes Myndell, Christopherus Johannis, Laurentius Mathei, Johannes Olavi, Johannes Nicolai, Johannes Jone, Johannes Petri, Olavus Johannis, Johannes Thorkili, Oddo Johannis, Daniel, Gregorius Tiderici (Otto 1933 s. 138–139).

³ Samtlige inkluderede navnebelæg er oplistet i bilag med litteraturreferencer.

⁴ Historia. Den foranstillede titulerende forkortelse *fr.* står for *frater*, hvilket i nærværende artikel angiver, at der er tale om en prædikebrøder. Titlen bruges med stor konsekvens i middelalderens kildemateriale om alle regulærgejstlige personer.

Langt hovedparten af kannikkerne i listen fra 1460 er opgivet både med for- og efternavne, hvoraf sidstnævnte i de fleste tilfælde er efternavne af patronymikon-typen, altså en genitivform af de respektive fædres navne. Mens sådanne i denne undersøgelse ikke regnes som tilnavne, rummer listen desuden fire personer med egentlige tilnavne: Johannes Brostrup, Thrugotus Hass, Nicolaus Bonde og Johannes Myndell. At tilnavneandelen (4 ud af 28 = 14 %) blandt kannikkerne i Roskilde anno 1460 nok var atypisk lav fremgår af en kontrolsammenligning med domkapitlet i Lund 1404, hvor otte ud af 22 kannikker (36 %) bar tilnavne (Ingesman 1985 s. 54).

Som det fremgår af de to eksempler, optræder nogle fornavne betydeligt oftere blandt de gejstlige end andre. Dette gælder ikke mindst *Johannes*, af hvilke der fandtes tre blandt de 12 prædikebrødre udvalgt for konventet i Tallinn og hele 10 af de 28 kannikker ved domkapitlet i Roskilde. Det kan ikke undre, at det da også især er til de mange Johannes'er i de to eksempler, at tilnavnene knytter sig. Dette er ganske typisk for hele materialet, hvor de til undersøgelsens 242 tilnavne knyttede fornavne fordeler sig således:

Johannes: 60	Sveno: 2	Jasparus: 1
Nicolaus: 32	Thorirus: 2	Jordanes: 1
Petrus: 22	Akonus, Augustinus: 1	Joseph: 1
Jacobus: 13	Aron: 1	Karolus: 1
Olavus: 11	Benechinus: 1	Ketillus: 1
Laurentius: 9	Bondo: 1	Lago: 1
Henricus: 6	Brotherus: 1	Ludovicus: 1
Hermannus: 6	Christinernus: 1	Ludulfus: 1
Andreas: 5	Clemens: 1	Martinus: 1
Jon, Jonas: 4	Conradus: 1	Rodulfus: 1
Tucho: 4	Detlevus: 1	Sigvardus: 1
Wilhelmus: 4	Effrardus: 1	Simon: 1
Ericus: 3	Florentius: 1	Sividus: 1
Gerhardus: 3	Georgius: 1	Theodericus: 1
Magnus: 3	Godefridus: 1	Thorkillus: 1
Mathias: 3	Gotsealculus: 1	Thrugotus: 1
Ascerus: 2	Gudmundus: 1	Torbernus: 1
Benedictus: 2	Haquinus: 1	Uffo: 1
Boecius: 2	Hartvicus: 1	Ulf: 1
Michael: 2	Hemmingus: 1	Vinoldus: 1
Paulus: 2	Holgerus: 1	Yagrus: 1

Fornavnet *Johannes* alene tegner sig for 60 af navnekonstellationerne, dvs. en fjerdedel af materialet, mens *Johannes*, *Nicolaus* og *Petrus* tilsammen står foran knap halvdelen af alle de registrerede tilnavne. Nu har jeg ikke talt op hvordan fornavnene fordeler sig generelt i det højgejstlige navnemateriale, men det må være rimeligt at formode, at de populære fornavne optræder med hyppigere

frekvens i tilnavnematerialet end generelt, jævnfør de indledende betragtninger om årsagen til overhovedet at bruge tilnavne.⁵

Vi finder imidlertid også tilnavne knyttet til knapt så udbredte fornavne. Fra de to indledende lister gælder det f.eks. prædikebroderen Aron de Randrus og kannikken Thrugotus Hass, der ikke delte fornavn med nogen andre i deres respektive miljøer – endsige med nogen overhovedet i hele undersøgelsen. I alt 40 (eller 17 %) af de 242 tilnavne er knyttet til fornavne, som kun optræder én gang i materialet, og derfor næppe heller har været voldsomt hyppige i samtiden som helhed. Andelen vokser til 54 (22 %) hvis man medregner dem, der kun optræder to gange i materialet. Omkring hvert femte af de registrerede tilnavne synes dermed ikke at kunne retfærdiggøres ved et behov for at skelne imellem forskellige personer af samme fornavn i samme nærmiljø. Også andre forhold synes altså at have ført til dannelsen af tilnavne i middelalderens højgejstlighed.

Klassificering af undersøgelsens tilnavne

Undersøgelsens 242 tilnavne har vist sig overordnet at kunne inddeles i to hovedgrupper: slægtsnavne og individuelle tilnavne. De individuelle navne kan yderligere inddeles i to undergrupper: lokalitetsangivende tilnavne og personligt karakteriserende tilnavne. Hvad der menes med disse undergruppebetegnelser præciseres i de efterfølgende eksempel gennemgange. I adskillige tilfælde kan et tilnavn dog tilhøre flere af disse grupper, uden at det med sikkerhed kan afgøres hvilken. Dertil findes der, ikke overraskende, en restgruppe af navne (6 %), der i den bevarede form ikke umiddelbart kan tolkes.

Slægtsnavne

En meget udbredt type tilnavne i middelalderens højgejstlighed er slægtsnavne, med hvilket jeg her mener tilnavne, som den enkelte person deler med forældre og søskende, og således ikke er individuelt afledt. Af undersøgelsens 242 registrerede tilnavne synes i hvert fald 14 % med rimelig sikkerhed at være slægtsnavne, men dertil findes der en endnu større gruppe tilnavne, der har slægtsnavnepræg, dvs. tilnavne der vides anvendt som slægtsnavne i anden personsammenhæng, men hvor der ikke kendes nok til familieforholdet for den aktuelle person til at afgøre, om det her vitterligt er et slægtsnavn eller et indi-

⁵ En eventuel formodning om, at fornavnematerialet generelt stiller sig forskelligt sekulære og regulære gejstlige imellem på grund af en nogle steder i litteraturen hævdet tradition blandt middelalderens klostergejstlige om at skifte navn ved indtræden i en klosterordenen kan på ingen måde finde støtte i det nordisk-dominikanske materiale, hvor det bortset fra et større indslag af udenlandsk klingende fornavne er præcis samme navne, som man finder hos de sekulære kanniker. Jag har således ikke fundet én eneste nordisk Dominikus eller Vincentius, og andelen af Petrus'er og Thomas'er (evt. efter Dominikanerordenens populære helgener Skt. Petrus Martyr og Skt. Thomas Aquinas) er ikke større blandt prædikebrødrene end blandt kannikerne.

viduelt tilnavn; lægges denne usikre gruppe til slægtsnavnene, kommer de op på at dække 42 % af materialet.

Af bedre kendte adelsslægter er *Bille, Brostrup, Due, Friis, Grubbe, Gyldestjerne, Hak, Juul, Kalf, Laxmand* og *Urne* repræsenteret i højgejstligheden. Af formodet lavadelige og borgerlige slægter optræder bl.a. *Bing, Blankensten, Byngher, Dingstede, Dringenberg, Franz, van Hawen, Kobelin, Krafse, Most, Myndell, Pig, Saxtorp, Skalder, Steg* og *Valkendorf*, samt den nederlandske *Kuper de Calcar*. Flere af disse sidstnævnte »slægter« kendes reelt kun gennem den pågældende gejstlige og et nært familiemedlem. Således vides lundekannikken Johannes Johannis Franz at have været søn af en møntmester Johannes Franz i Roskilde; brødrene Jonas og Svenno Saxtorp, begge kannikker i Lund, var sønner af en Hinze Saxtorp; og roskildekannikken Petrus Steg var søn af Kirstine Steg og Åge Steg.

Dertil haves som sagt en ganske stor gruppe af potentielle slægtsnavne, der imidlertid kun kendes i dette enlige tilfælde eller ikke med nogen rimelighed kan sættes i forbindelse med andre kendte personer bærende på tilsvarende tilnavne. Typisk har sådanne tvivlsomme slægtsnavne en karakter, hvor de lige så vel kunne udgøre et personligt karakteriserende tilnavn. Lundekannikken Ulf Bjørn kan således lige godt tilhøre en *Bjørn*-familie som selv have pådraget sig tilnavnet, f.eks. pga. sin størrelse eller styrke; kannikken Tucho Då kan have tilhørt en *Då*-familie eller selv have bevæget sig med dådyrets elegance; og prædikebroderen Henricus Taath fra Skänninge kan have tilhørt adelslægten *Thott* eller haft en strittende hårpragt under tonsuren. Til gruppen af mulige, men usikre slægtsnavne kan yderligere oplistes *Bagge* 'nordmand', *Bloch* 'firskåret person', *Blome* 'blomst', *Brakke* 'den skadede', *Egherne* 'egern', *Fris* 'friser', *Hass* 'af Hessen' el. 'den hæse', *Herba* 'urt', *Hvid* herunder *Albus*, 'den hvide' eller 'den lyse', *Jærmer* 'genganger', *Kempe* 'kæmpe' el. 'af Kempen', *Krog* 'den krogede', *Pant* 'pant', *Porse* 'planten porse', *Rytting* 'kniv', *Stenbo* 'bolig af sten' og *Trulle* 'troid', samt de svært tolkelige *Bolmad, Cabbi, Eldia, Rivelinch* og *Swir*. Selv for den berømte roskildekannik og middelaldermediciner Henricus Harpestreng har vi intet kendskab til hans familiebaggrund og kan således ikke afgøre, om det særprægede tilnavn alene brugtes om ham eller om hele hans familie.

Hvor vidt to af 1300-tallets kannikker i henholdsvis Roskilde og Lund, Nicolaus og Petrus Due, har tilhørt en af de bekendte adelsslægter Due, er ganske uvist, idet den freds- og helligåndssymboliserende fugl også må regnes for et særdeles passende tilnavn til mange gejstlige. Derimod synes der med sikkerhed at være tale om et slægts- eller familienavn for den lundekannik Petrus Due, der døde i 1416, idet hans kødelige broder, væbner Johannes Due, også bar tilnavnet. Omvendt må det tale imod en slægtsnavnetolkning for kannikkerne Johannes Benedictini Kanne og Nicolaus Gotmari Plade, når vi til hver af disse kender to brødre, der ikke synes at have båret de pågældende tilnavne. Roskildekannikkerne Johannes Fot og hans søn Johannes Fot Junior har jo i hvert fald for sønnens vedkommende båret tilnavnet som en slags familienavn,

idet man dog lige så vel kan anføre, at hans navn med tilføjelsen »junior« jo egentlig blot fortæller, at han er sin faders søn. Faderen kan eventuelt have pådraget sig tilnavnet fordi han havde klumpfod eller var halt, en lidelse som sønnen i princippet kunne have arvet sammen med tilnavnet. Endelig kan der i 1200-tallets Danmark findes flere personer af det tilsyneladende lidet flate-
rende tilnavn *Dros* 'plage, straf', herunder ærkebiskoppen Johannes Dros og før ham lundekannikken Nicolaus Dros, men nogen familieforbinding imellem dem kan ikke påvises.

Individuelle tilnavne 1: Lokalitetsangivende tilnavne

Ved siden af de familieafledte tilnavne eller slægtsnavne bærer mindst 45 % og muligvis helt op til 77 % af undersøgelsens tilnavne præg af at have været individuelt afledte. En stor undergruppe inden for sådanne individuelle tilnavne blandt middelalderens højgejstlige er stednavne eller lignende lokalitetsangivende navneformer, såsom *Johannes Bunkeflo* (Bunkeflo, by og sogn, Oxie h., Skåne), *Hermannus Jurstorpius* (Jystrup, by og sogn, Ringsted h., Sjælland), *fr. Hemmingus Halland* og *fr. Petrus Gothensis*. Til denne undergruppe, der udgør omkring 29–36 % af materialet, hører også nationalitetsangivende inkolenttilnavne, der dels anvendes om gejstlige af udenlandsk herkomst indvandret til Norden, f.eks. *fr. Johannes Anglicus* og *fr. Johannes Theutonicus*, dels anvendes om skandinavere, der opholdt sig eller gennem udgivelser havde gjort sig bemærket i udlandet, som f.eks. *fr. Martinus de Suetia* og *fr. Johannes Dacus*. Sidstnævnte betegnelser kendes især hos de internationalt orienterede prædikebrødre, men er derimod ikke registreret blandt undersøgelsens kannikker. Et særligt udbredt nationalitetsangivende tilnavn i denne sammenhæng er *de Dacia*, hvor det er væsentlig at pointere, at betegnelsen ikke kun brugtes som reference til Danmark i snæver national forstand, men ligeså vel blev brugt om folk af nordisk oprindelse som helhed, idet disse – set med kontinentale øjne – alle talte »med dansk tunge«. Dette afspejler sig også i, at *Dacia* var betegnelsen på hele den nordiske provins inden for Dominikanerordenen, akkurat som for Franciskanerordenen og flere andre. Det er således i denne brede nordiske form, at tilnavnet skal forstås hos den dominikanske forfatter og brevsriver *fr. Petrus de Dacia*, der vitterligt ikke var dansk, men derimod kom fra Gotland, inden han fik sin primære tilknytning til klostrene i Skänninge og Västerås.

I en registrering som denne er det med hensyn til lokalitetsangivende tilnavne vigtigt at skelne imellem egentlige tilnavne og simple lokalitetsangivelser. Således har jeg bestræbt mig på at frasortere alle de omtaler af f.eks. *N.N. de Dacia* og *N.N. Lundensis*, hvor lokalitets- eller nationalitetsangivelsen ikke med sikkerhed fremstår som noget tilnavn hæftet på personen, men blot synes anvendt i den pågældende situation til at angive hvorfra han kom eller til hvilket domkapitel eller konvent han var knyttet. En sådan skelnen er dog langt fra altid helt enkel at gøre, og jeg kan meget vel have frasorteret nogle reelle lokalitetsangivende tilnavnebelæg på den konto.

Af lokalitetsangivende tilnavne fra Norden udformet som deciderede bebyggelsesnavne har jeg med rimelig sikkerhed identificeret *Barsebæk*, *Bellingeryd*, *Bunkeflo*, *Glumsø*, *Holbøl*, *Horsens*, *Huddinge*, *Hyby*, *Jystrup*, *Kappelgårde*, *Kundby*, *Lund*, *Løjtåes*, *Malmø*, *Nyborg*, *Næstved*, *Randers*, *Ribe*, *Ringsted*, *Slagelse*, *Slangerup*, *Søborg*, *Tybjerg*, *Tyllinge*, *Ulstrup*, *Uppsala*, *Visbæk* (*Fischbek*), *Åbo*, *Åhus* og *Ålborg* – både i nordiske former (f.eks. *Nyborgh*) og i latinificerede former (f.eks. *Slavlosius* og *Ripensis*). Dertil haves områdenavnene *Falster*, *Halland*, *Sjælland* og *Skåne*, samt inkolentnavnene *Bagge* ‘nordmand’, *Fynbo*, *Gerbo* (af Gårds herred i Skåne), *Gothensis*, *Hartbo* (af Hardsyssel i Jylland), *Karelus*, *Morsing* og *Wæstgotus*. Desuden indgår to mulige svenske inkolentnavne, *Götonis* og *Vestman*, der enten kan henvise til henholdsvis Götaland og Västmanland, men også blot være et ordinært patronymikon (*Götesson*) og et evt. tysk slægtsnavn. Endelig har jeg blandt prædikebrødrene registreret fire *Dacus* og tre *de Suetia*. Af formodede stednavneangivende tilnavne, som det ikke er lykkedes mig at stedfæste, kan nævnes prædikebrødrene fr. *Henricus Askerslef* (Strängnäs 1346) og fr. *Wilhelmus Dosborch* (Haderslev 1528), hvis tilnavne kan henvise til adskillige tyske og nederlandske lokaliteter (f.eks. *Aschersleben* og *Doesburg*), samt prioren *Christiernus Skerebek* (Åbo 1336), der formentlig kan føre sit navn tilbage til en af flere *Skärbäck*-lokaliteter i Sverige. Dertil kommer prædikebroderen fr. *Paulus de Insula*, hvis tilnavn umiddelbart peger i retning af konventet i Västerås, der i samtiden typisk kaldes *conventus Insulensis*, men da det af omtalen umiddelbart efter eksplicit nævnes (igen), at fr. Paulus netop var tilknyttet just dette konvent, giver tilnavnet ikke meget mening i denne forståelse, så det står uklart hen, hvilken ø, der refereres til. Mulige – men for mig ganske usikre og aldeles uidentificerede – lokalitetslementer haves endelig i de dominikanske tilnavne *Hælwih* (konventet i Lund) og *Hergen* (konventet i Västerås).

Et væsentligt spørgsmål ved lokalitetsangivende tilnavne er, hvilken tilknytning personen har haft til det pågældende sted. Det mest oplagte vil måske være at tro, at der er tale om fødestedet, og det er da også ofte denne tolkning, man vil finde i litteraturen, hvor de enkelte personer måtte være nærmere omtalt, men strengt taget er denne tolkning så vidt jeg kan se uhyre sjældent sikkert belagt. Ligeså vel kan man forestille sig, at stednavnet henviser til den by, hvor personen har modtaget sin første betydelige skoleundervisning eller har været indsat i et sognekald. Eller med andre ord det sted, hvorfra han ankom til det sted, hvor han fik sit tilnavn. Dette gælder således *Jacobus Petri de Hyby*, der forinden sin tid som kannik ved domkapitlet i Lund i første fjerdedel af 1400-tallet havde indledt sin gejstlige karriere som sognepræst i Hyby sogn (Bara h.). Mens sådanne slutninger i de fleste andre tilfælde primært må baseres på spekulationer, så har vi konkrete belæg for, at lokalitetsangivende tilnavne slet ikke var knyttet til personens oprindelige eller forudgående hjemby, men derimod henviste til en aktuell tilknytning sideløbende med hans hovedopholdssted. Roskildekannikken *Johannes de Capella* havde således opnået sit tilnavn gennem det til hans embede knyttede

præbende, der var navngivet efter og centreret omkring lokaliteten *Kappelgårde* (Kildebrønde sogn, Tune h., Sjælland). Det er uvist, om noget tilsvarende gælder hans kollega *Wilhelmus Capella* ved kollegiatkapitlet i København. Hos Dominikanerordenen havde man ikke præbender, idet der var fælleseje ved konventerne, men alligevel kan delvist beslægtede tilnavne også tænkes at forekomme her. Flere af de store konventer, såsom i Roskilde, Lund og Sigtuna, havde fast udstationerede »terminsbrødre« bosiddende i byer, hvor ordenen ikke havde klostre, og dette kan meget vel være forklaringen bag f.eks. *fr. Jordanes de Slaulosia* og *fr. Ketillus de Upsalia's* tilnavne, idet konventerne i henholdsvis Roskilde og Sigtuna fra anden side vides at have haft termineringshuse i netop Slagelse og Uppsala.

Især blandt prædikebrødrene optræder der en del kontinentale stednavne som tilnavne i middelalderens sidste del, dvs. i årtierne omkring år 1500. At *fr. Johannes Hamborgh*, der virkede ved konventet i Stockholm i 1482, kom fra Hamburg, hvor Dominikanerordenen havde et stort konvent, er der næppe grund til at tvivle om. *Fr. Florentius de Halcmaria* ved konventet i Slesvig anno 1492 har rimeligvis haft en fortid i Alkmaar. En sådan nederlandsk forbindelse finder støtte i det faktum, at det dominikanske konvent i Slesvig få år forinden var blevet indlemmet i ordenens reformbevægelse *Congregatio Hollandiae*, hvilket typisk betød, at der sendtes reformerte nederlandske brødre til kongregationens nyoptagne klostre. På samme måde kan *fr. Nicolaus de Darschom* have baggrund i en for mig ukendt nederlandsk bebyggelse af et sådant navn, inden han i 1512 fik sin gang ved konventet i Ribe, men der kan også blot være tale om en misledende eksotisk variantform af sognebyen Darum nær Ribe; den udenlandske tolkning finder støtte i, at han muligvis er identisk med den *fr. Nicolaus de Monte Dorcorum*, der i 1475 overførtes til provinsen Dacia fra et ukendt sted uden for provinsen. Udenlandske forbindelser synes rimelig sikker for *fr. Hermannus Enienburg* og *fr. Hermannus Ruceborch*, idet omtalen af dem i 1498 netop beretter, at de da begge overførtes fra Dominikanerordenens nordtyske provins Saxonía til konventet i Bergen. At man omvendt skal være sig for automattolkninger i sådan henseende også hvad angår udenlandsklingende lokalitetsangivende tilnavne fremgår af lundekannikken *Olavus Aurelianus*, der efter alt at dømme var pæredansk, men optjente sit tilnavn posthumt ved at dø i 1321 under et studieophold i Orléans.

I flere tilfælde kan et tilsyneladende lokalitetsangivende tilnavn med personlig reference i virkeligheden være et slægtsnavn. Det gælder f.eks. for ærkebiskop *Johannes Brostrup*, født på Sjælland i første halvdel af 1400-tallet, men formentlig som søn af en bispelig lensmand Henning Brostrup, der selv kom fra Skåne, hvorfor tilnavnet formentlig stammer fra en af denne landsdels adskillige Brostorp'er. Det samme gælder til dels brødrene *Jonas* og *Sveno Saxtorp*, begge kannikker ved Lunds domkapitel i anden halvdel af 1300-tallet. Her henviser tilnavnet etymologisk set utvivlsomt til lokaliteten Saxtorp by og sogn i Harjager h., men ikke desto mindre synes navnet for de to brødre at have haft karakter af et slægtsnavn, eftersom det også blev båret af deres fader Hinze

Saxtorp. Det samme kan siges om prædikebroderen *Sveno Dinxstede*, der havde sin gang ved konventet i Sigtuna omkring 1480. Hans tilnavn synes uden tvivl afledt af lokaliteten Dingstede nær Meppel i Nederland, men eftersom han både havde en bror Hans Dingstede og en fader Kurt Dingstede med bopæl i Stockholm, synes navnet i Svenos tilfælde snarere blot at referere til familien end til dennes nederlandske oprindelsessted. På samme måde kan flere andre udenlandske lokalitetsangivende tilnavne udmærket tænkes båret som slægtsnavne allerede inden ankomsten til Norden. At den ene betydning imidlertid ikke behøver at udelukke den anden har vi formentlig eksempel på i den dominikanske *fr. Gotscalcus Falkdal*, der fungerede som nordisk pønitentiarius ved pavehoffet i Avignon 1362–64 og derpå sad som biskop i Linköping 1364–74. Efter alt at dømme har *fr. Gotscalcus* startet sin karriere ved dominikanerklosteret i Roskilde, hvor han menes at stamme fra en lokal patricierslægt, der havde taget navn efter dets lavadelige sæde Falkedal nær domkirkebyen. Et lokalitetsafledt slægtsnavn synes også at ligge bag den formodentlig svenske prædikebroder *fr. Ludulfus de Portu*, også kendt som *Lydeke van Hawen*, der tjente ved konventerne i Stockholm og Oslo, inden han fungerede som ordenens nordiske overhoved (provincialprior) i perioden 1457–70. Hvor vidt *fr. Petrus Fris*, der tjente hos prædikebrødrene i Lund i 1478, kaldtes sådan fordi han var af slægten Fris eller fordi han selv var af frisisk baggrund er ikke til at sige. Endelig havde Norden tilsyneladende næsten sin egen Aquinas, men også kun næsten, i form af prædikebroderen *Petrus Aquinus*, der havde sin gang ved konventet i Västerås i 1489. Havde han fået dette tilnavn fordi han vitterligt, ligesom sin berømte (næsten)navnebroder Thomas Aquinas kom fra byen Aquinum mellem Rom og Napoli, eller refererede han bare særligt ofte til denne sin så berømte dominikanske medbroder?

Individuelle tilnavne 2: Personligt karakteriserende tilnavne

Ethvert tilnavn kan jo siges at være personligt, eftersom det har været båret af en person, men i nærværende sammenhæng tænkes på tilnavne, som personen ikke har erhvervet gennem hverken tilknytning til en lokalitet eller deler med andre i familien, men hvor navnet i stedet synes at sigte til helt individuelle ydre eller indre karakteristika ved personen. I hvert fald 17 % af de registrerede højgejstlige tilnavne synes at tilhøre denne gruppe, men tages også de mere usikre med (dem der især også kan være slægtsnavne), når vi op på 41 %. På sin vis er de personligt karakteriserende tilnavne måske de mest interessante, idet de giver et muligt indblik i personens udseende eller karakter, som sjældent fremgår af det i øvrigt bevarede kildemateriale, men som altså må have været så betegnende for personen, at det er ved just denne egenskab, at hans omgivelser har valgt at kalde ham.

Af eksempler på mere neutrale ydre karakteriserende tilnavne har vi lundekannikken *Jacobus Lange* og prædikebroderen *fr. Johannes Longus*, der sandsynligvis har været højere end gennemsnittet, hvorimod *Jonas Nicolai Litle*

(søn af Niels Hak, hvorfor der næppe er tale om et slægtsnavn), samt prædikebrødrene *fr. Brotherus Parvus*, *fr. Johannes Parvus* og *fr. Godefridus Parvus* 'lille' alle må formodes at have været forholdsvis små af statur. Århuskannikken *Johannes Rød* kan tænkes at have været rødhåret eller mere end almindelig rødmosset i sin ansigtsfarve. På samme måde kan de sjællandske prædikebrødre *fr. Olavus* og *fr. Johannes Albus* 'hvid' ligesom roskildesakristanen *Nicolaus Hvid* have været meget lyshårede eller lyse i huden – hvis de da ikke har opnået deres tilnavne ved at tilhøre den på Sjælland så velkendte *Hvide*-slægt – hvorimod prædikebroderen *fr. Jacobus Blå* kan have været anderledes mørk at se på. En krøllet hårpragt under tonsuren synes at have prydet dominikanerlektoren *fr. Nicolaus Crispus* 'krøllet', også kendt som *Nicolaus Kari* 'krushåret', ved konventet i Roskilde i midten af 1200-tallet. Lidt mere spydige kommentarer til vore gejstliges udseende synes at ligge bag tilnavnene på lundeprovsten *Andreas Næse* og den århusianske prædikebroder *fr. Johannes Næs*, hvis snudeskafter må have tiltrukket sig en vis opmærksomhed, mens tilnavnet for den danske prædikebroder *fr. Olavus Pinguis* 'fed' heller ikke lyder specielt flaterende. Så er der straks mere format over tilnavnet på den til Slesvig overførte tyske prædikebroder *fr. Theodericus Starke* 'stærk'.

Til de mere negativt ladede karaktertilnavne må vel nok regnes dekanens ved domkapitlet i Roskilde, *Bondo Hugorm*, som muligvis har haft en giftig tunge og/eller et skarpt og hurtigt bid, samt hos roskildekannikken *fr. Johannes Ade* (glda. *ate* 'æde'?), der muligvis har haft en god appetit. Anderledes positivt fremstår i stedet den roskildensiske dominikanerprior *fr. Jacobus Pius* 'from'. Med hensyn til tilnavnet for den velkendte og berygtede domprovst i Roskilde og senere ærkebiskop i Lund, Riga og Bremen, *Johannes Grand* (eller *Grandis*), kan man med DGP vælge den pæne tolkning 'den fine, rene', mens tolkningen 'den store' i hvert fald synes at matche hans egen selvopfattelse; tilnavnet synes i øvrigt primært anvendt i hans ærkebispeperiode. Om roskildebispen *Johannes Hind* har haft hunhjortens elegante skikkelse og bevægelighed skal være usagt, men der kan her også være tale om en humoristisk feminisering af tilnavnet på hans verdslige broder *Nicolaus Hjort*. Prædikebroderen *fr. Laurentius Cante* (af *cantus* 'sang' eller *cantor* 'sanger') kan tænkes at have markeret sig som en særlig god – eller i det mindste ivrig – sanger ved konventet i Kalmar sidst i 1400-tallet.

Også stillings- eller standsbetegnelser indgår som højgejstlige tilnavne. Tilnavnet for *Uffo Petri Degn* henfører formentlig til hans funktion som subdiakon ved domkirken i Lund, ligesom børglumbispen *Tucho Klerks* tilnavn rimeligvis sigter til hans regulærgejstlige fortid hos prædikebrødrene, hvor han var provincialprior inden sin bispeindvielse i 1327. Roskildekannikken *Nicolaus Bonde* kan have udmærket sig ved at være ud af bondestand (med mindre der slet ikke er tale om et tilnavn men derimod et latinificeret patronymikon af »Bondesens«). Anderledes udfordrende bliver det at tolke det stillingsindikerende tilnavn, som lundekannikken *Nicolaus Monialis* bar i starten af 1200-tallet. At der vitterligt er tale om betydningen 'nonne' fremgår af, at tilnavnet også

er bevaret i formen *N. dictus Nunna*. Hvorfor subdiakonen Nicolaus af sine kollegaer ved Lunds domkapitel er blevet kaldt »nonne« kan der sikkert gives mange vittige bud på, men et mere seriøst af slagsen kunne være, at han som repræsentant for domkapitlet har haft særlige embedsrelationer til eksempelvis benediktinernonnerne i Lund Skt. Petri kloster? Et tilsvarende alternativt betydningssindhold må givetvis ligge bag roskildekannikken *Petrus Regis*' tilnavn 'kongens'; måske han efter sine omgivers mening har ført sig vel meget frem, eller han alternativt har fungeret som kapellan for kongen under dennes besøg i Roskilde? På samme måde synes en selvbevidst opførsel eller særlige embedsrelationer ud af huset at ligge bag tilnavnet på prædikebroderen *fr. Nicolaus Episcopus* 'biskop', der overførtes til konventet i Lund i 1254, men inden da ikke umiddelbart kan passes ind i nogle af regionens kendte bisperækker. Set udefra vækker tilnavnet for den svenske prædikebroder *fr. Petrus Abbas* 'abbed' måske ikke videre undren, men i Dominikanerordenen havde man ikke abbeder (kun priorer) og en sådan ligegyldighed med begrebsforskellen er mig nærmest utænkelig, så der må vitterligt være tale om et reelt tilnavn; formentlig fordi han inden sin indtræden har været abbed for et kloster af en anden orden (f.eks. benediktinere eller cisterciensere) eller alternativt fordi hans dominikanske medbrødre til tider har følt, at han opførte sig som om man havde abbeder i deres orden.

Mange tilnavne med personligt karakteriserende præg er ganske svære at tolke for eftertiden, selvom selve ordet i tilnavnet umiddelbart er klart nok. Har roskildedekanan *Olavus Pant* 'pant' f.eks. fået sit tilnavn gennem en givtig nebensgeschäft som pantelåner eller har han selv haft pantsat en del af sine aktiver? Har roskildekannikken *Nicolaus Gotmari Plade* 'brystharnisk' haft en særlig stærk brystkasse? Har roskildekannikken *Ascerus Simplex* 'simpel, enkelt, uden noget' været åndeligt eller materielt mindrebemidlet? Har den dominikanske prior i Sigtuna *fr. Johannes Aquila* 'ørn' af væsen eller ydre på nogen måde mindet om den stolte rovfugl? Var hans medbroder *fr. Nicolaus Bulki* 'skibslast' i Bergen særlig hyppigt på farten som dominikansk skibspræst for eksempelvis Hansaen og fiskerne langs Norskekysten (en maritim-pastoral tjeneste, som vi ved ordenen har varetaget), eller kunne hans krop laste opsigtsvækkende store mængder ved spisebordet? En sund appetit kan måske også ligge bag det animalske tilnavn for prædikebroderen *fr. Nicolaus Equus* 'hest', der sammen med førnævnte Petrus Abbas og den øvrige dominikanske ordensledelse i Danmark blev paveligt ekskommunikeret i 1267, men han kan også tænkes at have markeret sig med hestens styrke og udholdenhed – eller måske blot udseendemæssigt med store tænder eller et langstrakt »hestensigt«. Endnu en dominikansk hest har vi i *fr. Mathias Kornhest*, der var tilknyttet konventet i Strängnäs omkring år 1300. Samme tolkningsforslag kan fremsættes for ham som for ovennævnte *Nicolaus Equus*, men eftersom broder Mathias dertil vides at have stået for konventets terminering i Stockholm, kan tilnavnet her måske også forstås således, at han var særlig god til at trække korn og andre materielle fornødheder hjem til klosteret? På hvilken måde havde de danske

prædikebrødre *fr. Jacobus Primus* og *fr. Joseph Primus* ‘først’ fra midten af 1200-tallet gjort sig fortjent til deres tilnavne; regnedes de for de første blandt deres ligemænd (altså priorer), var de blandt de første stiftende brødre ved deres respektive konventer (hvilket tidspunktet godt kunne understøtte) eller var de bare ankommet til deres konvent tidligere end senere brødre af samme fornavn? Gik den stockholmske prædikebroder *fr. Clemens Henrici dictus Rytting* ‘dolke’ med kniv? Og lignede hans kollega i Kalmar, *fr. Petrus Trulle*, en trold? Eller var de bare af de to respektive slægter af samme navn? Under afsnittet om mulige slægtsnavne er desuden allerede nævnt flere eksempler, der også kan høre til i gruppen af personligt karakteriserende tilnavne. Det gælder f.eks. prædikebrødrene *fr. Andreas Bloch*, *fr. Laurentius Blome*, *fr. Petrus Brakke*, *fr. Olavus Egherne*, *fr. Johannes* og *fr. Petrus Krog* og *fr. Henricus Taath*, samt kannikkerne *Ulf Biorn*, *Johannes* og *Nicolaus Dros*, *Nicolaus* og *Petrus Due*, *Tucho Då*, *Thrugotus Hass* og *Magnus Kempe*.

Et sidste eksempel kan bruges til at illustrere, hvordan selv den bedste klassificeringsmodel kan komme til kort over for finurlige tilnavnedannelser. *Petrus Lykke*, der tjente som kannik i Roskilde og biskop i Ribe inden sin periode som ærkebiskop i Lund 1418–36, var ud af den sjællandske lavadels-slægt *Bille*; hans fader var Jon Bille til Solbjerg, hans broder var roskildekannikken Nicolaus Bille og ingen i hans nærmeste familie vides at have båret tilnavnet *Lykke*. Ikke desto mindre var han tilsyneladende også i familie med adelsslægten *Lykke*, eventuelt på mødrene side, og slægtningen Iver Lykke, ridder og fremtrædende rigsråd, var muligvis også en slags lykkesmed og mæcen for Petrus, da denne indledte sin gejstlige karriere. Forholdet synes således at have afledt, at unge Petrus i stedet for sit eget slægtsnavn *Bille* brugte sin protektors slægtsnavn *Lykke* som personligt karakteriserende tilnavn!

Brugen af højgejstlige tilnavne

De fleste mennesker gennem tiderne har vel oplevet at blive tillagt mere eller mindre passende, personligt karakteriserende øgenavne af deres vittige omgivelser, og at dette også gælder højgejstligheden i Nordens middelalder bør ikke undre. Derimod kan man med flere af de umiddelbart ret så negativt klingende tilnavne for endog bisper og højtrangerende kannikker og prædikebrødre undre sig over, at sådanne skæmteprægede tilnavne har fået så indgroet status, at de er blevet anvendt i diplomer, nekrologier og diverse officielle protokoller. Kendetegnende er det, at hvor der overhovedet er knyttet et tilnavn til en person, benyttes det ofte forholdsvis konsekvent, hvis personen er kendt fra mere end ét belæg. Det synes næsten kun at kunne betyde, at den pågældende person ikke blot har været bekendt med tilnavnet, men dertil også accepteret det og måske ligefrem båret det med stolthed – hvilket foruden de af tilnavnet eksplicit indikerede egenskaber tillige vidner om en god portion humor og selvironi.

Som allerede påpeget optræder de højgejstlige tilnavne særligt hyppigt sammen med nogle fornavnetyper, men de findes også sammen med relativt sjældne fornavne, hvor de altså ikke umiddelbart kan forklares med et behov for at skelne imellem flere navnebrødre i samme miljø. Jeg har derfor prøvet at se nærmere på, om personerne eller tilnavnetyperne fremstår anderledes hos folk med sjældnere fornavne. Den tydeligste tendens er, at lokalitetsangivende tilnavne især synes anvendt uanset fornavn for prædikebrødre, der opholdt sig i fremmede provinser; det være sig tyske brødre i Norden (f.eks. *fr. Johannes Theutonicus* og *fr. Hermannus Enienburg*) og nordiske brødre på kontinentet (f.eks. *fr. Gudmundus Dacus* og *fr. Nicolaus de Suetia*). På mere lokalt plan synes lokalitetsangivende tilnavne også brugt ret konsekvent uanset fornavne, når der kan være tale om særlige præbende- eller terminsrelaterede forbindelser for den gejstlige person til det pågældende sted, for kannikkerne f.eks. Johannes de Capella og Benechinus de Åhus, for prædikebrødrene f.eks. *fr. Aron de Randrus* og *fr. Ketillus de Upsalia*. For de personligt karakteriserende tilnavne kan man endvidere forestille sig, at de bagvedliggende persontræk har været så udtalte, at personen vil have fået tilnavnet uanset sit fornavn, så f.eks. roskildekannikken *Thrugotus Hass* har talt med så hæs en stemme, at han næsten kendtes bedre for dette end for sit dåbsnavn. Endelig synes der mig uanset fornavnets popularitet også en vis tendens til, at bisperne sammen med de højstående prælater ved domkapitlerne og de ledende prædikebrødre fylder uforholdsmæssigt meget i materialet, hvilket kunne indikere, at fremtrædende gejstlige – uanset fornavn – lettere pådrog sig tilnavne fra omgivelserne end deres mere menige kollegaer, hvilket dermed næppe handlede om et behov for at udskille dem fra navnebrødre i nærmiljøet, så meget som et behov hos deres omgivelser for at »de-piedestallisere« dem lidt.

Afslutning

Afslutningsvis har jeg også gennemført materialet for andre interne variationer. De registrerede 242 tilnavne fordeler sig med 26 % på 1200-tallet, 32 % på 1300-tallet, 32 % på 1400-tallet og 10 % på 1500-tallet, hvilket imidlertid kun viser, at tilnavnene som helhed dækker perioden 1200–1536 rimelig velfordelt, men derimod intet siger om frekvensen af tilnavne i de enkelte århundreder; dertil kræves en optælling af samtlige periodens gejstlige navnebelæg. Med forbehold for, at der er tale om lidt forskellige kildetyper i de fire delperioder, så er det om noget mit indtryk, at de personligt karakteriserende tilnavne især hører 1200- og 1300-tallet til, mens tilnavnematerialet i middelalderens sidste del især er domineret af slægtsnavne blandt kannikkerne og af lokalitetsangivende tilnavne blandt prædikebrødrene – det sidste gælder ikke mindst på f.eks. tyske prædikebrødre overført til nordiske konventer.

Dette fører mig videre til en overvejelse om geografiske spredninger i materialet, hvilket dog vanskeliggøres betydeligt af den overvældende danske ma-

joritet i undersøgelsesmateriale som helhed. Muligvis er der ikke desto mindre en vis tendens til større dominikansk tilnavnebrug i Danmark sammenlignet med Sverige, men denne forskel blegner helt hvis man sammenligner det nordiske materiale med lister over eksempelvis prædikebrødre syd for Østersøen. I de nederlandske, nordtyske og baltiske konventer synes langt de fleste brødre at have båret et tilnavn, typisk et ofte borgerligt slægtsnavn eller et lokalitetsangivende tilnavn, og det er derfor ingen tilfældighed, at de fra kontinentet overførte prædikebrødre fylder uforholdsmæssigt meget i det nordiske tilnavnemateriale. Om jeg i undersøgelsen havde inddraget det dominikanske konvent i Tallinn, der også indgik i den nordiske provins Dacia, havde resultatet set noget anderledes ud, med omtrent en fordobling af tilnavnemængden på grund af prædikebrødre herfra alene.

Den mest udtalte interne variation i det skandinaviske tilnavnemateriale, som jeg har kunnet finde, gælder opdelingen mellem kannikker og prædikebrødre. Hvor der som helhed kunne findes op mod 36 % lokalitetsangivende tilnavne i højgejstligheden som helhed, så var denne andel oppe på hele 50 % hos prædikebrødrene mod blot 25 % hos kannikkerne. Slægtsnavne derimod var langt hyppigere blandt kannikkerne (op mod 61 %) end hos prædikebrødrene (20 %). Personligt karakteriserende tilnavne optræder omtrent lige hyppigt i de to grupper (40 % hos kannikkerne og 42 % hos prædikebrødrene). Dette var faktisk en forskel, som jeg ikke på forhånd havde forventet at finde, idet de to gejstlige grupper ellers på mange måder synes særdeles nært knyttet og indbyrdes socialt overlappende. Kort fortalt synes mange prædikebrødrekonventer netop etableret med henblik på teologisk oplæring og rådgivning for kannikkerne, deres klostre lå derfor typisk tæt ved domkapitlerne, kannikkerne er de hyppigst registrerede donatorer til prædikebrødrenes konventer, og de to institutioner synes i vidt omfang at have rekrutteret deres folk i samme sociale lag, i Skandinavien først og fremmest i lavadelen og det højere borgerskab. Til trods for disse ligheder giver forskellen i tilnavnebruken alligevel mening ved nærmere eftertanke. For det første nøjedes domkapitlerne ikke med at hverve nye kannikker i lavadelen, men havde dertil en betydelig tilgang fra mellemklasse- og højadelen, som i højere grad var tilbøjelig til at føre etablerede slægtsnavne. Et andet aspekt ved slægtsnavnebruken er, at mens der ingen social eller økonomisk lighed var at forvente mellem kannikkerne ved et sekulært domkapitel, så gjaldt der anderledes idealer om ligeværdigt broderskab i de regulærgejstlige konventer, hvor man – i hvert fald ideologisk set – stillede sin verdslige fortid bag sig, når man trådte ind i konventet, herunder de fordele som navn, slægt og formue bragte med sig. Set i det lys, kan det faktisk undre, at der overhovedet optræder slægtsnavne blandt prædikebrødrene, men på netop dette punkt spiller den usikre tolkning af tilnavnene sandsynligvis også ind, sammen med den udenlandske indflydelse. Af 22 mulige dominikanske slægtsnavnebelæg er der kun fem belæg, der med sikkerhed kan klassificeres som slægtsnavne, og af disse er flere tysk-nederlandske og ingen af dem adelige: *fr. Johannes Blankensten, fr. Sveno Dingstede, fr. Gerhardus Kuper de Calcar, fr.*

Ludulfus de Portu og (formentlig) *fr. Clemens Henrici Rytting*. De øvrige 17 potentielle slægtsnavnebelæg i den dominikanske del af materialet kan alle lige så godt være lokalitetsangivende eller personligt karakteriserende, og med underrepræsentationen af sikre slægtsnavnebelæg i denne undergruppe in mente er det måske mest sandsynligt, at der overvejende ikke er tale om slægtsnavne. Dermed skiller de nordiske prædikebrødre sig som nævnt markant ud fra deres medbrødre på kontinentet. At så mange prædikebrødre derimod, til forskel fra kannikkerne, bar lokalitetsangivende tilnavne, kan dels forklares med deres store mobilitet, hvor især ledende brødre ofte forflyttedes internt i provinsen eller sendtes på studieophold i udlandet, dels med brugen af terminsbrødre udstationeret uden for konventsbyerne i andre købstæder. Hos kannikkerne synes lokalitetsangivende tilnavne primært brugt, når den pågældende kannik havde særlige indtægtsmæssige og/eller juridiske relationer til de pågældende tilnavngivende byer. Af den overvejende lighed i andelen af personligt karakteriserende tilnavne kan man måske endelig tillade sig at slutte, at hyppigheden af udseende- og personlighedsmæssige ejendommeligheder hos de enkelte individer var omtrent lige udbredt i de to højgejstlige grupper.

Litteratur og kilder

- AD = *Annales Danici medii ævi*. Udg. E. Jørgensen. 1920. København.
- APS = *Acta Pontificum Svecica*. Udg. L. M. Bååth. 1936–57. Stockholm. (SD. Appendix.)
- DBL = *Dansk biografisk leksikon* 1–16. 3. udg. 1979–84. København.
- Gallén, Jarl, 1946: *La Province de Dacie de l'ordre des Frères Prêcheurs* 1. *Histoire générale jusqu'au Grand Schisme*. Helsingfors.
- Hald, Kristian, 1974: 'Tilnavne' (Danmark). I: KL 18. S. 315–318.
- Handlingar = *Handlingar rörande dominikaner-provinsen Dacia*. Udg. K. H. Karlsson. 1901. Stockholm. (*Historiska handlingar* 18:1.)
- Historia = *Historia Ordinis Predicatorum in Dacia*. Udg. P. F. Suhm. I: SRD 5. S. 500–502. Även: M. C. Gertz i *Scriptores minores historiae danicæ* 2. 1918–20. København. S. 370–374. Även: S. Tugwell i *Archivum Fratrum Praedicatorum* 66, 68 & 70. 1996–2000. Rom. Även: P. B. Halvorsen i *Per Bjørn Halvorsen: Dominikus. En europeers liv på 1200-tallet*. 2002. Oslo. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B. Skrifter 111.) S. 218–222. Även: J. G. G. Jakobsen 2007: <http://www.jggj.dk/HOPD.htm>.
- Ingesman, Per, 1985: *Den lundensiske kapitelsgejstlighed i senmiddelalderen*. Århus. (Udgivnet licentiatafhandling ved Århus Universitet.)
- KS = *Kirkehistoriske Samlinger*. 1849 ff. København.
- MOPH = *Monumenta Ordinis Fratrum Praedicatorum Historica*. Udg. B. M. Reichert et al. 1897 ff. Rom.
- Otterbjörk, Roland, 1974: 'Tilnavne' (Sverige). I: KL 18. S. 321–325.
- Otto, Alfred, 1933: *Liber daticus Roskildensis*. Roskilde Gavebog og Domkapitels Anniversarieliste. København.
- QF = *Quellen und Forschungen zur Geschichte des Dominikanerordens*. 1907 ff. Leipzig.
- Schück, Henrik, 1916: *Vår förste författare. En själshistoria från medeltiden*. Stockholm.

- SRD = *Scriptores rerum Danicarum medii ævi*. Udg. J. Langebek & P. F. Suhm. 1772–1878. København.
- Sundqvist, Birger, 1957: *Deutsche und niederländische Personenbeinamen in Schweden bis 1420. Beinamen nach Herkunft und Wohnstätte*. Stockholm. (AS 3.)
- Thomsen, Marianne, 1942: *Aarhus Hospital i det tidligere Sortebrødre kloster*. Århus.
- VSD = *Vitae sanctorum Danorum*. Udg. M.C. Gertz. 1908–12. København.
- Weeke, C., 1884–89: *Lunde Domkapitels Gavebøger. Libri datici Lundenses*. København.

Summary

Johannes, dictus Kalf, hujus loci decanus
Ecclesiastical bynames in mediaeval Scandinavia

By Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen

Bynames were used quite frequently among the high clergy of Scandinavia over the period *c.* 1200–1536. In two samples, from a convent of Dominican friars in Tallinn in 1246 and the cathedral chapter of canons secular in Roskilde in 1460, 42 per cent and 14 per cent, respectively, had bynames. This seems to cover quite well the overall range of byname frequency within cathedral chapters and Dominican convents. Ecclesiastical bynames enjoyed such acceptance that they were commonly used in various official documents. For the present survey, 242 bynames were collected, referring either to canons secular of the cathedral chapters of Lund and Roskilde, or to Dominican friars from all of Scandinavia. The names can be divided into two main groups: family bynames (14–42 per cent) and individual bynames (45–77 per cent); the individual names are further divided into two subgroups of bynames referring to places (29–36 per cent) and personally descriptive bynames (17–42 per cent). The range of percentages for each group reflects the fact that several of the names cannot be assigned with certainty to just one of the groups, but could for instance just as well be a family byname as a personally descriptive byname. The minimum values thus represent the bynames classified with certainty, while the maximum values also include all the uncertain bynames that may belong to the group in question.

The article presents a good number of examples from each byname group, along with an attempt to interpret the etymology of each name, including how and why they came into use. The study suggests that family bynames were more common among the canons secular, whereas individual bynames referring to places had a higher frequency among the friars. As regards changes over time, the study indicates a shift from greater use of personally descriptive bynames in the 13th and 14th centuries towards more family bynames (among the canons) and more bynames referring to places (among the friars) in the 15th and 16th centuries. Although the personally descriptive bynames often seem to have had somewhat joking and even pejorative meanings, they were still used in official contexts, and apparently with both the knowledge and the acceptance of the person concerned. To the author, this suggests that there was much more humour and self-irony among the higher clergy of medieval Scandinavia than has traditionally been discerned from the sources.

Bilag

Fortegnelse over kannikker med tilnavne (primært ved domkapitlerne i Lund og Roskilde)

Johannes ADE, ærkedegn i Roskilde, død 1291 (Otto 1933 s. 58, 117, 133, 144).
Usikker, evt. personligt tilnavn; evt. gl. *Ate* 'æde'.

Nicolaus BARSEBÆK (*Bassebæk, dictus Bassæbæk, dictum Bassæbæc*), kannik i Lund, død 1286 (Weeke 1884–89 s. 156).
Lokalitetsnavn, form. Barsebäck, Harjagers h., Skåne.

Nicolaus Johannis BASSE, kannik i Lund 1464–99 (Ingesman 1985 s. 145).
Form. slægtsnavn; af Malmø, mul. af borgerslægt derfra.

Jacobus Esberni BELLINGERYD (*Belingaryth, Bælingæruth, dictus Bellingeryth*), kannik i Lund, død 1340 (Weeke 1884–89 s. 101).
Lokalitetsnavn, Bellingeryd (nu Billingarød), Söfvestad sogn, Herrestad h.

Jon BILLE (*Joon dictus Billa*), kannik i Roskilde, død 1303 (Otto 1933 s. 61).
Slægtsnavn, adelsslægten Bille.

Nicolaus BILLE, kannik og ærkedegn i Roskilde, død 1428 (Otto 1933 s. 104, 117, 144).
Slægtsnavn, adelsslægten Bille.

Olavus BILLE, kannik og dekan i Roskilde 1501–20, provst i Viborg 1505–16, provst i Lund 1507–20, biskop i Århus 1520–55 (Ingesman 1985 s. 210–211).
Slægtsnavn, adelsslægten Bille; søn af Peder Bille til Svanholm, broder til ridder Eske Bille.

Torbernus BILLE, kannik og dekan i Lund 1505–32, ærkebiskop i Lund 1532–36 (Ingesman 1985 s. 200–201).
Slægtsnavn, adelsslægten Bille; søn af skånsk lensmand Steen Basse Bille, broder til rigsråd og ridder Claus Bille.

Johannes BILZEMAN, kannik i Lund 1498–1502.
Evt. lokalitetsnavn af Bildsø (Ingesman 1985 s. 171).

Jacobus BING, kannik i Lund 1472–93.
Usikker; næppe af adelsslægten Bing (Ingesman 1985 s. 142).

Johannes BING, kannik i Lund 1455–, provst 1463–.
Slægtsnavn, søn af Axel Bing, broder til Anders og Åge Bing; skånsk adel (Ingesman 1985 s. 111–112).

Ulf BJØRN (*dictus Biorn*), diakon og kannik i Lund, død 1130–70 (Weeke 1884–89 s. 247).
Slægtsnavn el. personligt tilnavn. Evt. af en sjællandsk adelsslægt Bjørn.

Petrus Nicolai BOLMAD (*Belmad, Bolmath*) kannik i Lund og Roskilde, død før 1397 (SRD VII s. 253; Weeke 1884–89 s. 200).

Usikker, mul. slægtsnavn, dog ikke båret af bror væbner Åge Nielsen af Barsebæk. Evt. af gl. *bol* og gl. *mat*; 'jordmål' (DGP 2 s. 101).

Nicolaus BONDE, kannik i Roskilde, død efter 1460 (Otto 1933 s. 126 ff.).
Patronymikon (Bondesen) el. personligt tilnavn 'bonde'.

Nicolaus BONE, kannik i Roskilde, død 1354 (Otto 1933 s. 79).
Usikker, evt. variant af *Bonde* (DGP 2 s. 107).

Jacobus Jacobi BORRE, kannik i Lund 1487–96, død 1496 (Ingesman 1985 s. 166).
Form. af borgerslægt.

Jasparus BROKMAN, ikke-residerende kannik i Lund 1520–62, død 1562.
Form. af borgerslægt fra København (Ingesman 1985 s. 237–238).

Vinoldus Johannis BROKMAN, kannik i Lund 1431–65 (Ingesman 1985 s. 87 og 124).
Usikker.

Johannes BROSTRUP (*Broghstorp*, *Brogstorp* m.m.) ærkedegn i Roskilde 1459–60,
provst og ærkebiskop i Lund 1472–97, død 1497. (Otto 1933 s. 126 ff.; DGP 2 s.
137)

Slægtsnavn, skånsk-sjællandsk lavadelsslægt Brostrup; flere lokaliteter Brostrup i
Skåne. Mul. søn af Henning Brostrup, lensmand for roskildebispens i 1429. Broder
til Hans Brostrup (Ingesman 1985 s. 134 ff.).

Laurentius BROSTRUP, kannik i Lund 1483–1488, ærkedegn 1488–.
Slægtsnavn el. lokalitetsnavn; evt. slægtning til Johannes Brostrup ovenfor (Ingesman
1985 s. 148–149).

Anders BRUN, kannik i Lund 1464 (Ingesman 1985 s. 125).
Form. slægtsnavn el. personligt tilnavn.

Johannes BRUN DE NYBORG (*Bruun de Nyborgh*), kannik i Ribe 1326 (DD 2 IX 332).
Form. slægtsnavn, borgerligt? Mulig skelnen fra samtidig dominikansk fr. Johannes
Nyborg, biskop af Roskilde 1330–44.

Thorkillus BRUNK, kannik i Lund 1532–62, død 1562.
Usikker, næppe adelig (Ingesman 1985 s. 235–236).

Johannes BUNKEFLO (*Bunkaflo*), kannik i Lund, død 1361, tidl. sognepræst i Åkarp
(Weeke 1884–89 s. 157).
Lokalitetsnavn, Bunkeflo by og sogn, Oxie h.

Nicolaus BUNKEFLO (*Bunckæflo*), kannik i Roskilde og Lund, død 1346–47 (Weeke
1884–89 s. 263).
Lokalitetsnavn, Bunkeflo by og sogn, Oxie h.

Sivodus BUTZE, kannik i Lund 1404–18.
Ukendt slægtsbaggrund. Næppe forbindelse til langelandsk lavadelsslægt Butze (Inges-
man 1985 s. 45).

Gerhardus BYNGHER, kannik i Lund, død 1508.

Slægtsnavn, søn af rådmand Claus Byngher i Malmø (Ingesman 1985 s. 215).

Ture BØL, kannik i Lund 1490–1502, død 1502.

Usikker (Ingesman 1985 s. 167).

Johannes DE CAPELLA (*de Capella, dictus de Capella*), kannik, kantor og provst i Roskilde, død 1371 (Otto 1933, 87).

Lokalitetsnavn, Kappelgård, Kildebrønde sogn, Tune h., Sjælland, jf. hans præbende.

Wilhelmus CAPELLA, kannik i København, død 1359 (Otto 1933 s. 80).

Muligvis som ovenfor.

Petrus DE CUNGBY, sakristan i Roskilde, død 1326 (Otto 1933 s. 69).

Lokalitetsnavn, evt. Kundby by og sogn, Tuse h., Sjælland.

Ericus DA, kannik i Lund 1505–44, død 1544.

Form. slægtsnavn, adelsslægt Daa (se nedenfor) (Ingesman 1985 s. 229).

Olavus DA, kannik 1420– og provst 1439– i Roskilde, biskop i Roskilde 1448–.

Slægtsnavn, sjællandsk lavadelsslægt; søn af ridder Henrik Daa (Ingesman 1985 s. 86–87).

Tucho DA (*dictus Da*), subdiakon og kannik i Lund, død 1230–70 (Weeke 1884–89 s. 153).

Mul. slægtsnavn el. personligt tilnavn ‘dådyr’.

Uffo Petri DEGN (*dictus Dyækn*), subdiakon i Lund, død efter 1395 (Weeke 1884–89 s. 287).

Personligt tilnavn, form. ‘degn’, jf. hans embede.

Johannes (Johan) DRINGENBERG, kannik i Lund, død før 1512.

Slægtsnavn, søn af møntmester og foged Henrik Dringenberg i Malmø. Opr. lokalitetsnavn til by i Westfalen (Ingesman 1985 s. 219).

Johannes DROS, kannik og ærkebiskop i Lund, død 1289–90 (Weeke 1884–89 s. 23 og 74).

Mul. slægtsnavn el. personligt tilnavn ‘plage, straf’.

Nicolaus DROS (*dictus Dros*), kannik i Lund, død 1230–70 (Weeke 1884–89 s. 87).

Mul. slægtsnavn el. personligt tilnavn ‘plage, straf’.

Nicolaus Johannis DUE (*Duue, Duue, Duuæ*), kannik og dekan i Roskilde, død 1380 (Otto 1933 s. 91).

Mul. slægtsnavn el. personligt tilnavn ‘due’.

Petrus DUE (*Columba*), kannik (form.) i Lund, død o. 1350 (Weeke 1884–89 s. 315).

Mul. slægtsnavn el. personligt tilnavn ‘due’.

Petrus DUE, kannik i Lund, død 1416.

Slægtsnavn, bror til væbner Johannes Due, fader dog Tyge Johannis Vispe af Tessebølle på Sjælland. Ang. sjællandsk lavadelsslægt (Ingesman 1985 s. 40).

Jacobus Thorstani FALSTER, kannik i Roskilde, død 1384 (Otto 1933 s. 91).
Lokalitetsnavn, øen Falster.

Johannes Petri FALSTER, kannik og kantor i Lund 1396–1406.
Lokalitetsnavn, øen Falster. Tilsyneladende ikke adelsslægt (Ingesman 1985 s. 39).

Johannes FOT og

Johannes FOT JUNIOR, far og søn, begge kannikere i Roskilde, sidstnævnte død 1307 (Otto 1933 s. 63).
Form. både familienavn og personligt tilnavn; gl. *Fōt* ‘fod’, evt. i betydningen ‘halt’ (DGP 2 s. 287).

Yagrus (?) FOT, ærkedegne i Roskilde, død 1301 (Otto 1933 s. 60–61).
Form. både familienavn og personligt tilnavn ‘fod’.

Johannes Johannis FRANZ, kannik og kantor i Lund, død o. 1350 (Weeke 1884–89 s. 262 note 2).
Slægtsnavn (patronymikon); søn af møntmester Johannes Franz i Roskilde.

Hermannus FREDAGH (*Freitag, Fridagh alias dicto Fredaugh*), kannik i Köln og Roskilde 1327 (DD 2 IX 435).
Usikker, evt. slægtsnavn.

Jacobus Jonis FRIS, kannik i København 1320 (DD 2 VIII 197).
Form. slægtsnavn; adelsslægten Friis.

Wilhelmus Johannis FRIS (*dicto Friis, Frisius*), kannik i Roskilde 1319, død 1339 (DD 2 VIII 110; Otto 1933 s. 75).
Form. slægtsnavn; adelsslægten Friis.

Jon GALLE, kannik i Lund 1440–66.
Form. lavadelig/højborgerlig (Ingesman 1985 s. 106–108).

Johannes GEDROST, kannik i Roskilde, død 1329 (Otto 1933 s. 70).
Usikker, mul. personligt tilnavn (nl.) ‘flygtning’?

Johannes GERBO, kannik i Lund 1532–49, død 1549.
Lokalitetsnavn, af Gärds herred. Evt. af bondeslægt? (Ingesman 1985 s. 236).

Andreas GLOB, dekan i Roskilde –1516, provst i Viborg 1516–, senere rentemester; død 1546 (Ingesman 1985 s. 211).
Slægtsnavn; bror Albert Glob, farbroder biskop Niels Glob af Viborg.

Johannes GLUMSØ (*dictus Glumsyo, Glungsio*), kannik og provst i Roskilde, død 1314 (Otto 1933 s. 66).
Lokalitetsnavn; Glumsø, Sjælland.

Johannes GRAND (*Grand, dictus Grand, Grandis*), kannik og domprovst i Roskilde, ærkebiskop i Lund, død 1327 (Otto 1933 s. 66 ff.; Weeke 1884–89 s. 137).
Næppe slægtsnavn, mul. personligt tilnavn ‘den fine, rene’ (DGP 2 s. 355) el. ‘den store’.

Sigvardus GRUBBE, kannik i Lund 1480–81.

Slægtsnavn, broder til rigskansler Evert Grubbe; sjællandsk lavadel (Ingesman 1985 s. 125–126).

Georgius GYLDENSTJERNE, kannik i Lund 1532–47.

Slægtsnavn, dansk højadel. Broder til biskop Knud Henriksen Gyldenstjerne af Odense og rigsråd og lensmand Mogens Gyldenstjerne (Ingesman 1985 s. 240).

Hermannus VAN HAFN, kannik i Lund 1486–95, dekan på Bornholm 1490–95.

Form. slægtsnavn, se nedenfor (Ingesman 1985 s. 165).

Nicolaus (Claus) **VAN HAFN**, kannik i Lund 1440–61, provst i Odense 1447–61, død 1461.

Slægtsnavn, broder til Henning van Hafn; lollandsk lavadel (Ingesman 1985 s. 115).

Olavus HAK, kannik i Lund 1502–29.

Slægtsnavn, skånsk adelsslægt. Søn af ridder og rigsråd David Hak (Ingesman 1985 s. 194).

Henricus HARPESTRENG, læge og kannik i Roskilde, død 1244 (Otto 1933 s. 47 og 179–186).

Usikker, form. slægtsnavn el. personligt tilnavn.

Thrugotus Johannis HASS (*Has, Hass*), kannik og dekan i Lund 1431–61, kannik i Roskilde o. 1459–60.

Usikker, form. slægtsnavn. el. personligt tilnavn ‘fra Hessen’ el. ‘den hæse’ (DGP 2 s. 421). Ikke af slægten Has, men derimod tilhørende en skånsk gren af slægten Due. Søn af ridder Jens Thruidsen til Svenstorp, Torna h. (Ingesman 1985 s. 87 og 102–103).

Johannes HERBA (*Herb[er]*), kannik i Roskilde 1348 (DD 3 III 60).

Usikker, form. slægtsnavn el. personligt tilnavn ‘urt’.

Petrus HERBA (*Herba, dictus Herba*), kannik og ærkedegne i Roskilde, kannik i Lund, død 1336 (Otto 1933 s. 74; Weeke 1884–89 s. 82).

Usikker, form. slægtsnavn el. personligt tilnavn ‘urt’.

Olavus Olavi HILLEBRANDI (*Oluf Olufsen Hillebrandsen*), kannik i Lund 1468–1502. Patronymikon tilnavn, søn af Oluf Hillebrandsen, af skånsk borgerslægt (Ingesman 1985 s. 145–146).

Johannes HIND (*dictus Hynd, Hind*), kannik, dekan og biskop i Roskilde, død 1330 (Otto 1933 s. 71).

Næppe slægtsnavn, mul. personligt tilnavn afledt af tilnavn for bror Ingvar Hjort ‘hunjort’.

Johannes (Hans) **HOLTHUS**, kannik i Lund 1483–85.

Evt. slægtsnavn, mul. af fynsk borgerslægt (Ingesman 1985 s. 139–140 og 165).

Andreas HORN, kannik i Lund 1502.

Slægtsnavn, broder til Hans Horn, søn af rådmand Herman Horn i Malmø (Ingesman 1985 s. 172).

Bondo Nicolai/Strangonis HUGORM (*Hukorme*), kannik og dekan i Roskilde –1333, død 1335 (DD 2 III 132; Otto 1933 s. 73).

Form. personligt tilnavn ‘hugorm’.

Olavus HWITEPREST (*dictus Hixvthe præst, Hwidedprest*), kannik i Roskilde, død 1315 (Otto 1933 s. 66).

Usikker, form. personligt tilnavn ‘Hvid præst’, evt. cisterciensermunk? (DGP 2 s. 491).

Nicolaus HVID (*Hvid*), sakristan i Roskilde, død 1280 (Otto 1933 s. 55).

Slægtsnavn el. personligt tilnavn ‘hvid, lys’.

Jacobus Petri DE HYBY, kannik i Lund 1400–28.

Lokalitetsnavn, Hyby by og sogn, Bara herred, hvor han indledte sin gejstlige karriere som sognepræst (Ingesman 1985 s. 49).

Johannes JUL (*Juul, Julus*), kannik i Roskilde 1333, død 1334 (DD 2 XI 152; Otto 1933 s. 73).

Form. slægtsnavn.

Hermannus IURSTORPIUS, kannik i Roskilde, død 1345 (Otto 1933 s. 76).

Form. lokalitetsnavn; Jystrup by og sogn, Ringsted h., Sjælland.

Johannes KALF, kannik og dekan i Lund, død 1308 (Weeke 1884–89 s. 91–92).

Slægtsnavn; søn af marsk Johannes Kalf.

Johannes Benedictini KANNE, kannik og degn i Lund, død 1344 (Weeke 1884–89 s. 149–150).

Mul. slægtsnavn, dog ikke båret af brødrene Benedikt og Jordan. (Kanne = kannik?)

Magnus KEMPE, kannik i Lund 1466–92, død 1492.

Form. af NØ-skånsk bondeslægt, selv fra Åhus (Ingesman 1985 s. 131–134).

Olavus Jacobi KNOP, kannik i Roskilde 1413, kannik og kantor i Lund 1418–20, provst i Roskilde 1420–21, biskop i Västerås 1421–41/42.

Usikker, muligvis af sydsjællandsk borgerslægt Knop (Ingesman 1985 s. 62).

Benedictus Jacobi KOBELIN, kannik i Lund 1474–84.

Slægtsnavn, broder til Oluf og Niels Jepsen Kobelin, borgere i Lund (Ingesman 1985 s. 148).

Magnus KRAFSE, kannik i Lund 1455–59, biskop i Odense 1460–74.

Slægtsnavn, broder til Jesper Krafse; lavadel (Ingesman 1985 s. 115–116).

Johannes KRAG (*Craak, Kraag, Krag, Krac*), kannik, dekan og biskop i Roskilde, død 1300 (Otto 1933 s. 59).

Slægtsnavn el. personligt tilnavn ‘krage’.

Johannes KRAG (*Kraac, Kraak, Krak*), kannik i Roskilde, dekan i København, død 1359 (Otto 1933 s. 80).

Slægtsnavn el. personligt tilnavn ‘krage’.

Wilhelmus KRAG (*dicto Craak*), kannik i Ribe og Lund 1320 (DD 2 III 129).
Slægtsnavn el. personligt tilnavn 'krage'.

Effrardus Jacobi KRAGE (*dictus Kraghe*), kannik i Roskilde, død 1445+ (Otto 1933 s. 120).
Slægtsnavn el. personligt tilnavn 'krage'.

Nicolaus Petri KØSTER (*alias Koster de Malmogia*), kannik i Lund 1509–12.
Form. af borgerslægt, Malmø (Ingesman 1985 s. 216).

Hartvicus LANG, kannik i Lund 1396–1407.
Evt. af bornholmsk lavadelsslægt Lang (Ingesman 1985 s. 43).

Johannes Magni LANG, kannik i Lund 1392–1424.
Slægtsnavn, af borgerslægt fra Roskilde. Søn af borgmester Mogens Pedersen Lang, broder til biskop Bo Mogensen Lang af Århus og rådmænd Peder Lang i Roskilde (Ingesman 1985 s. 52).

Jacobus LANGE, kannik og domprovst i Lund, død 1297–98 (Weeke 1884–89 s. 169).
Form. personligt tilnavn 'lang'.

Johannes (Hans) **LAXMAND**, kannik 1416 i Roskilde, dekan 1419–36 og ærkebiskop i Lund 1436–43, død 1443 (DBL 8 s. 646).
Slægtsnavn; skånsk højadelsslægt Laxmand. Søn af ridder Peder Laxmand.

Jonas Nicolai LITTLE, kannik i Lund og Roskilde, død efter 1352 (Weeke 1884–89 s. 217).
Form. ikke slægtsnavn, søn af Niels Hak, personligt tilnavn 'lille'?

Petrus LYKKE, kannik 1374– og ærkedegn 1385– i Roskilde, biskop i Ribe 1409–, ærkebiskop i Lund 1418–36.
Af sjællandsk lavadelsslægt Bille; broder til kannik Niels Bille i Roskilde; ingen andre i familien vides at have båret tilnavnet Lykke (Ingesman 1985 s. 77–78).

Tucho Turonis MALMØ (*Malmøghe*), kannik i Lund, død 1353 (Weeke 1884–89 s. 59).
Lokalitetsnavn; Malmø, Skåne.

Nicolaus MONIALIS (*dictus Nunna, dictus Monialis, Monialis*), subdiakon og kannik i Lund, død 1200–1230 (Weeke 1884–89 s. 320).
Form. personligt tilnavn 'nonne'. Evt. jf. embedrelationer til nonner?

Johannes MOST, kannik og kantor i Lund 1392–1413.
Form. slægtsnavn, broder til væbner Christian Most, fader bærer dog ikke tilnavn. Skånsk lavadelsslægt (Ingesman 1985 s. 43).

Johannes (Hans) **MYNDEL** (*Myndel, Myndell, Møndel, Mindel*) kannik i Roskilde, død efter 1492 (DGP 2 s. 754–755; Otto 1933 s. 126).
Form. slægtsnavn, skånsk adelsslægt, evt. flodnavn Mindel.

Andreas NÆSE, provst (i Lund?), død 1330–1370 (Weeke 1884–89 s. 101).
Form. personligt tilnavn 'næse'.

Henricus NÆSTVED (*de Nestwedis*), kannik og provst i Roskilde 1333, død ca. 1342 (DD 2 XI 152; Otto 1933 s. 124).

Lokalitetsnavn; Næstved, Sjælland.

Olavus ORLÉANS (*Aurelianus*), kannik i Lund, død 1321 (Weeke 1884–89 s. 25).

Lokalitetsnavn; døde under ophold i Orléans, hvorfra tilnavnet efterfølgende tilfaldt ham.

Olavus PANT, kannik og dekan i Roskilde, død 1397 (Otto 1933 s. 95).

Mul. slægtsnavn, sjællandsk adelsslægt Pant, el. personligt tilnavn 'pant'.

Boecius PIG, kannik i Lund 1457–61.

Slægtsnavn, søn af væbner Las Pig til Gåsevad, Halland (Ingesman 1985 s. 109–110).

Nicolaus Gotmari PLADE (*dictus Plate, Pladæ, Plade, Platæ*), kannik i Roskilde, død 1350 (Weeke 1884–89 s. 124; Otto 1933 s. 77).

Mul. slægtsnavn el. personligt tilnavn; ikke båret af brødrene Hemming og Håkon 'brystharnisk'.

Petrus REGIS, kannik i Roskilde, død 1255 (Otto 1933 s. 49).

Usikker, form. personligt tilnavn 'konge' el. 'kongens'.

Michael DE RINGSTADIS, kannik og kantor i Roskilde, død 1360 (Otto 1933 s. 81).

Lokalitetsnavn; Ringsted, Sjælland.

Johannes RØD (*Rooth*), kannik og kantor i Århus 1335 (DD 2 XI 237).

Form. personligt tilnavn 'rød', måske sigtende til hårfarve.

Jonas SAXTORP, kannik i Lund, død 1368 (Weeke 1884–89 s. 246).

Slægtsnavn, søn af Hinze Saxtorp og bror Svend Saxtorp; form. af Saxtorp by og sogn, Harjager h. Skånsk lavadel.

Sveno SAXTORP, kannik og dekan i Lund, død 1405 (Weeke 1884–89 s. 55).

Slægtsnavn, søn af Hinze Saxtorp og bror Jonas Saxtorp; form. af Saxtorp by og sogn, Harjager h. Skånsk lavadel.

Ascerus SIMPLEX, kannik i Roskilde, død efter 1320 (Otto 1933 s. 117).

Form. personligt tilnavn 'enkel, eneste, uden noget'.

Laurentius Laurentii SKADELAND, kannik i Lund 1465–1502, kannik i Viborg død 1502.

Form. af jysk lavdadelsslægt (Ingesman 1985 s. 140–142).

Holgerus SKALDER, kannik og ærkedegn i Lund 1511–34.

Slægtsnavn, skånsk lavadel. Søn af Bjørn Skalder, bispelig lensmand (Ingesman 1985 s. 230).

Johannes Clementi SKALDER (*Skaldræ, Skaldre, Skaldheræ*). Kannik og ærkedegn i Lund 1475–1500 (DGP 2 s. 960; Ingesman 1985 s. 165).

Slægtsnavn, skånsk lavadel. Søn af Clement Skalder, bror til Bjørn Skalder (se ovenfor).

Johannes SLAULOSIUS, kannik og kantor i Roskilde, død 1334 (Otto 1933 s. 73).
Lokalitetstilnavn; Slagelse, Sjælland.

Detlevus SMITHER, kannik og kantor i København 1512–26, provst i Lund 1520–24.
Usikker (Ingesman 1985 s. 211–212)

Boecius SOMMER, kannik i Lund, død 1458.
Evt, slægtsnavn. Af fynsk oprindelse, form. lavadelig/højborgerlig (Ingesman 1985 s. 97–100).

Petrus STEG (*Steegh, Steg, Stegh, Stege*), kannik i Roskilde, død 1421 (Otto 1933 s. 102).
Slægtsnavn, jf. moder Kirstine Stegh og fader Åge Steek., mul. adelsslægt Stek; ænyda. *steegh* ‘pæl’.

Nicolaus STENBO (*Stømbo, Stembo, Stenbo*), kannik i Roskilde, død 1335 (Otto 1933 s. 73).
Usikker, form. slægtsnavn eller personligt tilnavn ‘bolig af sten’.

Ascerus SUMPIJ, kannik i Roskilde, død 1317 (Otto 1933 s. 66).
Usikker, patronymikon ‘Sumpesen’ el. personligt tilnavn.

Petrus SYBILLA, kannik i Roskilde, død 1255 (Otto 1933 s. 49).
Usikker, slægtsnavn, metronomikon el. personlig tilnavn; evt. gr. ‘seerske’.

Jacobus SØBORG (*Sioburg, Syoborus, dictus Syøburg*), ærkedegn i Roskilde, død 1283 (Otto 1933 s. 55).
Lokalitetsnavn; Søborg, Sjælland.

Nicolaus THEOTONICUS, kannik i Lund, død o.1250 (Weeke 1884–89 s. 139).
Nationalitetsangivende tilnavn ‘den tyske’.

Tucho TRAFN (*dictus Trafñ*), diakon og kannik i Lund, død o.1250 (Weeke 1884–89 s. 172).
Form. personligt tilnavn ‘tran’ (rummål?)

Johannes TYBJERG (*Thytæbergus, Thythæbiærgh*), kannik i Roskilde, død 1320 (Otto 1933 s. 67).
Form. stednavn; Tybjerg by, sogn og herred, Sjælland.

Petrus UF, kannik i Lund 1498–1520.
Form. slægtsnavn, bornholmsk lavadel (Ingesman 1985 s. 190).

Johannes ULSTRUP (*Ulsthorp, Ulffterp, Ulfsterp*), kannik i Roskilde, død 1329–30 (Otto 1933 s. 71).
Form. opkaldt efter lokalitet Ulstrup, hvoraf der findes flere på Sjælland.

Johannes (Hans) URNE, kannik og ærkedegn i Lund 1475–1503, provst i Odense, død 1503.
Slægtsnavn, søn af Jørgen Urne, broder til biskop Lage Urne af Roskilde; fynsk adel (Ingesman 1985 s. 152–154).

Lago URNE, kannik i Roskilde 1507–12, biskop i Roskilde 1512–29, død 1529.
Slægtsnavn, fynsk adelsslægt. Broder til provst Hans Urne i Odense (ovenfor), farbroder til Claus Urne (nedenfor) (Ingesman 1985 s. 214–215).

Nicolaus (Claus) URNE, provst i Lund 1524–62, død 1562.
Slægtsnavn. Søn af Lage Urne, landsdommer for Skåne (Ingesman 1985 s. 228).

Ericus VALKENDORF, kannik og provst i Lund ca. 1500–04, kannik og provst i Roskilde 1504–10, ærkebiskop i Nidaros 1510–.
Slægtsnavn, fynsk lavadelsslægt (Ingesman 1985 s. 163–164).

Henricus DE FISCHBEK (*de Visbeke*) kannik i Slesvig 1326 (DD 2 IX 164).
Form. lokalitetsnavn, evt. Fischbek ved Hamburg.

Johannes WOLÆ (*Wolæ, Wele*), kannik i Roskilde, død 1445 (Otto 1933 s. 110).
Form. personligt tilnavn; evt. oldt. *Wolo* (Förstemann) (DGP 2 1212).

Benechinus Henrici ÅHUS (*de Aoos*), kannik og kantor i Lund, død o. 1358 (DD 3 V 109; Weeke 1884–89 s. 176–177).
Lokalitetsnavn Åhus.

Fortegnelse over prædikebrødre med tilnavne i provinsen Dacia (ekskl. Tallinn)

Fr. Petrus ABBAS (*Abbas, dictum Abbatem*), Västerås 1254, ekskommunikeret 1267 (KS I s. 558; DD 2 II 86).
Personligt tilnavn ‘abbed’.

Fr. Henricus ÆWITZÆ, Skänninge 1328 (SD 4 2685).
Usikker.

Fr. Johannes ALBUS, lektor i Roskilde 1322–27, provincialvikar 1327 (MOPH 4 s. 172).
Slægtsnavn el. personligt tilnavn; slægten Hvide el. ‘hvid’.

Fr. Olavus ALBUS, Næstved ca. 1291 (KS 1 s. 561).
Slægtsnavn el. personligt tilnavn; slægten Hvide el. ‘hvid’.

Fr. Florentius DE ALKMAAR (*de Halcmaria*), Slesvig 1492 (Handlingar s. 39).
Lokalitetsnavn; Alkmaar, Nederland.

Fr. Johannes ANGLICUS, overført fra Lödöse til Skänninge 1254 (KS 1 s. 556).
Form. Lokalitetsnavn ‘engelsk’.

Fr. Johannes AQUILA, prior Sigtuna 1311 (SD 3 1818–21).
Form. personligt tilnavn ‘ørn’.

Fr. Petrus AQUINUS, Västerås 1489 (Handlingar s. 36).
Lokalitetsnavn el. personligt tilnavn; Aquinum, by i Syditalien, el. jf. Thomas Aquinas.

Fr. Henricus ASKERSLEF, Strängnäs 1346 (SD 5 4055).

Form. lokalitetsnavn; evt. Aschersleben i Sachsen, kendes også som heraf afledt slægtsnavn i 1300-tallets Magdeburg (Sundqvist 1957 s. 85).

Fr. Laurentius Nicolai BAGGHE, lektor i Kalmar, provincialprior 1476–79 (Handlingar s. 14, 18 og 21). Evt. identisk med fr. Leonardo Bagge, prior i Kalmar 1496 (Handlingar s. 41)?

Lokalitetsnavn el. slægtsnavn; evt. i betydningen ‘nordmand’.

Fr. Jacobus BLA (*Bellaot, Blaa, Bla*), Holbæk 1475–79 (Handlingar s. 11, 20–21 og 25).

Personligt tilnavn ‘blå, mørk’.

Fr. Johannes BLANKENSTEN, Sigtuna 1478 (Handlingar s. 18).

Slægtsnavn, søster Anna Blankenstein; en borgerfamilie Blankenstein kendes i Stockholm fra 1399. Form. afledt af lokaliteten *Blankenstein* i Westfalen (Sundqvist 1957 s. 98–99).

Fr. Andreas BLOCH, visitator Sjælland ca. 1291 (KS 1 s. 561).

Slægtsnavn el. personligt tilnavn; evt. ‘firskåret person’.

Fr. Laurentius BLOME, Næstved 1489 (Handlingar s. 35).

Slægtsnavn el. personligt tilnavn ‘blomst’.

Fr. Petrus BRACKÆ (*dictus Brackæ*), Roskilde efter 1312 (SRD 4 s. 480).

Slægtsnavn el. personligt tilnavn ‘brud, skade’.

Fr. Nicolaus BULKI, overført til Bergen 1254 (KS 1 s. 557).

Form. personligt tilnavn ‘skibslast’.

Fr. Johannes CABB, død 1236, mul. prior i Roskilde (AD s. 131).

Patronymikon ‘Cabbesen’, slægtsnavn el. personligt tilnavn; evt. ‘klods’.

Fr. Johannes CALISTI, Haderslev 1497 (Handlingar s. 42).

Usikker, patronymikon af Calistus, slægtsnavn el. personligt tilnavn?

Fr. Laurentius CANTE, Kalmar 1483 (Handlingar s. 29).

Form. personligt tilnavn; af *cantus* ‘sang’ eller *cantor* ‘sanger’.

Fr. Nicolaus CRISPUS alias Nicolaus KARI (*dictus Kary, Kari*), lektor i Roskilde 1254 og o.1261, ekskom. 1267 (KS 1 s. 556; VSD s. 438; DD 2 II 86).

Personligt tilnavn ‘den krøllede’.

Fr. Rodulfus DACUS (*Rodolfo Daco*) o. 1225 (SD 1 230).

Lokalitetsnavn ‘af Danmark el. Dacia’.

Fr. Gudmundus DACUS (*Gudurundus Dacus*), provincialvikar 1505 (Handlingar s. 47).

Lokalitetsnavn ‘af Danmark el. Dacia’.

Fr. Johannes DACUS, overført til Roskilde 1254 (KS I s. 556).

Lokalitetsnavn ‘af Danmark el. Dacia’.

- Fr. Petrus DACUS**, overført fra Finland til studie i Åhus ca. 1291 (KS 1 s. 560).
Lokalitetsnavn 'af Danmark el. Dacia'.
- Fr. Nicolaus DE DARSCHOM**, Ribe 1512 (Handlingar s. 49).
Form. lokalitetsnavn; evt. i Nederland, alternativt Darum by og sogn ved Ribe?
- Fr. Karolus DENGENÆF**, Sigtuna 1298 (SD 2 1232).
Usikker.
- Fr. Sveno DINGSTEDE** (*Dinxstede*), Sigtuna 1479–1481 (Handlingar s. 26).
Slægtsnavn, form. lokalitetsangivende, Dingstede nær Meppel i Nederland. Bror til Hans Dingstede i Stockholm, søn af Kurt Dingstede.
- Fr. Wilhelmus DE DOSBORCH** (*De Dosborch, de Dosberch*), Haderslev 1528 (Handlingar s. 52).
Form. lokalitetsnavn; evt. Doesburg i Nederland, kendes også som heraf afledt slægtsnavn i 1300-tallets Lübeck og Visby.
- Fr. Gerhardus ECHT**, Haderslev 1528 (Handlingar s. 52).
Usikker.
- Fr. Johannes EG** (*Egh, Eeg*), provincialprior 1361 og 1370 (DD 3 VI 2; DD 3 VIII 498).
Form. personligt tilnavn 'eg'.
- Fr. Akonus ELDIA** (*dictum Eldiam*), 1267 (DD 2 II 86).
Personligt tilnavn el. lokalitetsnavn; DGP foreslår fejl for glsv. *Eldjarn* 'fyrtøj', alt. flodnavn Eldia i Mecklenburg (DGP 2 s. 245–246).
- Fr. Olavus EGERNE** (*Egherne, Igerne*), Næstved 1480–89 (Handlingar s. 23 og 34–35).
Slægtsnavn el. personligt tilnavn 'egern', evt. i betydning 'lille vims person' (DGP 2 s. 509–510).
- Fr. Hermannus ENIENBURG**, overført fra Saxonía (Hamburg) til Bergen 1498 (Handlingar s. 43).
Form. lokalitetsnavn; i Tyskland?
- Fr. Nicolaus EPISCOPUS**, overført til Lund 1254 (KS 1 s. 556).
Personligt tilnavn 'biskop'.
- Fr. Nicolaus EQUUS**, ekskom. 1267 (DD 2 II 86).
Personligt tilnavn 'hest'.
- Fr. Gotscalcus FALKDAL** (*de Falcdal*), pønitentiar 1362–64, biskop Linköping 1364–74 (bl.a. DD 3 VI 414).
Lokalitetsnavn og slægtsnavn; hovedgård Falkedal ved Roskilde.
- Fr. Petrus FRIS** (*Frys*), Lund 1478 (Handlingar s. 18).
Lokalitetsnavn el. slægtsnavn 'friser'.

Fr. Petrus FYNBO, lægbroder Ribe 1491 (Handlingar s. 37).
Lokalitetsnavn 'fynbo'.

Fr. Johannes GLADDA, Åbo 1355 (SD 6:2 5127).
Usikker.

Fr. Petrus (de Dacia) GOTHENSIS, Köln, Skänninge, Strängnäs og Visby 1266–89
(Gallén 1946 s. 228).
Lokalitetsnavn 'gotlænding' el. 'göter'.

Fr. Johannes GÖTONIS, prior Skänninge o. 1323–30 (SD 3 2382).
Lokalitetsnavn el. patronymikon 'gotlænding', 'göter' el. 'Götesson'.

Fr. Nicolaus HÆLWIH, Lund 1230–70 (Weeke 1884–89 s. 27).
Usikker.

Fr. Hemmingus HALLAND (*Hoemingus Hallan*), overført fra Oslo til Strängnäs 1479
(Handlingar s. 21).
Lokalitetsnavn; Halland.

Fr. Johannes HAMBORG (*Hamborgh*), Stockholm 1482 (Handlingar s. 26).
Lokalitetsnavn; Hamburg.

Fr. Petrus HARTBO, overført fra Viborg til Reval 1246 (DD 1 VII 237).
Form. Lokalitetsnavn 'person fra Hardsyssel'.

Fr. Ericus HERGEN, Västerås 1478 (Handlingar s. 18).
Usikker, evt. lokalitetsnavn el. personligt tilnavn, mnty. *Herge* 'skøge' (DGP 2 s. 435).

Fr. Johannes HESPE DACUS, Köln 1269–71 (Schück 1916 s. 152).
Usikker.

Fr. Johannes HOLBØL (*Holebøse, Holebøle*) Haderslev 1254, Slesvig el. Haderslev
1267 (KS 1 s. 557; DD 2 II 83).
Lokalitetsnavn; Holbøl, Sønderjylland.

Fr. Michael DE HORSNES, overført fra Århus til Reval 1246 (DD 1 VII 237).
Lokalitetsnavn 'af Horsens'.

Fr. Thorirus DE HUDDINGE, Sigtuna o. 1280–1303 (Gallén 1946 s. 266).
Lokalitetsnavn: Huddinge, Södermanland.

Fr. Paulus DE INSULA, Västerås 1480 (Handlingar s. 23).
Form. lokalitetsnavn 'af Øen' (men hvilken?).

Fr. Nicolaus JÆRMER, Lund 1366.
Form. slægtsnavn; evt. ænyda. *jærmer* 'genganger' el. af slavisk *Jaromir* (DD 3 VII 403).

Fr. Nicolaus KAC, overført til Nidaros 1254 (KS 1 s. 556).
Form. personligt tilnavn; evt. vn. *Kakkr* 'næb, næse'.

Fr. Johannes KARELUS, Skara ca. 1291 (KS 1 s. 560).

Lokalitetsnavn 'af Karelen'.

Fr. Tucho KLERK (*dicto Klærk*), provincialprior –1327, biskop Børglum 1327– (DD 2 X 243).

Personligt tilnavn 'præst', her i betydningen regulærgejstlig (dominikansk).

Fr. Mathias KORNHEST (*Cornhest*), Strängnäs 1302 (SD 2 1475).

Form. personligt tilnavn 'kornhest'.

Fr. Nicolaus Petri KRAG (*Kragh*), prior Århus 1499 (Thomsen 1942 s. 92–93).

Usikker; slægtsnavn eller personligt tilnavn?

Fr. Johannes KROG (*Kroc*), overført fra Slesvig til Åhus ca. 1291 (KS 1 s. 560).

Slægtsnavn el. personligt tilnavn 'kroget, krogyrget'.

Fr. Petrus KROG (*Kroc*), Nidaros 1475 (Handlingar s. 11).

Slægtsnavn el. personligt tilnavn 'kroget, krogyrget'.

Fr. Gerhardus KUPER DE CALCAR, Slesvig 1528 (Handlingar s. 52).

Form. slægtsnavn, håndværkerslægt af Kalkar, Nederland: 'tøndebinder'.

Fr. Mathias LANGEN, overføres fra Slesvig til provinsen Saxonia 1478 (Handlingar s. 16).

Form. personligt tilnavn 'lang'?

Fr. Nicolaus LOLCE, Næstved 1496 (Handlingar s. 41).

Usikker.

Fr. Johannes LONGUS, overført fra Visby ca. 1291 (KS 1 s. 560–561).

Form. personligt tilnavn 'lang'.

Fr. Jacobus LOON, Sigtuna 1348 (SD 4 4374, 4514).

Usikker.

Fr. Nicolaus LUNDENSIS, 1219 (SRD V s. 500).

Lokalitetsnavn 'af Lund'.

Fr. Petrus LYEND, Sigtuna o. 1301–1303 (Gallén 1946 s. 265).

Usikker.

Fr. Johannes LØJT NÆS (*Løytènes*), Slesvig 1267 (DD 2 II 83).

Lokalitetsnavn; Løjt Næs, Løjt sogn, Rise h., Sønderjylland.

Fr. Paulus Jacobi MENE, lektor i Holbæk 1481 (Handlingar s. 26).

Usikker.

Fr. Nicolaus MORSING (*Morsingh*), Vejle 1481 (Handlingar s. 25).

Lokalitetsnavn 'af Mors', ø i Limfjorden, Nørrejylland.

Fr. Johannes NYBORG (*Nyborgh, Nyborg*) pønitentiar 1324–30, biskop Roskilde 1330–44 (bl.a. DD 2 II 139).

Lokalitetsnavn; Nyborg, Fyn.

Fr. Johannes NÆSE (*Næs*), Århus, til studie i Bergen ca. 1291 (KS 1 s. 560).

Form. personligt tilnavn ‘næse’.

Fr. Brotherus PARVUS, overført fra Slesvig til Lund efter 1283 (Gallén 1946 s. 255).

Form. personligt tilnavn ‘lille’.

Fr. Johannes PARVUS (*Parvum de Aros*), overført fra Århus til Lund 1252 (KS 1 s. 553).

Form. personligt tilnavn ‘lille’.

Fr. Godefridus PARVUS, overført til Odense 1252 (KS 1 s. 553).

Form. personligt tilnavn ‘lille’.

Fr. Olavus PINGUIS, overført fra Næstved til Åhus ca. 1291 (KS 1 s. 560).

Form. personligt tilnavn ‘fed’.

Fr. Jacobus PIUS, prior i Roskilde 1343–51 (DD 3 I 375; DD 3 III 391).

Form. personligt tilnavn ‘from’.

Fr. Nicolaus PORSE (*dictum Porsæ*), overført til studie i Köln ca. 1291 (KS 1 s. 561).

Slægtsnavn eller plantenavn.

Fr. Ludulfus DE PORTU, alias Lydeke VAN HAWEN, lektor i Stockholm 1436, prior i Oslo 1447, provincialprior 1457–70 (bl.a. Handlingar s. 9).

Slægtsnavn ‘af Havn’.

Fr. Jacobus PRIMUS, overført fra Roskilde til Viborg 1252 (KS 1 s. 553).

Form. personligt tilnavn ‘den første’?

Fr. Joseph PRIMUS, overført til Åhus 1254 (KS 1 s. 557).

Form. personligt tilnavn ‘den første’?

Fr. Aron RANDERS (*de Randrus*), overført fra Viborg til Reval 1246 (DD 1 VII 234).

Lokalitetsnavn; Randers, Jylland.

Fr. Benedictus RINGSTED (*de Ringstad*), pønitentiar 1364–70, biskop i 1370–71 (bl.a. DD 3 VII 57).

Lokalitetsnavn; Ringsted, Sjælland.

Fr. Mathias RIPENSIS, prædikenforfatter o. 1320 (KS 2 s. 494).

Lokalitetsnavn ‘af Ribe’, Ribe, Sønderjylland.

Fr. Nicolaus RIPENSIS, pønitentiar, biskop i Dorpat 1313 (Gallén 1946 s. 251).

Lokalitetsnavn ‘af Ribe’, Ribe, Sønderjylland.

Fr. Conradus RIVELINCH, overført fra Braunschweig til Bergen 1475 (QF 37 s. 21).
Usikker, evt. slægtsnavn.

Fr. Hermannus RUCEBORCH, overført fra Saxonia til Bergen 1498 (Handlingar s. 43).
Usikker, evt. lokalitetsnavn el. slægtsnavn.

Fr. Clemens Henrici RYTTING (*alias Ryttingh*), Stockholm 1480 (Handlingar s. 23).
Form. slægtsnavn, alternativt personligt tilnavn 'kniv'.

Fr. Ludovicus SFUOLTHE, Næstved 1487 (Handlingar s. 33).
Usikker.

Fr. Laurentius Nicolai SJÆLLAND (*de Sielandia*), Åhus 1480 (Handlingar s. 24).
Lokalitetsnavn; Sjælland.

Fr. Christiernus SKEREBEK, prior i Åbo 1336 (SD 4 3210).
Form. slægtsnavn el. lokalitetsnavn; f.eks. af Skärbäck (flere lokaliteter i Sverige).

Fr. Haquinus SKOGCER, overført fra Lödöse til Stockholm 1478 (Handlingar s. 16).
Usikker.

Fr. Jordanes SLAGELSE (*de Slaulosia*), visitator for Nørrejylland ca. 1291 (KS 1 s. 562).
Konventnavn el. lokalitetsnavn; Slagelse, Sjælland.

Fr. Magnus SLANGERUP (*Slangestorp*), biskop i Hamar 1364 (DN 6 264).
Lokalitetsnavn; Slangerup, Sjælland.

Fr. Theodericus STARKE, overført fra Saxonia til Slesvig 1478 (Handlingar s. 17).
Form. personligt tilnavn; glda. *stark* 'stærk'.

Fr. Jacobus DE STENDEL, lægbroder Sigtuna 1492 (Handlingar s. 38).
Usikker.

Fr. Martinus DE SUETIA, Napoli 1500 (Handlingar s. 44).
Lokalitetsnavn; Sverige.

Fr. Nicolaus DE SUETIA, Napoli 1492 (Handlingar s. 38).
Lokalitetsnavn; Sverige.

Fr. Simon DE SUETIA, prior i Lund o.1225 (SRD 5 s. 500).
Lokalitetsnavn; Sverige.

Fr. Nicolaus SWIR, hjemkaldes fra Oxford ca. 1291 (KS 1 s. 561).
Usikker, evt. slægtsnavn eller personligt tilnavn; ænyda. *svire* 'dreje sig' (DGP 2 s. 1110).

Fr. Henricus TAATH, Skänninge 1369 (SD 9 7952).
Slægtsnavn, skånsk adelsslægt Thott, el. personligt tilnavn; glsv. *that* 'tot'.

Fr. Hermannus THEUTONICUS, Lund ca. 1291 (KS 1 s. 561).
Lokalitetsnavn 'den tyske'.

Fr. Johannes THEOTONICUS, overført fra Roskilde til Reval 1246 (DD 1 VII 234).
Lokalitetsnavn 'den tyske'.

Fr. Petrus TRULLE, Kalmar 1479 (Handlingar s. 20).
Slægtsnavn, svensk adelsslægt Trolle, el. personligt tilnavn; glsv. *trull* 'troid'.

Fr. Laurentius TYLLINGENSIS, Sigtuna 1305–21 (MOPH 4 s. 137).
Lokalitetsnavn; evt. Tyllinge i Dalhems sogn ved Kalmar?

Fr. Ketillus DE UPSALIA, form. Sigtuna 1353 (SD 6:2 5444).
Lokalitetsnavn; Uppsala, Sverige.

Fr. Laurentius VESTMAN (*Vuesman, Vestman*), Stockholm 1491 (Handlingar s. 37).
Lokalitetsnavn eller slægtsnavn; f.eks. inkolentnavn 'af Västmanland' eller tysk slægtsnavn.

Fr. Laurentius WÆSTGOTUS, overført til Åbo ca. 1291 (KS 1 s. 560).
Lokalitetsnavn 'af Västergötland'.

Fr. Johannes Woxmoth, overført fra Lund til Reval 1246 (DD 1 VII 234).
Usikker, evt. personligt tilnavn; evt. af oldt. *Wahsmut* (Förstemann) (DGP 2 s. 1215).

Fr. Johannes ÅBO, pönitentiær 1333 (APS 1 I 300).
Lokalitetsnavn; Åbo (Turku), Finland.

Fr. Petrus ÅBO, pönitentiær 1338–47 (APS 1 I 323 et passim).
Lokalitetsnavn; Åbo (Turku), Finland.

Fr. Petrus ÅLBORG (*de Alæburghensis*), visitator Sønderjylland ca. 1291 (KS I s. 562).
Konventnavn el. lokalitetsnavn; Ålborg, Nørrejylland.

Nokre personlege tilnamn i Sverresoga

Av Gudlaug Nedrelið

1. Innleiing

Termen *tilnamn* blir brukt på ulike måtar i ulike fagmiljø i Norden (jf. Brylla 1999 s. 71 f., Nedrelið 1999 s. 96 f.). Kategorien er og blir flytande, eg viser til Nedrelið 2009b og tilvisingar der. Her brukar eg termen *tilnamn* i vid meining, om eit tillegg til førenamnet som har vorte brukt til å identifisera eller karakterisera ein person (jf. Hødnebo 1974 og Pettersen 1981 s. 73).

Tilnamnsmaterialet i Sverresoga er stort og uvanleg variert, og mange har interessert seg for det opp gjennom tidene. P. A. Munch (1857) diskuterte nokre av tilnamni i *Det norske Folks Historie*. Han blei imøtegådd på somme punkt av Gustav Storm (1884). Evald Lidén (1910) har med nokre av tilnamni or Sverresoga i sin artikkel om eldre nordiske tilnamn. Halvdan Koht har namneregister, med person- og stadnamn samla, i omsetjingi (Sverresoga 1967 s. 226–249).¹ Gustav Indrebø har gode namneregister med kommentarar i tekstutgåva frå 1921 (fotografisk opptrykk i 1981 s. 197–215). Han har delt inn i personnamn (med undergruppa tilnamn), stadnamn, folkenamn (dvs. innbyggjarnemningar) og andre namn (litteratur, skip og våpen, kyrkjer og messor).

Elles er dei fleste tilnamni nemnde og tolka, på ulike vis, i større oversyn over namn i mellomalderen som Rygh 1871, Finnur Jónsson 1907 og E. H. Lind (Bin. 1920–21). Mange av Linds tolkingar er vidareførde i noteapparatet i Þorleifur Hauksons utgåve frå 2007,² men i andre tilfelle går han attende til Finnur Jónssons tolkingar frå 1907.³ Til dømes skriv Lind «bringbärsbuske» om tilnamnet *Bringr* (Lind Bin. sp. 43), medan Þorleifur har «bringubreiðr» etter Finnur Jónson (ÞH s. 180). Om tilnamnet *Loki* skriv Lind (a.a.) «Nyn. *loke* ‘näve, labb’? Äller nyn. *lok*, *lokje* ‘tung ock senfärdig person’?» (Lind Bin. sp. 247), medan Þorleifur ogso nemner varianten *lokkr* og forklarar namnet som «kenndur við guðinn Loka eða við hárrýði sína» (ÞH s. 230). I desse tolkingane støder han seg på Finnur Jónsson (1907 s. 197, 260 og 300). Gudenamn er ikkje ei umogeleg tolking, me finn ogso ein Auðun Býleistr i saga. Den mytologiske Býleistr var bror åt Loke. Þorleifur Hauksón fylgjer Lind i fleirtalet av tilfelli, men han har ogso nye og sjølvstendige tolkingar av somme namn. *Kyrpinga-Ormr* har Lind som «avledn. av (...) *korpr*» (sp. 231), medan Þorleifur

¹ Fyrste utgåva kom i 1913. Her er det vist til femte utgåva frå 1967. «Dei fleste av Kohts merknader, som for stod i fotnotar, er no innarbeidde i namnelista» (Koht 1967 s.7).

² Heretter forkorta ÞH. Sidetilvisingar er til denne utgåva.

³ Forkorta FJ.

har «orðið kyrpingr merkir kroppinbakur eða væskill i fornu máli» (ÞH s. 153). Sjá ogso om Páll Flíða nedafor.

Historikarane har brukt namnematerialet for å prøva å fastslå heimstad og sosial stilling til namneberarane (td. Munch 1857 s. 121). I Oddmund Vestenfors uprenta mellomfagsoppgåve (1991) om tilnamn i Sverre-soga står derimot namnematerialet i sentrum for interessa. På den 14. sagakonferansen i Uppsala i august 2009 framførde underteikna eit innlegg om tilnamni i Sverresoga (Nedrelid 2009a).⁴ Då det innlegget vart skrive, hadde eg diverre ikkje hatt tilgang til Þorleifur Haukssons utgåve. Den avgrensa tidi gjorde det heller ikkje mogeleg å gå nærare inn på særleg mange av einskildnamni. Her går eg vidare med nokre tilnamn som fortel om personlege eigenskapar av ulike slag. Denne gongen har eg også note godt av Þorleifur Haukssons grundige arbeid og fått oppklart fleire misforståelsar.

Til dømes skreiv eg i 2009a at tilnamnet til Áskell Tyza ikkje stod i Lind. Men ved hjelp av variantapparatet hos ÞH fann eg han i Lind som Áskell *kutza*. Det blir sagt å vera feminin variant av tilnamnet *kutzi* (Lind Bin. sp. 228). Namnet er belagt med svært mange variantar, som *trýzza*, *ruza*, *kuza* og *tazza* (ÞH s. 157). Linds føretrekte tolking er som diminutiv av *kútr* ‘kut, pucker’ (meir om dette namnet nedanfor). I 2009 fann eg heller ikkje *Qzurr* Hisli i Lind. Dette er ogso eit namn med svært mange variantar, *hisla*, *brizla*, *bilsa* og *bizla* (ÞH s. 28 og 32). Dermed er det ogso råd å finna det i Lind, under *Qzsur bilsa* (sic). Beraren er den same som *Qzurr Balli*. «Han har kanskje haft två binamn» (Lind Bin. sp. 24). Med so mange variantar blir det ogso rom for fleire tolkingar, Lind set *bilsa* i samband med adjektivet *bilr*, og Þorleifur Hauksson ser *hisli* i samband med verbet *hisja* ‘blása linlega’ (1920–21 sp. 32).

2. Om tilnamni i Sverre-soga

Registeret i Indrebøs utgåve av Sverris Saga (1920 [1981] s. 203 ff.) var materialsamling både for Vestenfor 1991 og for meg i 2009a. I 2009a delte eg materialet på fire undertypar etter mønster av Karl Ryghs inndeling,⁵ nemleg 1) personlege tilnamn som fortel om indre eller ytre eigenskapar, eller hendingar som beraren har vorte kjend ved,⁶ 2) tilnamn som fortel om bustad eller opp-

⁴ Teksten kan nedlastast på adressa <http://hig.diva-portal.org>.

⁵ «Disse tilnavne have oftest hensyn til personens legemlige og aandelige egenskaber, ofte ogsaa til en eller anden handling, hvorved han har gjort sig navnkundig, undertiden til hans bopæl eller oprindelige hjemstavn eller ogsaa til hans slegtsskabsforhold eller stilling, og endelig stundom til mundheld.» (Rygh 1871 s. V f.)

⁶ Eg har tidlegare kalla denne undertypen for *kjennenamn* (Nedrelid 1998 s. 22), etter Vágslid 1932: «Sume var hædande, andre var berre kennenovn til á skilja folk med same døypenovn frá einannan» (s. 7). Men Olafsen (1922 s. 6) har brukt *kjendingsnavne* som overordna term, dvs. for tilnamn. Derfor kan det med noko rett hevdast at det er uheldig å bruka termen om den underordna typen. Det hadde likevel vore svært praktisk med ein term for denne særlege undertypen. «Personlege tilnamn» er langt og kronglete, og «Tilnamn som fortel om personlege eigenskapar» er endå verre. Dessutan er alle tilnamn på sett og vis personlege.

havleg heimstad (stadnamn med eller utan preposisjon, og stadnamn som føreledd i samansetjingar), 3) tilnamn som fortel om slektskap (vanlege førenamns-patronym var likevel ikkje medtekne) og 4) titlar og yrkesnemningar.

2.1. Avgrensingsproblem

All kategorisering og klassifisering fører til avgrensingsproblem og drøfting av kva kategoriar dei ulike namni høyrer til i. I 2009a refererte eg den langvarige diskusjonen omkring *Svína-Stefan* og *Svína-Peter*, der føreleddet har vore tolka både som stadnamn (*Svínoy* på Færøyane) og som appellativ. Etter mi meining må toponymet avvisast (Nedrelid 2009a s. 716). Eg diskuterte ogso nokre namn (*Jón Hein*, *Ásgeirr Hamarskalli*, og *Hagbarðr Muntari*) der Vestenfor og eg har tolka delvis ulikt, og derfor sett dei i ulike kategoriar. Eksempli viser at kategoriseringi i seg sjølv inneber ei tolking.

Ein problematisk type å setja i bås er tilnamn som fortel om bustad eller opphavleg heimstad, der stadnamnet går inn som føreledd i eit samansett namn, typen *Hamarskalli*. I 2009 plasserte eg desse i type 2, tilnamn danna av toponym. I den kategorien hadde eg då stadnamn i uendra form, stadnamn som styring i preposisjonsfrasar og stadnamn som føreledd i samansette tilnamn. Denne gongen har eg teke med tilnamn av typen *Hamarskalli* her, fordi der er namn som er interessante å diskutera i denne samanhengen. Kategoriseringi får lov å retta seg etter ærendet i dette tilfellet.

3. Tilnamn som fortel om personlege eigenskapar

Det er svært mange tilnamn av denne typen i Sverre-soga. Oddmund Vestenfor (1991 s. 9) har funne «mellom 120 og 130 namn som rører ved en åndelig eller kroppslig egenskap/-lyte, karakteriserer klede eller våpen brukt av personen, eller på annen måte viser tilbake på personen». Her er dei mange dyrenemningane medrekna. Vestenfor (a.a. s. 6 f.) har funne 15–20 tilnamn av denne typen.

3.1. Materialsamling

Til Saga-konferansen i 2009 sette eg opp ei materialsamling som bygde på registeret i Indrebøs utgåve av Sverris Saga, med visse tillegg (Nedrelid 2009a s. 713 ff.). Ved å jamføra med registeret i Þorleifur Haukssons utgåve har eg vorte merksam på dei mange ulike variantar i dei forskjellige handskriftene, ein variasjon som ikkje kom fram då eg brukte Indrebøs utgåve, som berre gjev att Cod. AM 327 4o. Eitt døme på det er Áskell *Tyza*, som eg diskuterte i 2009. Det er ogso belagt som *trýzza*, *ruza*, *kuza* og *tazza* (ÞH s. 157). Den store variasjonen gjer ikkje namnet mindre interessant, snarare tvert imot. Men det blir naudsynt å diskutera etymologiane, heller enn berre etymologien.

3.1.1. Tilnamn som fortel om personlege eigenskapar eller hendingar som har gjort beraren kjend

Ei liste over namn av denne typen finst i Nedrelid 2009a (s. 714).

3.1.2. Tilnamn med toponym som føreledd

I Nedrelid 2009a vart samansette tilnamn med toponym som føreledd sette i type 2 (tilnamn av stadnamn). Det gjaldt Sigurðr *Borgarklettr*, Sigurðr *Dótafinnr*, Ásgeirr *Hamarskalli*, Jón *Vágadraumr* og Qgmundr *Vágapungr*. Borgi som er nemnd i namnet til Sigurðr *Borgarklettr*, er, som det står i Lind, «tydliggen den av Sverre i Bergen anlagda. Sigurd var dess befålhavare» (Lind Bin. sp. 37). Lind tolkar det som »bärgknalle, klint (...) i någon överförd bemärkelse». Þorleifur tolkar namnet som «så sem borgarmenn njóta traust af» (ÞH s. 218). Det er med andre ord kanskje i overkant å kategorisera det som toponym, i alle fall er det i kanten. Namnet til Sigurðr *Dótafinnr* er truleg over kanten. I Nedrelid 2009a vart det plassert i type 2 fordi Lind forklarar det som «ett nutida öknamn på nordlandsfiskare». Lind (Bin. sp. 62) viser til Koht (1910 s. 100 f.) som forklarar *dot* «med lang, lukt o», som eit utnemne byfolket i Tromsø brukte på folk frå landdistrikti omkring. Han diskuterer førelekken, set det i samband med nedertysk *dôt*, men problematiserer det pga det tidleg belagde tilnamnet, «daa er det vel ikkje godt aa tenke paa laan ifraa nedertysk». Þorleifur viser til Finnur Jónsson (1907 s. 320), som prøver seg med verbet *dotta* ‘småsova’ som mogeleg føreledd, «den søvnige lap?, hvorved S. må forudsættes at være af lappisk herkomst». Þorleifur (ÞH s. 161) utelet tolkingi av føreleddet, men skriv «syfjaður Finni». I Norsk ordbok står *dot* som 1) »ein som er lat, slunten sein» og 2) «utnamn på fiskar» (NO 2 sp. 29 f.). Føreleddet kan etter dette ikkje reknast som eit toponym. Det er vanskeleg å lokalisera eit geografisk «dotland» rundt Tromsø, noko tilsvarande Strilelandet rundt Bergen, som forresten heller ikkje står på noko kart. Alle dei tre refererte tolkingane (FJ, Lind Bin., ÞH) les etterleddet som *finnr* i tydingi ‘finn, same’ (Heggstad 2008 s. 159). Anfinnur Johansen (2010) presenter ei ny og interessant tolking av dette namnet. Han set det i samband med færøysk *doddafinnur* (Føroyisk orðabók s. 191), snyte på hudsko, «skotipp på færøysko, tåtipp» (Lehmann 1987 s. 43).

Jón *Vágadraumr/-drumbr* og Qgmundr *Vágapungr* har, alle fall tilsynelatande, same føreleddet i sine tilnamn, og Lind (Bin. sp. 395) forklarar det med «från Vaage». Þorleifur skriv om den fyrste at det er «drumbsligur maður úr Vogum» (ÞH s. 99, tolking etter FJ), og om den andre skriv han «talið drigið af bæjarnafnið Vágar i Austur-Vogey í Lófóten» (ÞH s. 215). Den stadfestingi stiller eg meg tvilande til, for det står i teksten at han var ætta «af Uppløndum» (ibid). Dermed er det helst bygdenamnet *Vågá* som utgjær føreleddet i dette tilfellet. Føreleddet *Vága-* kan ogso vera genitiv av *Vágar* på Færøyaner, men sidan dette er Sverres motstandarar, er vel det mindre sannsynleg.

Lind (Bin. sp. 73) har ogso toponym som ei mogeleg forklaring på føreleddet i Eilifr *Eplastong*: «anger väl lång ock smärt kroppsbyggnad, men förbindelsen

med *epli* är egendomlig. Kanske stång att taga ned äpplen med (F. J-n). Då *Epla-* förekommer som förled i åtskilliga norska gårdsn., är det tänkbart at förleden i detta bin. förskriver sig från ett sådant.» Etterleddet *-stong* kan kombineras med stadnamn, det kjenner me frå Þóra *Møstrstong* i Heimskringla (Lind Bin. sp. 261), men der er det eit usamansett stadnamn som er føreledd. Eit samansett gårdsnamn med *Eple-* som føreledd (som td. *Eplaruð* eller *Eplapveit*, NG 19 s. 61) må i so fall ha mist etterleddet før det vart samansett med *-stong*. Det kan på ingen måte utelukkast, men det gjer kanskje tolkingi noko mindre sannsynleg. Ekbo (1947 s. 276) seier at avkorta stadnamn er særleg vanleg når stadnamnet står som føreledd.

3.2. Strevet med å etablera underkategoriar

Vestenfor (1991 s. 9 f.) har delt materialet i namn etter i «kroppslige kjennetegn ('ytre')» som Bergsveinn *Langi*, Bendikt *Lítli*, Ívarr *Skjálgi*, og «Kjennetegn i væremåte og oppførsel ('indre')» i si undersøking. Han tek mange atterhald, for somme namn er svært problematiske å kategorisera, og somme høyrer eigentleg til i fleire grupper samstundes. Eit døme kan vera tilnamnet *Skjalgi*, som Vestenfor har sett i gruppa med indre kjenneteikn. Mange av oss vil nok heller setja det å vera skjegli i bås med storleik, hårfarge og andre lett synlege kjenne-teikn.

Somme namn er sjølvinnlydande, som dei heilage (Sunniva *in Helga*, Eiríkr *inn Helgi*, Hallvarðr *inn Helgi*, Óláfr *inn Helgi*, Þorlákr *inn Helgi*), den gode (Magnús *inn Góði*) og dei unge (Áslákr *Úngi*, Guðbrandr *Úngi*). Namn som fortel om eigenskapar, særleg dei som fortel om storleik (*langi*, *lítli*, *magri*), målbruk (*skvaldri*), farge på hår og skjegg (*svarti*, *raudði*), kan òg vera gjennomskodelege og rimeleg lette å tolka, sjølv om det finst mange unntak og diskutabile tilfelle i denne gruppa. Det er tre *lange* (Bergsveinn *Langi*, Bengeirr *Langi* og Óláfr *Langi*) og ein *furulang* (Björn *Furulangr*), to små eller *unge* (Bendikt *Lítli* og Einarr *Lítli*), ein *mager* (Jón *Magri*), to *blinde* (Eiríkr *Blindi* og Þorfiðr *Blindi*, den fyrste er erkebiskopen), to *skjegle* (Ívarr *Skjálgi* og Sigurðr *Skjálgi*), tre *svarte* (Pétr *Svarti*, Ulfr *Svarti* og Þjóstarr *Svarti*) og ein *raud* (Eilífr *Rauði*) i saga.

Namn som fortel om personlege eigenskapar er ogso i mange tilfelle rimeleg enkle. Karar som Gunnarr *Galinn*, Hákon *Galinn*, Pétr *Ilska*, Pétr *Rangr* og Qnundr *Úfriðr* kan ikkje ha vore berre lette å omgáast med, kanskje heller ikkje Þorleifr *Styrja*, om namnet hans heng saman med *stýrr* 'kamp', som er ei av fleire tolkingar (ÞH s. 212). Andre namn i denne kategorien kan vera tvetydige.

Lind (Bin. sp. 57) forklarar namnet til Ívarr *Dapi* som 'vattenpuss, dypöl', og han nemner nynorsk *dave* 'maklig ock sjølvbelåten person' i samband med varianten *dafi*. Þorleifur har 'vatnspyttur' (ÞH s. 122). Underleg er det at ingen av dei nemner det norrøne adjektivet *dapr* 'daper, tung, sørgmodig' (Heggstad 2008 s. 105), færøysk *dapur* 'stur, hugsjuk' (Lehmann 1987 s. 40), nyislandsk *dapur* 'bedrøvet, mismodig, deprimeret, forstemt' (Widding m.fl. s. 92) og ny-

norsk *daper*, *dap* ‘still, modfallen, sorgtung, sturen’ (NO 1 sp. 1292). Men Vestenfor har fått det med, han skriv ‘doven, tung eller sørgmodig kar’ (1991 s. 11). Når eit adjektiv er belagt både i norrønt og i alle dotterspråki, er det ingen grunn til å mistru den betydningen, Ivar dape har vore ein sturen kar.

I preprintet til NORNA-symposiet var ogso Kolbeinn Strinef med på lista over eiterkveisor og vrangpeisar, fordi eg i farten oppfatta namnet *Strinef* som rett og slett ein *stridnase*. Lind (Bin. sp. 364) nemner «nyn. *stryhovud* ‘vresig, vanskelig person’», og legg til at «*Strýnefr* kan ha haft någon liknande betydelse» so heilt ved sida av var tanken kanskje ikkje.⁷ Men fyrste forslag hos Lind er «Förleden rimligtvis fvn. *strý* ‘blånor’.»⁸ Kunde annars vara ett dubbelbin: «hår som en blåntott + en märkvärdig näsa» (ibid). Finnur Jónsson har «Blárnæse, hvis næse er bevokset med stride hår» (1907 s. 202), og Þorleifur Hauksson har «*strýnefs*. með hárskúf⁹ í nösum» (2007 s. 198). Kva so med nynorsk *stridnase*? Ordet manglar i ordbøkene, men i jostedalsmålet (Indre Sogn) er det brukt om ein stabukk, person med uvanleg mykje bein i nasen. Den konkrete kroppsdelen kan derimot vera heilt upåfallande. Men det skulle i sofall ha vore **Striðnef* i norrønt, og endå det er fleire variantar (Lind Bin. sp. 364 s. *strinefr*, *strynefr*, *strynefur*, *stranefr*) er det ingen med *Strið*-. Faktisk er det ikkje belagt noko samansett tilnamn med *Strið*- som føreledd, korkje hos FJ eller i Lind. Kan <ð> eventuelt ha falle vekk? Hægstad (1916 s. 60) skriv at «Burtfallet av ð maa paa nokre stader ha byrja alt i gnorsk tid i sume høve», og Seip (1931 s. 174) har mange belegg på ð-bortfall frå 1200-talet, ikkje minst framfor nasal. I færøysk har adjektivet *striður* sideformi *striggjur*, med skjerpung. Skjerpingsformi må ha kome opp etter ð fall bort, men nett kor tidleg skjerpungi oppstod, er ogso usikkert (jf. Petersen 1993). Dersom *strýnef* skulle vore *stridnase*, måtte det vore både ð-bortfall og rounding av vokalen (sjølv om det finst ein variant med /i/), og då blir det helst i meste laget. Det ser ut som ÞH har det beste forslaget hittil, Kolbeinn har vel vore ein bustenase.

Namn som fortel om eigenskapar kan vera meir og mindre ugjennomsiktige, og endå verre er det med namn som fortel om hendingar. Dersom sagateksten ikkje fortel samanhengen, har me liten eller ingen sjanse til å tolka dei. Hallvarðr *marardrap* har etter alt å døma drepe ei merr, men omstendi omkring det er ikkje overleverte. Me kan ikkje ein gong vera sikre på at det verkeleg var ei merr. Lat oss ta Asbjørn *Selsbane* i Heimskringla som døme. I det tilfellet blir alt grundig utgreidd, fyrst forhistorien med Asbjørns uheldige kornkjøp, deretter detaljert skildring av drapet på Sel-Tore og tvangsforliket etterpå. «Hann var kallaðr Selsbani» (HK s. 297) kjem som ei logisk oppsummering av heile tåtten. Men dersom me hadde møtt ein mindre prominent Ásbjörn Selsbani,

⁷ Vestenfor (1991 s. 11) har nok tenkt på same måten, for ogso han tek med namnet under «stride personer, ville og modige».

⁸ «[BLÅNOR. sbst1 0] sämre, kortare o. gröfre tågor som vid häckling af lin, hampa l. dyl. afskiljas från de längre o. finare; blå; jfr STRYGARN» (SAOB).

⁹ «skúfur: dusk, kvast, visk, tob» (Widding m.fl., 1976, s. 658).

som berre var nemnd ein einaste gong i ein tekst, ville me lett ha konkludert med at dette var ein kar som hadde slege i hel ein sel.

Og sjølv når me har «Begleitsprosa»¹⁰ kan det vera dunkelt nok. Me får høyra om korleis Gudlaug Stallar (ogso kjend som Gudlaug Vale) vart so hardt såra at motstandaren trudde han var daud, drog kledi av han og gjekk sin veg. Men Gudlaug overlevde, og såret hans grodde. «Því kølluðu birkibeinar hann síðan Guðlaug gnitaskör.» (ÞH s. 48.) Her har me fortalet¹¹ bak tilnamnet, men det er likevel ikkje lettolka. Me finn fire ulike tolkingar hos Karl Rygh (1871 s. 20), Finnur Jónsson (1907 s. 195 f.), Evald Lidén (1910 s. 20 f.) og E. H. Lind (Bin. sp. 113), og nedafor kjem endå eit framlegg.

Sjølv om mange av namni er vanskelege å tolka, kan me i alle fall slå fast at det har vore (og er) mykje kreativitet i den folkelege namnedanningi.¹² Det er ikkje lett å driva namnpsykologi 800 år på etterskot, men me lyt tora å tru at mange av dei same årsakene til namngjeving var verksame då som no. Eit namn har ikkje vore gjeve utan grunn. Men grunnane har vore mange og ulike, og somme tider kryssande. Likevel kan me slå fast at tilnamn både i gamal og ny tid fortel om utsjånad, karaktertrekk og hendingar (jf. Stemschaug 1984 s. 54). Dei kan vera rosande, som Eiríkr *Laukr* ('ættarprýði', ÞH s. 75) og Ívarr *Horti* ('käck, rask', Lind Bin. sp. 155). Vel so ofte er dei spottande og nedsetjande, som Nikólás *Skaufhali* 'reverumpe', Sverres utnemne på biskop Nikolas (Lind Bin. sp. 318). I noko mon har ogso spottenamni vore brukte av berarane sjølve, jf. Svína-Peters tale til bymennene i Bergen: «Hér kómur at því sem mælt er: oft it sama svín í akri» (ÞH s. 148). Truleg har krigarflokkane vore ein særleg gunstig grobotn for slik namngjeving.

I borgerkrigenes tid har det eksistert til dels store flokker av profesjonelle krigere fra forskjellige deler av landet, mannfolksamfunn av same typen som skipsmannskaper i seinere tider. Nettopp i slike store flokker kan det oppstå behov for tilnavn som karakteriserer personene bedre enn fornavn og eventuelt patronymikon (Halvorsen 1975 s. 20).

Det verkar som mannskollektiv gjev særleg gunstig grobotn for oppkomsten av slik namngjeving. Meldgaard (1987 s. 39 f.) skriv om tilnamn på skuleelevar i blanda klassar, der gutane både har flest tilnamn, gjev flest tilnamn og brukar dei mest.

Tilnamni kan utan tvil spela på fleire assosiasjonar samstundes (jf. Stemschaug 1984 s. 53 om «kobla opphav»). Oddmund Vestenfor (1991 s. 13 f.) nemner *Aura-Páll* som eit døme. I Lind (Bin. sp. 9) blir førelekken tolka som topo-

¹⁰ Jf. Siegfried Beyschlag (1953 s. 113) om skaldedikt: «Es ist also die Feststellung zu treffen, daß für ein volles und befriedigendes Verständnis der Skaldengedichte in späteren Generationen die Entwicklung und zusätzliche Überlegung einer begleitenden, erläuternden Prosa unumgänglich war.»

¹¹ *Fortal* (n.) [fór'ta:l] er eit kort, munnleg tradert prosastykke, jf. «Kronikknotis, sagnnotis, oftest av historisk karakter», og «Kronikat, beretning i jeg-form om en ikke-overnaturlig opplevelse» (Grambo 1984 s. 87), norsk omsetjing av von Sydows (1948 s. 74, 78) termar *Chroniknotizen* og *Chronikat*.

¹² Slåande notidige døme finst i Stemschaug 1984 og Meldgaard 1987.

nym, *Aure* på Sunnmøre. Vestenfor minner om at *aura* ogso er genitivform av *eyrir*, og omtalen i teksten kan tolkast slik at mannen var glad i pengar. Sjølv om toponymet rimelegvis er rette tolkingi i dette tilfellet (mannen er kjend frå fleire kjeldor), kan assosiasjonen til den andre moegelege tolkingi ha spelt med. («Han heiter ikkje Øre-Pål for ingenting!»)

3.2.1. Dyrenemningar

Likevel treng me ikkje heilt avstå frå å laga underkategoriar, og ein relativt tydeleg underkategori er dyrenemne eller avleidingar til dyrenemne. Vestenfor (1991 s. 6) har funne 15–20 namn av denne typen i Sverresoga. Han har ikkje med *Kufungr* og *Fliða* i denne gruppa, han fylgjer Lind som forklarar *Fliða* som ‘sår, skråma’.¹³ Þorleifur Hauksson (ÞH s. 81) peikar på at appellativet *fliða* er olbogeskjel på færøysk. *Kufungr* er sjøsnegl, dei to berarane er far og son, og Þorleifur meiner namnet er eit ordspel. Tanken er tiltalande, i so fall har me her eit døme på det Stemshaug (1984 s. 55) kallar tilnamn ved arv, «slik at det nye tilnamnet nok blir ‘nytt’, men innafor forestillingssfæren til det opphavlege namnet».

Lind (Bin. sp. 306) har ogso tilnamnet til Ívarr *Silki* som dyrenemne, «*Selki* dimin. till ‘säl’ är utan tvivel den rätta namnformen», og det same har Þorleifur Hauksson, «Merking víðurnefnsins er selskópur eða lítill selur» (ÞH s. 86). Vestenfor (1991 s. 10) meiner me ogso må ta stoffnamnet (silke) inn i diskusjonen, «Silki (...) var et verdifullt klesplagg som lett kunne merkes i den tida.» *Silki/Selki* er brukt som tilnamn på fleire berarar. Lind (Bin. sp. 308) har *Silki* som oppslagsform og ‘Silke’ som tyding ved Jón *Silki*, men viser ogso der til *Selki*. Jón *Silki* kan vera den same som er kalla *Jón Silkifuð* på ein runepinne (sjå nedanfor), og i den samanhengen er havpattedyret truleg mindre aktuelt.

Generelt må det seiast at dyrenemne på ein eller annan måte er samanlikningsnamn. Vestenfor (1991 s. 7) formulerer det slik: «Likeens vil en i dag som kalles rev for eksempel være en luring, ha et skøyeraktig drag over ansiktet eller være rødlett og slank i fjeset.» Men me kan sjeldan forklara kva trekk som har vore utslagsgjevande for namnsetjingi, og i mange tilfelle har sikkert fleire trekk spelt saman.

3.2.2. «Utuktige» og «vulgære» tilnamn

Her skal me venda attende til Áskell *kuzsa* eller *kuza*. Lind nemner ogso nyn. *kusse* ‘kalv’ som moegeleg tolking, men finn den mindre sannsynleg på grunn av skrivemåten. I Fritzner står *kussa* ‘Ko’, (...) «forekommer som Øgenavn:

¹³ Lind Bin. sp. 84 f., sameleis i Fritzner 4 (tilleggsbandet), der det er vist til Lind Bin. NO 2 sp. 1478 f. har *flede* som ‘stort sår der huden er flængd av’ (betydning III), men under *flede* II står tilvising til den færøyske betydningen av ordet, og som II,3 står ‘eit slags skjel, trul. flødeskjel, olbogeskjel’ med belegg frå Sunnfjord.

Áskell kussa», medan Linds tolking er komi inn i tilleggsbandet (s. 206). Enno i dag blir «kussa, kussa» og «kussa kalven» brukt når me kallar på kyr og kalvar. Men Lind har fleire variantar med <t>, <d> og <z> (som reflekterer dental), og derfor går han bort frå kuforklaringi.

Ein notidslesar kan ikkje unngå å få andre assosiasjonar til namnet *Kuza*. Appellativet *kuse*, *kusse* (kvinneleg kjønnsorgan) er ikkje belagt med dental i dei moderne ordbøkene,¹⁴ men Torp (1919 s. 338) forklarar *kuse* som «avledning av *kuta*, se *kunta*». Om det faktisk er dette ordet, er skrivemåten med dental eller <z> forklarleg og upåfallande. Kan so ein mann bli kalla *kuse*? Det kunne dei i alle fall i nyare tid. I heimbygdi mi (Jostedal) var det ein mann som bar utnemnet *Kuse* i førre hundreåret.

I mellomalderen var dei ikkje særleg mykje finslegare, sjølv om Finnur Jónsson (1907 s. 367) skriv at «i og for sig er tilnavnene som sådanne yderst kyske, for så vidt som der er forholdsvis meget få, der angår legemets mindst nævnte eller nævnelige dele». I Heimskringla finn me ein Røgnvald *Kunta* (Lind Bin. sp. 226). På runepinnane frå Bryggen i Bergen møter me Jón *silki fuð*, Guðpormr *fuðsleikir* og Jón *fuðkúla* (Seim 1997 s. 185). Appellativet *fuð* blir ogso brukt om rauvhol, men Seim (1997 s. 183) skriv: «Det som fins av sammensetninger med *fuð* (jf. både ovenfor og nedenfor), peker i retning av at ordet normalt helst ble brukt om den kroppsåpningen som bare kvinner har.» Seim siterer Liestøl, som har peikt på at Jon Silke og Guttorm Sleikar er kjende frå andre kjeldor (s. 185 f.). Jon Kula har både Liestøl og Seim oversett, men han finst i Sverresoga, mellom dei lendmennene som fall i slaget på Ilevollane (ÞH s. 75). «Så kan vi spekulere på om de historiske personene i virkeligheten ble kalt ‘silkefud’ og ‘fudsleiker’, men at det ble ansett for så grovt og uanstendig at tilnavnene måtte sensureres før de havnet i sagaen og på gravsteinen.» (Seim 1997 s. 186). Det finst i alle fall døme på at nemne for kjønnsorgan i tilnamn er skriftfesta på pergament, eg har alt nemnt Røgnvald *Kunta* i Heimskringla, og i Sverresoga er ein mann kalla *Árni Skaðareðr*, «der gør skade med sin penis, el. den, der har fåt sin p. beskadiget» (FJ s. 218), «ofstopamaður um kvennafar» (ÞH s. 211).

Andre namn som må karakteriserast som «vulgære», er slike som inneheld ord for skit og lort. Her finn me Þrándr *Lyrta*, Einarr *Skitinbeini*, Sveinn *Sveitarskítr* og Þorgils *Þúfuskítr*. Den siste er den same som Inge Baglarkonge, og det er birkebeinarane som kallar han for *Tuveskit*. So kan ein fort tenkja seg at slike namn er gjevne og brukte av motstandarane, men Einarr *Skitinbeini* var ein birkebein (ÞH s. 212).

¹⁴ Oppslagsformer *kuse* og *kusse* i NO 6 (sp. 1313), *kusa* i Føroyisk orðabók 1998 (s. 645), *kússa* i Íslensk orðabók 2007 (s. 557), *kusse* i Ordbog over det danske sprog, elektronisk versjon, og *kussa* SAOB, elektronisk versjon (med dialektform *kusa*).

3.2.3. Hus- og skipsdelar og -utstyr

Ikkje so få namn har opphav i appellativ for hus- og skipsdelar og utstyr. I 2009 nemnde eg *Bita-Kári* og *Dúra-Jón*. Þorleifur tolkar *Bita-Kári* på same måten som eg gjorde, men det må tilleggjast at der ogso finst ein variant *Ríta-Kári* (ÞH s. 230). Þorleifur let *Dúra-Jón* stå ukomentert. I teksten møter me ogso ein Óláfr *Beitstokkr*. Lind (Bin. sp. 18) skriv at det «Är kanske liktydigt med *beitiáss* fsv. *betas* ett slags ‘bom til råsegl’». Þorleifur siterer Finnur Jónsson, som har tolka det som bordstokken i skip, beit er skipsheiti. I eit handskrift står det *beitstæðskr* (ÞH s. 208), i so fall er det innbyggjarnemning. Beitstad er i Nord-Trøndelag (NG 15 s. 34 f.). Lind har kome med eit synonym til etterledet, og her skal eg drista meg til å koma med eit anna, nemleg *skie*. Då blir det beitskie, ein kjend bygningsdel, «*beitskie* (av *II beit* og *skie*) loddrett trestykke innfelt i lafteveggen ved vindaugs- el. dørøpninga» (Nynorskordboka). Eg hadde ikkje tenkt på det, om det ikkje hadde vore andre bygningsdelar i materialet, men det er der vitterleg. Om namnet til Qnundr *Hlunnr* skriv Lind (Bin. sp. 150) «kan ju vara trädnamnet *hlynnr* ‘lönn’». Vestenfor (1991 s. 10) tolkar det som *hlunnr*, «lunn, stokk til underlag under skip ol. som skal dragast opp el. ned» (Heggstad 2008 s. 277), og det må vera like sannsynleg. For alt me veit, kan mannen ha snubla under eit skip ein gong, og fått namnet sitt av den grunn.

3.2.4. Mat og matemne

Mange tilnamn har med mat og matemne å gjera. Me finn det usamansette Brynjólfr *Blanda* (mysedrykk), men dei fleste er samansette: Helgi *Byggvomb*, Gunnarr *Grjónbokr*, Karl *Kjøtlær* og Óláfr *Smjörkollr* (meir om han nedafor). I Lind (Bin. sp. 343) står det at Gunnar *Grjónbokr* hadde sonen Einarr *Smjörbokr*, som ikkje er nemnd i Sverre-soga. Då er dette òg døme på tilnamn ved arv, «innafor forestillingssfæren til det opphavlege namnet» (Stemshaug 1984 s. 55). Den umiddelbare tolkingi er at dette har vore matglade karar, og derfor har dei fått slike namn. Men sjølvsagt kan namni spela på hendingar me ikkje veit noko om. Det er tilfeldig kva namn som festar seg (sjå døme i Meldgaard 1987).

4. Språkhistoriske anfektingar

Som alt nemnt ovafor er dette eit framhald av innlegget på sagakonferansen i Uppsala i 2009 (Nedrelid 2009a). For å få betre oversyn over variasjonen og ulike synspunkt på kva namni betyr, har eg sett saman ein katalog over tolkingar av desse tilnamni i Finnur Jónsson 1907, E. H. Lind Bin. og Þorleifur Hauks-son 2007. I denne gjennomgangen vart eg vår at dei lærde herrane har ulike og til dels motstridande oppfatningar på somme punkt, og det er nettopp slike punkt som byd seg fram for diskusjon og nytolking. Men i diskusjonen på slike punkt kan det reisast ymse språkhistoriske innvendingar.

4.1. Kor tidleg kan me rekna med nedertyske lån?

Som døme kan nemnast tilnamnet til Ívarr *Horti*. Det er eit rosande tilnamn i Lind (Bin. sp. 155), for der står det som ‘käck, rask’. Finnur Jónsson set det i samband med isl. *hortugur* ‘uforskammet’ (især om trodsige tjänestefolk, som ‘svarer’), *horti* altså ‘en som er trodsig, uvillig’ (FJ s. 330). Det er ikkje uvanleg at Finnur Jónsson mest byggjer på islandske parallellar, medan Lind gjer meir bruk av nynorsk material. Dømet viser at det same adjektivet har fått ulik betydning i nynorsk og nyislandsk. I Torps (1992) Nynorsk etymologisk ordbok er det ved oppslagsordet *hortig* vist til *hyrtig*, og ved *hyrtig* er det vist vidare til *hurtig*, og der slepp endeleg katten utor sekken: *hurtig* er lån frå nedertysk. I Blöndals (2008) Íslenzk orðsifjabók er ogso islandsk *hortugur* forklart som «tökuorð» og det er vist til det nyn. *hortig*, *hortug*, *hyrtig* og da. *hurtig*. Her er ogso fisl. *hortigr* forklart som ‘skjótur, röskur, hvaðvísl’. Dei to fyrste betydningane her stemmer godt med den nynorske som nok ligg bak Linds tolking, og dette er nok 1100-talsbetydningen (jf. termen fisl. i Íslenzk orðsifjabók), og ÞH sluttar seg ogso til Linds tolking i dette tilfellet.

Men adjektivet i begge språk viser seg å gå attende på eit nedertysk låneord, og korkje FJ eller Lind har problematisert dette. Her vil eg minna om Koht (1910 s.101), som fyrst set appellativet *dót* i samband med nedertysk *dôt*, og deretter langt på veg tek det i seg att pga det tidlege tilnamnet *dottaфин* «daa er det vel ikkje godt aa tenke paa laan ifraa nedertysk». Dersom me fyrst kan tillata oss å tenkja på ord frå nedertysk so tidleg, noko Lind, og før han Finnur Jónsson, ser ut til gjera med tilnamnet *horti*, må me ogso kunna tillata oss å sjå ein gong til på namnet til Jón Trín. Det nynorske adjektivet *trinn* ‘rund, kraftig’ ville ha passa svært godt som tilnamn. Men adjektivet *trinn* stammar frå mnt. *trint* (Falk & Torp 1903–06), sameleis fornsvensk *trinder*, «från mlty *trint*» (Hellquist 1922 s. 1221). Det nedertyske opphavet er rimelegvis grunnen til at korkje Finnur Jónsson eller E. H. Lind har trekt inn det adjektivet i diskusjonen om tilnamnet. Finnur Jónson skriv «betydning uvis» (s. 357), medan Lind spør seg om det «måne höra i hop med nyn. v. trena l. trina ‘växa trögt?’» (sp. 387), og ÞH siterer Lind (s. 220). Min fyrste tanke om Jón Trín var at han var ein rund kar, men eg slo det frå meg att pga det nedertyske opphavet. Etter å ha sett kva som står om *horti*, dristar eg meg å nemna det. Den store nedertyske låneordsbylgja kjem fyrst seinare, men sjølv om mange låneord fyrst syner seg i kjeldone på 1200-talet, kan dei ha vore innkomne før (jf. Seip 1931 s. 201). Tyskarane var allereie komne til Bergen, i store mengder («mikill fjöldi ok með stórum skipum»), det vitnar Sverresoga om (ÞH s. 159).

4.2. Kor gamle kan ord med seint belegg vera?

Tilnamnet til Gudlaug *stallar* (ogso kjend som Gudlaug Vale),¹⁵ har det vore mange ulike meiningar om, sjå ovafor. Teksten er eintydig på den måten at til-

¹⁵ Ogso dette namnet er det fleire, til dels sterkt motstridande forklaringar på, sjå Rygh 1871 s. 72, FJ 1907 s. 358, Lind Bin. sp. 396, ÞH s. 86.

namnet *Gnitaskor* heng saman med såret han fekk, men kva betyr det egentleg? Finnur Jónson (1907 s. 195 f.) meiner det betyr 'rokkehoved'. «Da G. første gang mødte sine stalbrødre efter at være bleven såret, har vel han hans hovud 'rokket' lidt, og derfor har de i spøg givet ham tilnavnet.» Lind (Bin. sp. 113) set det i samband med verbet *gnetta*. Han skriv at såret kan ha valda stivheit i halsen, «som vid rörelser på huvudet medfört ett knastrande ljud». Lind nemner ogso Evald Lidéns tolking. Lidén (1910 s. 20 f.) refererer Finnur Jónssons tolking, nemner Karl Ryghs forklaring utan å sitera han, og avviser begge. Lidén set namnet i samanheng med *gnit* (luseegg, dvs. 'luseegghår el. -hovud'), og forklarar det med at då såret grodde, fylgde det med slik kløe at det såg ut som han var lusete. Og Ryghs (1871 s. 20) forklaring, for å ta den med det same, er «Af skør i betydningen: sammenføjning; jfr. oldengelsk hnítan, støde, stikke.» Þorleifur Hauksson (s. 48) seier tilnamnet har uvisst betydning, men han nemner Finnur Jónssons tolking, det kan vel tyda på at han finn den mest tillitvekkjande.

I nynorsk finst adjektivet *gniten* 'forsiktig, påholden, gjerrig', og *gnita-* er eit vanleg brukt føreledd, mest kjend i samansetningi *gnitelus* 'gjerugknark', med synonymi *gnitefot*, *gnitepose* og *gnitepung*, som alle står i NO. Elles står der *gniteskap* 'gjerrigheit' og ogso *gnitesalt* 'salt ein må spare på'. Eg kan leggja til ord som ikkje står i NO som *gnitarederi* 'rederi med forsiktig forretningsførsel' ogso brukt overført om landbasert næringsverksemd, og *gnitaseskap* 'gjestebod der det blir spart på mat og kanskje særleg drykk'. Adjektivet skal ha samanheng med *gnida*, *gnika*, og er belagt i heile landet (NO 4 sp. 515). Dersom me ser etterleddet i samband med nynorsk *skør*, nemleg *hakk*, *skøre* (jf. Nynorskordboka), so kunne det vera om såret, og seinare æret på halsen. Dersom ikkje bonden hadde halde att på hogget, hadde stallaren mist hovudet, jf. uttrykket å *lusa* på hoppkanten. Skihopparen held att, tek ikkje i med tilstrekkeleg kraft, og resultatet blir eit *lushopp*. Korkje *lushopp* eller *lushoppar* står i NO, sjølv om begge ordi er vanlege. Men under verbet *lusa* står i alle fall «vera gjerug; spare (på noko), gjera noko utan full innsats, sluntra unna (arbeid): *han lusa på hoppet* om skihoppar som ikkje tek i av full kraft på hoppkanten» (NO 7 sp. 751). Det uttrykket er ogso inne i begge handordbøkene (Nynorskordboka og Bokmålsordboka). Å *lusa* er mao å vera *gniten*, ikkje dra til av full kraft. Ei nynorsk *gnitaskor* ville vore eit *lushogg*, og det kunne saktens ha vore eit tilnamn som «Stalbrøderne i Spøg» hadde gjeve, for å sitera Finnur Jónsson. Problemet med denne tolkingi er at det er høgst usikkert kor gamal den noverande bruken av *gniten* er. Aasen har *gniken* 'gnieraktig' (1977 s. 231), men ikkje *gniten*. Ross (1971 s. 259) har *gniten* 'smålig, nøyeregnende', med belegg frå Sogn og Voss, og sameleis Torp (1992 s. 173) «nisk. karrig, So Vo Shl».

Men det at eit ord ikkje er belagt før på 1800- eller 1900-talet treng ikkje å bety det er nytt. Det har me eit godt døme på i nettopp Sverresoga. Der er ein kar som blir kalla *Jón Kútiza*. Finnur Jónsson (s. 337) skriv «Betydn. uvis» før han kjem med eit forslag, medan Lind (Bin. sp. 227) ikkje har forklaring på

namnet. Men Þorleifur Hauksson (s. 77) skriv *kýrspeni*, og løysingi på gåta har han etter alt å døma frå Fritzner 1972 4, der det står i «Vel: *kuspene*, jvf. kutisse. A. Kjær i Festskr. til A.B. Larsen» (s. 206). A. Kjær (1924 s. 233) viser til at namnet er uforklart både hos Rygh og Lind:

... kun Finnur Jónson har en Gjætning i sin Samling af «Tilnavne i den islandske oldlitteratur»: «Betydn. uvis og hele ordet ret mærkeligt; endelsen minder om et ord som *trápiza*, men er dog næppe fremmedord som dette; det kunde være dannet af *kút-r* med den nævnte endelse» (Aarb. f. nord. Oldkynd, 1907, S. 337). Jeg tror dog, at der kan gives en mindre kunstig Forklaring end denne. I min Barndom har jeg i Bergen ofte hørt Ordet *Kutisse* (med Akcent på Iste Stavelse) ♂: Dievorte på Koens Yver.

Samansetjingi er ikkje belagt i Aasen, men Kjær kjenner ordet frå bergensk, og viser til at Aasen har etterleddet *Tissa* som «Tatte eller Patte» (s. 234). Kjærs argumentasjon verkar overtydande, og den har altså kome inn både i tilleggsbandet til Fritzner og i ÞHs utgåve av Sverresoga.

Kjærs eksempel viser at me må kunna tolka utfrå nynorsk betydning av ord. I den samanhengen skal eg nemna eit par namn til. Den eine er Óláfr *Smjorkollr*. Þorleifur Hauksson (s. 250) kommenterer ikkje namnet. Lind skriv (Bin. sp. 343, under *Smiqrbakr*): «I detta och följ. sammansatta bin. anger smiqr- säkerligen i allm. fetlagdhet» medan Finnur Jónsson (s. 287) har omsett det med «Smørhoved, fordi han lod sit hoved indgnide med fedt?». Finnur Jónsson omset sisteleddet med *koll*, «Menneske-hoved» (Fr.). Men i nynorsk kan *koll* ogso vera a) «dunk, kagge til å bera på ryggen», b) «til å ha mjølk og myse i (særleg ved frakting heim frå stølen)» (NO 6 s.778, *koll* 8a og b). Med denne betydningen får me ein «smørkagge», noko som passar med Linds forklaring. Ein feit mann kan godt kallast ein smørkoll.

Til sist skal nemnast Páll *Vårskinn*. FJ (s. 290) har «*varskinn*, Páll Sv. XII; el. *vår-?* Betydn. uvis» og Lind (Bin. sp. 398) *vår-*, *worskinn*, «Förleden tycks vara densamma som i *vårbelgr*. Ovisst ursprung.» ÞH (s. 163) kommenterer det ikkje. Underleg nok manglar ordet i handordbøkene, og ogso i Norsk riksmålsordbok. Endå alle som har hatt det minste kontakt med revejakt og annan pelsdyrfangst, veit at eit vårskinn er ikkje mykje å skryta av. Ved presentasjonen på NORNA-symposiet var eg diverre ikkje merksam på at Magnus Olsen (1934 s. 99) har greidd ut dette allereie i 1934.¹⁶ «Her er uttykkelig tale om ‘vårskinn’ blandt varer av ringe kvalitet.» Páll *Vårskinn* har vel vore noko ruskut i pelsen.

8. Sluttord

Me står alle på herdane til forgiengarane våre, og vil alltid vera i ubetaleleg gjeld til dei. Ved nærlesing blir ein imponert både over den store oversikten dei hadde og over kor iderike dei var. Þorleifur Hauksson vidarefører mange av

¹⁶ Takk til anonym konsulent for tilvisingi.

Linds tolkingar i noteapparatet, og han viser ogso flittig til Finnur Jónsson. Men i tillegg har han nye og sjølvstendige tolkingar. Det viser oss at alle namn er ikkje tolka ein gong for alle. Det komplekse namnematerialet i Sverresoga, med dei mange variantane av somme namn, byr seg fram for diskusjon og nye tolkingforslag.

Litteraturliste

- Ásgeir Blöndal Magnússon, 2008: Íslensk orðsifjabók. Reykjavík.
- Beyschlag, Siegfried, 1953: Möglichkeiten mundlicher Überlieferung in der Königs-saga. I: ANF 68. S. 109–140.
- Bokmålsordboka. (Elektronisk versjon: <http://www.dokpro.uio.no>)
- Brylla, Eva, 1999: 1. opponent, Eva Brylla. I: NN 16. S. 61–82.
- Ekbo, Sven, 1947: Personbinamn under vikinga- och medeltid. I: NK 7. Personnamn. Stockholm–Oslo–København.
- Falk, Hjalmar & Torp, Alf, 1903–06: Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog. [Fotografisk opptrykk 1992.] Oslo.
- Finnur Jónsson, 1907: Tilnavne i den islandske Oldlitteratur. I: Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie. Udg. af Det Kongelige Nordiske Oldskrift-selskab. 2. Række. 22. S. 161–382.
- 1911: Snorri Sturluson. Heimskringla. Noregs konunga sǫgur. Udg. af Finnur Jónsson. København.
- FJ = Finnur Jónsson, 1907.
- Fritzner, Johan, 1972: Ordbog over Det gamle norske Sprog af Dr. Johan Fritzner. Ret-telser og tillegg ved Finn Hødnebo. 1–4. Oslo–Bergen–Tromsø.
- Frændafundur. Fyrilestrar frá íslensk-færeyskri ráðstefnu í Reykjavík 20.–21. ágúst 1992. 1993. Reykjavík. Red. av Magnús Snædal & Turið Sigurðardóttir.
- Føroysk orðabók. 1998. Tórshavn.
- Grambo, Ronald, 1984: Folkloristisk håndbok. Begreper – termer. Oslo–Bergen–Sta-vanger–Tromsø.
- Halvorsen, Eivind Fjeld, 1975: Stedsnavn som tilnavn i Norge og på Island i middelal-deren. I: Binamn och släktnamn. Avgränsning och ursprung. Handlingar från NORNA:s tredje symposium i Uppsala 27–28 april 1974. Red. av Thorsten Anderson. Uppsala. (NORNA-rapporter 8.) S. 11–25.
- Heggstad, Leiv m.fl., 2008: Norrøn ordbok. 5. utgåva av Gamalnorsk ordbok ved Hæg-stad & Torp. Oslo.
- Hellquist, Elof, 1922 [1980]: Svensk etymologisk ordbok. Lund.
- HK = Heimskringla, sjå Finnur Jónsson 1911.
- Hægstad, Marius, 1916: Vestnorske maalføre fyre 1350 2. Sudvestlandsk. 2. Indre sud-vestlandsk. Færøymaal. Islandsk. Fyrste bolken. Kristiania.
- Hødnebo, Finn, 1974: Tilnavn. I: KL 18. Sp. 318–321.
- Indrebø, Gustav, 1921 [1981]: Sjå Sverris saga.
- Íslensk orðabók. Fjórða utgåfa byggð á 3. prentun frá 2005 með allnokkrum breytin-gum. Ritstjóri: Mörrur Arnason. [2007] Reykjavík.
- Johansen, Anfinnur, 2010: Norrøne navne – især personnavne på Færøerne frá vikingetiden til i dag. Foredrag halde den 28. november 2010 på konferansen Vest-nordisk språkkontakt gjennom 1200 år. Laurdag 27. og sundag 28. november 2010. Voss.
- Kjær, Albert, 1924: Tre Navne. I: Festskrift til Amund B. Larsen på hans 75-års fødsels-dag 15. desember 1924. Kristiania. S. 233–239.

- Koht, Halvdan, 1910: Dót, stril, skolp. I: MM. S. 100–101.
- Lehmann, Eigil, 1987: Færøysk-norsk ordbok av Eigil Lehmann; råd og rettleidingar gav Jóhan Hendrik W. Poulsen. Bjørgvin.
- Lidén, Evald, 1910: Äldre nordiska tillnamn. I: SNF 1. S. 1–53.
- Liestøl, Aslak, 1964: Runer frå Bryggen. Bergen.
- Meldgaard, Eva Villarsen, 1987: Tilnavne blandt skolebørn. I: Selskab for Nordisk Filologi. Årsberetning 1985–86. S. 38–45.
- Munch, Peter A. 1857: Det norske folks historie 3. Christiania.
- Nedrelid, Gudlaug, 1998: «Ender og daa ein Aslaksen eller Bragestad». Etternamns-skikken på Sør- og Vestlandet. Studiar i folketeljingsmaterialet frå 1801. Kristiansand. (Høgskolen i Agder. Forskingsserien 10 (tekstdel), 11 (materialdel).
- 1999: Svar frå doktoranden. I: NN 16. S. 92–109.
- 2009a: Personar og tilnamn i Sverresoga. Nokre diskutabile punkt. I: Preprint papers of The 14th International Saga Conference. Uppsala, 9th – 15th August 2009 2. Gävle. S. 712–721.
- 2009b: Titlar og tilnamn i Heimskringla. I: NN 26. S. 7–27.
- Nynorskordboka. (Elektronisk versjon: http://www.dokpro.uio.no/ordboksoek_nynorsk.html)
- Olafsen, Olaf, 1922: Norske slægtsnavne. Risør.
- Olsen, Magnus: Vårbelgir. I: MM 1934. S. 98–100.
- Petersen, Hjalmar P., 1993: Skerpingin í føroyskum. I: Frændafundur (sjå dette). S. 11–20.
- Pettersen, Egil, 1981: Personnavn i Vest-Norge 1450–1550. Oslo.
- Ross, Hans, 1971: Norsk Ordbog. Tillæg til «Norsk Ordbog» av Ivar Aasen. Oslo. [Fotografisk opptrykk av 1895-utgåva.]
- Rygh, Karl, 1871: Norske og islandske tilnavne fra oldtiden og middelalderen. I: Indbydelses-skrift til den offentlige Examen ved Thronhjems Katedralskole i Juni og Juli 1871. Thronhjem. S. V–X.
- SAOB = Ordbok över svenska språket utg. av Svenska Akademien. (Elektronisk versjon: <http://g3.spraakdata.gu.se>)
- Seim, Karin Fjellhammar, 1997: Om garpegenitiven som i stedet var et kjønnsorgan og andre «utuktige» leksemer i norske runeinnskrifter. I: Språket er målet. Festskrift til Egil Pettersen på 75årsdagen 4. mars 1997. Red. av J. Bondevik et al. Bergen. S. 160–178.
- Seip, Didrik A. 1931: Norsk språkhistorie til omkring 1370. Oslo.
- Stemshaug, Ola, 1984: Tilnamn i norske gruvesamfunn – Kongsberg og Røros. Trondheim–Oslo–Bergen–Tromsø. (Det kongelige norske videnskabers selskab. Skrifter 1984: 1.)
- Storm, Gustav, 1884: Studie over de færøiske sagn om bispesædet Kirkebø og kong Sverres ungdom. I: Historisk tidsskrift. 2 række. 4. Kristiania. S. 253–272.
- Sverre-soga. Omsett av Halvdan Koht. 5 utg. 1967. Oslo.
- Sverris saga etter Cod. AM 327 4°. Utgjevi av Den Norske historiske Kildeskriftkomisjon ved Gustav Indrebø. 1921. Kristiania. [Fotografisk opptrykk 1981. Oslo.]
- Sverris saga. Sverres saga. Utg. av Þorleifur Hauksson. 2007. Reykjavík.
- Sydow, Carl Wilhelm von, 1948: Kategorien der Prosa-Volksdichtung. I: C. W. v. Sydow: Selected papers on folklore. Published on the occasion of his 70th Birthday. Ed. by Laurits Bødker. København. S. 60–89.
- Torp, Alf, 1992: Nynorsk etymologisk ordbok. Oslo. (Fotografisk opptrykk av 1919-utgåva.)
- ÞH = Þorleifur Hauksson (2007) = Sverris saga (sjå detta).
- Vágslid, Eivind, 1932: Norsk navnesed. Oslo.

Vestenfor, Oddmund, 1991: Tilnamn i Sverresaga. (Uprenta mellomfagsoppgåve, Universitetet i Oslo.)¹⁷

Widding, Ole m.fl., 1976: Íslenzk-dönsk orðabók. Reykjavík.

Aasen, Ivar, 1977: Norsk Ordbog med dansk Forklaring af Ivar Aasen. 5 udg. Oslo. (Fotografisk reproduksjon av 1873-utgåva.)

Summary

Some personal bynames in Sverri's saga

By Gudlaug Nedrelid

The highly complex corpus of names to be found in Sverris saga, and the many variants of several names, invite new tentative interpretations. Most of the nicknames are interpreted in Lind (Bin.). Þorleifur Hauksson, in his edition of the saga, supports many of Lind's interpretations, and also often refers to Finnur Jónsson (1907). But he also offers new, independent interpretations, most of which seem sound and well founded.

This paper is a continuation of one read at the 14th International Saga Conference in Uppsala in August 2009 (the text is to be found at <http://hig.diva-portal.org>). The discussion at the conference was an encouragement to look more closely at a smaller selection of the data: names of the type referring to characteristics of various kinds. In addition, the present paper discusses or reinterprets nicknames such as Ívarr *Dapi*, Ívarr *Silki*, Áskell *kussa*, Óláfr *Beitstokkr*, Jón *Trinn*, Gudlaug *gnitaskor* and Óláfr *Smjörkollr*. The discussion also raises questions of language history, such as how early we can assume that a loanword from Low German was used as a nickname; and how far we can allow ourselves to rely in our explanations on apparently similar words from modern Norwegian, Icelandic and Faroese, if the words in question are not found in the medieval sources.

¹⁷ Oppgåva er tilgjengeleg for utlån (i kopi) på Universitetsbiblioteket i Oslo, sjå <http://ask.bibsys.no/ask/action/show?pid=920287522&kid=biblio>.

Namn och språk i multietnisk miljö

En studie av barns namn- och språkbruk i den mångkulturella stadsdelen Angered

Av Maria Löfdahl

Följande framställning bygger till stora delar på Lena Weners och min artikel Angered – en stadsdel och ett språk i förändring (Löfdahl & Wenner 2010).

Ett flertal undersökningar har gjorts av den varietet som utvecklats bland ungdomar i flerspråkiga storstadsmiljöer (Kotsinas 1994, Fraurud & Bijvoet 2004, Ekberg 2006). Relativt få undersökningar behandlar emellertid yngre barns språk. För att få en inblick i såväl barnens språkbruk som namnbruk har Lena Wenner och jag undersökt språket hos barn i stadsdelen Angered i Göteborgs kommun. I denna framställning kommer fokus att ligga på barnens bruk av och kännedom om såväl officiella som inofficiella ortnamn.

Vi har velat undersöka barnens aktiva och passiva namnförråd, eftersom vi betraktar våra informanternas namnkunnande och språkliga behandling av ortnamn som ett av flera olika mått på hur förankrade de är i såväl sin närmiljö som i centrala Göteborg. Vi anser även att barnens språkliga hantering av officiella ortnamn och det sätt på vilket de bildar egna, inofficiella namn kan betraktas som en ingång i deras språk i övrigt och belysa hur barnens språkbruk ser ut i relation till språkbruket hos barn i enspråkigt svenska miljöer. I studien har vi undersökt barnens kunskap om de officiella ortnamnens betydelse och vilka ortnamn i när- respektive fjärrmiljön de känner till och använder. Vi har även undersökt om de använder egna, inofficiella namn och vilka platser som i så fall namngivits. Vidare har vi genom akustisk analys undersökt om det föreligger uttalsmässiga skillnader mellan ortnamn och språket i övrigt för att se om ortnamnen intar en uttalsmässig särställning i barnens språk. Eftersom undersökningen är baserad på ett relativt litet material är detta arbete att betrakta som en pilotstudie, vars syfte i lika hög grad är att väcka frågeställningar inför fortsatt forskning som att ge några svar. Genom detta arbete vill vi även ställa frågan om den kombination av metoder vi här prövar är fruktbara vid analys av hur barnen språkligt hanterar ortnamn.

Metod för inspelning och analys

Sex flickor och fyra pojkar i åldrarna 8–12 år har intervjuats. Alla är födda i Sverige utom en flicka som kom till Sverige från Bosnien som mycket liten.

Två av de inspelade barnen kommer från enspråkigt svenska familjer. De övriga barnen har minst en förälder från ett annat land, och det råder stor variation i vilka språk som talas hemma. Förutom svenska förekommer bosniska, spanska, kurdiska, arabiska och kinesiska. Samtliga informanter upplever svenska som sitt starkaste språk, även om några av dem enbart talar ett annat språk hemma.

Sex av intervjuerna genomfördes våren 2008 på kulturskolan Blå Stället. Barnen intervjuades enskilt och en fritidsledare som inte deltog i samtalet närvarade för att barnen skulle känna sig tryggare. Inför samtalet hade barnen fått engångskameror för att ta foton av personer och platser som betydde mycket för dem. Dessa foton låg till grund för samtalet under intervjun. Våren 2009 genomfördes ytterligare intervjuer i Gunnaredsskolan och Råvebergsskolan. Två av de barn som intervjuats våren 2008 intervjuades igen och materialet kompletterades med intervjuer med ytterligare fyra barn. I dessa senare intervjuer samtalade barnen parvis. Denna metod valde vi bl.a. för att kunna studera barnens språk i en situation som ligger så nära en autentisk kamratsituation som möjligt.

För att få material till en analys av både barnens språk och namnförråd samt barnens tankar kring det egna språket och namnförrådet prövade vi olika metoder. För att undersöka barnens namnkunnande och höra hur de behandlar namnen i sin närmiljö fördes samtal om var skolan och andra för barnen väsentliga platser ligger, var barnen själva och deras kamrater bor och var de brukar leka på sin fritid. Under denna del av samtalet använde vi oss av kartor. För att studera vilka fjärrnamn barnen kände till och använde fördes samtalet över på vad barnen gjorde, när de åkte in till Göteborg. Samtalet kom att handla om vilka platser i centrala Göteborg barnen kände till och vilka namn de använde på dessa platser.

För att vi skulle kunna studera likheter och skillnader mellan hur barnen uttalar ortnamn jämfört med ord i det övriga ordförrådet fick barnen beskriva innehållet i olika bilder. Vi hade också med oss två ordlösa tecknade serier och barnen fick turas om att berätta innehållet i dessa serier för varandra. Denna metod användes för att få fram längre monologer som tjänar som underlag för analys av exempelvis ordföljd och diverse grammatiska fenomen.

Stadsdelen Angered

Angered var fram till 1967 en egen kommun men är nu en stadsdel i Göteborgs kommun, nordost om centrala Göteborg. Stadsdelen består av ett antal bostadsområden uppbyggda under åren för det s.k. miljonprogrammet (1965–74). Området planerades för över 100 000 invånare men expansionen avstannade och bostadsområdena blev isolerade stadsöar i den omgivande landsbygden. Idag har området ca 40 000 invånare. Området kännetecknas av språklig och kulturell variation och mångfald. I stadsdelsnämndsområdet Gunnared (där Angered

ingår) har drygt 67 % av invånarna utländsk bakgrund (informationen hämtad från Göteborgs stads hemsida).

Angereds centrum invigdes 1978. Där finns ett flertal affärer, närsjukhus, ett gymnasium och kulturskolan Blå Stället, där vår inledande kontakt med barnen togs och flera intervjuer genomfördes. Andra intervjuer genomfördes på Råvebergsskolan, som ligger i stadsdelen Lövgärdet några kilometer norr om Angereds centrum. Två barn intervjuades i Gunnaredsskolan som ligger i Angereds centrum. Dessa båda bostadsområden och skolor skiljer sig en del åt beträffande bebyggelse och social struktur, exempelvis domineras Lövgärdet av flerbostadshus, medan bebyggelsen i Angereds centrum har större andel småhus. Enligt uppgift från skolpersonal får dessa strukturella skillnader mellan de båda områdena även konsekvenser för barnens språk. Detta har fått som följd att vissa föräldrar söker sig från de norra områdena till skolor i närheten av Angereds centrum, eftersom de upplever att barnen talar »bättre» svenska där.

Barnens språk

Det finns många benämningar på det gruppsspråk som talas av ungdomar – både av andra generationens invandrare och av etniska svenskar – i förorterna. Exempel på dessa är rinkebysvenska, miljonsvenska, blattesvenska, förortssvenska och shobresvenska. Neutrala definitioner som används av språkvetare är *multietniskt ungdomsspråk*, *förortsslang* eller *svenska på mångspråkig grund*. För diskussion om olika benämningar se Bijvoet & Fraurud 2006.

Multietniskt ungdomsspråk brukar kännetecknas av prosodiska, grammatiska och lexikala avvikelser (se Kotsinas 2001). Vissa talare har endast något av dessa språkdrag, andra har alla i sitt språk. Det är viktigt att betona att det i de flesta fall inte rör sig om någon speciell brytning som går att härleda till ett bestämt språk. Barnen i vårt material låter ganska lika vare sig de har föräldrar som är enspråkiga i svenska eller föräldrar med annat förstaspråk än svenska.

Barnens språk innehåller naturligtvis även språkdrag som är typiska för den varietet som talas i Göteborg med omnejd (se Andersson 1994, 2000 och DAG, acc.-nummer 1587). Exempel på språkdrag som är vanliga i Göteborg är ett öppet uttal av långt *ö*, *u*-haltigt uttal av kort *ö*, öppet uttal av långt *ä*, ett *å*-haltigt uttal av långt *a* och ett bakre uttal av *sje*-ljudet. Alla dessa språkdrag är emellertid inte isolerade till göteborgskan utan vissa av dem bör kanske snarast betraktas som ungdomsdrag eller i vissa fall en pågående förändring i svenskans vokalsystem. De nämnda dragen finns i olika utsträckning hos samtliga informanter.

De flesta av våra informanter uppvisar stor språklig medvetenhet. Flera av dem kan växla mellan vad en informant kallar *angeredska* och en mer standard-språklig varietet. »Vi brukar prata kaxigt med våra kompisar» säger en informant och ger exempel på hur detta låter. Enligt informanterna använder alla slang: »Vi stora pratar så: Oj, du har en guzz. De små frågar vad betyder en

guzz och vi säger: det blir en tjej och sen dom lär sig». Barnen är medvetna om att detta är ett språk reserverat för ungdomar, och bara lämpligt i vissa situationer: »lärarna talar normalt». Flickorna anser att pojkar oftare använder slangord, och att de ibland pratar på ett sådant sätt att flickorna inte riktigt förstår vad de säger. Vissa av orden används inte aktivt av alla. Flickorna vet vad ordet *guzz* betyder men menar att det är ett ord som framförallt används av pojkar. Vi noterade även en skillnad mellan de båda bostadsområdena när det gäller kunskap om och användandet av slangord. Barnen från Lövgärdet tycks känna till och använda betydligt fler slangord än vad barnen från Angereds centrum gör.

Kunskap om namnens betydelse

Bent Jørgensen (2002) redovisar resultatet av en studie över köpenhamnska ungdomars namnkunnande. Han har genom frågeformulär bl.a. undersökt ungdomars namnkunnande i närmiljön och vilken funktion namnkategorier har för dem när det gäller att orientera sig i omgivningen. Jørgensens pilotstudie visar att tematiska namnkategorier inte ökar förståelsen av innebörden i gatunamnen för de danska ungdomarna.

De informanter som går i Råvebergsskolan bor i Lövgärdet. Gatunamnen i detta område tillhör namnkategorin »kryddor». I området möter bl.a. namnen *Paprikagatan*, *Fänkålgatan*, *Körvelgatan*, *Kaprisgatan*, *Mejramgatan*, *Rosmaringatan*, *Kryddnejlikegatan*, *Vaniljgatan* och *Kryddpeppargatan*. Även gatunamn vilkas förled innehåller de mer allmänna orden *krydda* och *kryddväxt* finns i området, exempel på detta är *Kryddvägen* och *Kryddväxtgatan*. Meddelarna är, till skillnad från de danska ungdomarna i Jørgensens studie, väl medvetna om att de flesta gatunamnen i Lövgärdet ingår i ett namnsystem innehållande namn på kryddor. De kände även väl till de flesta av dessa kryddor, endast vid gatunamnet *Körvelgatan*, där Råvebergsskolan ligger, uppvisade informanterna viss tveksamhet. De förstod av sammanhanget att körvel borde vara en krydda, men kände sig osäkra på hur denna krydda såg ut eller smakade. Detta namn var även lite svårt att uttala för flera av meddelarna. Meddelarna var så införstådda i den namnkategori de flesta av området gatunamn tillhör att de, när de talade om kamrater på den närliggande Trädgårdsgårdsskolan, reagerade med förvåning på gatunamnet *Trädgårdsgärdet*: »men det är ju ingen krydda!». De reagerade även på att gatunamnet *Svarte Filips gata*, som fått sitt namn efter den legendariske fotbollsspelaren John Filip Johansson, föll utanför mönstret. Sannolikt är det så att namnkategorin i sig här ger barnen referensramar att förstå gatunamnen i närmiljön. Kanske är det till och med extra viktigt för dessa barn som ibland talar ett annat språk än svenska i hemmet att få referensramar som ökar förståelsen för de ord som ingår i namnen. Resultaten stämmer överens med Carina Johanssons (2009 s. 74) stadsdelsundersökningar i Stockholm.

Barnen är, åtminstone ibland, medvetna om att namnen har ett onomastiskt innehåll. En flicka etymologiserade namnet *Angered* och förklarade för oss att

namnet innehåller frasen *det regnar* baklänges. Hon menade att det skulle syfta på att det ofta är dåligt väder i Angered.¹

De informanter som går i Gunnaredsskolan bor framförallt i närheten av Angereds centrum. Även i detta område ingår flera av namnen i ett onomastiskt system som utgörs av en dominerande namnkategori, här kategorin »jordbruksredskap». Gunnaredsskolan ligger på *Fjäderharvsgatan*. På denna gata bor även meddelarna. På *Fjäderharvsgatan* och på den närliggande *Länkharvsgatan* har informanterna de flesta av sina kamrater. Det är dessa gator, med tillhörande gårdar, som utgör barnens huvudsakliga lekplatser. Meddelarna är alltså väl förtrogna med området och har bott här länge, men på frågan om de visste vad namnen betyder reagerade de med förvåning. De uppfattade namnen som fullständigt ogenomskinliga. De hade inte heller någon känsla för att dessa namn semantiskt hörde samman. Barnen hade även vissa svårigheter att uttala dessa långa gatunamn. När en av informanterna, som bor på *Fjäderharvsgatan*, skrev ner sin adress skrev han namnet »*Fjäderhavsgatan*». Han uttalade även namnet så, vilket visar att han inte uppfattat namnets betydelseinnehåll. Där emot skulle hans missförstånd kunna vara ett uttryck för mönsterpåverkan, där han ansluter gatunamnet till andra namn i omgivningen som har med hav att göra.

Att meddelarnas kunskaper om gatunamnens betydelser skiljer sig åt i de två områdena kan delvis förklaras av att de gatunamn som ingår i namnkategorin »kryddor» är mer genomskinliga än vad de namn som ingår i kategorin »jordbruksredskap» är. Det kan även bero på att de barn som går på Gunnaredsskolan bor i ett område som delvis skiljer sig från området Lövgärdet. Dessa barn tycks inte röra sig fritt i närmiljön på samma sätt som barnen i Lövgärdet gör och har därmed inte samma överblick över området och dess namnbestånd. Barnen på Gunnaredsskolan känner även till färre namn i närmiljön. Om hur informanter i några stadsdelar i Stockholm uppfattar olika namnkategorier, se Johansson 2007.

Inofficiella namn i närmiljön

Som nämnts ovan är de barn som bor i området Lövgärdet och går i Råvebergsskolan väl förtrogna med sin närmiljö och med gatunamnen i närområdet. De är mycket positiva till Lövgärdet. »Här bor snälla människor, det är inte mycket bråk och det är nära till roliga saker», säger en pojke. När informanterna talar om gatorna i närmiljön använder de kortformer; *Kaprisgatan*, *Mejramgatan*, *Paprikagatan*, *Rosmaringatan* och *Vaniljgatan* kallas genomgående för *Kapris*, *Mejram*, *Paprika*, *Rosmarin* och *Vanilj* i barnens löpande tal. »Vi säger att vi ses vid Kapris», sa en informant och tillade »det gör mest ungdomarna.»

Det är alltså framförallt barn och ungdomar som använder dessa ellipser. För

¹ Namnet *Angered* innehåller troligen en inbyggartebeteckning *avungar* 'de som bor vid aven/avarna', dvs. vid vattensamlingen (-arna). Efterleden är *ryd* 'röjning' (SOL s. 23).

att använda sådana former måste man vara väl förtrogen med sin närmiljö. Såsom Maria Vidberg (2008) påpekar måste man uppleva att man har rätt att använda dessa inofficiella namn. Denna känsla för om man har rätt att använda ett visst namnskick eller inte speglar hur förankrad man som namnbrukare är i ett område.

Genom att använda kortformer, som närmast kan betraktas som smekformer, på gator som är viktiga i kamratgruppen signalerar barnen tillhörighet och lojalitet med den grupp som utgör namngemenskapen. Detta bidrar till att skapa och förstärka gruppidentiteten (se Ainiala 2005 s. 21 ff.), något som förefaller mycket viktigt för den grupp av barn vi intervjuat. Liknande bruk av av gatunamnsellipser återfinns även hos namnbrukare i Stockholm (se Johansson a.a. s. 100).

Även de informanter som går på Gunnaredsskolan och bor nära Angereds torg använder ellipser av namn. Här är det dock inte gatunamnen som förkortas, utan namnen på den egna skolan och andra närliggande skolor. *Gunnaredsskolan* omtalas som *Gunnared*, *Vättleskolan* som *Vättle*, *Gårdstensskolan* som *Gårdsten* och *Rannebergsskolan* som *Rannebergen*. Dessa barn har uppenbarligen inte någon nära relation till de närliggande gatunamnen, som de tycks uppfatta som svårbegripliga och svåruttalade. Istället är det alltså namnen på skolor i området som anses så viktiga inom kamratgruppen att man använder kortformer för deras namn. Kanske är det så att dessa barn inte rör sig fritt i närmiljön på samma sätt som barnen i Lövgärdet. När de talar om det intilliggande Angereds torg omtalas detta dock endast som *Angered*. Möjligen är det så att man här kan dra slutsatser om barnens aktivitetsmönster genom att studera det som Lars-Erik Edlund (2008 s. 13 ff.) kallar för deras mentala kartor.

Inom svensk forskning om barns språkutveckling såväl som inom namnforskningen saknas till stor del undersökningar om hur barn bildar ortnamn. Vissa förtjänstfulla nordiska undersökningar har emellertid gjorts. Lars Huldén (1976) har i sin uppsats *Barnens ortnamn* behandlat ortnamn bildade av svenskspråkiga barn i Finland. Detta material visar på att barnen, precis som vuxna namngivare, använt sig av olika principer; namnmaterialet innehåller uppkallesenamn, namn som åsyftar barnens lekar och tillfälliga händelser, jämförelsenamn samt namn som beskriver naturförhållandena. Om namn, till stor del barnens, bildade inom familjekretsen handlar Maj Reinhammars (2006) *Kläppen*, *Åtgärdet* och *Lilla gubben*. Orienteringspunkter i en familjär namnmiljö. Katharina Leibrings (2002) uppsats *Bultron*, *Papegojan P* och *Samiri*ami – om namn på leksaker ger via barnens leksaker en inblick i hur barns namngivning går till. Här visar hon vilka namngivningsprinciper barnen tillämpat när de namngivit sina leksaksdjur. Kaisa Tikka (2008 s. 73 ff.) analyserar i sin artikel *Kontakter inom barnkultur – barn som namngivare och namnbrukare* hur barn namngivit sina lekplatser. Genom en strukturanalys av barnens namn delar hon in dessa i olika kategorier och finner att de flesta lekplatsnamnen utgörs av namn som bildats för barnets egna fantasilekar. I hennes material har aktiviteten eller verksamheten varit viktiga för namngivaren.

Barnen i Angered rör sig i huvudsak i den omedelbara närmiljön, dvs. den miljö som utgörs av bostadsgator med tillhörande gårdar, torg, närliggande lekplatser och själva skolområdet. I de stora, närliggande skogsområdena vistas de inte själva. En informant uppgav att han plockat blåbär där med sina föräldrar några gånger, men för övrigt använder barnen inte dessa områden som lekplats i någon större utsträckning. Endast två informanter berättade att de ibland leker i ett litet skogsparti som de, på grund av skogspartiets storlek, kallar *Lillskogen*. Leken förläggs istället företrädesvis till stadsmiljön, på de gårdar och lekplatser som finns i anslutning till bostadshusen. Det är här man framförallt finner barnens egna, inofficiella ortnamn.

I några fall har bokstävernas form givit upphov till jämförelsenamn; en gård som enligt meddelarna är formad som ett *u* kallas *U-gården*, en annan gård har på grund av sin form fått namnet *H-gården* och ytterligare en lång, smal gård kallas *I-gården*.

I ett annat område i Angered är det färgen på de omgivande husen som inspirerat namngivarna. Här finns *Röda gården*, *Gula gården* och *Gröna gården*. Det hela kompliceras dock av att det finns flera *Röda gården* och *Gröna gården*. Ofta tycks detta inte spela någon roll, men ibland, när kamratgruppen vidgas och namnbrukarkretsen växer, uppstår missförstånd och ett förtydligande behövs. »Då säger vi NNs gård istället» förklarar en informant.

Nära Angered's torg finns en gräsplan med fastgjutna träningsredskap, tänkta för både vuxna och barn. Dessa är formade som stora, böjda bågar och spiraler och de är gula och röda till färgen. På grund av sin utseendemässiga likhet till både färg och form med bokstäverna i McDonalds logotyp kallas dessa ställningar *Macdonaldsgrejerna* av barnen.

Dessa inofficiella namn används nästan uteslutande av barnen själva. De vuxna känner till dem men använder dem, enligt informanterna, inte. I något fall ogillas till och med namnet av de vuxna. Det gäller en liten närbutik som kallas *Araben*, därför att dess innehavare kommer från ett arabiskspråkigt land.

Namnbildningar med suffix som *-is* och *-an*, exempelvis *Rålis* för *Rålambshovsparken* i Stockholm (se Nyström 2007 s. 21) saknas i vårt material.

Barnens inofficiella namn tycks kunna delas in i tre kategorier: ellipser av officiella namn, jämförelsenamn och rent beskrivande namn. Fantasinamn av den typ som beskrivs i Kaisa Tikkas (2008) material saknas. Vad detta beror på är svårt att förklara. Kanske skiljer sig de olika barngruppernas sätt att leka åt. En möjlighet är att namnbrukarkretsarna i vårt material är större, vilket kan få till följd att rent beskrivande namn och jämförelsenamn grundade på likhet med allmänt kända företeelser (t.ex. McDonalds och formen på bokstäver) fungerar bättre än fantasinamn som syftar på mer interna lekar. Det är inte heller omöjligt att de olika informantgruppernas språkliga bakgrund skiljer sig åt, och att detta påverkar namngivningen.

Som framgår ovan är inga av de inofficiella namnen, trots namnbrukarnas multikulturella bakgrund, bildade på något annat språk än svenska. Detta avviker från de resultat som framkommit i den finska undersökning av den soma-

liska gruppens namnbruk i stadsdelen Nordsjö i Helsingfors som presenteras bl.a. i Ainiola 2010. Där visar det sig att den somaliska gruppen benämner platser i omgivningen med namn bildade på det egna språket. Några sådana tendenser finns inte i vårt material. Det kan bero på flera saker. En förklaring kan ligga i den intervjuemetod vi valt. Som nämnts ovan intervjuades ungefär hälften av barnen enskilt. De andra intervjuerna genomfördes parvis, och barnens lärare valde ut de barn som skulle intervjuas tillsammans utifrån vilka som brukar umgås. Ingen av de i par intervjuade barnen hade något annat gemensamt språk än svenska. Anledningen till att vi grupperade dem på ett sådant sätt var alltså att vi genom att låta barnen samtala med barn de brukade leka med ville komma så nära en autentisk kamratsituation som möjligt. Möjligen påverkade detta resultatet, eftersom svenska är det språk dessa kamrater talar med varandra. Kanske hade vi genom att intervjua t.ex. två kurdisktalande barn tillsammans fått ett annat resultat, och kanske hade det då visat sig att barnen använder inofficiella namn bildade på det egna språket, precis som i den finska studien. Det är emellertid inte alls säkert. I primärområdet Lövgärdet har nära 73 % av invånarna utländsk bakgrund och i området Angeredens Centrum är siffran 66 %. Hur många språk som talas i området är omöjligt att säga, men skolorna i Gunared erbjuder modersmålsundervisning på över 20 språk (informationen hämtad från Göteborgs stads hemsida). Denna språkliga mångfald gör att det för barnen troligen blir naturligt att använda svenska som ett slags lingua franca inom kamratgruppen och deras vänskapsband begränsas inte av ett eventuellt modersmål eller av föräldrarnas (tidigare) nationalitet. Dessa barn upplever sig som svenska, och svenska är deras starkaste språk. Därför är det naturligt för dem att bilda inofficiella namn på svenska och därigenom definiera sin identitet. Ett belysande exempel är en kurdisk flicka som under en intervju berättar att hon av sin pappa blev tillsagd att inte tala svenska utan kurdiska med sin lillasyster. Visserligen behärskade flickan kurdiska och talade det med sina föräldrar, men det kändes onaturligt för henne att tala kurdiska med den nästan jämnåriga systemen.

Namnkunnande

I studien Sociologiska namnstudier (1973) behandlar de finländska namnforskarna Peter Slotte, Kurt Zilliacus och Gunilla Harling (numera Harling-Kranck) olika gruppers kunskap om och bruk av ortnamn. Här belyses samband mellan personers namnkunnande och deras ålder och kön. Det visar sig att män och äldre personer i genomsnitt känner till fler namn än vad kvinnor och yngre personer gör, och att könsskillnaden väger tyngre än åldersskillnaden. Denna fördelning gäller i fråga om både när- och fjärrnamn. Naturligtvis är undersökningsmaterialet ett helt annat i den finländska studien, men det är ändå intressant att ställa sig frågan om vårt material uppvisar liknande tendenser som det finländska materialet. Vi har undersökt om barnens kunskap om när- respektive fjärrnamn är könsrelaterad. Variabeln ålder är inte relevant i

vårt åldersmässigt homogena material, men påpekas kan att barnen själva anger att de inofficiella namnen de använder inte brukas av vuxna.

De ortnamn de flesta av de undersökta barnen behärskar bäst är namnen i den absoluta närmiljön. Det är framförallt gatornas och gårdarnas namn de bäst känner till och använder. De är även väl förtrogna med namnen på de närliggande bostadsområdena i Angered, och de flesta kunde peka ut dem på kartor. Även namnen på de olika skolorna inom stadsdelsnämndsområdet Gunnared ingick i barnens namnrepertoar. Det syns dock en tydlig skillnad mellan barnen i de olika bostadsområdena; meddelarna i Lövgärdet uppvisade betydligt större kunskap om gatunamnen i närmiljön än vad meddelarna i Angereds centrum gjorde. Barnen från Angereds centrum var mer förtrogna med namnen på angränsande bostadsområden och närliggande skolor än med namnen på närliggande gator. Värt att notera är även att de intervjuade barnen som bor nära Angereds centrum, som svar på en direkt fråga, uppgav att de bor i Göteborg medan barnen i Lövgärdet på ett annat sätt tycks identifiera sig med bostadsområdet och som svar på samma fråga i högre utsträckning uppgav att de bor i Lövgärdet. En flicka svarade att hon bor i »Sverige, Göteborg, Lövgärdet, Mejram[gatan]». Det förefaller inte vara någon könsskillnad när det gäller namnkunnande i närmiljön.

Nordost om Angered ligger Vättlefjäll, som är ett av de större friluftsområdena i Göteborgsregionen. Här finns både vandringsleder och badplatser vid de många sjöarna. Det framgår av intervjuerna att barnen inte känner till detta område och inte heller namnen på de sjöar som finns där.

Alla barnen uppger att de åker in till centrala Göteborg ibland, med eller utan sina föräldrar. De uppvisar förtrogenhet med namnen på kända platser såsom nöjesparken Liseberg, paradgatan Avenyn, det stora köpcentrumet Nordstan, parken Slottsskogen och Hisingen, där stora affärscentrum finns. Barnen känner, av förklarliga skäl, till färre fjärnamn än närnamn. Här tycks det inte föreligga någon skillnad mellan informanterna från de olika bostadsområdena, men en tendens verkar vara att pojkarna, som har större möjlighet att röra sig i Göteborgs centrum utan sällskap av föräldrar, uppvisar större förtrogenhet med fjärnamnen. När det gäller dessa namn på platser i centrala Göteborg tycks barnen inte använda några inofficiella namn, vilket naturligtvis barn bosatta i Göteborgs centrum gör. Det inofficiella namnet *Lisse* för nöjesparken Liseberg är etablerat både bland barn boende i centrum och i vissa andra söderut belägna förorter, men ingen av våra informanter använde detta namn.

Olikheter i uttal mellan ortnamn och appellativ

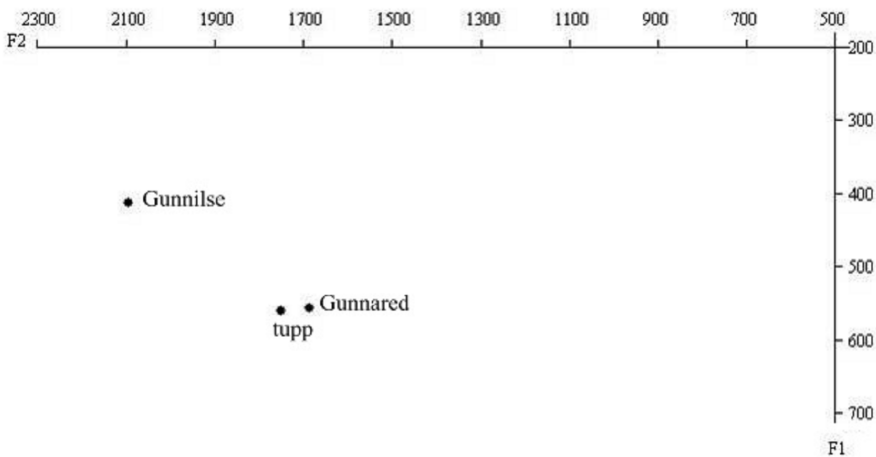
Det finns åtskilliga drag i barnens språk som skiljer sig från gängse göteborgska och som inte heller kan härledas till något bestämt språk, exempelvis ett annat prosodiskt mönster eller tendensen att förlänga korta vokaler och att förkorta de långa. Här förefaller den språkliga normen vara det språk som talas i kamratgruppen och av äldre barn på skolgården.

Naturligtvis känner barnen till och använder de officiella namnen på både den egna stadsdelen och angränsande, på närliggande småorter och på platser i den egna stadsdelen. För att undersöka hur barnen språkligt behandlar dessa ortnamn jämfört med språket i övrigt har vi såväl auditivt som akustiskt analyserat uttalet av vokaler *u*, *ä* och *ö*.

Vi tycker oss ha noterat en skillnad i uttalet av *ä* och *ö* i ord (hur det förhåller sig med uttalet av ortnamn är ej undersökt) mellan barn och vuxna i hela Göteborg, där barnen har betydligt öppnare uttal än äldre generationer. För att undersöka hur våra informanter uttalar dessa vokaler har vi genom akustisk analys jämfört vokaler i namnen *Gunnilse*, *Lövgärdet* och *Räveberget* med vokaler i orden *tupp*, *över* och *räv*.

Det framkom i analysen att ordet *räv* uttalas med ett öppnare *ä*-ljud än namnet *Räveberget*, och att *ö*-ljudet i ordet *över* uttalas mer öppet än *ö*-ljudet i namnet *Lövgärdet*. Det tycks som om en pågående förändring leder till öppnare *ä*- och *ö*-ljud i ordförrådet, medan ortnamnen ännu inte nåtts av denna utveckling.

Denna tendens till olikhet i uttal mellan ordförrådet och ortnamnen exemplifieras i figur 1 där en jämförelse i uttal mellan *tupp* och *Gunnilse* hos en och samma informant visas. Där kan man utläsa att *u*-ljudet i namnet *Gunnilse* uttalas längre fram än vad vokalen i ordet *tupp* gör. Barnets uttal av namnet *Gunnilse* uppfattas snarast som *Gynnilse* och ansluter sig till ett äldre, lokalt uttal av namnet. I OAU:s samlingar finns flera belägg på ett *y*-haltigt uttal av namnet *Gunnilse*. Holmberg (1976 s. 16) framhåller det slutna uttalet av kort *u*, som ofta drar mot *y*, som ett typiskt Göteborgskt drag. Ordet *tupp* uttalas i äldre göteborgska med *y*-haltigt *u*-ljud. *Gunnared* uttalas däremot med ett klarare *u*-ljud, vilket också stämmer med upplysningarna från äldre belägg.

Figur 1. En förenklad modell av munhålan visar att vokalen *u* i *Gunnilse* är spetsigare, dvs. uttalas längre fram i munnen än *u*-vokalen i *tupp* och *Gunnared*. Den lodräta axeln (F1) visar graden av käcköppning vid artikulationstillfället och den vågräta axeln (F2) visar hur framskjuten tungan är. Modellen är utarbetad av Lena Wenner.

Möjligen kan man genom dessa få exempel se en tendens att äldre uttal bevaras längre i etablerade ortnamn än i språket i stort. Kanske är det så att man vid uttal av ortnamn respektive av ord i övriga språket ansluter sig till olika normer. Tänkbart är att den språkliga normen för hur man uttalar allmänt kända, etablerade ortnamn inte primärt är kamratgruppen utan en äldre generation, kanske representerad av de svenskar som bott länge i området och i sitt språk har ett äldre, mer lokalt uttal av ortnamnen. Möjligen är det så att man, genom att tillägna sig detta äldre, lokala uttal av vissa ortnamn, markerar tillhörighet med sin stadsdel. Denna uttalsmässiga diskrepans visar även på namnens särställning som egen kategori i språket. Kanske kan denna uttalsmässiga skillnad mellan officiella ortnamn å ena sidan och ord i övriga språket å andra sidan ses som uttryck för namnbrukarnas förhållningssätt gentemot den hegemoniska makten, här representerad av de officiella namnen. Jfr Berg & Vuolteenaho 2009 s. 11.

Fortsatt forskning

Detta pilotprojekt kommer att ligga till grund för en större undersökning av barns och ungdomars språk i den mångkulturella stadsdelen Angered. Undersökningen kommer i stora drag att behandla språk och identitet hos barn, ungdomar och unga vuxna i Angered. Den multietniska varietetet som talas i Angered kommer att sättas i relation dels till den traditionellt göteborgska varietetet, dels till svenskt standardspråk. Äldre inspelat material (från 1997 och från 2003) av ungdomar från samma område ger i kombination med nyinspelat material möjlighet att göra återinspelningar av tre åldersgrupper och undersöka språkförändring över tid, s.k. *real time change*.

Inom ramen för denna studie kommer även de officiella och inofficiella ortnamn barnen och ungdomarna använder att studeras utifrån hypotesen att barnens hantering av ortnamn möjligen kan användas som en ingång till deras språk i övrigt.

Som nämnts ovan tycks det föreligga viss variation av hur namn uttalas jämfört med ord i övriga språket. Detta kommer att vidare undersökas genom ytterligare analys. Intressanta frågeställningar är ifall detta säger något om huruvida barnen och ungdomarna ansluter sig till olika normer vid uttal av namn respektive ord i övriga språket. Kan man av en sådan analys dra slutsatser om hur meddelarna definierar sin identitet dels som en del av kamratgruppen, dels som Angeredsbo?

I detta arbete kommer även de inofficiella ortnamn barn och ungdomar använder att studeras. Materialet från Angered kommer att kompletteras med intervjuer med barn från två andra stadsdelar i Göteborg, som har en annan socioekonomisk struktur än vad Angered har. Dessa kompletterande intervjuer kan utgöra utgångspunkt för en diskussion om huruvida namnbrukarna och namnbildarnas multikulturella bakgrund spelar någon roll för vilka namn man ger platser i omgivningen och för hur dessa namn bildas.

Källor och litteratur

- Ainiala, Terhi, 2005: På väg mot urban namnforskning. I: Namnens dynamik. Utvecklingstendenser och drivkrafter inom nordiskt namnskick. Handlingar från den trettonde nordiska namnforskarkongressen i Tällberg 15–18 augusti 2003. Red. av Staffan Nyström. Uppsala. (NORNA-rapporter 80.) S. 13–26.
- 2010: Somalier som namnbrukare i Helsingfors. I: Namn – en spegel av samhället förr och nu. Red. av Staffan Nyström. Stockholm. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 41.) S. 36–51.
- Andersson, Lars-Gunnar, 1994: Göteborgska – inte alltid så enkelt. I: Dialektkontakt, språkkontakt och språkförändring i Norden. Red. av Ulla-Britt Kotsinas & John Helgander. Stockholm. (MINS 40.) S. 280–290.
- 2000: Göteborgska som en social konstruktion. I: Sett och hört – en vänskrift tillägnad Kerstin Nordenstam på 65-årsdagen. Red. av Anna Gunnarsdotter Grönberg & al. Göteborg. S. 15–24.
- Berg, Lawrence D. & Vuolteenaho, Jani, 2009: Towards critical toponymies. I: Critical toponymies. The contested politics of place naming. Ed. Berg, Lawrence D. & Vuolteenaho, Jani. Farnham. S. 1–18.
- Bijvoet, Ellen & Fraurud, Kari, 2006: »Svenska med något utländskt». I: Språkvård 2006:3. S. 4–10.
- DAG, acc.-nummer 1587 = Fagerlind, K. A., 1922–23: Göteborgsmålet särskilt med hänsyn till vulgärspråket.
- Edlund, Lars-Erik 2008: Kartor – några reflektioner utifrån morfars karta. I: Kartan i forskningens tjänst. Föredrag vid ett symposium i Uppsala 23–25 november 2006. Utg. av Lars-Erik Edlund, Anne-Sofie Gräslund & Birgitta Svensson. Uppsala. (Acta Academiae regiae Gustavi Adolphi 104.) S. 13–24.
- Ekberg, Lena, 2006: Bruket av *sån* i ungdomsspråk på mångspråkig grund. I: Lekt och lärt. Vänskrift till Jan Einarsson. Red. av Sofia Ask et al. Växjö. (Rapporter från Växjö universitet, Humaniora 16.) S. 65–73.
- Fraurud, Kari & Bijvoet, Ellen, 2004: Multietniska ungdomsspråk och andra varieteter av svenska i flerspråkiga miljöer. I: Svenska som andraspråk. Red. av Kenneth Hyltenstam & Inger Lindberg. Lund. S. 377–405.
- Göteborgs stads hemsida (<http://www.goteborg.se>, senast besökt maj 2010).
- Holmberg, Bengt, 1976: Språket i Göteborg. Stockholm. (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 59.)
- Huldén, Lars, 1976: Barnens ortnamn. I: Ortnamn och samhälle. Aspekter, begrepp, metoder. Rapport från NORNA:s fjärde symposium i Hanaholmens kulturcentrum 25–27 april 1975. Red. av Vibeke Dalberg, Botolv Helleland, Allan Rostvik & Kurt Zilliacus. Uppsala. (NORNA-rapporter 10.) S. 98–106.
- Johansson, Carina, 2007: I gatuplanet. Namnbrukarperspektiv på gatunamn i Stockholm. Uppsala. (Namn och samhälle 20.)
- 2009: Namnbrukarperspektiv på gatunamn i en mångkulturell förort. I: Namn i flerspråkiga och mångkulturella miljöer. Handlingar från NORNA:s 36:e symposium i Umeå 16–18 november 2006. Red. av Lars-Erik Edlund & Susanne Haugen. Umeå. (NORNA-rapporter 83.) S. 65–81.
- Jørgensen, Bent, 2002: Urban toponymy in Denmark and Scandinavia. I: *Onoma* 37. S. 165–179.
- Kotsinas, Ulla-Britt, 1994: Ungdomsspråk. Uppsala. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 25.) S. 132–160.
- 2001: Från Ekenssnack till Rinkebyska. I: Pedagogiska magasinet 2/2001.
- Leibring, Katharina, 2002: *Bultron*, *Papegojan P* och *Samiriami* – om namn på leksaker. I: Leksaksnamn och järnvägsnamn. Två uppsatser. Uppsala. (Namn och samhälle 14.) S. 5–17.

- Löfdahl, Maria & Wenner, Lena, 2010: Angered – en stadsdel och ett språk i förändring. I: Namn – en spegel av samhället förr och nu. Red. av Staffan Nyström. Stockholm. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 41.) S. 52–72.
- Nyström, Staffan, 2007: Städernas namnmiljöer i mångkulturellt perspektiv. I: Namn och mångkultur – flerspråkiga miljöer och kulturella influenser. Föredrag vid Ort-namnssällskapets i Uppsala 70-årsymposium 21–22 oktober 2006. Red. av Katharina Leibring, Staffan Nyström & Mats Wahlberg. Uppsala. S. 65–74.
- Reinhammar, Maj, 2006: *Kläppen, Åtgärdet* och *Lilla gubben*. Orienteringspunkter i en familjär namnmiljö. I: Namn och runor. Uppsalastudier i onomastik och runologi till Lennart Elmevik på 70-årsdagen 2 februari 2006. Red. av Lena Peterson, Svante Strandberg & Henrik Williams. Uppsala. (Namn och samhälle 17.) S. 163–177.
- Slotte, Peter, Zilliacus, Kurt & Harling, Gunilla, 1973: Sociologiska namnstudier. I: Synvinklar på ortnamn. Red. av Kurt Zilliacus. Helsingfors. (Meddelanden från Folkkultursarkivet 1. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 454.) S. 97–180.
- Tikka, Kaisa, 2008: Kontakter inom barnkultur – barn som namngivare och namnbrukare. I: Namn och kulturella kontakter. Handlingar från NORNA:s 37 symposium i Hapsal 22–25 maj 2008. Red. av Leila Mattfolk & Terhi Ainiala. Uppsala. (NORNA-rapporter 85.) S. 73–84.
- Vidberg, Maria, 2008: Urbana ortnamn i Nykarleby och attityder till dem. I: Nordiska namn – Namn i Norden. Tradition och förnyelse. Handlingar från den fjortonde nordiska namnforskarkongressen i Borgarnes 11–14 augusti 2007. Red. av Guðrún Kvaran et al. Uppsala. (NORNA-rapporter 84.) S. 453–459.

Summary

Names and language in a multi-ethnic environment

By *Maria Löfdahl*

This article presents a study of the multicultural diversity of Angered, a suburb of Gothenburg, and of the place-names used by the children living there.

As part of this work, the unofficial names used by the children were studied. It emerged that these unofficial names largely consist of ellipses, metaphorical (or ‘resemblance’) names, and purely descriptive names. Despite the children’s multicultural backgrounds, all the names were created in Swedish. An attempt to investigate the children’s understanding of street names in their local area showed that modern thematic naming makes it easier for children with different cultural backgrounds to understand names.

The study also examined the children’s pronunciation of vowels in place-names, compared with the same vowels in other words. It was found that an older pronunciation was used for the place-names, supporting the idea that the pronunciation of names is guided by a different norm from the pronunciation of other words.

Namn och språk i multietnisk miljö

Kommentar och synpunkter

Av Mats Wahlberg

Inledning

Symposiets tema binamn brukar ju nästan alltid hänföra sig till personnamn, men även platser med ett mer eller mindre officiellt namn kan ha konkurrerande namn, kanske använda endast inom en särskild krets, t.ex. barn, familjen, eller det närmaste grannskapet. Ibland har sådana namn en särskild semantisk värde – de kan t.ex. vara spefulla eller nedsättande. I sådana fall kan man fråga sig om två eller flera konkurrerande namn skall anses vara likvärdiga, eller om ett av dem skall betraktas som huvudnamn och de(t) andra som binamn.¹ Lägenhetsnamn av typen *Eriksberg* brukar oftast betraktas som officiella i och med att de står på kartor och kanske i fastighetsregistret. Men i dagligt tal kanske sådana namn ytterst sällan används eller t.o.m. är helt okända för andra än för dem som bor där. Om man i stället för ett sådant namn i dagligt tal uteslutande använder ett annat namn, ofta ett namn som syftar på bebyggaren, t.ex. *Forsens*, kanske man ur namnbrukarperspektiv lika gärna kan kalla det officiella namnet för ett binamn. Allan Rostvik (1989) har dragit fram ett exempel från Rasbokils socken i Uppland, där en pensionerad tidigare kommunalman berättade, att det enda namn han hört på en gård i sitt grannskap var *Eriksberg*, medan en kvinna i samma generation, som bodde ett par kilometer därifrån, blev utomordentligt förvånad, när hon fick höra, att den bebyggelse som hon enbart kände till som *Skvalet* uppenbarligen nu hette *Eriksberg*.

Men det kan naturligtvis också förhålla sig så, att man faktiskt mycket väl känner till och också använder två olika namn men i olika situationer eller sociala sammanhang.

Maria Löfdahls bidrag

Undersökningar av barns ortnamnsbruk är fåtaliga. Alltså är Maria Löfdahls bidrag till detta symposium mycket välkommet. Att man i en undersökning av barnens språk i den mångkulturella stadsdelen Angered i Göteborg också tar hänsyn till barnens ortnamnsbruk är positivt och nog inte så vanligt i mer över-

¹ Termen *ortbinamn*, som är temat för en allmän diskussion under symposiet, tror jag mig inte ha träffat på tidigare. Kanske är det dock en term att ta fasta på.

gripande språksociologiska undersökningar. Speciellt för Angered är det stora antal språk som talas där. Undersökningen av ortnamnsbruket i Angered är en del av ett större projekt om barnens språk i stadsdelen.

Barn har ofta egna inofficiella ortnamn. Förmodligen kan vi alla, om vi anstränger oss, dra oss till minnes ett antal sådana namn från vår egen barndom. Kanske det då oftast rör sig om namn på lokaler som de vuxna inte alls har några namn på, och då kan man ju inte betrakta dessa namn som ortbinamn. Men naturligtvis finns det också exempel på att barn har egna namn på lokaler, som också har officiella vuxennamn. Om nu barnen inte alls känner till de officiella namnen, kan man ur barnens perspektiv knappast betrakta deras ortnamn som ortbinamn, men väl ur de vuxnas perspektiv, om dessa nu får reda på att namnen existerar. Jag menar alltså att begreppet ortbinamn kräver att man också känner till det andra eller de andra namnen på den namngivna lokalen.

Kunskap om namnens betydelse

Tvärt emot vad Bent Jørgensen (2002 s. 176 f.) har kommit fram till i en undersökning från Köpenhamn, visar det sig att kategorinamnprincipen var en viktig faktor för barnen i Angered, när det gäller förståelsen av gatunamnen i deras närmiljö. Det rör sig om en semantisk kategori som barnen själva kunde identifiera, nämligen kryddor. Kategorin jordbruksredskap, som innehåller många försvunna termer knutna till det gamla bondesamhället, var däremot problematisk för barnen. Detta kan kanske vara en tankeställare för de namnberedningar runt om i landet som gärna vill lyfta fram gammal lokal kultur. Inte bara barn utan nog också vuxna kan ha svårt att förstå innebörden i *Fjäderharvsgatan* och *Länkharvsgatan*, för att inte tala om att så likartade namn kan vara svåra att hålla isär som språkliga och lokalisering enheter. Den eventuella pedagogiska intentionen bakom sådan namngivning tycker jag knappast uppväger de praktiska problemen med ett stort antal sådana namn inom ett begränsat område. Att Manne Eriksson, arkivarie vid Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, var ledamot av namnberedningen i Uppsala, när gatorna i den nya stadsdelen Valsätra skulle ges namn 1966, ligger säkert bakom t.ex. namnen *Billvägen*, *Linrepevägen*, *Ristparken*, *Rotyxvägen* och *Stackmästarvägen*. Förutom att de begrepp som ingår i förlederna säkert är totalt okända för de flesta människor, är det knappast särskilt lätt att här identifiera kategorin jordbruksredskap. Ett obegripligt förhistoriskt bynamn, som inte har så många språkligt liknande grannar, har lättare att fungera som ett funktionellt ortnamn. Men nu var det kanske inte i första hand kategorinamnprincipen som här skulle skärskådas.

Barnens inofficiella namn

Att barnen i Angered verkligen tagit till sig kryddnamnen, t.ex. *Kaprisgatan* och *Paprikagatan*, visas av att de använder kortformer (smekformer) av nam-

nen, *Kapris* och *Paprika* etc. Maria Löfdahl påpekar, säkert helt riktigt, att sådana former signalerar och förstärker grupptillhörigheten.

Bland barnens helt egna namn i Angered urskiljer Löfdahl två grupper, nämligen vad hon kallar »jämförelsenamn» och »rent beskrivande namn». Till den första gruppen räknas namn som *U-gården* och *H-gården*, p.g.a. att de avsedda gårdarna liknas vid bokstäverna *U* och *H*, och till den andra gruppen namn som *Gula gården* och *Röda gården* efter husens färg. Jag tycker nog att det är enklast att kalla alla dessa namn för beskrivande.

Alla de särskilda namn som barnen använder är svenska, rimligen, som Maria Löfdahl menar, därför att svenska är *lingua franca* för områdets barn, som har en mängd olika hemspråk. Man umgås alltså inte språk- eller nationalitetsvis, vilket väl får ses som positivt.

Namnkunnande

Barnens egna namn avser, naturligt nog, namn i deras närmiljö. I de stora, närliggande skogsområdena vistas de inte på egen hand, och de har därför inga egna namn där. Vättlefjäll, ett stort, närliggande friluftsområde, är uppenbarligen tämligen okänt för barnen, eftersom de inte ens känner till namnen på de stora sjöar som finns i området. Det i Sverige traditionellt så omhuldade friluftslivet och intresset för naturen verkar alltså inte omfattas av majoriteten av invandrarna. Däremot känner barnen till namnen på kända platser inne i Göteborg, dit de ibland åker in i sällskap med föräldrarna eller på egen hand, främst då pojkarna. Att man inte umgås särskilt mycket med barn och ungdomar, eller för den delen föräldrarna med andra vuxna, inne i Göteborg framgår av att man inte tycks använda inofficiella namn som *Lisse* för *Liseberg*.

Olikheter i uttal mellan namn och appellativ

Visserligen kände barnen inte till namnen på de stora sjöarna i friluftsområdet Vättlefjäll, men givetvis känner man till en hel del namn utanför närområdet, t.ex. namnen på närliggande stadsdelar och småorter. Barnens svenska, kamratgruppens språk, uppvisar många speciella drag, som skiljer sig från gängse göteborgska. Ett relativt nytt drag bland barn i hela Göteborg är ett öppnare uttal av *u*, *ä* och *ö*. En mycket intressant iakttagelse är det faktum att barnen i Angered tycks ansluta sig till ett äldre, icke ungdomsrelaterat uttal av dessa vokaler, när det gäller gamla, etablerade ortnamn i området; *Gunnilse*, t.ex., uttalas snarast som »Gynnilse» i anslutning till en äldre dialektal norm. Maria Löfdahl ställer frågan varför uttalet av vokalerna i dessa namn inte ansluter sig till barnens allmänna uttal av dessa vokaler i språket i övrigt. Har man alltså lärt sig dessa namn via äldre kvarboende i området infödda svenskar? Det framgår inte av uppsatsen hur dessa ljud uttalas i barnens egna närhorisontnamn. Har man där det nya ungdomsuttalet, eftersom dessa namn är så knutna till barnens egen värld? Ansluter man sig till en annan norm, när det gäller officiella fjärr-

horisontsnamn? Och varför då till en äldre dialektal norm? Hur vanligt är det med detta äldre uttal bland »urbefolkningen» och bland inflyttade s.k. etniska svenskar? Här tangeras också frågan om ortnamn behandlas på ett annat sätt än andra ord i språket.

Litteratur

- Jørgensen, Bent, 2002: Urban toponymy in Denmark and Scandinavia. I: *Onoma* 37. S. 165–179.
- Löfdahl, Maria, 2012: Namn och språk i multietnisk miljö. En studie av barns namn- och språkbruk i den mångkulturella stadsdelen Angered. I: *Binamn. Uppkomst, bildning, terminologi och bruk. Handlingar från NORNA:s 40:e symposium i Älvkarleö, Uppland, 29/9–1/10 2010*. Red. av Staffan Nyström (huvudred.), Eva Brylla, Katharina Leibring, Lennart Ryman & Per Vikstrand. Uppsala. (NORNA-rapporter 88.) S. 161–173.
- Rostvik, Allan, 1989: Torp och lägenheter. I: *Ortnamnssällskapet i Uppsala. Namnspalten i UNT* 7. S. 18.

Ortbinamn

En diskussion

Av Staffan Nyström

I vår inbjudan till det 40:e NORNA-symposiet, rubricerat Binamn – uppkomst, bildning, terminologi och bruk, framhöll vi att begreppet binamn inte är begränsat till personnamn.

Binamn inom andra egenamns kategorier är ett hittills outforskat fält som också bör uppmärksammas. I princip kan alla (mer eller mindre officiella) namn ha binamn vid sin sida, allt från namn på städer till namn på krogar, tävlingshästar och fotbollsklubbar.

Detta påpekande ledde inte till någon anstormning av föredrag med inriktning mot sådana namn utan föga förvånande var det – med undantag av Maria Löfdahls bidrag om språk och ortnamn i multietnisk miljö – personbinamnen som stod i centrum för presentationer, oppositioner och diskussioner. För att inte helt tappa bort denna viktiga aspekt av binamnen valde vi då att under min ledning genomföra en mer spontan och oplanerad diskussion om ortbinamn. Utgångspunkten var en grupp centrala termer och några av mig formulerade forskningsfrågor. Ramarna för diskussionen sattes inledningsvis till ett försök att avgränsa och formulera ett tänkbart avhandlingsämne eller ett större projekt. Vad skulle ett sådant behandla och hur skulle man gå tillväga? Till skillnad från de övriga presentationerna under symposiet (undantaget plenarföredragen) fanns alltså inget i förväg utskickat material om ortbinamn att ta ställning till, ingen sammanhängande, genomtänkt text att begrunda och värdera. Inte heller i det följande är det min avsikt att presentera en sådan text utan bara att helt kort antyda vad den livliga diskussionen kretsade kring.

Terminologi

Diskussionen rörde inledningsvis vad termen *binamn* egentligen avser och bör avse, när den används om toponymer, samt huruvida det finns några alternativa termer att välja bland. I symposieprogrammet hade vi valt att skriva »Ortbinamn (geografiska binamn) – en diskussion», vilket ger oss två av de termer som är möjliga att använda. Andra termer som lyftes fram för diskussion var *inofficiella namn*, *slang(ort)namn* och *alternativa ortnamn*. Men vad menar vi egentligen när vi använder dessa olika termer? Gör vi skillnad på dem? Vilka namn hör hemma under den ena eller den andra termen och vilka hör inte hemma där? Här är inte platsen att gå så mycket djupare in på detta, men att de

nämnda termerna inte är synonyma och helt utbytbara stod tidigt klart i diskussionen. Några av mina personliga, inledande kommentarer kring dem följer här i korthet.

Ortbinamn: Termen har den obestridliga fördelen att vara kort och praktiskt användbar, samtidigt som den bildar ett termpar *ortnamn–ortbinamn*, som är helt parallellt med t.ex. *personnamn–personbinamn*, *mansnamn–mansbinamn*. Termen *ortbinamn* förutsätter att det också finns ett annat namn på det aktuella objektet, ett i någon mening överordnat »orthuvudnamn». Annars är namnet – oavsett status – inte ett binamn utan ett vanligt ortnamn. Om termen *ortbinamn* känns svårsmält beror det nog mest på vår ovana att använda den.

Geografiska binamn: Uttrycket är parallellt med *geografiska namn* som är termen för 'ortnamn' i t.ex. FN-sammanhang, och som inte sällan används av geografer, kartproducenter och andra utanför namnforskarnas trängre krets. Termen *geografiska binamn* är formellt oklanderlig men den är enligt min mening inte lika självförklarande som *ortbinamn* och den ansluter inte lika tydligt till gängse onomastisk terminologi i Norden.

Inofficiella ortnamn: Även denna term förutsätter att det finns en motpol, *officiella namn*, men det behöver förstås inte vara så att ett och samma objekt bär dels ett officiellt, dels ett inofficiellt namn. Distinktionen inom termparet har snarast att göra med i vilken utsträckning ett ortnamn har blivit formellt erkänt, godkänt och fastställt, utsatt på kartor, använt i offentliga skriftliga sammanhang osv. Ett namn kan vara spontant framvuxet, inte alls belagt i skrift, praktiskt taget okänt utanför en liten namnbrukarkrets och därmed mycket inofficiellt till sin karaktär – ett *inofficiellt ortnamn*. Men om det samtidigt är det enda förekommande namnet på platsen i fråga är det inget binamn. Det är ett alldeles vanligt ortnamn – låt vara ganska okänt och föga brukat. Det går således inte att sätta likhetsstecken mellan *ortbinamn* och *inofficiella ortnamn*.

Slangnamn eller *slangortnamn*: Dessa termers användbarhet begränsas av att de knyter namnen till miljöer där det talas *slang*, dvs. i princip till urbana miljöer, till stadsmiljöer. Vissa *ortbinamn* och vissa *inofficiella ortnamn*, men långt ifrån alla, kan också kallas *slangnamn* eller *slangortnamn*, t.ex. namn som används av vissa ungdomsgrupper i storstäderna. Ortnamn på landsbygden eller i småorter kan förvisso också ha inofficiell karaktär eller vara *ortbinamn* vid sidan av andra ortnamn, men det känns ändå onaturligt för oss att tala om dem som *slang(ort)namn*, då vi helt enkelt inte brukar ordet *slang* när det avser våra lokala och regionala landsbygdsdialekter. Termen *slang(ort)namn* har således en ganska inskränkt tillämpning.

Alternativa ortnamn: Detta är en begriplig och användbar term om avsikten endast är att meddela att ett objekt bär fler än ett ortnamn eller flera varianter av ett ortnamn: namnet A, det alternativa namnet B och eventuellt också namnen C, D osv. Till skillnad från termparen *ortnamn–ortbinamn*, *officiella namn–inofficiella namn* och *standardspråks(ort)namn–slang(ort)namn* finns dock ingen jämförelse mellan termerna inbyggd här, ingen given formell eller

stilistisk gradering av *ortnamn* och *alternativa ortnamn*. Om två namn burna av ett och samma objekt befinner sig på så att säga samma statusnivå, kan de beskrivas som *alternativa ortnamn*, men det är svårt att peka ut det ena som det »riktiga» namnet och det andra som ett binamn.

Forskningsfrågor

I nedanstående frågeformuleringar används genomgående termen *ortbinamn* utan hänsyn tagen till de inskränkningar, problem och alternativa termer som nämnts ovan. Vilken av de diskuterade termerna med tillhörande namnförråd som bäst träffas av eller lämpar sig för de olika frågorna nedan kan och bör diskuteras framöver. Här ställer jag bara frågorna.

- I vilka miljöer (urbant–ruralt) och i vilka delar av ortnamnsförrådet finns ortbinamn? Är somliga objektstyper och ortnamnskategorier mer benägna än andra att anamma parallella binamn? Vilka då och varför? Har t.ex. städer, sjöar, floder, hus, byar, gator, åkrar, ängar binamn i lika hög grad?
- Hur skiljer sig ortbinamn från »vanliga» ortnamn, när det gäller namnens ålder, distribution, språkliga bildning, stilistiska nivå, bruk och funktion?
- Metod: Att diskutera metod och genomförande är knappast meningsfullt förrän ett tänkt projekt eller en konkret forskningsuppgift närmare har utkristalliserats (jfr frågorna ovan och nedan). Men faktorer att beakta kan vara t.ex. insamling (hur, var, vad?), analys (hur, av vad och med vilket syfte?), presentation av material och resultat (var, hur och för vilka?). Det är väl känt att vår kunskap om ortbinamnen och de inofficiella namnen inte är lika stor som den om vanliga och officiella ortnamn. Det kanske också är så att de först nämnda typerna av namn berör och intresserar andra grupper av människor, vilka gärna bör få ta del av forskningsresultaten på ett eller annat sätt.
- Är ortbinamn intressanta? Är de värda att utforska? Varför? Vad kan vi lära oss av ortbinamnen och deras bruk?
- Hur kan man motivera en ekonomisk satsning på forskning om ortbinamn: ett projekt med en forskningsansökan, ett avhandlingarbete? Vad får samhället tillbaka? Finns det – krasst uttryckt – någon »sammällsnytta» med forskning om ortbinamn?

De två sistnämnda frågekomplexen kan tyckas besynnerliga och måhända besvärande, men icke desto mindre menar jag att de måste ställas (i detta och liknande sammanhang). Att deltagarna i symposiet visade intresse för en möjlig framtida satsning på utforskning av ortbinamn är föga förvånande. Här finns mängder av små och stora onomastiska problem att fördjupa sig i. Men bidragsgivare och avnämare finns i stor utsträckning utanför kretsen av aktiva namn-

forskare och även dit måste entusiasmen nå. Det är inte utan grund jag föreslår att vi ska lyfta blicken och försöka se på det vi gör även utifrån. Vi måste vänja oss vid att i högre grad plädera för vårt ämnes förtjänster, vi måste vässa våra argument och motivera vår existens som namnforskare. Konkurrensen om forskningsresurser är hård.

Diskussionen som följde efter presentationen av ovanstående frågor och synpunkter blev livlig och bör fortsätta i andra sammanhang och med fler deltagare.

Oppsummering

Av Tom Schmidt

Med dette symposiet kan vi feire et aldri så lite jubileum. Ser man bort fra kongressene, er dette førtiende gang nordiske navneforskere samles til faglig og sosialt samvær i NORNA:s regi. Det første NORNA-symposiet, *Terminologi inom namnforskningen*, ble holdt i Oslo i 1972, fulgt av *EDB på navnearkivene* i København året etter. Det tredje symposiet fant sted i Uppsala i 1974, og rapporten derfra (NORNA-rapporter 8) er den første med den etter hvert så kjente undertittelen *Handlingar från NORNA:s [---] symposium i [tid og sted]. Redigerade av [---]* (eller tilsvarende formuleringer på andre nordiske språk). Rapporten ble utgitt året etter, altså for 35 år siden, og emnet og tittelen på rapporten var *Binamn och släktnamn. Avgränsning och ursprung*, altså langt på vei det samme som temaet for dette, det 40. symposiet, *Binamn – uppkomst, bildning, terminologi och bruk*. – Og apropos terminologi vil jeg bemerke at jeg nedenfor vil benytte den vanligste norske betegnelsen, *tilnavn*.

Symposiet her på Älvkarleö herrgård innebærer så vel tradisjon som innovasjon. Det tradisjonelle aspektet innebærer at vi tilbringer to–tre dager på et mer eller mindre eksotisk sted, at det arrangeres en eller annen form for mer eller mindre faglig utflukt – til fots og/eller med buss, at vi har gleden av mer eller mindre faglige samtaler med gamle og nye fagfeller og at vi den siste kvelden nyter en festmiddag med derpå følgende festligheter.

Forholdsvis uvanlig, om ikke helt uten presedens, er det at det denne gangen var noen spesielt inviterte foredragsholdere, men ganske nytt er at de kommer utenfra og holder foredrag på utenlandsk. Det er kanskje kjedeligere for dem enn for de fleste av oss, men man kan spørre om vi nå er på vei til å forlate våre nasjonalspråk også i NORNA-sammenheng, noe jeg personlig ville være mindre glad for.

Nytt for de fleste av oss i denne sammenheng er det at de fleste foredragene ble distribuert på forhånd; en ordning jeg forstår ofte forekommer innen andre fag. Helt nytt er det imidlertid heller ikke i NORNA-sammenheng. Slik var det nemlig også på det nevnte, tredje NORNA-symposiet. Der ble foredragene bare helt kort presentert av forfatterne, og «huvuddelen av tiden anslogs till diskussion av de enskilda föredragen», som det heter i forordet – og diskusjonsreferatene fikk da også en viktig plass i den trykte rapporten.

Helt nytt er det likevel – tror jeg – at det denne gangen var utpekt opponenter, som har fått god tid til å innlede diskusjonene med sine vel forberedte innlegg (de som ønsket det, har da også fått anledning til å presentere sine innlegg i den trykte rapporten). Dette er en god ordning, og opposisjonene har i det store og

hele også vært gode, men bedre ville det vært om hver enkelt foredragsholder hadde fått sin egen opposent. Slik det nå var ordnet, med én opposisjon etter to foredrag, kom hovedfokus i de påfølgende diskusjonene i for stor grad til å bli lagt på det sist framførte og sist kommenterte foredraget.

Vi har hatt tre noe lengre presentasjoner. Eva Brylla, Bertie Neethling og Silvio Brendler hadde på tradisjonelt vis gitt oss hver sin korte sammenfatning, hvor de i større eller mindre grad presiserte hva de ville snakke om; Bryllas foredrag skal kommenteres først, de to andre helt til slutt. De øvrige seks foredragene ble sendt ut – i prinsippet i sin helhet og mer eller mindre trykkeklare – allerede i juni, og her har vi fått en 15 minutters presentasjon av hvert enkelt foredrag og god tid til diskusjon.

I sitt innledende foredrag gav Eva Brylla oss en forskningsoversikt med et grundig tilbakeblikk, men også med blikk framover. Hvilke aktuelle problemer synes å være aktuelle for den framtidige forskningen? Terminologispørsmål og avgrensingsproblematikk ble spesielt nevnt, og her kommer diskusjonen utvilsomt til å fortsette; her kan nevnes termer/emner/spørsmål som *binavnelement*, *spontandannelse*, *leksikalisering*, *yrkesbetegnelse* vs. *yrkesnavn*, *apposisjonelle stedsbetegnelser*, overgang fra *binavn* til *slektsnavn*, foruten det nye emnet *navnepsykologi*. Det er å håpe at også terminologien innen tilnavnforskningen vil få sin plass når utvalget som arbeider med personnavnterminologi, legger fram sine resultater.

I tilknytning til Eva Bryllas foredrag vil jeg trekke fram Lennart Rymans oversikt over ordbøker og samlinger. Denne kritiske gjennomgåelsen vil utvilsomt bli svært nyttig for videre forskning på nordiske binavn. Man kan kanskje stusse litt over at Ryman her har tatt utgangspunkt i oversiktene i den snart 30 år gamle *Navne i Norden* (NORNA-rapporter 25), men han har, som seg hør og bør, supplert med nyere opplysninger, slik det f.eks. er nevnt i forbindelse med Island og Færøyene.

En like viktig side ved Rymans foredrag er de vyene han trekker opp for arkivutbygging. Han er selvsagt klar over at han her har spent opp et meget stort lerret, men tanken om et digitalisert, et elektronisk søkbart tilnavnregister – og da etter min mening helst på fellesnordisk basis – er alt for god til å bli lagt i en skuff. Men det er viktig å være klar over – som det påpekes – at en slik samling krever permanente ressurser. Jeg vil minne om at vi, i alle fall i Norge, har hatt vansker med å nå fram med søknader om ressurser til å bygge opp navnedatabaser, og flere gode planer har måttet skrinlegges p.g.a. manglende økonomisk støtte.

Slik Ryman viste oss, er det det eldste materialet som hittil har vakt størst interesse – slik også her. Både Stefan Jacobsson og Magnus Källström drøfter tilnavn i runeinnskrifter, og begge vil de gjerne vite hvor vanlige de er. Det er uektelig et interessant spørsmål hvorfor det er forskjell mellom den norrøne prosalitteraturen og runeinnskriftene, og foredragsholderne synes å være enige om at *genren* er avgjørende.

Ett av delemnene for symposiet er terminologi, og både Jacobsson og Källström går ganske grundig inn på dette. Termen *förenade binamn*, som Jacobsson anvender (se 2.2. med not 6), er sikkert utmerket på svensk, men jeg kan vanskelig se for meg en tilsvarende norsk term, og jeg er heller ikke overbevist om behovet for den. Men i alle fall bør vi, så langt det går an, tilstrebe felles nordiske – i alle fall skandinaviske – termer, utan at jeg her og nå har fantasi til å foreslå noen erstatning for de alminnelige norske, foran- og etterstilte tilnavn.

Enda to foredragsholdere har valgt middelalderen, Gudlaug Nedreliid med materiale fra Sverres saga og Johnny G. G. Jakobsen med ekserpter fra en imponerende samling dokumenter med kirkelig innhold fra ca. 1200 til reformasjonen.

I utgangspunktet hadde jeg ventet å finne ganske så ulike navn i de to kilde-typene, blant kong Sverres uregjerlige geriljasoldater og den formodentlig mer siviliserte, høyere geistlighet. Karakteriserende tilnavn finner man imidlertid i begge sosialgrupper, om enn ikke så utbredt blant de geistlige. Det er for øvrig viktig, slik Jakobsen gjør, å kople forekomsten, bruken av tilnavn til personnavnets frekvens – med *Johannes* som et illustrerende eksempel.

Mens Jakobsen tar for seg flere typer tilnavn (utenom patronymika), har Nedreliid konsentrert seg om de karakteriserende navnene, som hun kaller *kjen-nenamn*. Hun har – som hun påpeker – også tidligere tatt for seg navn fra samme kilde, men nå har hun fått tilgang til en ny sagautgave med et stort variantapparat som har fått en god del å si for tolkningen av enkelte tilnavn. Jeg setter pris på Nedreliids drøfting av underkategoriene og deler hennes bekymring over en *for* findelt kategorisering. Dette er også noe man må ta hensyn til om det skulle lykkes å bygge opp en tilnavndatabase, hvilket bringer oss tilbake til Lennart Rymans framtidsvyer. Kunne det være en tanke å utarbeide en skisse over hvilke opplysninger en slik base kunne inneholde og hvordan den kunne bygges opp, og så sende skissen på «høring» i det nordiske fagmiljøet?

Her er det da også et problem jeg ennå ikke har nevnt, men som viser seg gjennom Maria Löfdahls foredrag. Binavn er jo ikke noe som er avgrenset til vikingtid og middelalder, eller noe man finner f.eks. i 1600-tallets tingbøker. Tilnavn er også del av moderne språkbruk, og vi møter ganske andre utfordringer når vi vender oss til et levende materiale. Skal også dette moderne materialet bli en del av den samme databasen, eller skal man sette en øvre tids-grense på f.eks. 1700?

Ikke nok med at Löfdahl tar opp dagens navn, hun trekker også fram en helt annen denotatumskategori. Det er stedsnavn som her diskuteres, og til overmål barnas stedsnavn. Her kommer vi da til spørsmålet om navn og identitet, et emne som også andre har vært opptatt av de siste årene. Og barns bruk av stedsnavn på og i nærheten av hjemstedet, eller i det noe fjernere nærmiljøet, er en undersøkelse verd. – Men er dette tilnavn? Dette terminologiske spørsmålet ble da også trukket fram i et diskusjonsinnlegg. Kan uoffisielle stedsnavn egentlig oppfattes som tilnavn?

Avslutningsvis skal jeg knytte et par bemerkninger til de to utenlandske, in-

viterte foredragsholderenes bidrag. Bertie Neethling har tatt oss med på en reise til et annet kontinent, en ikke så vanlig opplevelse på et NORNA-symposium. Mengden av tilnavn i Neethlings materiale og den frekvente bruken av dem overrasket meg, men ikke minst ble jeg forundret over i hvilken grad navnebærerne ifølge undersøkelsen føler tilnavnene som en del av sin identitet. For øvrig ble jeg slått av likheten mellom det afrikanske og det nordiske tilnavnmaterialet – språkforskjellene til tross.

Silvio Brendler knytter i det avsluttende foredraget på en måte an til Eva Bryllas innledning. Her er det igjen tale om utblikk. Brendler ønsker å kaste nytt lys på tilnavnene, underkaste dem nye metoder der ikke minst de teoretiske aspektene blir tillagt vekt. Gjennom å trekke fram de mange ulike synsvinkler tilnavn kan studeres under, kan Brendler demonstrere viktigheten av denne navnetypen, som nå – etter 35 år – igjen er trukket fram som ett av navneforsknings mange fascinerende delemner.

Deltagarlista

Silvio Brendler	Tyskland
Eva Brylla	Sverige
Sonja Entzenberg	Sverige
Birgit Falck-Kjällquist	Sverige
Linnea Gustafsson	Sverige
Pamela Gustavsson	Finland
Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen	Danmark
Lennart Hagåsen	Sverige
Stefan Jacobsson	Sverige
Ole-Jørgen Johannessen	Norge
Magnus Källström	Sverige
Katharina Leibring	Sverige
Maria Löfdahl	Sverige
Kristin Magnussen	Färöarna
Leila Mattfolk	Finland
Gudlaug Nedrelid	Norge
Bertie Neethling	Sydafrika
Kristina Neumüller	Sverige
Agneta Ney	Sverige
Leif Nilsson	Sverige
Staffan Nyström	Sverige
Maria Ohlsson	Sverige
Sirkka Paikkala	Finland
Lena Peterson	Sverige
Lennart Ryman	Sverige
Tom Schmidt	Norge
Agneta Sundström	Sverige
Mats Wahlberg	Sverige
Ola Wennstedt	Sverige
Oddmund Vestenfor	Norge
Per Vikstrand	Sverige

Författarna

Eva Brylla, docent, Namnarkivet i Uppsala, Institutet för språk och folkminnen, Uppsala. eva.brylla@sofi.se

Bertie Neethling, professor, University of Western Cape, South Africa. bneethling@uwc.ac.za

Silvio Brendler, Privatdozent Dr. phil. habil., University of Vienna. silviobrendler@linguence.net

Stefan Jacobsson, doktorand, Seminariet för nordisk namnforskning, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. stefan.jacobsson@nordiska.uu.se

Magnus Källström, fil. dr, forskare, Förvaltningsavdelningen, Riksantikvarieämbetet, Visby. magnus.kallstrom@raa.se

Lennart Ryman, fil. dr, forskarassistent, Namnarkivet i Uppsala, Institutet för språk och folkminnen, Uppsala. lennart.ryman@sofi.se

Agneta Sundström: fil.kand., forskningsarkivarie, Namnarkivet i Uppsala, Institutet för språk och folkminnen, Uppsala. agneta.sundstrom@sofi.se

Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen, Ph.d., Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet. jggj@hum.ku.dk

Gudlaug Nedrelid, professor, Institutt for nordisk og mediefag, Universitetet i Agder, Kristiansand. gudlaug.nedrelid@uia.no

Maria Löfdahl, fil. dr, Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg, Institutet för språk och folkminnen, Göteborg. maria.lofdahl@sofi.se

Mats Wahlberg, docent, forskningschef, Namnarkivet i Uppsala, Institutet för språk och folkminnen, Uppsala. mats.wahlberg@sofi.se

Staffan Nyström, professor, Seminariet för nordisk namnforskning, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. staffan.nystrom@nordiska.uu.se

Tom Schmidt, professor, Navnegransking, Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo. tom.schmidt@iln.uio.no

Förkortningar

AN	=Afdeling for Navneforskning, Nordisk Forskningsinstitut, København	NÍ	=G. Kvaran & S. Jónsson, Nöfn Íslendinga (1991)
ANF	=Arkiv för nordisk filologi	NIYR	=Norges innskrifter med de yngre runer
APhS	=Acta philologica Scandinavica	NIÆR	=Norges Indskrifter med de ældre Runer
AS	=Anthroponymica Suecana	NK	=Nordisk kultur
BNF	=Beiträge zur Namenforschung	NN	=Namn og nemne
BØ	=Bustadnavn i Østfold	NO	=Norsk ordbok
DAG	=Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg, SOFI	NoB	=Namn och bygd
DAL	=Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund, SOFI	NPL	=K. Kruken & O. Stemshaug, Norsk personnamleksikon (2. utg., 1995)
DAUM	=Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå, SOFI	NRA	=Riksarkivet, Oslo
DD	=Diplomatarium Danicum	NRL	=L. Peterson, Nordiskt runnamnslexikon (5. rev. utg., 2007)
DGP	=Danmarks gamle Personnavne	NRO	=Norsk riksmålsordbok
DI	=Diplomatarium Islandicum	Nä	=Närkes runinskrifter (SRI 14:1)
DN	=Diplomatarium Norvegicum	OAU	=Ortnamnsarkivet i Uppsala, SOFI
DR	=Danmarks Runeindskrifter	ODS	=Ordbog over det danske Sprog
DRA	=Rigsarkivet, København	OGB	=Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län
DS	=Danmarks Stednavne	or.	=original
DSt	=Danske Studier	OUÅ	=Ortnamnsällskapet i Uppsala årskrift
FMU	=Finlands medeltidsurkunder	Rep	=Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis
FRA	=Riksarkivet, Helsingfors	SAOB	=Ordbok över svenska språket utg. av Svenska akademien
Fv	=Fornvännen	SAS	=Studia anthroponymica Scandinavica
G	=Gotlands runinskrifter (SRI 11–12)	SD	=Svenskt diplomatarium
Gs	=Gästriklands runinskrifter (SRI 15:1)	SDns	=Svenskt diplomatarium [ny serie] från och med år 1401
hd	=härad	SkO	=Skånes ortnamn
KA	=Kammararkivet (i SRA), Stockholm	Sm	=Smålands runinskrifter (SRI 4)
KL	=Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid	SMP	=Sveriges medeltida personnamn
l.	=län	SMPs	=SMP:s samlingar, Uppsala, SOFI
LB	=M. Lundgren, E. Brate & E. H. Lind, Svenska personnamn från medeltiden (1892–1934)	SMR	=Svenska medeltidsregister 1434–1441
Lind	=E. H. Lind, Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden (1905–15)	sn	=socken
Lind Bin.	=E. H. Lind, Norsk-isländska personbinamn från medeltiden (1920–21)	SNF	=Studier i nordisk filologi
Lind Suppl.	=E. H. Lind, Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden. Supplementband (1931)	SOB	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Blekinge län
LUP	=L. Peterson, Lexikon över urnordiska personnamn (http://www.sofi.se , 2004)	SOD	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Dalarnas län
MM	=Maal og minne	SOFI	=Institutet för språk och folkminnen
NG	=Norske Gaardnavne	SOH	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Hallands län
		SOJä	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Jämtlands län
		SOJö	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Jönköpings län

SOKa	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Kalmar län	SRA	=Riksarkivet, Stockholm
SOKo	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Kopparbergs län	SRI	=Sveriges runinskrifter
SOL	=Svenskt ortnamnslexikon. Red.: M. Wahlberg (2003)	SRP	=Svenska riks-archivets pergamentsbref
SOSk	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Skaraborgs län	SvLm	=Svenska landsmål och svenskt folkliv
SOU	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Uppsala län	Sö	=Södermanlands runinskrifter (SRI 3)
SOV	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Värmlands län	U	=Upplands runinskrifter (SRI 6–9)
SOVm	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Västmanlands län	u.d.	=utan dag
SOVn	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Västernorrlands län	u.o.	=utan ort
SOÅ	=Sydsvenska ortnamnsällskapets årsskrift	UUB	=Uppsala universitetsbibliotek
SOÄ	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Älvsborgs län	u.å.	=utan år
SOÖg	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Östergötlands län	Vg	=Västergötlands runinskrifter (SRI 5)
		vid.	=vidimation
		Vr	=Värmlands runinskrifter (SRI 14:2)
		Vs	=Västmanlands runinskrifter (SRI 13)
		Ög	=Östergötlands runinskrifter (SRI 2)
		Öl	=Ölands runinskrifter (SRI 1)
		ÖNON	=Övre Norrlands ortnamn. Ortnamnen i Norrbottens län
		ÖNOV	=Övre Norrlands ortnamn. Ortnamnen i Västerbottens län

NORNA-rapporter

1. Terminologi inom ortnamnsforskningen. Särtryck ur Namn och bygd 61, 1973.
2. Nordiskt namnforskarregister 1973. Red. Thorsten Andersson & Eva Brylla. 1973.
3. Nordisk namnforskning 1972. Särtryck ur Namn och bygd 61, 1973.
4. EDB på navnearkiverne. Red. John Kousgård Sørensen. 1974.
5. Nordisk namnforskning 1973. Särtryck ur Namn och bygd 62, 1974.
6. Nordisk namnforskning 1974. Särtryck ur Namn och bygd 63, 1975.
7. Nordiskt namnforskarregister 1975. Red. Allan Rostvik & Eva Brylla. 1975.
8. Binamn och släktnamn. Avgränsning och ursprung. Handlingar från NORNA:s tredje symposium i Uppsala 27–28 april 1974. Red. Thorsten Andersson. 1975.
9. Nordisk namnforskning 1975. Särtryck ur Namn och bygd 64, 1976.
10. Ortnamn och samhälle. Aspekter, begrepp, metoder. Rapport från NORNA:s fjärde symposium i Hanaholmens kulturcentrum 25–27 april 1975. Red. Vibeke Dalberg, Botolv Helleland, Allan Rostvik & Kurt Zilliacus. 1976.
11. Nordisk namnforskning 1976. Särtryck ur Namn och bygd 65, 1977.
12. Nordiskt namnforskarregister 1977. Red. Allan Rostvik & Eva Brylla. 1977.
13. Ortnamnsvård och ortnamnsplanering. Handlingar från NORNA:s femte symposium på Hanaholmen 23–25.9.1977. Red. Kurt Zilliacus. 1978.
14. Nordisk namnforskning 1977. Särtryck ur Namn och bygd 66, 1978.
15. Nordisk namnforskning 1978. Särtryck ur Namn och bygd 67, 1979.
16. Nordiskt namnforskarregister 1979. Red. Allan Rostvik & Eva Brylla. 1979.
17. Ortnamn och språkkontakt. Handlingar från NORNA:s sjätte symposium i Uppsala 5–7 maj 1978. Red. Thorsten Andersson, Eva Brylla & Allan Rostvik. 1980.
18. Sprogvidenskabelig udnyttelse af stednavnematerialet. NORNA:s syvende symposium i København 18–20 maj 1979. Red. Vibeke Dalberg, Bente Holmberg & John Kousgård Sørensen. 1980.
19. Nordisk namnforskning 1979. Särtryck ur Namn och bygd 68, 1980.
20. Nordisk namnforskning 1980. Särtryck ur Namn och bygd 69, 1981.
21. Nordisk namnforskning 1981. Särtryck ur Namn och bygd 70, 1982.
22. Nordisk navneforskerregister 1982. Red. Bent Jørgensen. 1982.

23. Personnamnsterminologi. NORNA:s åttonde symposium i Lund 10–12 oktober 1981. Red. Göran Hallberg, Stig Isaksson & Bengt Pamp. 1983.
24. Nordisk namnforskning 1982. Särtryck ur Namn och bygd 71, 1983.
25. Navne i Norden. Oversigt over nordiske navneinstitutioner og navnesamlinger. Red. Vibeke Dalberg & Bent Jørgensen. 1983.
26. Bebyggelsers og bebyggelsesnavnes alder. NORNA:s niende symposium i København 25–27 oktober 1982. Red. Vibeke Dalberg, Gillian Fellows-Jensen, Bent Jørgensen & John Kousgård Sørensen. 1984.
27. Nordisk namnforskning 1983. Särtryck ur Namn och bygd 72, 1984.
28. Merking staðfræðilegra samnafna í örnefnum. Ellefta ráðstefna NORNA í Reykjavík 11.–13. ágúst 1983. Þórhallur Vilmundarson ritstýrði. 1985.
29. Regional och social variation i nordiskt personnamnskikk. Handlingar från NORNA:s tionde symposium i Umeå 3–5 maj 1983. Red. Sigurd Fries & † Roland Otterbjörk. 1985.
30. Nordisk navneforskerregister 1985. Red. Bent Jørgensen. 1985.
31. Nordisk namnforskning 1984. Särtryck ur Namn och bygd 73, 1985.
32. Nordisk namnforskning 1985. Särtryck ur Namn och bygd 74, 1986.
33. Personnamn i stadnamn. Artikkelsamling frå NORNA:s tolvte symposium i Trondheim 14.–16. mai 1984. Red. Jørn Sandnes & Ola Stemshaug. 1986.
34. Nionde nordiska namnforskarkongressen. Lund 4–8 augusti 1985. Red. Göran Hallberg, Stig Isaksson & Bengt Pamp. 1987.
35. Nyere nordisk personnavnskikk. Rapport fra et symposium på Skammestein i Valdres 10.–14. april 1985. Red. Tom Schmidt. 1987.
36. Nordisk namnforskning 1986. Särtryck ur Namn och bygd 75, 1987.
37. Denotationsbyte i ortnamn. Rapport från NORNA:s trettonde symposium i Tvärminne 911 oktober 1986. Red. Peter Slotte. 1988.
38. Nordisk namneforskarregister 1988. Red. Tom Schmidt. 1988.
39. Nordisk namnforskning 1987. Särtryck ur Namn och bygd 76, 1988.
40. Thorsten Andersson: Namn i Norden och det forna Europa. Valda artiklar utgivna med anledning av Thorsten Anderssons sextioårsdag 23 februari 1989. Med en bibliografi över Thorsten Anderssons publicerade skrifter av Margarete Andersson-Schmitt. Red. Vibeke Dalberg & Bent Jørgensen. 1989.
41. Stadnamn i kystkulturen. Rapport frå NORNA:s fjortande symposium i Volda 4.–6. mai 1987. Red. Peter Hallaråker, Arne Kruse & Terje Aarset. 1989.
42. Nordisk namnforskning 1988. Särtryck ur Namn och bygd 77, 1989.
43. Namn og eldre busetnad. Rapport frå NORNA:s femtande symposium på Hamar 9.–11. juni 1988. Red. Tom Schmidt. 1990.
44. Nordisk namnforskning 1989. Särtryck ur Namn och bygd 78, 1990.
45. Analogi i navngivning. Tiende nordiske navneforskerkongres. Brandbjerg 20.24. maj 1989. Red. Gordon Albøge, Eva Villarsen Meldgaard & Lis Weise. 1991.

46. Nordisk namnforskning 1990. Särtryck ur Namn och bygd 79, 1991.
47. Nordiskt namnforskarregister 1992. Red. Gunilla Harling-Kranck. 1992.
48. Sakrale navne. Rapport fra NORNA:s sekstende symposium i Gilleleje 30.11.–2.12.1990. Red. Gillian Fellows-Jensen & Bente Holmberg. 1992.
49. Nordisk namnforskning 1991. Särtryck ur Namn och bygd 80, 1992.
50. Ägonamn. Rapport från NORNA:s sjuttonde symposium på Svidja 2426 maj 1991. Red. Gunilla Harling-Kranck & Lars Huldén. 1992.
51. Personnamn i nordiska och andra germanska fornspråk. Handlingar från NORNA:s artonde symposium i Uppsala 1619 augusti 1991. Red. Lena Peterson. 1993.
52. Útgáva og atgongd. Fyrilestrar hildnir á tjúgunda NORNA-symposium í Tórshavn 22.23. mai 1992. Eivind Weyhe legði útgávuna til rættis. 1993.
53. Nordisk namnforskning 1992. Särtryck ur Namn och bygd 81, 1993.
54. Vikingetidens sted- og personnavne. Rapport fra NORNA:s 22. symposium i København 14.–16. januar 1993. Red. Gillian Fellows-Jensen & Bente Holmberg. 1994.
55. Nordiskt namnforskarregister 1994. Red. Gunilla Harling-Kranck & Pia Granholm. 1994.
56. Övriga namn. Handlingar från NORNA:s nittonde symposium i Göteborg 4–6 december 1991. Red. Kristinn Jóhannesson, Hugo Karlsson & Bo Ralph. 1994.
57. Nordisk namnforskning 1993. Särtryck ur Namn och bygd 82, 1994.
58. Slektsnamn i Norden. Rapport fra NORNA:s tjudeførste symposium i Oslo 17.–20. september 1992. Red. Kristoffer Kruken. 1995.
59. Nordisk namnforskning 1994. Särtryck ur Namn och bygd 83, 1995.
60. Den ellefte nordiske navneforskerkongressen. Sundvollen 19.–23. juni 1994. Red. Kristoffer Kruken. 1996.
61. Nordiskt namnforskarregister 1996. Red. Per Vikstrand. 1996.
62. Nordisk namnforskning 1995. Särtryck ur Namn och bygd 84, 1996.
63. Ägonamn – struktur och datering. Rapport från NORNA:s tjugotredje symposium på Svidja 15–17 september 1995. Red. Gunilla Harling-Kranck. 1997.
64. Byens navne. Stednavne i urbaniserede områder. Rapport fra NORNA:s 24. symposium i København 25.–27. april 1996. Red. Vibeke Dalberg & Bent Jørgensen. 1997.
65. Nordisk namnforskning 1996. Särtryck ur Namn och bygd 85, 1997.
66. Nordisk namnforskning 1997. Särtryck ur Namn och bygd 86, 1998.
67. Den nordiska namnforskningen. I går, i dag, i morgon. Handlingar från NORNA:s 25:e symposium i Uppsala 7–9 februari 1997. Red. Mats Wahlberg. 1999.
68. Utanlandske namn i Norden. Rapport fra NORNA:s tjuesjette symposium i Oslo 28.–30. mai 1997. Utg. i samarbeid med Nordisk språkråd. Red. Botolv Helleland & Leif Nilsson. 1999.

69. Nordisk namnforskning 1998. Red. Michael Lerche Nielsen. Särtryck ur Namn och bygd 87, 1999.
70. a) Oluf Rygh. Artikler om en foregangsmann i humanistisk forskning. Red. Berit Sandnes, Jørn Sandnes, Ola Stemshaug & Lars F. Stenvik. 2000.
b) B. Oluf Rygh. Rapport fra symposium på Stiklestad 13.–15. mai 1999. Red. Berit Sandnes, Jørn Sandnes, Ola Stemshaug & Lars F. Stenvik. 2000.
71. Nordisk navneforskerregister 2000. Red. Michael Lerche Nielsen & Kirsten Zeuthen. 2000.
72. Nordisk namnforskning 1999. Red. Michael Lerche Nielsen. Särtryck ur Namn och bygd 88, 2000.
73. Nordisk namnforskning 2000. Red. Michael Lerche Nielsen. Särtryck ur Namn och bygd 89, 2001.
74. Kristendommens indflydelse på nordisk navngivning. Rapport fra NORNA:s 28. symposium i Skálholt 25.–28. maj 2000. Red. Svavar Sigmundsson. 2002.
75. Nordisk namnforskning 2001. Red. Michael Lerche Nielsen. Särtryck ur Namn och bygd 90, 2002.
76. Nordiske *torp*-navne. Rapport fra NORNA:s 31. symposium i Jaruplund 25.–28. april 2002. Red. Peder Gammeltoft & Bent Jørgensen. 2003.
77. Nordisk namnforskning 2002. Red. Michael Lerche Nielsen. Särtryck ur Namn och bygd 91, 2003.
78. Namn och kulturella kontakter i Östersjöområdet. Handlingar från NORNA:s 30:e symposium i Visby 14–16 september 2001. Red. Staffan Nyström. 2003.
79. Nordisk namnforskning 2003. Red. Svavar Sigmundsson & Rúna K. Tetzschner. Särtryck ur Namn och bygd 92, 2004.
80. Namnens dynamik. Utvecklingstendenser och drivkrafter inom nordiskt namnskick. Handlingar från den trettionde nordiska namnforskarkongressen i Tällberg 15–18 augusti 2003. Red. Staffan Nyström. 2005.
81. Busetnadsnamn på *-staðir*. Rapport frá NORNA:s 33. symposium på Utstein kloster 7.–9. mai 2004. Red. Inge Særheim, Per Henning Uppstad & Åse Kari Hansen Wagner. 2006.
82. Nordiske navnes centralitet og regionalitet. Rapport fra NORNA:s 35. symposium på Bornholm 4.–7. maj 2006. Red. Birgit Eggert, Bente Holmberg & Bent Jørgensen. 2007.
83. Namn i flerspråkiga och mångkulturella miljöer. Handlingar från NORNA:s 36:e symposium i Umeå den 16–18 november 2006. Red. Lars-Erik Edlund & Susanne Haugen. 2009.
84. Nordiska namn – namn i Norden. Tradition och förnyelse. Handlingar från Den fjortonde nordiska namnforskarkongressen i Borgarnes 11–14 augusti 2007. Red. Guðrún Kvaran, Hallgrímur J. Ámundason, Jónína Hafsteinsdóttir & Svavar Sigmundsson. 2008.

85. Namn och kulturella kontakter. Handlingar från NORNA:s 37 symposium i Hapsal den 22–25 maj 2008. Red. Leila Mattfolk & Terhi Ainiala. 2009.
86. Navnemiljøer og samfund i jernalder og vikingetid. Rapport fra NORNAs 38. symposium i Ryslinge 12.–15. maj 2009. Red. Lisbeth Eilersgaard Christensen & Bent Jørgensen. 2011.
87. Etymologiens plass i navneforskningen. Rapport fra NORNAs 39. symposium i Halden 11.–13. mai 2010. Red. Ole-Jørgen Johannessen & Tom Schmidt. 2011.
88. Binamn. Uppkomst, bildning, terminologi och bruk. Handlingar från NORNA:s 40:e symposium i Älvkarleö, Uppland, 29/9–1/10 2010. Red. Staffan Nyström (huvudredaktör), Eva Brylla, Katharina Leibring, Lenart Ryman & Per Vikstrand. 2012.

